ROMÂNII DIN MUNȚII APUSENI

(MOȚII)

ROMÂNII

DIN

MUNTII APUSENI

(MOŢII)

DE

TEOFIL FRÂNCU şi GEORGE CANDREA

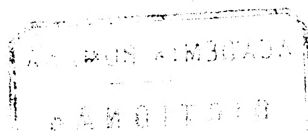
SCRIERE ETNOGRAFICA CU 10 ILUSTRATIUNI IN FOTOGRAFIE

BUCURESCI

24. TIPOGRAFIA MODERNĂ GR. LUIS, STRADA ACADEMIEĬ, 24.

1888.

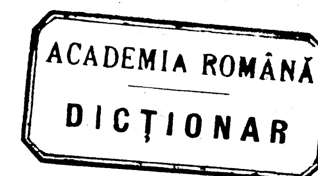

TABLA DE MATERIE

PARTEA III

PARTEA IV

PARTEA V

PREFAȚĂ

S'a scris multe în privința Munților apusenï aï Transilvanieï, însă mulțï din scriitorï, nefăcând studiï serióse la fața loculuï, aŭ atribuit poporuluï muntean niște însușirï și obiceiurï cu totul strĕine de firea luï.

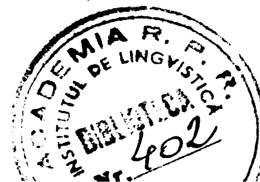
Numaï din acéstă necunoscință s'a putut nasce falșa credință respândită prin scrierï etnografice că Moțiï în fie-care an ar avea în muntele Găina un fantastic têrg de fete.

Fiind născut și crescut în acel ținut romantic, mi-am propus să descriŭ cât se póte maï esact și maï lămurit traiul, portul, graiul și obiceiurile Românilor-muntenï.

In acest scop și în special pentru complectarea și chiar verificarea din noŭ a datelor mele, pe care le adunasem când eram acasă, m'am asociat cu George Candrea, care și astădï trăește în mijlocul Muntenilor.

Tot pentru realisarea dorințeï mele am apelat și la alțï bărbațï de inimă eșițï din sînul poporuluï și carï s'aŭ grăbit cu cel maï mare zel a'mï trimite date și fotografiï de ale sătenilor-muntenï.

Intre aceștï domnï, voiŭ aminti pe distinsul profesor de la gimnasiul din Brad, I. German, care mi-a trimes

o mulţime de date relative la locuitoriĭ de pe Crişul-Alb; Nicolae Florescu, proprietar în Ighi, I. Sântu, şeful birouluĭ vamal în Sulina şi N. Pitic, preot în Muncel, mi-aŭ comunicat multe din obiceiurile relative la căsătorie. I. Hada, cantor în Ighii, mi-aŭ trimes o mulţime de *vornicii;* S. Ciorbea, preot în Ponor, mi-aŭ dat date relative la înmormêntare; Iosif Gomboş, învĕţător în Vidra de sus, mi-a trimes frumóse poveştĭ din ţinutul Moţilor; Petru Mihuţ, învĕţător în Sĕcărĕmb, mi-a dat unele date privitóre la traiul băeşilor; Gerasim Candrea, advocat în Câmpenĭ, mi-a procurat cea maĭ mare parte din fotografiĭ; iar George Tănăsescu, fost şef de ateliere la imprimeria Statuluĭ, n'a pregetat a să însărcina cu îngrijirea lucrărilor tecnice ale cărţiĭ.

Imĭ împlinesc, decĭ, numaĭ o sântă datoriă, esprimând menţionaţilor domnĭ cea maĭ adâncă a mea recunoscinţă pentru bine-voitorul sprijin ce mi l'aŭ dat şi fără de care lucrarea mea ar fi fost cu neputinţă.

In cântece, colinde, balade şi poveştĭ n'am schimbat absolut nimic. Le-am publicat întocmaĭ cum aŭ fost adunate din gura poporuluĭ.

Bucurosci, în Martie, 1888.

TEOFIL FRÂNCU.

MUNŢIĬ APUSENĬ

I

MUNTII APUSENI

Munţiĭ apusenĭ aĭ Transilvanieĭ se înalţă pe d'asupra şesurilor ungare şi câmpiilor române, şi sunt atât de fermecătorĭ în cât nicĭ fantasia poetică nu'şĭ póte închipui alţiĭ maĭ frumoşĭ şi maĭ romanticĭ. La mééḑă-nópte îşĭ reslăţesc cóma până în *Curcubeta-mare*, Biharia, *meḑuina* între Transilvania şi Ungaria, iar la méḑă-ḑi îşĭ lasă măreţele lor umbre până pe la Mureş. La resărit, întinḑêndu-se de la isvórele Someşuluĭ cald şi Someşuluĭ rece spre Huèdin, Gilăŭ, Lona, acopere cu pólele lor albia Arieşuluĭ resfăţată pe câmpia Turḑiĭ, iar la apus apucând la mâna dreptă pe sub munţiĭ Secărĕmbuluĭ pe la Gioagiul-de-jos, se înalţă pe la Căinel spre isvórele Crişurilor de unde aŭ plecat.

Ţinuturile acesteĭ clasice regiunĭ se compun din valea Someşuluĭ cald şi rece, din valea Crişuluĭ alb, din

valea Arieşuluĭ, din valea Abruduluĭ, din valea Ampoiuluĭ şi din ţinutul pólelor munţilor de pe ţermul drept al Mureşuluĭ, începênd de pe la Vinţul de sus şi până pe la Şoimuş din jos de Deva. Din punct de vedere administrativ aceste ţinuturĭ aparţin la cincĭ comitate : (districte), la Cluş, la Turda-Arieş, Alba inferióră, Hunedóra şi Arad, tóte cu reşedinţa autorităţilor jos la ţară.

Intre căile de comunicaţiune amintim drumul mare de la Alba-Iulia pe Ampoiu în sus la Abrud, de unde apucă în două direcţiunĭ: una spre Hălmagiŭ, Baia-de-Criş, Brad, Băiţa la Deva, iar alta spre Câmpenĭ, Bistra, Ofenbaia, Sălciua la Turda.

Bogăţiile naturale, de pe acéstă mare intindere de maĭ multe miĭ de chilometri pătraţĭ, sunt atât de multe şi felurite în cât ajunge sĕ constatăm că aurul şi argintul de sub pămênt se întrece cu trufaşul goron şi falnicul pin de pe pămĕnt.

Intre apele minerale merită maĭ cu sémă a fi amintite scăldătorile de la Gioagiul-de-jos, cunoscute încă în timpul Romanilor, carĭ pentru prima óră aŭ întocmit basenurile de peatră ce se întrebuinţéză de atuncĭ şi până astădĭ.

Numĕrul locuitorilor, în lipsa datelor statistice, nu 'l putem sci. Avênd însĕ în vedere mulţimea, desimea şi mărimea satelor credem că e fórte mare şi din care numaĭ 5 la sută sunt strĕinĭ de religiune catolică, ariană şi calvină, pe când restul de 95 la sută sunt Românĭ de religiune greco-orientală şi greco-catolică. Aceste două confesiunĭ avênd aceeaşĭ formă şi credinţă, preoţiĭ trăesc în cea maĭ bună înţelegere, lăudând împreună în dulcea limbă română pe împĕratul măririlor şi poporul îĭ ascultă cu pietate necunoscênd nicĭ o deosebire. Bisericile sunt frumos construite din peatră şi prea frumos zugrăvite, tóte sunt acoperite cu tinichea saŭ şindrile văpsite.

Nu tot ast-fel ne putem mândri şi cu şcólele săteştĭ, carĭ lasă mult de dorit şi în privinţa căróra autorităţile nóstre eclesiastice-scolare ar trebui să arate maĭ multă tragere de inimă. In cât pentru scólele primare, secundare şi profesionale ajunge să spunem cu cea maĭ mare durere de inimă, că la atâta amar de suflare românéscă de pe acéstă mare întindere nu e de cât un singur gimnaziŭ cu 4 clase la Brad şi chiar şi acesta numaĭ bunul Dumnedeŭ scie cum trăesce.

Munteniĭ în ceea ce privesce proverbiala ospitalitate românéscă nu vor de loc să fie întrecuţĭ de fraţiĭ lor câmpienĭ saŭ *ţĕranĭ* cum îĭ numesc eĭ. Munteanul e fericit a'ţĭ putea dice :

Mulţam că mi-aĭ *cotat* casa
Şi mi-aĭ cinstit masa !

Noĭ pentru a putea fi cât se póte maĭ scurţĭ şi maĭ lămuriţĭ în descrierea nóstră de faţă, după port şi după graiŭ, după traiŭ şi după ocupaţiunĭ, vom împărţi pe Muntenĭ, în cincĭ grupe remânênd ca să ne ocupăm cu fie-care grupă în parte şi anume cu Româniĭ de la pólele Munţilor, cu Mocaniĭ, cu Băeşiĭ (mineriĭ), cu Crişeniĭ şi cu Moţiĭ.

ROMÂNIĬ

DE LA POALELE MUNTILOR APUSENI

ROMANII DE LA POALELE MUNTILOR APUSENI

Centrul Românilor de la pólele munţilor apusenĭ cu drept cuvênt se póte considera cetatea Bĕlgraduluĭ (Alba-Iulia) de pe dealul Rojomaluluĭ, la pólele Mirlăuluĭ, care stăpânesce strîmtorile Ampoiuluĭ. Mirlăul îşĭ întinde braţele spre *cetatea* Craiviĭ, de unde de la pĕrĕul Cingău-luĭ, pe sub cóstele Tibruluĭ de a lungul culmelor Bila-guluĭ se deschide şesul Cricăuluĭ în mijlocul căruia se dice că e *ochiul pămêntuluĭ*, de care numaĭ ceĭ cu *spirituş* se pot apropia.

Din aceste înălţimĭ se zăresc, în drépta şi în stânga, turnurile sclipiciósе ale bisericilor din satele de sub munţĭ şi de sub pădurĭ şi carĭ sunt aşedate pe văĭ şi pe pârae printre dealurĭ, ale căror cóste sunt acoperite cu viĭ, cu pomĭ şi cu semănăturĭ de tómnă séŭ de primă-véră.

Casele, pe cât numaĭ permite posiţia loculuĭ, sunt la rênd, pe pivniţĭ puse şi construite din nuele séŭ bârne, *muruite* şi *văruite* (lipite şi spoite) pe din întru şi pe din afară şi acoperite cu pae.

Fie-care casă are grădină cu pomĭ, grădiniţă cu legumĭ şi cu florĭ şi câte o curte mare în care se găsesc edificiile economice.

De obiceiŭ casele se compun din două odăĭ cu câte o tindă la mijloc în care e şi cuptorul pentru pâne. Una din odăĭ, care e pentru *primirĭ*, e spaţiósă cu fereştĭ luminóse şi e fórte curată. Lângă uşă e *camniţa* de olane verḑĭ séŭ lespeḑĭ de peatră, aşeḑată pe o vatră cu treĭ picióre şi cu *buduroiŭ* [1]). In fund e o mésă nevăpsită acoperită cu *măseriţe* albe saŭ cu covóre scumpe de strĕmăturĭ. La stânga e patul din scândurĭ de brad şi al căruĭ aşternut e acoperit cu câte 3 şi 6 covóre de asupra cărora sunt puse perinile în treĭ grupe paralele, fie-care grupă avênd câte treĭ şi patru perinĭ, care sunt umplute cu fulgĭ şi peste ale căror tocurĭ sunt puse feţe de pânză albă de bumbac, cusute cu tot felul de florĭ de arniciŭ şi de mĕtase precum: brăduşcanĭ, frăgarĭ, tulipanĭ, trandafirĭ, stâlparĭ, dafinĭ şi altele, aşa că o asemene faţă de perină costă câte 5—8 fiorinĭ. Intre pat şi mésă sunt aşeḑate la părete câte două şi maĭ multe lăḑĭ de târg; iar pe după mésă şi de a lungul păreteluĭ spre uşă sunt aşeḑate lăviţĭ simple séŭ *înfundate*. De asupra laviţilor sunt cuerele pe care atêrnă *cănceĭele* (căniţe), carĭ aŭ o formă deosebită şi carĭ numaĭ la Românĭ se pot vedea. Pe după *poliţele* cuierilor sunt înşirate blidele şi *tierele* de cusotor, porcelan séŭ pămênt. Pe de asupra cuierelor sunt *culmele* înşirate pe rude, care se compun din ştergare cu mare maestrie ţesute şi cu maĭ mare cusute; iar între cuiere şi lăviţĭ atârnă pe păreţĭ icóne şi oglinḑĭ.

1). Buduroiŭ se numesce spaţul între camniţă şi părete unde şed copiĭ pe vatră.

Maĭ la îndemână de casă e *cămara*, în mare rânduială ţinută şi cu multă curăţenie îngrijită. De obiceiŭ fetele marĭ şi nevestele merg în cămară când voesc să se *gătéscă* frumos, de unde poporul plin de spirit a creat proverbul satiric la adresa femeilor sulimenite:

Alo [1]) raita la cămară
Cu oglinda susuóră,
Cu hârtia cu albele
Cu óla cu rumenele!

Cheile, afară de cheia de la lada cu banĭ pe care o are numaĭ bărbatul, le pórtă nevestele la brâŭ atârnate de *belciug* şi cu cât are maĭ multe cu atât e maĭ fălósă.

La masă numaĭ bărbaţiĭ şed, nevestele şi fetele, care servesc, trebue să stea în picióre, iar babele şi copiiĭ mănâncă la vatra foculuĭ.

Când nevasta îşĭ însoţeşte bărbatul el merge înainte, iar ea în urma luĭ, pentru cuvinte, că el e *flórea grâuluĭ* şi ea *flórea sóreluĭ*, care se *învêrtesce* şi *suceşte* după cum merge sórele. Numaĭ în anul ânteiŭ al căsătorieĭ, nevasta póte să meargă pe uliţă alăturea cu bărbatu-sĕŭ şi se jóce cu cine îĭ place, pentru că:

Nevasta nouă e scutită pe un an de dare
Şi aĭ da *ceteraşuluĭ (lăutar)* de mâncare.

Locuitorilor de la pólele munţilor apusenĭ le place să tréscă bine, să umble curat şi bine îmbrăcaţĭ. Din firea

1) Alo însemnéză pleacă, dute, fugĭ de aci şi e fórte usitat pe la Benic.

lor sunt sumeţĭ şi lăudăroşĭ şi cu mândrie afirmă că sunt descendenţiĭ luĭ Traian.

Statura bărbaţilor e maĭ mult naltă şi subţire, iar fisionomia lor e maĭ mult prelungă de cât rotundă. Nasul e ca al vulturuluĭ, ochiĭ ca murele şi sprincenele dese se îmbină cu genele lungĭ spre a întuneca şi maĭ mult privirea închisă şi pătrundĕtóre în cât îndată te cunósce cine eştĭ şi ce voeştĭ.

Cămaşa la guler e cusută cu arniciŭ, mânecile la încheietura pumnuluĭ sunt cu *pugnişiorĭ* séŭ *pumnaşĭ* de mĕtase orĭ de arniciŭ, şi e croită cu *clinĭ* atârnaţĭ susuóră de *pave* séŭ *păviţe*, carĭ se împreună la pept şi la mijlocul spatelor de aşa numitul *barbur*. Sunt până la genunchĭ de lungĭ şi se pórtă peste *cióreci*.

Opinca e pe un picior croită şi e cu *gurguĭ*, în forma cresteĭ cocoşuluĭ, al căreĭ vêrf, unul se suceşte spre stânga şi altul spre drépta. Peptarele sunt din piele de óie croite pe trup şi deschise. *Şerparele* sunt late din piele roşiă. *Ţundrele* sunt sure séŭ negre, până din jos de genunchĭ şi sunt croite cu *clinĭ* din *pănură* de lână bătută în piuă. Pélăriile sunt late şi drepte la fund. Maĭ de mult bărbaţiĭ purtaŭ pĕrul împletit în *chică* pe care o lăsaŭ se atârne pe la umĕrul stâng pe pept. Chica o purtaŭ şi Moţiĭ şi Mocaniĭ şi chiar uniĭ din Mureşenĭ şi Tĕrnăvenĭ. Astăḑĭ acest obiceiŭ a început să dispară.

Frumseţa şi bogăţia broderieĭ portuluĭ femeesc variază după cum e darea de mână a omuluĭ. Cătrinţa, care se maĭ numesce: zadiă, opreg şi păstură, e din strămăturĭ ţesută şi cusută cu *fir*, iar *perpeta* (şurţ) e de creton séŭ de mĕtase din têrg alésă. De o admirabilă frumuseţe sunt şi ***brăcilele*** şi ***brăurile***, cu carĭ se încing

fetele. Pĕrul nevestelor e împletit în cosiţe late, trase peste o urechiă şi îmbrobodite cu o năframă mare peste care atârnă un *potilat* alb ca lebăda. Femeile nu pórtă de cât aşa numitele cisme pe *ramă* şi dintre tóte hainele lor cea maĭ de podóbă este *cojocul*, care costă de la 40 până la 60 fiorinĭ şi fără de care nicĭ o fată nu se póte mărita.

Rasa vitelor, maĭ cu sémă acelor de muncă, e mare cu córnele lungĭ înlăturĭ sucit şi rĕsucit crescute. Vitele sunt cu multă îngrijire ţinute. In fie-care ḑi *poeţile* (grajdurĭ), se rânesc şi séra se aştern paie pentru culcat; iar Duminecele pe la prânḑul mare, vitele se ţesală şi li se dă sare amestecată cu tăriţe.

Plugăritul se face cu multă ostenélă. Pămêntul trebue bine gunoit şi pentru grâŭ de tómnă trebue de treĭ orĭ arat: odată la *ogor*, a doua óră la *piruit* şi a treia óră la *semănat*.

Cultura viilor se face pe o scară întinsă. Intre viţe cea maĭ rĕspândită e *jordana*, *liampura* şi *grasa*, iar cea maĭ renumită calitate a vinuluĭ e aceea de la Rojomal, Şard, Ighi, Ţelna şi Alomeal la Benic. Cât despre cantitate e atât de mare în cât daca întrebĭ pe un sătean de la Cetea de unde e? îţĭ rĕspunde cu mândrie:

De la Cetea aina-daina
Beaŭ vinul cu doniţa.

Comerciul cu pómele, de cum încep să se cócă cireşele de la Mada şi *măgdălanele* (caise) de la Galda, nu se maĭ sfêrşesce până primă-véra.

Cel maĭ întins comerciŭ însă, se face cu aşa numitele *mere roşióre* de pe la Benic, Galda, Cetca, Giomal etc.

Acestĭ merĭ se cultivă cu mare îngrijire şi pretutindenĭ se găsesc altoiţĭ prin grădinĭ.

Cója merelor e roşiă purpurie şi se culeg pe la începutul luĭ Octombre de către culegătorĭ anume deprinşĭ, carĭ sciŭ se umble cu scările ca scriitoriĭ cu condeele. Merele culese se păstréză în *ţarcurĭ* anume făcute în pivniţĭ. Paralel cu păreţiĭ se fac gardurĭ de nuele bine bătute cu maiul, care sĕ înădesc cu bolta pivniţi; acest loc astfel îngrădit se numesce *ţarc.*

Comerciul ce se face cu aceste mere şi merĭ e maĭ de multe felurĭ. Posesorul vinde róda anuluĭ, séŭ primăvéra când e mĕrul înflorit şi acésta se numesce *pe o tunsóre*, séŭ tómna când pómele sunt cópte şi acésta se numesce *pe ce se vede*, orĭ iarna cu *ruptul* (adica cu *ţarcul*) pe ce-o da *têrgul şi norocul.*

Meriĭ (pomiĭ) se maĭ pun la speculanţĭ şi ca ipotecă pentru maĭ multe *tunsorĭ* rĕmânênd baniĭ *peritorĭ.* Sub acest termen din urmă se înţelege că la expirarea anilor pentru cât aŭ fost ipotecaţĭ meriĭ trebue liberaţĭ fără restituirea banilor împrumutaţĭ, şi pentru care ca dobânḑĭ s'aŭ luat ródele anuale. De asemene se maĭ pun meriĭ ca ipotecă şi pe timp nedeterminat în cât la înapoiarea sumeĭ împrumutată, care, bine înţeles, numaĭ iarna se póte înapoia, pomiĭ trebue să fie descărcaţĭ de ipoteca ce apăsa asupra lor.

MOCANIĬ

MOCANII

Călĕtorul îndată la pólele munţilor întâlnesce ruinile domnieĭ Romanilor şi urmele revoluţiunilor Românilor de la 1784, 1848 şi 1849, şi carĭ sunt viŭ păstrate în memoria poporuluĭ.

Pentru a putea maĭ bine cunósce pe acest popor şi pentru a putea maĭ de aprópe cerceta minunea-minunilor Munţilor apusenĭ, trebue se călĕtorescĭ călare călăuzit de câte un moţ saŭ mocan, pe potece, prin pădurĭ şi pe părae printre stăncĭ, pe unde numaĭ *edera* cresce şi numaĭ căprióra şi mititelul cal de munte păşeşce.

Cel ântĕiŭ monument antic istoric, pe care călĕtorul îl întâlnesce la pólele munţilor spre médă-ḑi, este *Cetatea* situată spre médă nópte pe teritoriul comuneĭ Craiva la o înălţime de 300 metri peste nivelul măriĭ şi la care te suĭ pe o cărare îngustă, peḑişă şi în maĭ multe locurĭ primejdiósă.

Cetatea se compune din maĭ multe clădirĭ cu var zi-

dite, în maĭ multe camere despărţite, ale căror ruinĭ şi astădĭ se vĕd ca de patru palme de inalte.

Sub culmea de la apus a cetăţiĭ este o fântână cu apa iarna caldă ca şi leşia şi vara rece ca şi ghiaţa şi din care daca beĭ ḑic Crăivenii:

Intinereştĭ ca vinarsul
Daca te-a imbĕtrănit nĕcazul.
Intinereştĭ ca şi berea
Daca te-a îmbĕtrănit neaverea!

Imprejurul cetăţiĭ se întinde o pajişte ca şi lunca sóreluĭ şi care spre rĕsărit e umbrită de umbra deasă a codruluĭ în cât roua de pe florĭ şi floricele străluceşte ca şirele de mărgăritare.

Bĕtrâniĭ spun că cetatea e din vremile de demult şi într'ĕnsa se adăposteaŭ urmaşiĭ *săgetătorĭ* aĭ Romanilor în contra *rĕilor* şi *cătcăunilor* şi că tot în ea şi-a adăpostit şi Mihaiŭ Viteazul familia sa când pentru unirea nóstră se bătea.

Apucênd pe la valea Tibruluĭ, pe unde în puterea nopţiĭ poporul ḑice că umblă *paterii*, — nălucĭ îmbrăcate în haine albe lungĭ şi de bun augur daca le întâlnescĭ, — în dealul Bălăşeştilor la Benic, un monument arată trecĕtoruluĭ cumplitele urme rĕmase din revoluţiunea muntenilor de la 1784.

Monumentul e de peatră din Măgură şi aşeḑat pe un pedestal pătrat în forma piramideĭ cam de un stânjen de înalt, avênd la mljloc următórea inscripţiune în limba maghiară:

E néma kö alatt a kik földé lettek
Nemesi Érzéssel Fémlö volt Élettek
Biro Miklos egyik kit por gyilkos kezek
Mint 66 évest sirba költöztették.

1784

Még egy Biro Miklos él 's ide téttesék
Hogy egy mást szereték e sorok hirdessék.

In traducere, romănesce ar suna cam ast-fel:

Sub această peatră rece zace nobila ţĕrână
Celuĭ care 'n viaţă cu mândrie a strălucit,
Biro Miklos, cel pe care, a plebeĭ ucigaşă mână,
Avênd anĭ şése-ḑecĭ şi şése ea aci l'a prăvălit.

1784

Maĭ trăesce un Biro Miklos. Tot aci să se pue,
Cât iubitu-saŭ în viaţă, aceste rêndurĭ să spue!

Coborênd în *Valea mare* din sus de Galda e *Cheia* prin care străbaţĭ în satele mocănescĭ.

Valea Gălḑiĭ, saŭ *Valea mare* isvoresce din Negrilésa şi pe la mijlocul pólelor Munceluluĭ şi Berbeceluluĭ între Poiana şi peatra Bulzuluĭ, apa curge printr'o curmătură între două stâncĭ înalte în cât nu veḑĭ sórele de cât numaĭ când e drept cruce la ameaḑĭ.

Curmătura la unele locurĭ e atât de strîmtă în cât când e apa mică nu póte trece de cât un car cu doĭ boĭ şi când e apa mare nimenĭ nu póte străbate nicĭ pe jos şi nicĭ călare.

Apa trece printre douĭ păreţĭ uriaşĭ de peatră în carĭ şi în stânga şi în drépta, faţă în faţă, sunt cioplite după tóte regulile simetrieĭ, nişte fereştĭ în formă perpendiculară din sus în jos, la câte o depărtare de câte cincĭ paşĭ unele de altele şi de câte două saŭ treĭ urme de afunde.

Din sus de Cheiă se întinde Poiana şi Lunca largă, care la *vâjoiul* (cataract) Firezereştilor se imbină cu peatra Ceteĭ înaltă de 644 metriĭ peste nivelul măriĭ şi care stăpânesce aceste trecĕtorĭ.

Bĕtrâniĭ spun că săpăturile în păreţĭ sunt din vremea năvĕlirilor *rĕilor* şi *cătcăunilor*, servind de stăvilare pentru ca la apropiarea *varvarilor* sĕ dea drumul apeĭ ca cu undele sale pe toţĭ să ĭĭ inece.

De asemene maĭ spun bĕtrâniĭ că în acele vremurĭ aicĭ se refugiaŭ Româniĭ de la şesurĭ prin ale căror sate părăsite, cutreerênd *rĕiĭ* strigaŭ de pe la porţĭ: Ană, Măriuţă, Deană, eşiţĭ că s'aŭ dus *cătcăuniĭ* şi daca eşiaŭ, de pe unde se ascundeaŭ, pe tóte le mâncaŭ.

Tot în acéstă privinţă iată ce ne spune şi d. Başiota în studiul sĕŭ geologic [1]:

„Ast-fel ne narézǎ poporul, că poporul Rêmeţenilor a alungat de multe orĭ popórele barbare, carĭ aŭ năvălit în patria nóstră, iar preotul Ioan Pop Bîrlea, carele acum e mort, 'mĭ spunea adese orĭ, că pe când umbla el la şcólă în Blaş, şi călătorea de la Mogoş preste Intregalde, la locul ce'l descriem acuma se afla o tablă de marmură de la Ampoiţa, pe care se maĭ putea citi următórea inscripţiune cu litere latine:
ACI . . . . . NOI . . . . RAM . .
. . BAR . . . . . . I . . . GEP. CCCCCLXIX
care inscripţiune s'ar putea descifra în următórele: *„Aci (băturăm) noĭ (ucise)răm* (nimicirăm) (poporul, republica, orĭ ducatul Rêmeţenilor) *bar(bar)i Gep(idi) 569....*

„Maĭ târdiŭ acea tablă—popa Bîrlea umbla la scólă pe la

1). *Munţiĭ apusenĭ aĭ Transilvanieĭ* séŭ *Studiŭ geologic* asupra structuriĭ munţilor metalicĭ aĭ Transilvanieĭ de *Basiliu M. D. Başiota.* Blaş, 1883.

anul 1838— a fost de mâna unuĭ inimic al ginteĭ române sfĕrâmată, şi inlăturată, iar locul a fost distrus ast-fel, în cât şi anul trecut căutând şi intrebând unde ar fi fost aşeḑată nimenĭ nu mi-a putut da óre-care desluşire.

„Orĭ cum să fie, preotul cel onorabil, care avea multă stimă pentru mine, nu a avut causă ca să-mĭ enareze minciunĭ, el 'mĭ istorisea acésta cu atâta pietate în cât nu cutez a dubita în adevĕrul aserţiunilor sale, cu atât maĭ vêrtos, că'mĭ spunea, că poporul Român din acest ţinut a avut din vechime nisce drepturĭ, carĭ le-ar fi nimicit aceia, ce aŭ subjugat succesiv poporul Român, iar devenind cu timpul iobagĭ la episcopia rom. cat. de la Alba Julia aŭ purtat bătăĭ formale până ce 'i-a subjugat de tot."

Alţiĭ însă, între carĭ neapĕrat locul ântêiŭ îl ocupă adversariĭ Românilor, spun că săpăturile s'ar fi făcut în vremea iobăgieĭ în scop ca să băltuiască valea pentru plutirea lemnelor dinprejurime.

Acéstă versiune nu póte avea temeiŭ fiind că nimenĭ nu 'şĭ aduce aminte când şi unde anume s'ar fi plutit lemne pe acéstă vale, maĭ cu sémă, că locuitoriĭ fiind cu toţiĭ iobagĭ aĭ episcopuluĭ catolic, în acésta a lor *servitute*, transportaŭ cu carăle stânjiniĭ din domeniul episcopal până la Alba-Julia şi chiar şi până la Cluş; iar pădurĭ seculare de brad potrivite pentru plutit, între peatra Ceteĭ şi Cheia Gălḑiĭ nu existaŭ. Afară de aceasta, valea conţine atâta cantitate de apă în cât ajunge a o băltui chiar şi numaĭ 24 ore spre a'ĭ da drumul repede ca să înece tóte satele situate lângă matca eĭ până în Murĕş.

Dar chiar şi cu ocaziunea ultimuluĭ resbel între Ungurĭ şi Românĭ, la 1848, aicĭ s'aŭ refugiat femeile şi copiĭ Românilor de la şesurĭ. Numaĭ aicĭ adversarul nu

s'a încercat să pătrundă pentru că póte cunoscea din audite tăria locului şi arta strategică a mocanului.

Paralel cu valea Găldiĭ, şi numaĭ printr'un deal despărţite, curge şi valea Ceteĭ, care în potriva Cheiĭ Găldiĭ trece peste o stâncă avênd forma numĕruluĭ ∞ culcat. In creeriĭ stânciĭ apa, săpând două basenurĭ ca de câte un stat de om de afunde şi cu o lărgime destul de mare pentru a se putea scălda în ele maĭ mulţĭ de odată, cade la pămênt de la o înălţime de maĭ mulţĭ stânjinĭ. Acestea sunt renumitele *scăldătorĭ* saŭ *cataracte* de la Cetea pe care pentru a le admira vine lumea din depărtare.

In mijlocul colosalelor stâncĭ, peatra Ceteĭ, Pleaşa şi Tarcăul, e situată *Cheia Rêmeţuluĭ* prin care şi când e apa mică calul muntenesc numaĭ pipăind de pe bolovan pe bolovan póte eşi prin matca văiĭ la liman. De pe aicĭ încep satele mocănescĭ, dintre carĭ vom cita numaĭ, *Intregaldele*, compuse din despărţămintele Necrilestĭ, Valea Găldiĭ şi valea Cormoruilor. *Rêmeţul* compus din Pleaşa, Valea Uziĭ, Valea Inzeluluĭ, Brădestĭ, Valea Poeniĭ şi Cheia. *Ponorul. Mogoşul*, compus din Mămăliganĭ, Miclestĭ, Bârlestĭ, Valea Barneĭ, Cojocanĭ şi altele.

Locuitorul mocan din aceste sate pentru a indica maĭ apriat din care despărţĕmânt este maĭ adaogă: *sâm* din *poporul* popiĭ X séŭ Z; numesce cu numele pe popa al căruĭ *poporan* este; sub numirea de *poporan* séŭ *poporenĭ* se înţeleg locuitoriĭ, care fac parte din aceeaşĭ comunitate bisericéscă.

Satele sunt fórte intinse şi casele atât de împrăsciate în cât ţine câte două ore şi maĭ bine de la o grupă până la alta şi pentru a ocoli satul adese se cere câte două şi treĭ dile întregĭ şi lungĭ de vară.

Casele sunt ca şi ale acelora de la pólele munţilor, cu deosebire numaĭ că pentru mocan e *cămara* ceea-ce e pentru *ţeran* odaia de primire. Mocanul tóte lucrurile maĭ scumpe în cămară le păstréză şi tot în ea te *primeşte* şi te *omeneşte* (cinsteşte). Portul lor se deosebesce mult de al acelora de pe la pólele munţilor.

Ţundrele bărbaţilor sunt numaĭ până la genunchĭ de lungĭ şi ciórecĭĭ sunt strimţĭ şi cu cusătura pe dunga piciorului, iar la glesne sunt vêrîţĭ în nisce *colţonĭ* (ciorapĭ) numaĭ de o palmă eşiţĭ afară din opincă. Tóte aceste haine sunt din pănură albă de lână. Cămaşa e scurtă şi vârîtă în ciórecĭ, atârnând de *baerile* eĭ câte o merindară vĕrgată, ţesută în treĭ colţurĭ şi care fiind vêrîtă după şerpar servesce drept batistă de bozunar. Tot după *şerpar* maĭ e şi *teaca* cu două despărţirĭ, în care e un cuţit şi o furculiţă cu două clenge lungĭ şi cu plăselele de os ghintuite. Păläriile sunt rotunde peste care sunt învêrtite nisce fire de aur fórte îngust împletite.

Femeile, afară de dile marĭ, maĭ tóte se încalţă cu opincĭ în care pórtă *ciocĭ* (ciorapĭ) făcuţĭ din pănură albă de lână şi lungĭ până la genunche. Peptul fetelor şi nevestelor e acoperit de şirurĭ dese de mărgele de *grănat* şi la brăŭ peste *brăcĭle* maĭ sunt încinse şi cu *curele ţintuite cu ţinte de aramă* după care e *punga* din pele albă arghisită şi cu *baerĭ* din fâşiĭ de piele *(ierhă)* frumos împletite, carĭ atârnă de la brăŭ în jos.

Mocaniĭ şi chiar Moţiĭ nu cunosc cuvêntul *dumneata*; în tot-dé-una folosesc numaĭ cuvêntul *tu*. Copiiĭ dic părinţilor *tu* şi *mĕ* şi tot asemenea sunt întitulaţĭ şi bĕtrâniĭ de către ceĭ maĭ tinerĭ, căcĭ munteniĭ eĭ între eĭ, de la mic şi până la mare, nu se întitulează alt-fel de cât cu *tu!*

Faţă cu străinii însă, séŭ cu aceĭ cărturarĭ din mijlocul lor, carĭ se pretind a fi purtătorii civilisaţiuneĭ moderne, munteanul condus de bunul sĕŭ simţ de a le da onórea cuvenită le ḑice într'un cuvênt: *tu-dumneata.*

Se vede că datina acésta de a întitula pe ceĭ din categoria celor de maĭ sus cu *tu-dumneata,* e numaĭ din timpurile maĭ recente de când s'aŭ stabilit şi printre eĭ *notarĭ* şi *subnotarĭ* carĭ nu se maĭ *pórtă cum l-e portul* şi *nu maĭ grăesc cum l-e graiul,* căcĭ acum 30 de anĭ nicĭ chiar preotuluĭ nu-ĭ ḑiceaŭ de cât *tu* şi *mĕ părinte.*

Pronumele personal *mĕ* se maĭ întrebuinţéză fórte des şi la chemarea séŭ strigarea persónelor de gen femenin; spre esemplu: *mĕ mamă! mĕ soră!* precum şi la numele propiĭ femeescĭ: *mĕĭ Ană! mĕĭ Cătălină! mĕĭ Samfiră!*

Intre Mocanĭ, ceĭ maĭ renumiţĭ meşterĭ sunt *fauriĭ* (ferariĭ) de la *Cheia* Rêmeţuluĭ, care ferecă carăle şi plugurile şi fac tot felul de instrumente de fer. Pe lângă acestea se maĭ ocupă şi cu plugăritul şi sunt morarĭ şi *ştezarĭ* (piuarĭ).

Principala ocupaţiune a Mocanilor este plugăritul şi păstoritul, cu care însă nu se ocupă nicĭ pe jumĕtate cum se ocupă Sĕceleniĭ séŭ aşa numiţiĭ Mocanĭ în România.

Numaĭ grâuluĭ şi orzuluĭ de primăvéră îĭ priesce, iar porumbul numaĭ icĭ şi colea pe unde sunt locurile maĭ văratece se póte cóce.

Arătura se face în rotaciune, adică într'un an se samĕnă şi într'altul rĕmâne ogor pămêntul.

Partea otaruluĭ semănată şi oprită se numesce *ţarină,* iar cea remasă neoprită, adică ogórele carĭ se folosesc pentru păşunatul vitelor, se numesce *munte,* orĭ cât de aprópe ar fi de sat. De aceea la dorinţa de a sci că în

care parte a loculuĭ sunt la păşunat vitele, întrebĭ pe locuitorĭ: *In est-an unde sunteţĭ cu* **muntele?**

Muntele vara e un adevĕrat loc de petrecerĭ. Toţĭ es la ḑile marĭ la *munte.* Adese în copilăria mea am participat la asemene petrecerĭ.

După *Sănjorz,* aşa numesc pe acolo pe Sfântul Gheorghe, vitele se scot la *munte,* adică pe ogórele şi liveḑile remase ne oprite, şi ceĭ însărcinaţĭ cu păstoritul în genere daca sunt bărbaţĭ se numesc *muntarĭ,* şi daca sunt femeĭ se numesc *muntăriţe;* dar maĭ cu sémă muntarĭ şi muntăriţe sunt aceĭ membriĭ aĭ familieĭ, carĭ în fiecare séră merg şi mulg vacile şi oile şi prepară laptele pe care îl aduc a doua ḑi acasă orĭ îl încheagă acolo.

Pămêntul de arat séŭ semănat, fiind păduret şi sarbăd, are multă trebuinţă de a fi *dres* (gunoit). D'aicĭ urméză *rotaciunea,* aşa că *deresătura* se face în timpul ogórelor cu vitele. *Staulile* în care se închid vitele sunt făcute din maĭ multe lese de nuele, şi se mută din sĕptămână în sĕptămână lungiş şi curmeziş pe pămêntul de arătură saŭ de cosătură. Lângă staul e o colibă de scândurĭ, ca şi un cort, aşeḑată pe două tălpĭ de sanie, şi mişcătóre ca şi staulul şi în care se culcă pĕcurarul nóptea. Acéstă colibă se numesce *crambă.*

Ceĭ avuţĭ, maĭ aŭ pe la locurile de plugărit şi edificiĭ economice, şurĭ şi grajdurĭ, construite din lemne de brad şi acoperite cu şindrile séŭ cu pae. Aceste edificiĭ se numesc *măetóre.*

Muntariĭ saŭ muntăriţele, carĭ n'aŭ asemenea edificiĭ, se adună peste ḑi şi peste nópte la una din *măetórele* din vecinătate, unde ferb laptele, aleg untul, fac brânza şi altele. In fie-care şură e câte o vatră pen-

tru foc şi şurile sunt ca şi casele de curat ţinute. Vitele staŭ la păşune pe ogóre până cam între Sântă-Măriĭ, când saŭ terminat cu cositul *troaşelor* (livedĭ) din *aretul* (apropierea) caseĭ.

In anul când una din acele două ţarinĭ e semânată şi oprită, clăile de grâŭ şi de fên séŭ *strênsura* cum se numesce pe acolo, se adună la şurĭ, unde ernéză vitele şi de unde grâul se aduce îmblătit a casă.

Rasa vitelor de muncă e mică, îndesată şi cu córnele micĭ şi se numesc *vite mocănescĭ*, pe când cele marĭ, cu córnele lungĭ şi răsucite şi cari sunt numaĭ de lucs ţinute, se numesc *vite ţĕrănescĭ*.

BĂEŞIĬ-MINERIĬ

BAESII (MINERII)

Era în primă-véra anuluĭ 1864, când călătoriam de la Ponor la Ofenbaia. Diminéţa pe la rĕsăritul sóreluĭ într'o ḑi de sĕrbătóre suiam pe muntele Cornu şi priviam gânditor la floricelele de prin poeniţe şi troaşe pe care le stropea roua şi le adia bórea.

Codriĭ şi munţiĭ resunaŭ de cântecul paserilor şi de doinele muntarilor şi muntăriţelor. Frumseţa locurilor, înveselite cu aceste sunete cerescĭ, mĕ impresionase atât de mult, în cât nu maĭ sciam pe care lume sunt, pe asta orĭ pe cea-l'altă, unde nu maĭ sunt chinurĭ şi durerĭ.

Aci zăream la umbra unuĭ fag o fecioară pĕcurăriţă cu florĭ în cosiţă, cu *iia* ca néua, cu furca în brâŭ, cântând din frunḑă alăturea cu sturzul, flueraşul munţilor, maĭ încolea se auḑia, de sub câte un rozor de la isvorul unuĭ părĕuţ cu apă rece, jalnicul sunet al flueruluĭ pĕcurarului, iar de pe câte un vêrf de stâncă, unde numaĭ

caprele se bârâcă, suna tulnicul copilaşuluĭ de munte cu obrazul ca trandafirul şi cu hainele albe ca şi crinul.

Fermecat de aceste glasurĭ îngerescĭ, călăuzul mergênd pe jos înapoia murguluĭ, cum e obiceiul muntênuluĭ, începea şi el din când în când a *uĭ* (chiui) şi a *hori* (cânta).

Cine a dis d'ântêiŭ daina
Arsă 'ĭ-a fost inima.
Aĭ, haĭ, haĭ dorule haĭ,
Că tu la multe mĕ daĭ.
Aĭ, duĭ, duĭ, dorule duĭ,
Că tu la multe mĕ puĭ.
Aĭ-daina şi daina-da
Că mi-am vêndut cămaşa
Şi n'am banĭ să-mĭ iaŭ alta!

Din visurile şi ilusiunile deşerte, în care mĕ adâncise duiósele cântărĭ ale acestor muntenĭ frumoşĭ ca şi bradiĭ, nu m'aŭ putut deştepta de cât numaĭ măréţa panoramă, care se deschide din vêrful Meterculuĭ spre ţinutul băilor din valea Arieşuluĭ.

In faţa mea se înălţa Muntele-mare de pe care sclipea neua rĕmase *nemeţită*, de anĭ netopită, iar pe muchea luĭ spre isvórele Someşuluĭ cald şi rece, se zărea ruinile cetăţuiĭ Belióra, de unde maĭ la vale spre rĕsărit, se perdea printre norĭ Cheia Turdiĭ, în ale căreĭ despicăturĭ s'aŭ ascuns vestitul căpitan al Curuţilor, cu numele Nichită Bălica, român de neam şi soţ de arme al luĭ Francisc Rakoczy. La stănga pe o luncă largă de pe muntele Mluha între Geamăna, Negrileasa şi Părănginosul se întindea *Lacul Dînelor* în care se scăldaŭ lebedele; iar jos în adâncime se rĕslăţeaŭ undele Arieşuluĭ, străbătând când maĭ lin şi când maĭ iute printre munţĭ şi printre stâncĭ.

In mijlocul acestuĭ admirabil tabloŭ pitoresc, strălucia ca argintul, printre radele sóreluĭ, turnul bisericeĭ din oraşul Baia (Ofenbaia) situat între vălcelele Hărmăneasa, Vinţa şi Cióra, de asupra cărora se întâlneaŭ cu cerul uriaşele piramide: Bulzul Sartoşuluĭ, Peatra Tuti, Ziragurul, Colţul Cioranuluĭ, Saligata, Peatra Capriĭ, Smidele, Belucetul, Hopârtul, Harlosul, Coţana, Lucia şi Amaranta.

Băile de aur şi de argint de la Baia (Ofenbaia) eraŭ maĭ de mult atât de vestite în cât munteniĭ le numeaŭ numaĭ cu un cuvênt: *Bogata de la Baia*.

Astădĭ însă acel orăşel, drăgălaş şi înfloritor odinióră, e decădut şi scăpătat, iar băeşiĭ în mare parte aŭ luat lumea în cap. Numaĭ la aşa numita bae a Vercilor se maĭ lucréză, dar şi acésta, după informaţiunile pe care le avem, curênd va urma pe calea pe care s'aŭ dusŭ şi cele-l'alte.

Băile *împĕrăţieĭ*, aşa numesc munteniĭ minele Statuluĭ, de mult aŭ rĕmas pustiĭ şi în usinile şi edificiile lor îşĭ fac cuiburĭ lilieciĭ.

Baia e un orăşel cu vre o 1,500 locuitorĭ maĭ toţĭ Românĭ, căcĭ Germaniĭ, care îşĭ ştiaŭ limba, s'aŭ stins şi odraslele lor vorbesc astădĭ stricat ungureşte şi maĭ bine româneşte.

Comunele d'împrejur, Muncelul, Cióra, Sartoşul şi Brădestiĭ, întreţin la Baia o scólă română confesională greco-orientală, care în anul 1887 a avut 170 scolarĭ, pe când în cea ungurească, romano-catolică, n'aŭ fost de cât 5 séŭ 8 elevĭ. Pentru instruirea fetelor în limba maghiară, Statul întreţine o scoală cu o profesóră în care în anul trecut învĕţaŭ 12 copile.

De la Baia pe Arieş în sus, la gura Cărpinişuluĭ, începe adevĕratul ţinut al băişagurilor, pe care geologul Pozepny îl împarte în patru liniĭ eruptive paralele.

Cea maĭ scurtă şi maĭ îngustă din aceste liniĭ e aceia de la Baia.

A doua e Roşia-Vulcoiŭ de 2.5 milurĭ de lungă şi 0.5 de lată. In întinderea acesteĭ liniĭ e situată renumita Detunată, care maĭ în fie-care an e visitată de o mulţime de admirătorĭ din Francia, Anglia, Italia şi Germania.

Detunata e o înaltă colină de basalt ridicată pe cóma unuĭ deal la o înălţime fórte mare şi e formată din stâlpĭ de peatră de basalt aşeḑaţĭ unul lângă altul în felurite forme. La pólele eĭ din spre apus staŭ prăvăliţĭ uniĭ peste alţiĭ o mulţime din aceĭ stâlpĭ, pe carĭ i-aŭ rĕsturnat tunetele şi trăsnetele ce isbesc în acéstă stâncă gigantică. Pentru detunarea acestor căderĭ şi rĕsturnărĭ, poporul i-a dat numirea de Detunata.

A treia linie e între Slatna şi Mihălenĭ, şi a patra e între Orăstie şi Hălmagiŭ cu centrul principal în Sĕcărĕmb.

In cât privesce începutul şi desvoltarea acestor mine se pierde în întunerecul epoceĭ vechĭ. Prima amintire o face Herodot în cartea IV, unde descriind resbelul început la 513 înainte de Cristos, de Darius Histaspes, regele Persilor, în contra împĕrăţieĭ Scythilor, din care se spune că făcea parte şi Transilvania, ḑice că pe ţĕrmul rîuluĭ *Maris* locuia un popor, care se desfăta în aur. Sub numirea de *Maris*, istoriciĭ presupun că se înţelege *Murĕşul* nostru de astăḑĭ [1]).

[1]) Az erdélyi Nemesfém-Bányászat. Irta Lukács Laszlo. Budapest 1879. (Minele de aur şi de argint din Transilvania descrise de Lukács Laszlo.. Budapesta 1879).

Relativ la lucrările Romanilor avem astă-ḑĭ o mulţime de date positive din care se constată că din cele 23 *arx stativa*, cunoscute pân'acum, două eraŭ stabilite în ţinutul băişagurilor sub numirea de *Auraria major* (Abrud) şi *Auraria minor* (Slatna). In apropierea acestora şi anume pe hotarul Roşieĭ, Buciumanilor şi al Slatneĭ s'aŭ aşeḑat coloniile romane, care se ocupaŭ cu exploatarea minelor. Acésta se dovedesce din inscripţiunea *tablelor cerate* care vorbesc de *Colonia Carpum*, de *Alburnum majus* şi de *Alburnum minus*.

Pe fie-care ḑi pe la Roşia şi Buciumanĭ se găsesc prin mine monumente şi instrumente de ale Romanilor, care spărgeaŭ stâncile prin foc şi apoĭ scoteaŭ aurul din ele cu ajutorul uneltelor lor. La *Podurĭ* lângă Bucium-Poenĭ, în apropiere de Cetatea-mare, s'aŭ descoperit chiar şi urme de locuinţe stabile de ale Romanilor.

Dintre tóte descoperirile maĭ recente, însĕmnătatea cea maĭ mare o aŭ *tablele de bronz* găsite în luna luĭ Maiŭ 1876, şi a căror inscripţiune a fost perfect descifrată de profesorul *Flach* de la *scóla de sciinţe politice* din Paris şi din care reiese că în timpul Romanilor tóte minele eraŭ puse sub conducerea unuĭ procurator imperial, *procurator caesaris*, cu atribuţiunea de a acorda concesiunĭ şi de a supraveghea lucrările. Fiscul supunea la anumite tacse persónele interesate la exploatare şi avea monopolul de a procura tóte cele trebuinciόse minerilor. Pentru tóte operaţiunile eraŭ instrucţiunĭ speciale şi impositele pe care aveaŭ să le rĕspundă arendaşiĭ se evaluaŭ după numĕrul lucrătorilor pe carĭ iĭ aveaŭ în mine. Numaĭ *învĕţătoriĭ* eraŭ scutiţĭ de orĭ-ce contribuţiunĭ şi se bucuraŭ de cea maĭ deplină imunitate faţă cu procuratorul Cesaruluĭ.

In timpurile nóstre o esploatare maĭ regulată s'a desvoltat numaĭ după ce Transilvania a ajuns sub sceptrul Caseĭ domnitóre a Habsburgilor şi în special sub gloriósa domnie a împĕrăteseĭ Maria Teresia şi a împĕratuluĭ Iosif al II-lea.

Centrul ţinutuluĭ minelor putem ḑice că astă-ḑĭ e Abrudul (Alburnum), un frumuşel orăşel de munte cu vre-o 4,000 locuitorĭ maĭ numaĭ Românĭ, căcĭ strĕiniĭ, ca orĭ şi unde în munţĭ, aşa şi aicĭ, se compun din funcţionarĭ administrativĭ, judiciarĭ şi silvanalĭ.

Abruḑeniĭ în mare numĕr se ocupă cu esploatarea minelor şi ospitalitatea lor e proverbială. Sunt ómenĭ bunĭ din fire şi se întrec în lucs, în cât aprópe sunt risipitorĭ, tocându-şĭ averile cu petrecerile.

Se ḑice că maĭ de mult un Abruḑean cu numele Anghel era atât de bogat şi îmbuibat, în cât în loc de sare presăra mămăliga cu nisip de aur şi îşĭ cumpăra arme de lucs de la cel maĭ renumit comerciant, Lazarino Comenazo din Italia. In urmă după ce 'şĭ-a tocat tótă averea în crîşma unuĭ Gligor, oameniĭ riḑênd il întrebaŭ:

Unde-ĭ puşca Lazarin?
E la Gligor pentru vin!
Dar pistolul Comenaz?
Tot la el pentru vinars! [1]

Viaţa Abruḑenilor şi în genere a minerilor, o caracteriséză însă şi maĭ bine următórea satiră populară:

[1]. O lacrimă ferbinte de Iosif Şterca Şuluţ. Partea I. Braşov 1877.

Cătu-ĭ *ştemparul* [1]) de rĕŭ
E maĭ fălos ca un birĕŭ [2])
Care opincile cârpea,
Pintenĭ pe cisme îşĭ bătea, [3])
Şi se îmbracă domnesce
Jócă, bea, bine trăesce.
Ştempăriţa cât de rea
Vinde aur pe la vecinĭ
Cu galbenĭ cât de puţinĭ.
Apoĭ să îmbracă domnesce
La Românĭ numaĭ gândesce.
Toţĭ trăesc în desfătare
Cu ospăţ, cu pompă mare!

O adevĕrată podóbă a munţilor e femeia română de la Buciumanĭ, lângă Abrud. Inaltă, cu ochiĭ ca mura, cu pĕrul castaniŭ, cu obrazul rumen, cu buzele subţirĭ şi trandafiriĭ şi cu dinţiĭ ca douĕ şirurĭ de mărgăritare, în cât pare că e ruptă din lună când merge Lunea la têrg la Abrud cu bărbatu-sĕŭ, tot atât de frumos şi de voinic ca şi ea.

Cel care asistă la un têrg în Abrud nu se maĭ satură a privi: icĭ la o móţă cu portul şi tipul eĭ deosebit, colea la o slătneană cu cismele roşiĭ şi cu vêrful încârligat spre picior şi dincolea la o buciumăneană cu portul eĭ elegant şi lucsos lucrat. Asemenea contrast înfăţişéză şi bărbaţiĭ: moţul cu ţundra luĭ scurtă şi albă ca neaua, cu *laiberul* (giletcă) de postav vênăt, cu ciórecĭ strîmţĭ croiţĭ pe picior şi cu şiret negru pe marginĭ cusuţĭ, slătneanul cu cismele ca şi ale mueriĭ sale, cu deo-

[1]) Ştempar: e un fel de piuar, care piséză peatra scósă din mine.
[2]) Birĕŭ: jude, primar.
[3]) Maĭ de mult mineriĭ umblaŭ cu pintenĭ de argint şi chiar de aur la cisme.

sebire numaĭ că nu sunt roşiĭ şi în fine, *trufaşul* buciumănean cu cismele sclipiciόse de lac, cusute pe marginĭ cu fir tricolor, cu peptar scurt cusut cu mĕtase, cu pălărie mică rotundă de mĕtase şi cu fir de aur împodobită.

Lunea, fiind obicinuitul têrg de sĕptămână, se întind caravane întregĭ pe drumul dintre Buciumanĭ la Abrud. Uniĭ merg pe jos, alţiĭ călare. Băeşul în tot-de-a-una îşĭ duce la oraş şi femeia, mergând amêndouĭ pe un cal, bărbatul şade în tarniţă şi nevasta pe şélele caluluĭ cu piciόrele de o parte, întocmaĭ ca şi cavalcantele. In oraş, isprava cea d'ântâiŭ este de a schimba aurul la cămară [1]) şi apoĭ se pun pe traiŭ, cerând vinul cu perechea [2]) şi jucând: *Ţarina* şi *Abrudana*, în cât iĭ ajunge ḑiua albă; vorba băeşilor:

Mergem Lunea la oraş
Să venim Joĭ mintenaş.

De la Abrud peste Dealul-Mare e orăşelul românesc Slatna cu vre-o 3000 locuitorĭ şi care e situat pe ţĕrmul rîuluĭ Ampoiul.

Lângă Slatna, unde e sediul căpitanuluĭ minelor, şi unde se găseşte în marĭ cantităţĭ argint viŭ (mercur), se întinde *Câmpul Traianuluĭ* séŭ *Câmpul luĭ Traian*, unde, se ḑice, că Traian, dupĕ ce a învins pe Decebal, s'a ospătat cu căpitaniĭ sĕĭ. Tot în apropierea acestuĭ orăşel se ḑice că era în vechime şi localitatea romană *Ampela* şi în locul căreia e astăḑĭ comuna munteană *Ampoiţa*.

---

1) Cămară: casă de schimb a Statuluĭ.
2) Perechea e o oca de vin şi una de borviz.

De la Slatna peste pădurĭ în spre apus e Sĕcărembul cu vre-o 2760 locuitorĭ Germanĭ şi Românĭ şi unde cultura minelor pare a fi maĭ raţională. Straturile de aur de aicĭ aŭ fost găsite la 1747 de săteanul român, Juon Armindeanul [1]), care aflând o peatră sclipiciόsă a dus'o la Alba-Iulia căpitanuluĭ de artilerie Born, şi acesta analisând'o a constatat că conţine aur.

La un an după deschiderea mineĭ, vĕduva căpitanuluĭ Born a cedat membrilor Caseĭ domnitόre imperiale din Viena 16 părţĭ, autorisând în acelaş timp Statul cu administraţiunea eĭ.

Astăḑĭ, Augusta familie domnitόre a Habsburgilor are la acéstă mină 34 părţĭ, Statul 32, iar restul se află în posesiunea particularilor. De la anul 1748 şi până la 1876 producţiunea totală a fost de 40,423 kilograme aur şi argint în valόre de 24,956,806 fiorinĭ [2]).

Din acéstă localitate straturile de aur străbat spre Băiţa, de unde apucă spre Crişul-Alb în localităţile Dupăpeatră, Stanija, Curechiŭ, Bucurescĭ, Rovina, Şesurĭ, Herţeganĭ, Căinel, Trestia, Brad, Ruda, Caraciŭ, Crişcior, Zdrapţĭ şi altele.

Pe lângă băĭ aŭ aceiaşĭ importanţă şi *şteampurile*, un fel de morĭ ca piuăle, în care se piséză peatra şi despre care Crişanul la întόrcerea sa acasă voind să-ĭ spue neveste ce a vĕḑut, n'a sciut cum să-ĭ esplice de cât ḑicând cu uimire:

„Dracul negru o maĭ vĕḑut ca în ţéra moţuluĭ se ḑică (cânte) apa şi se jόce lemnele".

---

1) Siebenbürgen. Geschieldert von Dr. Karl Reissenberger. Wien 1883
2) A se vedea lucrarea maĭ sus citată a d-luĭ Lukács.

Din datele statistice oficiale să constată că băile din munţiĭ apusenĭ aŭ produs de la 1872 şi până la 1877 inclusiv următórele cantităţĭ de aur şi de argint.

ANUL	*AUR*	*ARGINT*	*VALOAREA*	
			Fiorinĭ	Criţarĭ
1872	822.4070	1528.539	1,284.826	15
1873	686.3173	1179.507	1,063.568	30
1874	777.9421	1300.068	1,202.235	39
1875	970.2504	1949.869	1,528.987	51
1876	1276.4462	2282.997	1,986.111	38
1877	1109.5540	1931.906	1,721.623	53
Total 1872—1877	5642.9170	10,172.886	8,787.352	26

Teritoriul minelor în care s'aŭ produs cantitatea de maĭ sus se împarte în următórele circumscripţiunĭ :

CIRCUMSCRIPTIUNI	*MINE*	*LUCRATORI*	*STEAMPURI*
Abrud-Roşia	189	3283	6315
Buciumanĭ-Slatna . . .	73	1010	2762
Sĕcărêmb-Hondol . . .	59	1328	250
Băiţa.	20	136	77
Baia de Criş	41	856	425
Total . . .	382	6613	9829

Din numĕrul de 382 numaĭ 3 mine staŭ sub directa administraţiune a Statuluĭ, iar restul de 379 sunt în mânile particularilor, ceea ce dovedeşte în de ajuns, că în munţiĭ apusenĭ la esploatarea minelor, rolul principal il are iniţiativa privată.

Intre particularĭ, locul ântâĭ il ocupă societăţile strĕine constituite în Germania, Francia şi Anglia şi care de un timp încóce aŭ început cu grămada să-'şĭ plaseze imensele capitalurĭ în achisiţiunĭ de mine în Munţiĭ apusenĭ.

Renumitele mine de la Vulcoiŭ astăḑĭ se esploatéză de o societate franceză, cele de la Ruda, de alta germană şi cele de la Băiţa, Trestia şi Poiana, lângă Slatna, de o societate engleză. Esploatările se fac în mod sistematic după modelul practicat în California şi invasiunea capitalelor strĕine aŭ ridicat valórea minelor, atât de mult, în cât minele de la Ruda ale familieĭ comiteluĭ Toldalagi aŭ fost cumpĕrate acum de curênd de o societate din Berlin cu 2,200,000 mărcĭ. Tot în aceeaşĭ proporţiune a crescut şi preţul munciĭ. Un lucrător care maĭ nainte avea 16—18 fiorinĭ astăḑĭ are 30 de fiorinĭ pe lună.

Funcţionariĭ societăţilor sunt englezĭ, francezĭ şi germanĭ, iar lucrătoriĭ sunt toţĭ Românĭ din părţile loculuĭ.

In localităţile unde Româniĭ sunt amestecaţĭ cu Nemţĭ, la Sĕcărêmb, Hondol şi Băiţa, lucrătoriĭ minerĭ aŭ o sĕrbătóre numită: *Kirvaĭ la berbece.*

La Băiţa serbătórea se ţine în ḑiua de Regina, hramul bisericiĭ romano-catolice, iar la Sĕcărêmb în ḑiua de Teresia. Româniĭ se adună într'un birt, iar Nemţiĭ într'altul. Petrecerile ţin câte douĕ şi treĭ ḑile.

Se alege un berbece dintre ceĭ maĭ frumoşĭ, care împodobit cu ederă, cu florĭ şi cu panclicĭ se pune la licitaţiune prin jocurĭ de sorţĭ, compuse din treĭ bile micĭ cu feţe şi punctate. Punctele sunt până la 8 şi séra pe la 9 ore, când se termină jocul, cine are maĭ multe puncte acela câştigă berbecul.

A doua ḑi pleacă pe strade cu berbecul condus de vă-

taf, cu lăutariĭ în frunte, jucând şi chiuind: *Kirvaĭ la berbece!* După terminarea procesiuneĭ se întorc la birt şi se începe încercarea de a lovi berbecul cu toporul în cap. Unul îl ţine de córne şi îĭ feresce capul, iar cel care dă, daca nu'l nemeresce, plătesce ca pedépsă o anumită tacsă. Pe urmă berbecul se junghe şi pelea şi un picior e al aceluia care l'a câştigat, iar carnea se frige şi se consumă împreună. Din baniĭ adunaţĭ să plătesc lăutariĭ şi bĕutura. După o petrecere de treĭ ḑile şi treĭ nopţĭ intră iarăşĭ cu toţiĭ pe sub pămênt.

Tot aicĭ e locul ca se vorbim şi de aşa numiţiĭ *Gozarĭ*. Aceştĭ comercianţĭ cu aur şi cu argint aŭ început se funcţioneze în timpul în care proprietariĭ de mine, şi în genere toţĭ mineriĭ, eraŭ ţinuţĭ ca aurul şi argintul să'l schimbe numaĭ la visteria Statuluĭ, care nu le rĕspundea nicĭ pe jumĕtate din valórea producţiuneĭ. Pentru acest motiv s'a înfiinţat un fel de contrabandiştĭ pe carĭ poporul chiar şi până astăḑĭ îĭ numesce *Gozarĭ*.

Pentru stârpirea Gozarilor, la diverse epoce, s'aŭ luat diverse mĕsurĭ, dar tóte aŭ rĕmas fără resultat. Intre mĕsurile luate, merită să amintim maĭ cu sémă pe aceea din timpul domnieĭ împĕratuluĭ Leopold I, prin care se opreaŭ Greciĭ, Armeniĭ, Turciĭ şi Jidoviĭ de a se stabili pe la băişagurĭ ca argintarĭ séŭ aurarĭ. Acéstă mĕsură a esistat aprópe până în ḑilele nóstre.

Băeşiĭ fiind foarte superstiţioşĭ eĭ cred că fie-care bae îşĭ are *Vêlva eĭ*, un fel de fiinţă divină, care supraveghiază şi distribue aurul prin băĭ.

Vêlva băiĭ e invisibilă şi numaĭ celor maĭ curagioşĭ se arată. Statura eĭ e înaltă şi îmbrăcată ca şi băeşiĭ, însă

cu haine maĭ frumóse de cât ale lor; are *şteart* (lampă de bae) în mână şi ciocănesce ca şi eĭ prin bae.

Credinţa băeşilor este că baia care n'are Vêlvă, n'are aur, şi când s'aŭ sleit aurul într'o localitate eĭ ḑic: *aŭ fugit Vêlva băilor din aceste locurĭ în alte ţinuturĭ.*

Din multele cuvinte întrebuinţate de băeşĭ ca *termenĭ specialĭ*, spre a nu ne întinde prea mult, publicăm numaĭ următórele:

A

AUR SLOBOD. Aur masiv
AURAR. Giuvaergiŭ
ARGINTAR. Meşterul care lucréză din argint tot felul de obiecte, precum cădelniţe, potire, icóne, serviciĭ de masă şi altele

B

BĂI (a). A esploata
BĂEŞ. Miner
BĂIRE DE LA ḐIUĂ. Lucrare pe suprafaţă la lumina ḑileĭ
BĔUŢĂ. Cuarţ
BISOR. Chalkopyrit
BOGATA SÉŬ VÎNĂ. E un complecs care conţine aur, argint, aramă, plumb, kiz, cuarţ, etc. Băeşiĭ, care se ocupă special cu acéstă lucrare, se numesc *alegătorĭ de bogată*
BOLF. Bucăţĭ maĭ marĭ de peatră
BULHE. Peatră surpată

C

CAMP. Un termen usitat la Ofenbaia. Când cuarţul e amestecat cu alte substanţe metalice se forméză o peatră atât de tare, în cât băeşiĭ numaĭ prin esplosiunĭ o pot sfărâma. Acéstă peatră eĭ o numesc *Camp* şi stânca în care se ivesce o numesc *întreg*.
CEPAŞ. Partea bogată a vineĭ de aur
CERIME. Coperiş
COARDĂ STÉRPĂ. Partea sterilă a vineĭ
COH. Uzină
CORH. Grupă de cristale aşeḑate într'un spaţiŭ liber
CRAM ŞI CRAMB. Casa în care se odihnesc băeşiĭ după ce es din bae. Tot aşa se maĭ numesce şi coliba în care se adăpostesc ştempariĭ, carĭ, păzesc şi pun nécurmat peatră în piuă
CULCUŞ. Inclinaţiunea vineĭ

D

DREĬ. Un soiŭ de gresie nerentabilă

DUCT ŞI DUCTUŞ. Direcţiunea pe care se întinde vîna de aur în peatră

DUDĂ. Ţeve

E

ESE-VÎNA. A disparut vîna

F

FELIORT. Finea coridoruluĭ prin mină

FERITÓRE. Locul unde se feresc băeşiĭ cu ocasiunea esplosiunilor

FISPONT. Punt fics la mĕsurat

FISTĔU. Ciocan maĭ mare pentru spargerea bolfilor

FOTRAGĂ. Un lemn gros scobit cu care se scóte peatra

G

GALIŢĂ. Oxid de fer

GAPLĂ. Maşină învêrtită de caĭ

GACHAL. Cărbune

GACHALIT. Cărbunit

GELIL. Fus; sucitor; cârjă

GLAM. Pămênt lutos, argilos

GOŞTEANA. Mineraiŭ, ştufa, (Erzstufe)

H

HONTAR, PL. HONTARĬ. Se numesc băeşiĭ care scot peatra din bae

HOLDINĂ. Grămadă de peatra rea

HORIZON. Orizont

HOTAR. Teritoriŭ de băĭ espropiat

HUMĂ. Plumbul şi sphaleritul ce urméză auruluĭ în *Şaitroc* (Scheidetrog). Şaitrocul, e ca şi *vĕnturaşca* şi cu care prin clătinat se alege aurul din alte materiĭ.

HURLUI (a se). A se surpa

HURLUIRE. Surpare.

I

IONGARIRE. Transportare (Förderung)

IMPĔRAŢIE. Statul; fiscul; erariul. In graiul poporuluĭ munteau nicĭ o dată nu se face dosebire între *Stat* şi *Impĕrat.* Tóte pădurile şi minele Statuluĭ el le numesce: *pădurile împĕrăţiei; băile împĕrăţiei.* Pe lucrătoriĭ mineri, de la băile Statuluĭ, dacă îĭ întrebĭ, rĕspund scurt: *„lucrăm la împĕrăţie".* *Simţimêntul imperialist* în Munţĭ are rădăcinĭ adâncĭ.

L

LAPTE DE PEATRĂ. Stalactite calcinóse

LESPEDOS. Stratificat

M

MACARET. Sfredel cu care găuresc stânca

MÂNCĂTURĂ. Sleită

MÂNCATURĂ BĔTRÂNĂ. Părţĭ esploatate maĭ de mult

O

OBLESC. Planéză; netedesce

ORTAR. Băeş care lucréză cu sfredelul

P

PĂRĂCLĂU. Un ciocan pentru spargerea petrilor

PĂRĂCLUIRE. Spargerea petrilor

PARTE DE BAE. Acţiune; cucsă (Freicux)

PISOAIE. Peatră mărunt pisată

PRESLUGĂ. O bucată de trestie tăiată în anumită lungime şi crepată, ast-fel că din trunchiul trestieĭ se fac câte 3 preslugĭ ascuţite la amândouĕ capetele. Preslugile se ung cu un fel de sirop compus din praf cu apă şi apoĭ se usucă în cuptor după ce s'a scos pânea. Preslugile servesc drept fitil la esplosiunile stâncilor.

R

RÊMLAŞ. Locul unde se aruncă peatră stearpă scósă din bae

RÎZNĂ. Căruţa cu care se scóte peatra din bae

RÎZNAR. Căruţaşul care scóte peatra

S

SCAFE. Cumpene

ŞTEARŢ, (Văpaiţă) lampă pentru bae. *Ştearţurile* sunt de douĕ felurĭ, unele înfundate şi altele desfundate, în cele înfundate se arde uleiŭ de rapiţă şi în cele desfundate se arde seŭ cu feştilă de bumbac

ŞTEAMP. Pilug; pociumb; maiŭ

ŞTEAMPURĬ. Piua în care se macină peatra (Pochwerke)

STÊRP. Peatra sterilă

ŞIREGHIE. Lada ce se folosesce la *iongărirea* şi împărţirea petriĭ

ŞTIURŢ. Locul unde se pune peatra împărţită

ŞTOLNĂ. Coridorurile prin bae

ŞUTĔU. Puţ cu înclinaţiune de 40^0-70^0

T

TINGĂ. Un fel de cuarţ foarte tare

TISIG. Unealtă de lucru

V

VĂLĂU. Tablă pe care se spală peatra măcinată

VĔNTĂLĂU. Ciocanul cu care se bate sfredelul

VĔRTEJ. Ocnă; puţ. (Schacht)

VOLBURĂ. *Întregul* (Grundmasse des Gesteines) când devine maĭ poros, maĭ móle, maĭ fărămăcios, aurul şi argintul se resfiră prin massa petrişuluĭ, atuncĭ se forméză aşa numita: *volbură.*

CRIŞENIĬ

CRISENII

Spre a putea sosi cât maĭ curênd în ţinutul Crişuluĭ-Alb am călĕtorit prin regiunea inferióră a Mureşuluĭ, care cu drept cuvênt se póte numi inima Transilvanieĭ şi care fiind şi cea maĭ roditóre în acelaş timp e şi cea maĭ atrăgătóre în privinţa monumentelor istorice. Numaĭ acéstă regiune póte înfăţişa călĕtoruluĭ maĭ bine de cât orĭ-care alta, cele doue epoce trecute: epoca domnieĭ Romanilor şi epoca înfrângeriĭ Românilor.

De la Partoş peste Mureş şi astăḑĭ se vĕd urmele sângerosuluĭ regim inaugurat de Basta, ucigaşul luĭ Mihaiŭ Viteazul, şi perpetuat maĭ de toţĭ principiĭ şi guvernatoriĭ Transilvanieĭ până la 1848. Afumatele ziduri ale casteluluĭ ruinat de la Vinţul de jos, ne aduc aminte de victimele aceluĭ regim, între care, vom aminti numaĭ pe vrednicul păstor al bisericiĭ nóstre din veacul al 17-lea, mitropolitul Sava Brâncoveanul, care, pentru că ţinea la limba şi la legea poporuluĭ sĕŭ român a fost chinuit până 'şĭ-a dat sufletul.

In vremea aceea despoţiĭ aristocraţĭ feudalĭ, vĕḑênd că pe român, nicĭ prin iobăgie, nicĭ prin a'l declara strĕin în ţéra luĭ, nu'l pot stinge, credeaŭ că silindu-l să se lapede de legea luĭ şi primind legea calvinească, se va lăpĕda şi de limba luĭ şi ast-fel se va maghiariza. Deşartă a fost credinţa lor; căcĭ feudalitatea cu întréga eĭ tiranie s'a stîns, iar românul tot român a rĕmas.

De la Vinţul de jos spre Orăstie la satul Vinerea e *Câmpul pânii*, unde, după ce bănăţanul Pavel Chinez a sdrobit iataganul semiluneĭ s'a ospătat şi a jucat printre morţĭ, învêrtind în puternicile luĭ braţe treĭ turcĭ de o-dată: douĭ subţiorĭ şi unul în dinţĭ.

Maĭ la vale spre stânga de la podul Simeriĭ pe sub cetatea de la Hunedóra, proprietatea de odinióră a luĭ Ión Huniad Corvinul, puternicul guvernator din neamul boerilor românĭ hăţeganĭ, se întinde pe Streĭ în sus de a lungul pólelor Rătezatuluĭ ţéra Hăţeguluĭ, aĭ căreĭ locuitorĭ sunt sânge din sângele Muntenilor şi carne din carnea Crişenilor.

In acel românesc ţinut, care se póte numi raiul Transilvaniei şi unde se află Ulpia Traiană, capitala Dacieĭ, mamele române în serile lungĭ de iarnă, torcênd la lumina foculuĭ în mijlocul copilaşilor ghemuiţĭ pe vatră, prin frumóse poveştĭ transmit din generaţiune în generaţiune gloria străbună. Acéstă moştenire e păstrată cu atâta scumpĕtate din neam în neam în cât şi distinstul etnograf german, B. Reiner spune cu uimire, într'o descriere publicată în *Noua presă liberă* din Viena de la 12 Septembre 1887, că călĕtorind prin ţara Haţeguluĭ călăuzul sĕŭ hăţegan, oprindu-se în loc la Grădişte, oftând i-a arĕtat cu măciuca:

„Priveşte la acel loc! Acolo a şeḑut Decebal!“

„M'am convins, esclamă d. Reiner, că acel sĕrman valach daca ar fi vorba şi astăḑĭ s'ar lupta pentru regele Decebal şi vaĭ şi amar ar fi de acela în capul căruia ar trăsni puternica luĭ măciucă!“

Din valea Streiuluĭ la o depărtare mare, dincolo de Deva, se zăreşte un munte întunecat de pădurĭ seculare, carĭ cu desele lor cleómbe acopere valea Mureşuluĭ până maĭ în jos de Sĕcămaş. Acest munte, se ḑice, că chiar şi până astăḑĭ îl numesc *Româniĭ pădurenĭ* din părţile locului: *muntele luĭ Decebal.*

Pădureniĭ în bogata lor fantasiă mitică işĭ închipuesc că prin acele pădurĭ rĕtăcea *Diva*, măndra iubită a luĭ Decebal, care era aşa de frumósă ca şi Ileana Cosînzeana din poveste.

De asupra oraşuluĭ Deva, într'un vêrf de deal, o cetate ruinată răpeşte vederea călĕtoruluĭ. De pe zidurile cetăţiĭ visitătorul priveşte drept în piaţă, unde, înaintea prăvăliilor, orăşeniĭ desbat vara la umbră, cu *pipa* în gură, trebile oraşuluĭ, séŭ vorbesc de câte o nouă descoperire făcută de *societatea archeologică* din acel oraş.

Deva e unul din oraşele transilvane, care a vĕḑut şi a păţit maĭ multe, începênd de la Dacĭ şi Romanĭ, până în timpurile nóstre. Intre principiĭ transilvanĭ, care petreceaŭ în Deva, vom aminti numaĭ pe Mihail Apafi, cel maĭ nesăţios dintre toţi domniĭ Transilvanieĭ, şi care, spre a 'şĭ stêmpăra setea bea vinul la Deva cu vadra, iar după ameaḑ când dormea somnul beţieĭ, ţéra o cârmuia iscusita sa soţie, Ana Bornemisza, séŭ pe româneşte Ana *Nubeavin*, nume care nu se unea de loc cu gustul bărbatu-sĕŭ.

Cetatea Devii, care a găzduit atâtea capete ilustre şi care a stat neclintită ca o stâncă de granit în mijlocul luptelor desfăşurate in cursul veacurilor pentru domnia Transilvaniei, acum patru-ḑecĭ de anĭ a fost aruncată în aer împreună cu întreaga trufie a feudalismuluĭ maghiar, care până la 1848 a ţinut în lanţurile sclavieĭ poporul transilvan.

De la Deva peste Mureş, pe la Şoimuş în sus începe Zărandul séŭ ţinutul *Crişenilor albĭ*, căcĭ maĭ sunt şi *Crişenĭ negri,* carĭ însă nu forméză obiectul studiuluĭ nostru de faţă.

Zărandul de şi nu înfăţişéză de cât erupţiunĭ vulcanice, locurile sunt bine cultivate cu grâŭ de tómnă şi primă-véră, porumb, ovĕz, alac etc.

Locurile de păşunat sunt cam strîmte şi fie-care om îşĭ pasce vitele pe locul luĭ. Pădurile sunt în unele locurĭ ale comunelor şi în altele ale particularilor, aşa că fie-care sătean îşĭ are parcela sa de pădure. In privinţa esploatăriĭ pădurilor fie-care sat trebue sĕ aibă un plan aprobat de inspectorul silvanal.

Vitele aparţin raseĭ mocăneştĭ. Ceĭ de pe malul Crişuluĭ alb maĭ aŭ şi un fel de vite care sémănă mult cu rasa vitelor elveţiene. Tóte numirile vitelor sunt numaĭ româneştĭ, de esemplu, vacile aŭ următórele numirĭ:

Dunae, Lunae, Mărţae, Marţilă, Marţiole, Mercae, Mercureană, Joiană, Vinae şi Virae, Sâmbae, după numele ḑilelor în carĭ aŭ fost fătate. Apoĭ maĭ sunt: Steana, Suraia, Albuţia, Mândruţa, Pădureanca, Boiana, Ruscaia, Florica, Veronica, Moldoveana, Sileşa, Cheşa, Bălaia, Codalba, Făgeana, Păuna şi Peuna, Floraea, Murguţia, Proasta, Murga, Surica, Văraia şi Tomnaia. Boilor li se daŭ numirĭ ca: Boian, Duman, Joian, Bocşan, Caila, Suran, Bălan, Virean, Sileşul, Mişca, Barna, Cheşa, Rujan, Pădurean, Ruşcan, Steanu, Riga, Rotundel, Leneşul, Codalbul, Făgean şi altele.

Casele peste tot sunt construite din *groşĭ,* lemne de goron, fag, etc. şi acoperite cu pae şi de comun aŭ câte două încăperĭ, carĭ sunt despărţite numaĭ prin nisce stâlpĭ în cât poţĭ trece liber din o odae în alta. Numaĭ la ómenĭ maĭ avuţĭ sunt despărţite odăile prin păreţĭ regulaţĭ şi cu uşă între ele.

O mare parte dintre Crişenĭ se ocupă cu meseriile, aşa de esemplu, *bărdaşĭ* se află maĭ în fie-care comună. Eĭ construesc casele şi tóte *nemestiile* de lipsă, şi sunt maĭ cu sémă de admirat aceia dintre eĭ, carĭ cu o adevĕrată artă fac turnurĭ la bisericĭ din lemn.

Rotarĭ se află de asemenea în cele maĭ multe comune; iar în satele Leanţ şi altele maĭ toţĭ fac róte şi le desfac apoĭ pe la têrgurile din Deva, Arad etc. Meseria o învaţă uniĭ de la alţiĭ.

Spătarĭ se află în comunele Rişca, Rişculiţa, Baldovin. La spete lucréză familiĭ întregĭ. Cu deosebire spetele se lucréză iarna în şeḑĕtorĭ şi primă-véra bărbaţiĭ iaŭ în spate câte 80 — 100 spete şi plécă spre a le desface în *ţéră.*

Butarĭ. Buţĭ se fac în comunele Tiulescĭ, Valea-mare, Tomescĭ şi se transportă pe cară la têrgurĭ prin Ungaria, Transilvania etc.

Olarĭ se află în comuna Obârşa şi Têrnaviţa. Se fac felurite vase de pămênt, dintre carĭ unele sunt fórte frumóse.

Lingurarĭ sunt numaĭ în Birtin, Prihodisce şi Tătă-

reşti şi numaĭ familiile maĭ sărace se ocupă cu facerea de lingurĭ, fuse, albiĭ etc. Lingurile sunt fórte frumos încrestate.

Petrarĭ. In comunele Dupăpeatra, Curechiŭ, Stanija şi Blăjenĭ se lucréză cu deosebire pietre de móră ; iar în Caraciŭ, Lunca şi Vaca se fac crucĭ, trepte şi tocile.

Maĭ sunt coşărcarĭ, lemnarĭ, cojocarĭ, cărămidarĭ, pălărierĭ, cărbunarĭ şi faurĭ. Maĭ toţĭ carĭ se ocupă cu meseriile menţionate, se maĭ ocupă şi cu plugăritul.

Chiuşerĭ şı *Chiujerĭ* sunt aceia, carĭ fac comerciŭ cu boiĭ, caĭ şi alte vite. Aprópe în fie-care sat sunt *chiujerĭ*. N'am nicĭ o *chiusă* cu el: n'am nicĭ un amestec. Nu'mĭ fac *chiusă* cu el, adică nu vréŭ să vînd s'aŭ să cumpăr de la el.

Maĭ merită luarea aminte şi împrejurarea că în fie-care sat se află câte un român, care se pricepe şi se ocupă cu *diresul* (reparatul) *puscilor*.

Lăutariĭ ca şi la Moţĭ şi la Mocanĭ sunt numaĭ Românĭ şi instrumentele cu care cântă se numesc: *lăută*, numită maĭ rar şi ceteră, *flotă*, *gurdună*, *cimpoiul*, *fluerul*, *clanetul* séŭ clarinetul, *tulnicul*, *titiligul*, căruia i se maĭ ḑice şi titilinc, tilincă séŭ titilincă şi e făcut din scórţă de salcie; *carabiţa* e făcută din soc, *hărgoiul* secundéză la *carabiţă*; *fufaza* şi *drămboia* se cumpără pe la têrgurĭ de la Slovacĭ.

Maĭ cântă şi cu *frunḑa* şi cu *peaptănul* pe care punênd hârtie şi suflând dă tonurĭ.

TÊRGUL DE SARUTAT DIN HALMAGIU

Una din datinele, carĭ în munţĭ numaĭ la Crişenĭ se află, este *têrgul sărutatuluĭ* din Hălmagiŭ. Nevestele nóuĕ de prin prejur, cu ocasiunea *bulciuluĭ Sân-Tóderuluĭ* din acel oraş, sărută pe rudeniĭ, cunoscuţĭ şi streĭnĭ şi de aceia acesteĭ vechĭ datine i s'a dat numirea de maĭ sus.

Hălmagiul este o comună română cu 1,200 locuitorĭ, şi fiind reşedinţa protopopuluĭ greco-catolic şi greco-oriental, are fórte bune şcolĭ primare pentru băeţĭ şi fete.

Nu putem trece cu vederea un incident întâmplat în acel orăşel în anul 1886 şi care pune în evidenţă purtarea autorităţilor Statuluĭ ungar, faţă cu Româniĭ.

In anul menţionat, cu ocasiunea unuĭ têrg, maĭ mulţĭ tinerĭ românĭ, avênd pe păläriĭ panglicĭ tricolorĭ, aŭ fost pedepsiţĭ cu câte 50 fiorinĭ; iar meşteşugarul Irhas a fost ridicat de jandarmĭ din biserică, în timpul liturghieĭ, şi târît la sub-prefectură, unde i s'aŭ tras cismele

din picióre, pentru că eraŭ cusute pe mărginĭ cu fir tricolor național, și judecătoria de ocol l'a pedepsit cu maĭ multe ḑile de arest, pedépsă care a fost aprobată și de înalta Curte de dreptate din Pesta.

La têrgurile din Halmagiŭ, participă locuitorĭ din 60—80 sate, carĭ se află împrejur. Crișeniĭ sub numirea: *bulciŭ*, înțeleg têrgurile carĭ se țin în ḑi de sĕrbătóre; ast-fel se ḑice: *bulciul Sân-Tóderuluĭ, bulciul Săn-barbarei, bulciul Sântă-Măriei* etc.

Bulciul Săn-Tóderuluĭ de la Hălmagiŭ, de care ne ocupăm, se maĭ numește și *bulciul sărutatuluĭ, têrgul de sărutat* și *têrgul nevestelor.*

Cât ține *fruptul*, așa numesc Crișeniĭ dulcele, carnelegile și câșlegile, adică timpul de la bobotéză și până în prima Duminică a păresemilor (postul mare), se contractéză o mulțime de căsătoriĭ ca pretutindinea la Românĭ, vorba ceia, un june e *om ca ómeniĭ* numaĭ după ce se însóră.

Munteniĭ țin mult la căsătoriĭ și e o mare falǎ pentru un socru daca are o noră frumósă séŭ un ginere harnic și de neam, mergând d'a dragul cu nouĭ căsătoriţiĭ la têrg, unde cunoscuțiĭ șoptesc: Cutare e nora cutăruia și 'ĭ-a adus avere patru boĭ! Óre numaĭ pe ea o are tată-sĕŭ ?

Daca în ḑiua de Sân-Tóder e timp frumos, bulciul de la Halmagiŭ geme de neveste tinere, care fiind feciόre s'aŭ măritat în timpul fruptuluĭ. La acest têrg merg nevestele nóuĕ din comunele Țermure, Ociŭ, Ocișor, Poenarĭ, Țuhescĭ, Bănescĭ, Hălmăgel, etc. și la care se asociază și nevestele nóuĕ din Hălmagiŭ. Trebue se în-

semnăm că numaĭ nevestele, carĭ aŭ fost fete marĭ merg la têrg, iar nu și vĕduvile căsătorite din noŭ.

Nevestele, carĭ aŭ sócre plécă împreună, iar carĭ n'aŭ se însoțesc câte douĕ și câte treĭ, fórte frumos gătite și cu cununile de mirese pe cap. De multe orĭ le duc socriĭ séŭ chiar bărbațiĭ lor cu carul și cu căruțele până la Halmagiŭ, unde nu se preumblă de loc singure prin têrg. Fie-care are în mână câte un ulcioruț frumos înpestrițat și umplut cu vinars.

Ajungând nevestele la Hălmagiŭ, têrgul are o înfățișare interesantă. Voia bună, rîsul și gluma e caracteristica acestuĭ têrg. Des de diminéță nevestele încep a umbla prin têrg însoțite de sócre séŭ câte douĕ și câte treĭ, carĭ întâlnind consângenĭ și cunoscuțĭ, séŭ vĕḑându'ĭ din depărtare, alérgă la eĭ și îĭ sărută; iar aceștia le *cinstesc* cu banĭ, începând de la creițarĭ și până la fiorinĭ. Cu strĕiniĭ sunt în mare reservă, căcĭ a rĕmânea nesărutată e cea maĭ mare ocară. Numaĭ când nevasta e positiv informată că nu va fi refusată, sărută și pe strĕin. Sărutatul se întâmplă pe strade, prin birturĭ și prin case pe la cunoscuțĭ. După sărutat nevasta primind *cinstea*, ea mulțumește închinând din ulcior. A nu bea însémnă a batjocori nevasta și pe aĭ sĕĭ. A fi sărutat de o nevastă în Hălmagiŭ la Sân-Tóder, însemnéză a fi un om de frunte și de omenie. Ómenĭ prăpădițĭ, ticăloșițĭ séŭ rĕŭ îmbrăcațĭ sunt ocolițĭ.

Lucrurĭ imorale și certe nu se nasc nicĭ odată. Ordinea și moralitatea o păstréză însușĭ publicul, care esercită cea maĭ bună poliție și controlă ca să nu se comită nimic ce ar putea atinge bunele moravurĭ. De aceea afirmațiunea unor scriitorĭ strĕinĭ că pofta de câștig séŭ

decadenţa morală ar fi dat naştere *têrgului de sărutat*, e cu atât maĭ neîntemeiată, cu cât la acest *têrg* participă de o potrivă şi nevestele fruntaşilor ca şi ale săracilor, atât orăşenele Hălmăgene cât şi sătenele Crişene.

Mult ne-am bătut capul să aflăm origina acestuĭ têrg, dar orĭ pe cine am întrebat nu ne-a rĕspuns de cât dând din umerĭ: *Aşa ne-am pomenit! Aşa e datnia nóstră !*

Sunt uniĭ, carĭ cred că têrgul datéză din timpul în care valea Crişuluĭ alb ar fi fost colonisată cu Moţĭ. Coloniĭ întâlnind pe consângeniĭ lor în têrgul de la Hălmagiŭ îĭ săruta; iar aceştia *cinstiaŭ* cu banĭ pe ceĭ, carĭ se depărtase de ţara lor, şi ast-fel cu timpul datina s'ar fi generalizat. Alţiĭ iarăşĭ susţin că Crişeniĭ fiind păstorĭ, când eşaŭ primă-véra cu oile la munte, soţiile lor îĭ însoţeaŭ până la Hălmagiŭ, unde prin sărutat îşĭ luaŭ *rĕmas bun* de la aĭ lor, carĭ în schimb le *cinstea* (dăruia) cu câte ce-va.

O altă versiune susţine că acéstă datină, ar fi din timpul invaziuneĭ Turcilor, carĭ străbătând până pe la Crişul-alb, la Ribiţa, Baia de Criş etc., ar fi răpit o mulţime de femeĭ crişene, dintre care, unele scăpând din robie şi întorcându-se acasă, la Halmagiŭ s'aŭ întâlnit cu cunoscuţiĭ lor pe carĭ 'ĭ-aŭ sărutat de bucurie şi aceştia le-aŭ cinstit pentru vrednicia lor că 'şĭ iubesc limba şi vatra strămoşéscă maĭ mult de cât orĭ-ce bogăţie păgânéscă.

Têrgul de sărutat de la Halmagiŭ n'are nicĭ o legătură cu *têrgul de fete din Găina.*

MOŢIĬ

MOTII

De la Baia de Criş, călĕtoria se face pe cărărĭ înguste spre Curcubeta-mare în ţéra Moţilor, care e cea maĭ poetică regiune a Munţilor apusenĭ.

E măréţă priveliscea de pe cele treĭ piscurĭ ale Curcubeteĭ-marĭ, dintre care cel maĭ înalt e de 1846 metriĭ peste nivelul măriĭ. Pătrundĭ cu vederea până în crésta Carpaţilor ţĕreĭ româneştí, iar spre Ungaria, se vede orăşelul Crişenilor-negri, Beiuş séŭ *Binş*, cum îl numesc eĭ, şi care e situat la pólele Bihariei pe ţĕrmul Crişuluĭ-negru.

Trecênd pe la satul Scărişóra, călĕtorul se opreşte la *Gheţar*, o peşteră cu treĭ bolte, la o adêncime de 50 metriĭ şi cu o lărgime de 60 metriĭ.

Păreţiĭ bolteĭ ântâiŭ sunt din piatră vărósă, împodobiţĭ icĭ şi colea cu cristale din sloiĭ de ghiaţă şi padimentul de molos pietros e acoperit cu păturĭ de néuă. Maĭ frumósă e a doua boltă, aĭ căreĭ păreţĭ sunt numaĭ din cristale de ghiaţă, formând tot felul de figurĭ. Cea

maĭ frumósă şi maĭ spaţiósă însă e bolta a treia pe care Moţiĭ cu drept cuvênt o numesc: *Biserică*. Padimentul e numaĭ din ghiaţă şi de la tavan atârnă o mulţime de sloĭ jur-împrejur prin boltă. In mijlocul eĭ e o splendidă şi pompósă grupă de cristale de ghiaţă, înfăţişând cele maĭ frumóse tablourĭ; Moţiĭ îĭ ḑic: *Altar*. Lângă altar e o statuă de ghiaţă ca de 3 metri de înaltă şi care semănând la talie cu o femee bine făcută, Moţiĭ cred că e o *Ḑînă acoperită la faţă*.

E atât de ameţitóre şi fermecătóre strălucirea raḑelor pe care le aruncă la lumina faclelor acele cristale albe şi albastre, în cât n'avem destule cuvinte spre a putea descrie acest fenomen rar în felul sĕŭ.

Ţéra Moţilor începe din spre Abrud de la Cărpiniş în sus, iar din spre Ofenbaia de la Bistra. Tipul Moţilor e acelaşĭ ca al tutulor muntenilor. Temperamentul lor e sancvinic şi seriositatea e caracteristica lor principală. Se însufleţesc iute şi aŭ o tărie de caracter atât de mare, în cât dacă 'şĭ-aŭ propus ceva nu se lasă odată cu capul, chiar de ar trece prin sabie şi foc, până ce nu'şĭ ajung scopul, orĭ cât de convinşĭ ar fi de maĭ înainte despre relele urmărĭ ce ar resulta pentru eĭ în cas de neisbândă. Făţărnicia nu o cunosc aceştĭ copiĭ aĭ munţilor şi sinceritatea lor e de admirat. Cu strĕiniĭ sunt maĭ reservaţĭ; cred că tóte relele de la eĭ vin pe capul lor, fără ca împĕratul, în care Moţiĭ aŭ cea maĭ mare încredere, să ştie de nedreptăţile pe carĭ le fac strĕiniĭ în ţéră.

Traiul lor e fórte simplu; eĭ se mulţumesc cu puţin, sunt sîrguincioşĭ, lucrătorĭ, cumpătaţĭ şi fórte religioşĭ. Crimele în aceste ţinuturĭ sunt aprópe necunoscute, iar despre sinuciderĭ numaĭ prin basme se vorbeşte.

Statura moţuluĭ e mijlocie, profilul luĭ lungăreţ şi se termină în o bărbie ascuţită. Fruntea luĭ e lată, ochiĭ căpriĭ, pĕrul castaniŭ şi mersul e încet şi legănat, lăsându'şĭ partea superióră a corpuluĭ ceva încovoiată, înfăţişând pe omul de munte, care la suirea dealurilor pentru păstrarea echilibruluĭ e nevoit a'şĭ pleca puţin corpul înainte. Moţiĭ, ca şi Mocaniĭ şi în parte ca şi Crişeniĭ, pórtă cămaşa în ciórecĭ, din care împrejurare, scriitoriĭ şovinıştĭ Ungurĭ vor să facă lumea să crédă că ar fi Secuĭ românizaţĭ. O asemenea încheere e cât se póte de greşită, de óre-ce şi *Olteniĭ* din România-mică pórtă cămaşa în ciórecĭ şi apoĭ sunt şi Ungurĭ, de esemplu, *Ciangăiĭ*, precum chiar şi uniĭ din *Saşi*, carĭ pórtă cămaşa peste ciórecĭ séŭ peste *nădragĭ* săseştĭ de postav vânĕt.

Casele Moţilor sunt construite de eĭ din lemne de brad séŭ de fag, acoperite cu şindrile şi se compun din câte douĕ odăĭ, din care una e pentru locuit, iar alta serveşte ca cămară. In casa de locuit nu e de cât o laviţă, mésă, pat şi un *scaun de văsărit* [1]).

Ocupaţiunea principală a Moţilor e fabricarea de ciubere, doniţĭ, şindrile, plutitul, cercuitul şi dulgheritul. Aceĭ carĭ se ocupă cu facerea de ciubere şi cercuitul se numesc *văsarĭ* şi sunt maĭ cu sémă din Vidre, Ponorel, Neagra, Scărişóra şi Secătura. Ceĭ din Albac fac scândurĭ, *laţurĭ*, *caferĭ*, grinḑĭ, iar Bistreniĭ şi Certejeniĭ fac şindrile, pe când Sohodoleniĭ sunt bărdaşĭ (dulgherĭ) şi zidarĭ. Mulţĭ dintre aceştĭ locuitorĭ se maĭ ocupă şi cu

---

[1]) A *văsări* însemnéză a ciopli, a plana şi scaunul de văsărit e un fel de teşghea pentru a da lemnul la rândea.

facerea de pieptare, cojóce, etc. şi de aceia se numesc *sucĭ* (cojocarĭ).

Plugăritul şi păstoritul în aceste ţinuturĭ din causa sterilităţiĭ pămêntuluĭ şi din lipsa locurilor de păşunat, nu produce în cât locuitoriĭ să pótă trài. Porumbul, afară de Cămpenĭ şi Bistra, carĭ sunt maĭ jos situate, nu se póte cultiva de loc.

Văsariĭ îşĭ desfac marfa pe la têrgurĭ şi prin sate şi pe baniĭ câştigaţĭ la reintórcere încarcă pe caiĭ séŭ pe cară, porumb, grăŭ, secară, etc. Ceĭ maĭ săracĭ sunt *cercuitoriĭ,* carĭ n'aŭ altă avere de cât un biet cal cu care nutresc o familie din câte 6 membriĭ. Pe cal încarcă câte 400—600 de cercurĭ cu care plécă în *ţéră,* unde lucréză la cercuitul vaselor de lemn, până când îşĭ isprăveşte cercurile şi la întórcere aduce *bucăţele* la copiĭ şi la muere, care îl aştéptă cu dor.

O asemenea cutreerare prin ţéră, ţinênd câte 4 şi 6 sĕptămânĭ, se ḑice că Moţul face :

Paştile pe la Şiria [1])
Crăciunul pe la Ilia [2]).

Cel maĭ credincios tovarăş al Moţuluĭ la drum, este calul luĭ pe care *văsarul* încărcând câte o *chişiţă* [3]) plécă alăturea cu *cercuitorul* în *ţéră :*

[1]) Şiria e un orăşel lângă Arad în Ungaria, unde la 1849 armata maghiară comandată de generalul Görgey, a capitulat înaintea oştirilor ruseştĭ.

[2]) Ilia e un orăşel pe Mureş în jos, între Deva şi Dobra.

[3]) Sunt ***chişiţe*** marĭ şi micĭ; una conţine 14 şi alta 12 bucăţĭ de vase.

Colo pe Délul-mare
Merge Moţul cu ciubare;
Şi cu teocurĭ [1]) de răşină
Să le dee pe făină,
Ca s'aducă bucăţele
La copiĭ şi la muere.

Mergând încet după calul sĕŭ, pe care nu'l preţueşte maĭ puţin de cât Arabul pe al sĕŭ, cu capul ridicat, cu privirea limpede, senină şi hotărită; *horesce* (cântă) câte o doină, care te face să staĭ în loc şi să asculţĭ acel glas melodios :

Du-mĕ Dómne în pace în *ţéră*
Cu cercurĭ şi cu ciubare,
Şi mĕ adă în pace iară
La copiĭ şi la muere!

Séŭ pentru a 'şĭ maĭ alina multele luĭ suferinţe şi necasurĭ, începe câte un cântec de jale, care face să rĕsune pădurile :

Nu am pâne, nu am sare [2])
Tóte le-aŭ dus darea mare;
Darea mare ce mĕ apasă,
De stă sufletul se'mĭ iésă.

Chişiţa se compune din:

Părlăul mare	8 litri de têrg,	care are 20 litri micĭ.
Părlăul mic	6 „	o litră de têrg are 2 decalitri.
Pătrarul	4 „	
Ferdeleţ	2 ½ „	
Ferĕţ	8 cupe vechĭ.	
Ciubăraş	5 „ „	
Şuştar	2 „ „.	Tóte aceste vase vin puse unele peste altele.

[1]) ***Teocurile*** (tocurile) sunt făcute din cójă de brad, anume pentru a pune răşină într'ênsele şi pe care Moţiĭ o vênd prin satele de la ***ţéră.***

[2]) In Munţiĭ apusenĭ nu se aud cântece haiduceştĭ de loc, ci numaĭ cântece de iubire şi de jale, balade şi satire.

Vin biraele cu carul
Ducu'mĭ straiul şi mălaiul
Ducu'mĭ tóte, îmĭ lasă amarul!
Mi-aş da pruncuţiĭ la şcólă
Dar nu'ĭ pot cu straiţa gólă.
Inălţate împĕrate!
Vino în ţéră fă dreptate,
Daca credĭ în *ḑeitate!* [1])

Satele Moţilor cuprind câte 6—8 milurĭ, cu câte 4,000—8,000 locuitorĭ, ast-fel că numĕrul lor total, se póte urca la 60 — 80,000. Mocaniĭ, carĭ sunt veciniĭ lor ceĭ maĭ apropiaţĭ, nu'ĭ numesc Moţĭ, ci maĭ mult *Câmpĕnarĭ* şi pe femeile lor *Câmpĕnăriţe,* séŭ în glumă le maĭ ḑic şi *Ţopĭ.*

Capitala Moţilor e orăşelul *Câmpenĭ,* situat lîngă *Gura rîurilor*, unde Rîul-mare şi Rîul-mic se împreună şi formézā valea Arieşuluĭ.

Câmpeniĭ, spun uniĭ, că maĭ ântâiŭ s'ar fi numit *Topa*, numele unuĭ refugiat făcător de rele şi de aicĭ ar fi venind numirea ungurésca: *Topanfalva.* Murind Topa fără moştenitorĭ, s'ar fi stabilit aci un altul cu numele *Câmpian* şi ast-fel s'ar fi născut numirea de *Câmpenĭ.* Nicĭ una din aceste nu credem să fie probabile, cu atât maĭ vêrtos, că în munţĭ n'avem ómenĭ pe care se'ĭ cheme Topa séŭ Câmpian. Maĭ mult credem că munteniĭ l'a numit *Câmpenĭ,* pentru că faţă cu cele-l-alte localităţĭ din prejurime e în cât-va maĭ la şes séŭ maĭ la câmp aşeḑat.

[1]) Se nu créḑă cititorul că cuvêntul *ḑeitate*, întrebuinţat aicĭ, este noŭ în limbagiul Moţilor. El se aude în gura tutulor bĕtrânilor muntenĭ, carĭ n'aŭ fost influenţaţĭ de şcólă.

De asemene numele *moţ* se presupune a veni de la *mons*, iar alţiĭ cred că el ar deriva de la chica pe care o purtaŭ bărbaţiĭ şi care pentru a o deosebi de chica fetelor o numeaŭ *moţ*. Cuvêntul de *moţochină* esistă şi până astăḑĭ în munţĭ şi însemnéză *pĕr adunat la olaltă; tufă de pĕr* (Haarbüschel), iar numirea de *Ţop*, care ar deriva de la germanul *Zopf,* se ḑice că ar veni de la funcţionariĭ Nemţĭ, carĭ despreţuind pe muntean, îl numeaŭ *Zopfiger kerl; Zopfiger Walach*, şi astfel s'ar fi perpetuat porecla de *Ţop.*

Munteanul însă se mândreşte tot atât de mult cu origina sa *romană*, ca şi cu numele sĕŭ de *mocan*, *moţ* séŭ *ţop;* el ştie bine că aceste numirĭ, luate de uniĭ în bătae de joc, de mult formézā o pagină gloriósă în istoria nóstră naţională.

TÊRGUL DE FETE DIN GAINA

Găina e un munte situat la méḑă-ḑi-apus a Munţilor apusenĭ şi are o înălţime de 1744 metri peste nivelul măriĭ. La pólele luĭ e Vidra de sus şi numirea sa se ascunde în întunericul mitic.

Vidreniĭ spun că în timpul când şi în munţiĭ Bihariei se lucraŭ băile, o găină de aur eşa din băĭ spre a se aşeḑa în vîrful munteluĭ, pe cuibul sĕŭ în care eraŭ óĕle sale de aur. Vidreniĭ atraşĭ de frumuseţea ne maĭ pomenită a găineĭ, în maĭ multe rendurĭ s'aŭ încercat s'o prindă, ea însă a fugit în jurul minelor de aur de la Roşia. De atuncĭ ne maĭ putêndu-se găsi aur în băile din acest ţinut, Moţiĭ aŭ încetat de a le maĭ lucra, fiind-că găina din poveste, era *Vêlva băilor*, şi ea a dus aurul cu sine în părţile unde a sburat.

Muntele Găina are douĕ piscurĭ, unul maĭ înalt şi pleşuv, iar altul maĭ mic şi înconjurat de pădurĭ de fag, în mijlocul cărora e un monument ridicat în amintirea călĕtorieĭ împĕratuluĭ Austrieĭ, Francisc Iosif I, pe care a făcut'o în ţéra Moţilor la 1852.

Mare e puterea natureĭ şi numaĭ acela o póte vedea în tótă fiinţa eĭ, care cu ocasiunea uneĭ vijeliĭ să găseşte într'un vîrf de munte, de unde cu frică şi cu fiorĭ, priveşte la lupta elementelor cerescĭ pline de electricitate.

Furtunile în munţĭ se plămădesc ca din senin, şi până aĭ bate în palme se varsă asupra piscurilor şi codrilor.

Eram în Găina, într'una din frumósele ḑile de vară. Cerul era senin, sórele era sus şi raḑele luĭ revărsaŭ asupra Găiniĭ o căldură ca în luna luĭ Cuptor.

Un nouraş se zărea în depărtare pe marginea ceruluĭ. O *jeliţe* răcoritóre legăna frunḑele arborilor şi care din ce în ce bătea maĭ tare, în cât de odată se auḑea rĕsunând urletul puterniculuĭ vênt, care smulgea copaciĭ din pămênt. Nouraşul se încingea tot maĭ tare şi întuneca cerul. Păstoriĭ fugeaŭ la colibĭ, iar vitele mugind îşĭ căutaŭ un adăpost. Pe cer fulgerile se întindeaŭ ca şerpiĭ. Ilie alergând cu patru caĭ şi cu carul luĭ de foc, pe unde se bat în capete bălauriĭ şi şolomonariĭ, voind se tragă în *cel rĕŭ,* pognea din plésna biciuluĭ sĕŭ tunete şi trăsnete în cât gemeaŭ munţiĭ şi se cutremura pămêntul.

După câte-va minute furtuna s'a potolit, raḑele sóreluĭ iarăşĭ încălḑeaŭ munţiĭ, păstoriĭ eşaŭ voioşĭ din colibĭ, vitele începeaŭ a paşce, pĕsările se cânte şi Găina se salte.

Din Găina se zăresc o mulţime de poenĭ şi de o parte şi de cea-l-altă a munteluĭ, care desparte teritoriul comuneĭ Vidra de sus, de cel al comuneĭ Bulzeştĭ, séŭ maĭ bine ḑis, *hotarul Moţuluĭ de al Crişanuluĭ.*

Maĭ în jos se vĕd case de ale locuitorilor, unele isolate şi altele în grupe aşeḑate, iar pe la pólele Găiniĭ

şerpueşte Rîul-mic în ale căruĭ unde cristaline se scaldă raḑa sóreluĭ şi bea curcubeul apă.

In cea d'ăntâiŭ Duminică după Sân-Petru, liniştea din Găina se intrerupe. Este ḑiua fantasticuluĭ *têrg de fete.* In zorĭ de ḑi de diminéţă, de pe tóte délurile *curg* Moţĭ şi Móţe, Crişenĭ şi Crişene; toţĭ în haine de sĕrbătóre. Cântecile *igreţilor* (lăutarilor) asurḑesc pădurile.

Des de diminéţă douĭ delegaţĭ din partea Moţilor din Vidra de sus şi doui din partea Crişenilor din Bulzeştĭ trag o linie de despărţire, între Moţĭ şi între Crişenĭ, în câmpul têrguluĭ, care se ţine pe o pajişte verde ce se întinde între cele douĕ piscurĭ ale munteluĭ. Linia e trasă astfel că Moţiĭ îşĭ aşéḑă merindele în partea de către rĕsărit, iar Crişeniĭ în partea de către apus.

Până pe la orele 10 diminéţa toţĭ sunt ocupaţĭ cu cumpărarea şi vênḑarea uneltelor de case şi agricole, precum : cóse, ştréngurí, greble, tulnice, óle şi diferite póme şi legumĭ aduse în têrg de Crişenĭ.

După têrguirea celor trebuincióse, lumea începe se prânḑéscă pe iarbă verde şi să se adune înprejurul *igreţilor* (lăutarilor), carĭ cântă lângă câte o *berbinţă* (butoiŭ) cu vin, orĭ cu vinars de cireşe, séŭ cu *rosolie,* (italieneşte rosoglio), un fel de vinars roşu îndulcit cu zahăr, séŭ cu miere de stup, şi apoĭ jocul séŭ hora se încinge peste întreg têrgul în câte 8 şi 10 grupe separate şi formate din Moţĭ şi din Crişenĭ, carĭ la sunetul ceterelor, clarinetelor, cimpóelor şi fluerelor, jucând îşĭ adreséză prin *chiuiturĭ* tot felul de satire, strigând Crişanul către Moţ:

Ţine moţ de hasta straiţă
Să mĕ *hiţ* (joc) cu hasta móţă:
Până mĕ hiţaĭ cu móţa
Se dusă moţul cu straiţa!

Iar Moţul iĭ rĕspunde:

Mĕĭ Crişene lapte în teoc
Adă fata să ţi-o joc;
De nu ţi-oĭ juca-o bire
Intre smeriĭ în ea şi în tire!

Din aceste glume adese se nasc micĭ certe, carĭ îndată se aplanéză de către delegaţiĭ însărcinaţĭ cu păstrarea ordineĭ, şi carĭ numaĭ atuncĭ degeneréză în bătăĭ şi neorânduelĭ, când poliţia strĕinuluĭ se amestecă. Un asemenea incident s'a întêmplat în vara anuluĭ 1852, când 11 jendarmĭ nemţeştĭ, insultând femeile, aŭ fost cumplit bătuţĭ şi desarmaţĭ; iar Moţiĭ pentru acésta a lor îndrăsnélă, aŭ fost aspru şi crunt pedepsiţĭ.

S'a trimes la Vidra de sus o companie de dragonĭ (călăraşĭ), şi punând mâna pe treĭ inşĭ, dintre care numaĭ Gavrilă Bădescu maĭ trăeşte, a fost fie-care bastonat cu câte 100 de beţe; iar la 1856 a fost împuşcat unul din eĭ.

Săracul Moţ! Nicĭ în vîrful munteluĭ nu'l lasă strĕinul se'şĭ petrécă ḑilele în pace!

Când sórele e numaĭ de o suliţă pe cer, până se apue, ómeniĭ încep se plece riḑênd şi glumind. Crişanul, iute la fire'şi rĕŭ la mânie, fiind că nu 'şĭ-a putut vinde ólele, începe a le sparge cu bâta, iar Moţul, voind ca ólele cumpărate se ajungă maĭ iute de cât el acasă, le dă drumul din deal şi până în vale.

In cât pentru *têrgul de fete*, în Găina n'a esistat nicĭ odată, de cât numaĭ în creeriĭ calomniatorilor strĕinĭ, ca se atragă atenţiunea publiculuĭ asupra bârfelelor şi clevetelor lor.

In vremile de demult, păstoriĭ din acel munte făceaŭ

în fie-care an câte o feştanie în mijlocul turmelor. Cu acea ocasiune Vidreniĭ duceaŭ mâncărĭ şi beuturĭ şi se ospătaŭ cu *popa* lor pe iarbă verde şi între braḑĭ. In urmă *feştania* a dispărut, iar *petrecerea* a rĕmas şi se ţine în fie-care an la Sân-Petru. Crişeniĭ din apropiere aŭ început şi eĭ se ia parte la petrecerea Vidrenilor, şi aşa, dintr'o petrecere locală a Vidrenilor, cu timpul a ajuns să fie o petrecere generală a Moţilor şi Crişenilor.

Maĭ era şi obiceiul ca la Sân-Petru se plătéscă Vidreniĭ despotuluĭ proprietar feudal Holaky din Hălmăgel arenda pentru păşunatul vitelor în Găina; de aceea în ḑiua numită, Moţiĭ cu nevestele şi cu copiĭ lor, ospătându-se de bucurie, că *s'au plătit de satana*, participaŭ la acéstă veselie şi Crişeniĭ, carĭ aflând că Vidreniĭ aveaŭ beutură, duceaŭ şi eĭ în schimb spre vênḑare tot felul de unelte şi ast-fel s'a născut *têrgul din Găina*, rĕŭ şi fără cale numit de strĕinĭ: *têrg de fete*.

Tot în acest mod aŭ fost înfiinţate şi alte treĭ têrgurĭ în munţĭ: în *Lespeḑĭ*, *Biharia* şi *Călineasa*. Cel d'ântâiŭ nefiind cercetat a încetat la anul 1830, iar têrgul din Biharia a încetat cu douĭ anĭ maĭ înainte din causa deselor furtune. Biharia e un munte în înţelesul adevĕrat al cuvêntuluĭ. Vênturĭ recĭ şi o negură désă acopere maĭ în tot-d'a-una acel munte.

A maĭ rĕmas în fiinţă têrgul din Călineasa, care e cu mult maĭ neînsemnat ca cel din Găina. Participătoriĭ la têrgul din Călineasa sunt maĭ cu sémă păstoriĭ din acel munte şi puţinĭ locuitorĭ de pe la Someşul cald şi rece din spre Huedin şi afară de lâna dusă la têrg de Moţiĭ din Scărişóra nu sunt alte mărfurĭ de vênḑare.

Posiţia munteluĭ Găina, pentru ţinerea unuĭ têrg e

însă cu mult mai favorabilă, de óre-ce în prejurul eĭ, fiind o mulţime de sate, forméză calea de comunicaţiune între Moţĭ şi între Crişenĭ.

Despre origina têrguluĭ ne-a spus bĕtrânul Gavrilă Bădescu, cel bătut cu o sută de beţe, că a aflat de la tatăl sĕŭ, care a trăit 130 de anĭ, că într'o ḑi Vidreniĭ, petrecându'şĭ în Găina aŭ fost surprinşĭ de Curuţĭ şi de Lobonţĭ,[1]) pe care respingându'ĭ, în amintirea aceleĭ învingerĭ 'şĭ-ar petrece Moţiĭ în ḑiua numită.

Tot cam în acest sens vorbeşte şi etnograful german d. Reissenberger, care ḑice că Mongoliĭ năvĕlind în Ungaria, Româniĭ din ţéra unguréscă, care locuiaŭ la pólele despre apus ale Bihariei, 'ĭ-aŭ gonit pe munte, unde fiind întâmpinaţĭ de Româniĭ transilvanĭ, pe toţĭ 'ĭ-aŭ omorît. „In amintirea aceleĭ învingerĭ îşĭ petrec Româniĭ în fie-care an la Sân-Petru în muntele Găina şi cu care ocasiune se contractéză şi unele căsătoriĭ".[2])

La têrgul din Găina, care sémănă cu *nedeele* din ţéra Haţeguluĭ, séŭ maĭ bine ḑis cu *têrgul feteĭ* ce se ţine la bobotéză la Recea din ţéra Făgăraşuluĭ, séŭ cu cel de la Sântă-Măriă din Teuş de pe vatra Mureşuluĭ, orĭ cu cel de la Ispas din Blaş, se fac ca de obiceiŭ, cunoştinţe între feciorĭ şi fete, din care resultă, şi câte o căsĕtorie între câte un Crişan cu o Móţă, nicĭ odată însă între un Moţ cu o Crişană, fiind că Crişenele nu sunt aşa frumóse ca Móţele. Cununia însă se celebréză cu tótă cuviinţa a casă în sat, înaintea altaruluĭ bisericeĭ, iar nu în munte, unde se ḑice că ar fi *pustnicĭ* séŭ *călugărĭ*, carĭ în ţéra Moţuluĭ n'aŭ esistat de când e lumea.

---

[1]) Pe cine înţeleg Moţiĭ sub Lobonţĭ, n'am putut afla.
[2]) Siebenbürgen. Geschildert von dr. Karl Reissenberger, Wien 1881.

GRAIUL MUNTENILOR IN GENERAL

SI AL

ABRUZENILOR SI MOTILOR IN SPECIAL

II

GRAIUL MUNTENILOR IN GENERAL SI AL ABRUZENILOR [1] SI MOTILOR IN SPECIAL

Regulile fonetice caracteristice graiuluĭ Muntenilor cu puţine escepţiunĭ, pe care le indicăm maĭ la vale, sunt tot acelea arătate de distinsul profesor de la Iaşĭ, M. Pompiliu, în interesantul sĕŭ studiŭ privitor la graiul românesc din valea Crişuluĭ-Negru [2].

1. Modificările fonetice după care labiala *b* trece în *bgh* şi apoĭ în *gh*: *ghine*, *alghină* etc. nu se află în munţĭ. Se aude însă fórte des peste Mureş şi anume pe la Sĕbiş şi Mercurea. Nuanţa *ch* ca în *luchĭ*, *pochĭ*, *sachĭ* de asemene nu se aude în munţĭ, ea se află dincolo de Murĕş întocmaĭ ca labiala *b*.

2. Consonanta *p*, maĭ ales înainte de un *i* în diftong, maĭ tot de-a-una trece în *pch*; de esemplu: *pchiatră*=piatră; *pcher*=pier; *pchele*=piele; *pchiuă*=piuă; *pchicătură*=picătură.

3. *V* în ţinutul Moţilor adese trece în *h* care sună ca germanul *ch*, séŭ ca în limba română în cuvintele paro*ch*ie, *ch*ierovim,

---

[1]) La numirea Abrud în plural *d* se pronunţe ca *d̦* şi fiind că n'am avut caracterul *D* cu ţedilă am trebuit să'l scriem cu *z*.

[2]) *Graiul românesc din Biharea, în Ungaria.* M. Pompiliu, *Convorbirĭ Literare* No. 12, Bucurescĭ 1 Martie 1887. Comparând acest graiŭ cu al Muntenilor uşor se póte vedea deosebirea ce esistă.

de esemplu : *hin*=vin, *hinars*=vinars ; iar în satele mocănescî de pe la Brădescî şi la pólele munţilor sună ca *j* móle : *jin*= vin ; *jinars*=vinars ; *jerme*=verme ; *jinitură*=vinitură.

4. Tot în părţile inferióre ale munţilor precum şi pe la Hălmagiŭ, Baia de Criş, Brad *c* inclină spre *ş* al căruĭ sunet insă e maĭ móle de cât *ş* şi ceva maĭ aspru de cât *χ* grecesc : *şeapă*= ceapă; *şe faşi*=ce facĭ; *şuber*=ciubĕr. De asemene şi consonanta *f* trece în *ş* móle, de esemplu : *şer*=*fer; şirez*=firez ; *şerbe*= ferbe ; iar în părţile superióre, consonanta acésta trece în *ch* german séŭ *χ* elin : *χerbe*=ferbe ; *χie*=fie ; *χier*=fer.

5. Formele de cuvinte : *ista, hăstra, iesta* şi *aiesta* se aud la Moţĭ şi la Crişenĭ, iar *ahasta, ahaia, aheia, ahăla, ala, alea, aia, hia* (ceia) se aud în părţile de jos a munţilor, maĭ cu séma pe Arieş în jos.

6. Un ce particular în graiul din munţĭ oferă şi împrejurarea după care cuvintele începĕtóre cu consonantele *sl* intercaléză între ele un *c* de esemplu ; *sclab*=slab ; *sclăbănogie*=slăbănogie ; *sclănină*=slănină ; *sclut*=slut ; *sclobod*=slobod. Câte odată intercalarea acésta se face chiar şi la finea cuvintelor precum : *odrăscli*=odrăsli.

7. Pronumele personal *nostru, vostru*, se întrebuinţéză prescurtat *nostu, vostu, nóstă, vóstă.*

8. Gerundiile de cele maĭ multe orĭ se folosesc fără *d* la urmă, aşa : *mâncân*=mâncând ; *bân*=bând ; *jucân*=jucând.

9. La finea cuvintelor sub acent, *e*, nu e deschis, ci tot-d'auna diftongat. Nu se dice mè, grè, se stè, tăcè, durè, ci *mea ; grea ; se stee, tăcea ; durea.*

10. Genetivul şi dativul articulat al numelor feminine nu e contras în *i*, ci se pronunţe cu *eĭ*, de esemplu : *mameĭ ; soreĭ ; nepóteĭ ; tătăişeĭ* (cumnată).

11. Articulul femenin *a* e limpede şi nu se află plecat spre *e*, se dice : *valea, pănea, cămpia.*

12. Articulul masculin *l*, chiar cu semisunetul luĭ *u* final, se aude în multe părţĭ ale munţilor, de esemplu : unde *mi calulŭ ?* Vedĭ cum pasce *boulŭ !* Audĭ cum cântă *cuculŭ !*

13. *I* din *ie* nu s'a perdut ; se dice : *fierb; vierme; fier*. Se aude

însă des şi forma in care *i* din *ie* a dispărut, aşa : *ferb, verme, fer.* In cuvinte cu labialele *m* şi *p* ; *m* se aude împreunat cu *ny* şi *p* cu *ty*: *mnyeu*=mieu; *mnyel*=miel ; *mnyere*=miere; *mnyed*= mied; *mnyierlă*=mierlă ; *ptyele*=piele ; *ptyere*=piere.

14. Tot particularităţilor graiuluĭ muntean aparţine şi împrejurarea că verbul a *eşi* în tóte timpurile se conjugă cu un *i* înainte : *ieşiĭ, ieşişĭ, ieşi.*

15. Perfectul simplu şi compus de la verbele (a) *spune* şi (a) *pune* se forméză ast-fel în cât *n* din rădăcina verbuluĭ înainte de *s*, nu se omite, de esemplu : perfectul simplu : *spunseiŭ, spunseşĭ, spunsă ; spunserăm, spunserăţĭ, spunseră. Punseĭ, punseşĭ, punsă* etc. Perfectul compus : am *spuns* ; am *puns* etc.

Tot aşa se întâmplă şi cu verbul (a) *rĕmânea*. Pfct. simplu : *remănseĭ, rĕmănseşĭ, remănsă* etc. Pfct. compus : am *remăns*, aĭ *remăns*, a *remăns* ; noĭ am *remăns*, aţĭ *remăns*, aŭ *remăns*. După cum se vede, în pfct. compus numaĭ persónele se schimbă ; iar verbul rĕmâne peste tot locul neschimbat.

16. In rădăcina verbuluĭ (a) *căuta*, *aŭ* e înlocuit cu *o*, care remâne permanent în tóte timpurile. Present. indicativ : *cot, coţĭ cótă ; cotăm, cotaţĭ, cótă.*

16. Perfectul simplu al verbuluĭ (a) *da*, e : *dedeĭ, dedeşĭ, dede, dederăm, dederăţi, dederă*, aceste din urmă treĭ persóne aŭ accentul pe silaba primă. De asemenea şi (a) *sta* : *steteĭ, steteşĭ, stete* ; *steterăm, steterăţĭ, steteră*, cu accentul tot pe silaba ântăĭ la aceste 3 persóne din urmă

17. Verbul reflecsiv (a sĕ) *duce*, în presentele indicativ în tóte persónele *u* trece în *e*, care sună ca în cuvintele verde, perde, mere, (merge), de esemplu : eu mĕ *de(i)c.* te *de(i)cĭ*, se *de(i)ce ;* ne *de(i)cem*, vĕ *de(i)ceţĭ*, se *de(i)c*. Perfectul simplu, persóna a 3-a : se *de(i)se*, ne *de(i)serăm*, vĕ *de(i)serăţĭ*, se *de(i)seră*. Perfectul compus în a 3 persónă sing. şi plur. se întrebuinţéză cu un *el*, de esemplu : *el s'o de(i)s* şi *eĭ s'o de(i)s.*

Pe *i* l'am pus în parantez pentru că maĭ nicĭ odată *e* nu se aude singur, ci se lungesce cu ajutorul sunetuluĭ *i* în forma luĭ *eĭ*; un *e* diftongat.

17. Verbele (a) *sfătui*, (a) *sfădi* şi *sfredeli* înlocuesc pe *f* cu *p*,

spătui, spădi, spredeli şi *spredel*. Tóte aceste cuvinte se aud numaĭ la Moţĭ şi în unele părţĭ ale Crişuluĭ alb.

18. Adesea în loc de merseĭ şi fuseĭ se aude *merşeĭ* şi *fuşeĭ*. Verbul a merge se aude: merg, mergĭ, *merĭ* şi *meĭ*; merge, mere şi *mè*; mergem, *merem* şi *mem*; mergeţi, *mereţĭ* şi *meţĭ*; merg. In loc de optativul present şi perfect, în părţile Crişuluĭ alb, se folosesce o formă circumscrisă: *vrè* orĭ *vrea*, de esemplu: *eŭ vrè mee*, la Deva daca ar fi banĭ=eŭ aşĭ merge la Deva daca aşĭ avea banĭ.

Vrè mee, se folosesce atât în optativul present: *aşĭ merge* cât şi în loc de: *aşĭ fi mers*. Maĭ e şi forma: *io vrè fi mers* în loc de aşĭ fi mers şi de aşĭ fi fost mers.

19. In loc de imperativul mergĭ séŭ meĭ, du-te, plécă se întrebuinţéză fórte mult cuvêntul: **Vă**; de esemplu: *Vă copile a munte*=du-te copile la munte. *Vă vintriş pe cóstă*=du-te curmeḑiş pe cóstă. *Vă şi lucră*=mergĭ şi lucréză.

Cuvêntul **Vă** se aude maĭ cu sémă in satele Ribiţa, Tomnatec, Mihăilenĭ, Blăşenĭ, Teraţel şi altele din ţinutul Crişuluĭ alb.

20. Tot pe valea Crişuluĭ-Alb se aude **Feiga** şi **Feica** in loc de *fugă*; de esemplu: *O luato la feiga*=a luato la fugă. *Feiga copile*=apucă la fugă, prinde la fugă, fugĭ copile! *Feiga copile a munte*=fugĭ copile la munte!

Feiga se aude la Ţebea, Caraciŭ, *Bulzeştĭ*, Crişcior, Mihălenĭ etc. iar **Feica** în loc de *feiga* se intrebuinţéză în satele Scrófa, Luncoiŭ etc.

21. Verbul *a fi* se aude în următórele forme: *ĭs, sum, sâmt, sânt*, **escŭ**, **estŭ**, aceste două din urmă, se aud în comuna Ţebea, iar *sum* se aude pe valea Hălmagiuluĭ, pe când *mi-'s* se aude numaĭ în părţile inferióre ale Zăranduluĭ

21. In părţile Crişuluĭ-alb în loc de (a) *vedea* se întrebuinţéză verbul **văi**. Perfectul simplu: vĕḑuĭ şi *văiĭ, văişĭ, văi; văirem, văireţĭ, văiră*. Prea perfect simplu: vĕḑusĕm şi *văisem, vaiseşi, văise; văisĕrĕm, văisĕrĕţi, văisĕră*. Perf. compus: am vĕḑut, am *vĕst*, am *văit*; se folosesc tóte treĭ formele. Infinitivul: a *văi*, de esemplu: *el póte văi daca mèe*=el póte vedea dacă va merge. Se aude în comunele Birtin, Tătărescĭ, Brad etc.

22. Verbul *ḑic, ḑicĭ, ḑice* se aude în a treia persónă şi *ice*; *i* e cu ton ascuţit în tóte timpurile şi modurile şi *c* se pronunţă ceva maĭ aspru ca χ grecesc. Imperfect: *iceam, iceaĭ, icea; iceam, iceaţĭ, iceaŭ*. Perfectul compus: am *is*, aĭ *is*, a *is*, şi o *is*; am *is*, aţĭ *is*, au *is* şi *or is*.

Maĭ rar se aude şi câte un *v* înaintea luĭ *aŭ* şi *or*, de esemplu: eĭ **v**'au *is* séŭ *v'o is c'or mèe la bulciŭ la Brad*.

23. In satele mocănescĭ pe la Mogoş, Ponor, Intregalde, se aude fórte des cuvêntul **fece** în loc de *face*, de esemplu: ce *feceţĭ* voĭ acolo?=ce aţĭ făcut acolo? Ce *fecerăţĭ* voĭ la Abrud?= ce făcurăţĭ la Abrud?

GRAIUL ABRUZAN

O deosebită luare a minte merită limbagiul propriŭ la o parte din abrudenĭ prin care t, c, une-orĭ şi *j* şi *d* între două vocale se esprimă ca *ţ, ç*; iar j şi d ca *ḑ*.

Ast-fel abrudanul autochton vorbesce: *Çe façĭ?*=ce facĭ? *Unḑe ţe duçĭ?*=unde te ducĭ? *Aĭ ḑe griḑe?*=aĭ de grije? *Çinçĭ miţĭ*=cincĭ micĭ. Sub numirea de *micĭ,* abrudeniĭ înţeleg *criţarĭ. Çe-mĭ pasă mie ḑe ţine*=ce-mĭ pasă mie de ţine.

Pentru ca cine-va să pótă audi limpede şi curat acéstă particularitate a abrudenilor trebue se vorbéscă cu un abrudan neaoş şi fără ştiinţă de carte. Cărturariĭ se feresc, dar nicĭ eĭ nu se pot cu toţiĭ şi pe deplin emancipa de a o întrebuinţa. Despre acésta ne-am convins de nenumĕrate orĭ şi ar fi necesar ca ceĭ, carĭ se ocupă în special cu filologia, se facă în acéstă privinţă constatărĭ la faţa loculuĭ.

De aceia maĭ afirmăm încă odată că numaĭ aceĭ locuitorĭ, carĭ din neam în neam s'aŭ născut în Abrud, întrebuinţéză particularitatea maĭ sus indicată şi nicĭ aceştia nu fac acéstă schimbare la tóte cuvintele.

De asemenea ne-am convins că nu e vre-un defect organic, care să'ĭ siléscă a face înlocurile arĕtate, ci e un graiŭ particular întrebuinţat póte maĭ de mult de toţĭ abrudeniĭ.

6

GRAIUL MOTILOR

Graiul Moţilor se deosebesce de a celor-l'alţĭ munteni prin împrejurarea că consonanta **n**, între două vocale şi la multe cuvinte chiar şi la fine, se preface în **r**, *după cum se întâmplă în dialectul istrian,* însă bine-înţeles, nu în tóte cuvintele [1]). Că acum 40 anĭ, séŭ şi maĭ mult, **n** se va fi rostit în tóte cuvintele ca **r**, e maĭ mult de cât probabil. La acésta ne îndémnă a crede mulţimea de cuvinte, carĭ şi astă-dĭ se rostesc cu **r** în loc de **n**, după cum se póte vedea în *Vocabularul* de maĭ jos. Credinţa nóstră se afirmă şi maĭ tare când vedem că indivizii din aceeaşĭ comună nu esprimă toţĭ pe unul şi acelaşĭ cuvênt cu **r**, aşa d. e. uniĭ dic: *dimineaţă,* alţiĭ dic: *dimireaţă* şi alţiĭ *ghibireaţă.* Ceĭ d'ânteiŭ se numĕra la generaţia maĭ tênĕră, carĭ aŭ trecut prin şcólă, ceĭ din urmă la generaţia maĭ bĕtrână, carĭ n'a putut se cerceteze şcóla, de óre-ce înainte de asta cu *20—30 de anĭ, abia*

[1]) A se vedea *Rotacismul la Moţĭ şi la Istrienĭ.* Bucurescĭ 1886. Broşura citată neconţinênd tóte cuvintele şi lipsind chiar şi poesiile în rotacism, revenim spre a completa acéstă a nóstră lucrare de maĭ nainte. Pentru înlesnirea cititiluĭ am omis în scrierea cuvintelor pronunţarea poporală pe care am arĕtato limpede în broşura de maĭ sus.

a fost o sîngură şcólă în munţĭ. Din cele premerse suntem necesitaţĭ a crede, că cu cât progresăm, cu atât dispare maĭ mult acéstă particularitate din graiul muntenilor.

Comunele în carĭ se maĭ póte audi vorbirea acésta sunt: *Albac-Arada, Lăpuşul, Scărişóra, Neagra superióră şi Neagra de jos.* In *Vidre, Ponorel, Secătura,* abia icĭ colea maĭ poţĭ audi de la câte un om bĕtrân câte un cuvênt în caré **n** să fie înlocuit prin **r**; ba ce e maĭ mult, ómeniĭ din aceste comune 'şĭ bat joc de ceĭ-l'alţĭ, carĭ aŭ rĕmas credincioşĭ graiuluĭ lor tradiţional.

CUVINTELE IN CARE N SE PREFACE IN R

A

Aburăséma = abunăséma
adure = adune
adura = aduna
adurare = adunare
adurător = adunător
adurătóre = adunătóre [1])
adurătură = adunătură
afire = afine
agorisi = agonisi
agoriséla = agonisélă
ajur = ajun
ajură = ajună [2])
albiră = albină
albiruţă = albinuţă
aliră = alină
alură = alună
aluriş = aluniş
alurecă = alunecă
alurecuş = alunecuş
alurecătură = alunecătură
amâra = amâna
amârare = amânare
amerinţa = ameninţa
apure = apune
apurere = apunere
arminder = arminden
asemerea = asemenea.

B

băură = băună
bire = bine
breber = breben
breberĭ = brebenĭ
buciriş = buciniş
brebereĭ = brebeneĭ
bur = bun
burătate = bunătate
burdură = burdună (gurduna)

C

cămir = cămin
camiriţă = vatră; sobă.

1) Cu deosebire femeile, carĭ strâng fînul se numesc adurătoare, iar bărbaţiĭ adurătorĭ.

2) d. e. ajurat'aĭ ? = ajunat'aĭ ?

cârepă=cânepă
cânrepisce=cânepisce
căresc=cănesc
câresce=cânesce
carpăr=carpăn
cearcăr=cearcăn
ceruşe=cenuşe
ceruşar=cenuşar
ceruşiŭ=cenuşiŭ
ceruşos=cenuşos
ciră=cină
cira=cina
cire=cine
cireva=cineva
clătira=clătina
crăciur=crăciun[1])
cremere=cremene
criştar=cristal.

D

dăpăra=dăpăna
dăpărare=dăpănare
dăpărătóre=dăpănătóre
dăpărător=dăpănător
dăpărătură=dăpănătură
dărăpăra=dărăpăna
desbira=desbina
detură—detună
despreură=despreună
dirainte=dinainte
dirapoi=dinapoi
dinrăuntru—dinăuntru
dumirică=duminică
dorițe=donițe
dorițĭ=donițĭ.

F

Fâr=fân
fârațt=fânaț
fâros=fânos
fântâră=fântână
fântărea=fântănea
fiecire=fiecine
frasir=frasin
furie=funie
furingire=funingine.

G

Gadiră=gadină
gălbăruț=gălbănuț
galber=galbin
gălbirélă=gălbinélă
găiră=găină
gemerĭ=gemenĭ
gemire=gemine
gerunche̅=genunche
gheuróie=gheunóie
grădiră=grădină
grădiruță=grădinuță.

H

Hairă=haină
hodiri=odihni
Huedir=Huedin.

I J

Îmburătățire=îmbunătățire
împăra=împăna
împărat=împănat
împliri=împlini
împreura=împreuna
ir=in
irant şi *arant*=înalt [1])
irainte şi arainte=înainte
iraintare=înaintare
irapoi=înapoi
irapoiere=înapoiere

[1]) *Bur ajurul de Crăciur* Salutarea obicinuită a colindătorilor în preséra de Crăciun.

[1]) Acest cuvênt se aude cu deosebire în Scărişóra.

inchira—închina
închirare=închinare
închirăciune=închinăciune
închirat=închinat
încremeri=încremeni
îndemâră=îndemână
îndemâratic=îndemânatic
îndepliri=îndeplini
îndeplirit=îndeplinit
irel şi *orel*=inel
îngălberi=îngălbini
îngălberit=îngălbenit
îngâra=îngâna
îngârare=îngânare
îngârat=îngânat
îngerunchea=îngenunchea
îngerunchere=îngenunchere
îngropăciure=îngropăciune
irimă=inimă
irimos=inimos
înserira=însenina
înserirat=înseninat
însărătoşa=însănătoşa
însărătoşare=însănătoşare
însărătoşat=însănătoşat
însărcira=însărcina
înțeperi—înțepeni
întureca=întuneca
înturecime=întunecime
înturecos=întunecos
înverira=învenina
înverirat=înveninat
învireți=învineți
învirețire=învinețire
învirețit=învinețit
jireapĕr=ienipĕr
jupâr=jupân
jupărésă=jupănésă
jurincă=junincă.

L

Lâră=lână
lâros şi *lânros*=lânos
leagăr=leagăn
legărare=legănare
legărător=legănător
legărătóre=legănătóre
lir=lin
liruț=linuț
lumirat=luminat
lumiros=luminos
lură=lună
luri=lunĭ.

M

Măcira=măcina
măcirare=măcinare
măciriş=măciniş
măcirătură=măcinătură
mâră=mână
mâra=mâna
mărăciră=mărăcină
mărâncă=mănâncă
mârător=mânător
mârătură=mânătură
mâre=mâne
mârecă=mânecă
mârecar=mânecar
margire=margine
mărunchiŭ=mănunchiŭ
mâruşă=mânuşă
minciură=minciună
milister=minister [1])
mirurat=minunat
mirure=minune
muşiroiŭ=muşinoiŭ.

N

Neasămărat=neasemănat
ream=neam [2])

[1]) In cuvêntul acesta des întrebuințat în vorbirea poporuluĭ *n* s'a schimbat în *l*.

[2]) Acest cuvênt se aude cu deosebire ín Lăpuş; de esemplu: *Ce ream rĕŭ de ómerĭ.*

neîmplirit=neîmplinit
neîmpreurat=neîmpreunat
nerugirit=neruginit
nepepterat=nepeptănat
neruşirare=neruşinare
neruşirat=neruşinat
nevirovat=nevinovat.

O

Ómeri=ómeni
óre-cire=órecine
óre-cire-va=óre-cine-va
omerie şi *omirie*=omenie; d. e. om de *omirie*=om de cinste [1])
orel şi irel=inel.

P

Paltir=paltin
pâră=până
pâre=pâne
păşura=păşuna
păşurare=păşunare
păşure=păşune
pecingire=pecingine
plămâră şi plumâră=plămână
plir=plin
pliri=plini
poimâre=poimâne
pripor=pripon
prister=pristen
pure=pune.

R

Rădăciră=rădăcină
rămărea=rĕmânea
rândurea=rândunea
rândurică=rândunică

[1]) Omeria, omirie aştéptă, ruşirea încă are loc. Proverb din munţĭ.

răşiră=răşină
rĕsură=răsună
rĕsurare=rĕsunare
rĕsuret=rĕsunet
rĕsurător=rĕsunător
rugiră=rugină
rugireală=rugineală
ruşire=ruşine.

S

Salfira=Sanfira
sălgeră=sângeră[1])
samără=samănă
sămărător=sămănător
sămărătóre=sămănătóre
sămărătură=sămănătură
sărătate=sănătate
sărătos=sănătos
săpur=săpun
săpurel=săpunel
Simtióra=Simtióně; nume propriu
scarmăra=scarmăna
scărmărare=scărmănare
scărmărătóre=scărmănătóre
scărmărătură=scărmănătură
scărpira=scărpina
scărpirare=scărpinare
scărpirătură=scărpinătură
scaur=scaun
scăurel=scăunel
scăuruţ=scăunuţ
sdruncira=sdruncina
serin=senin
seriros=seninos
sîr=sîn
sîrósă=sînósă
slăbiciure=slăbiciune
slăbărog=slăbănog

[1]) In aceste două cuvinte *n* a trecut în *l* ca la cuvêntul de maĭ sus: *milister*.

slăbărogie=slăbănogie
spăra=spăla
smântâra=smântâna
smântâruţă=smântânuţă
spir şi spirĭ=spin [1])
slăniră=slănină
spliră=splină
spliruţă=splinuţă[2])
sprigir=sprigin
sprigiri=sprigini
sprigiritor=spriginitor
sprigiritóre=spriginitóre
sprijora=sprijona
spure=spune
stăpâritóre=stăpânitóre
stăpâritor=stăpânitor
stăpârire=stăpânire
stârpiciure=stârpiciune
străpure=străpune;
stricăciure=stricăciune
supure=supune
supurere=supunere
sura=suna
surare=sunare
suret=sunet
surătóre=sunătóre
surător=sunător
surătură=sunătură
suspira=suspina
suspirare=suspinare
susţirea=susţinea
susţirere=susţinere.

T

Tăciure=tăciune
tire=tine
ţirea=ţinea

[1]) Esprimă *schirĭ* şi *schir*, de esemplu: *m'am înschirat.*
[2]) E de observat că Moţiĭ întrebuinţézĕ cu predilecţiune diminutivele.

ţirut=ţinut
peptere=peptene
pepterat=peptenat
tot-d'a-ura=tot-d'a-una.

U

Ure şi unre=unde
urealtă=unealtă
ure-orĭ=une-orĭ
uru=unu
ura=una.

V

Vâră=vână
vârat=vânat
vârătóre=vânătóre
vecir=vecin
veciră=vecină
vecirătate=vecinătate
verin=venin
verira=venina
veriros=veninos
vermâros=vermănos
verit=venit
vir=vin
viră=vină [1])
virars=vinars
vişir=vişin.

In cuvintele următóre **n** nu se schimbă în **r**:

Ciocăni, ciocănel, ciocănitóre înavuţi, împuţina, înoi, înopta, înora, întineri, întâmpina, înfăinoşa, an, anumit, datină, jugăni, mănios, mânie, nenorocire, ne norocos, pomană, cuvine, taină,

[1]) Se ḑice şi *ghiură*; de esemplu: *ghiură pâră a oacea*=vină până aicĭ.

tăinui, învinovăţi, resbuna, streinătate, tină, tinos, etc. etc.

Este evident deci că nu în tóte cuvintele **n** se preface în **r.**

Tot în cursul cercetărilor nóstre am mai constatat că Moţii în substantivele cu câte două şi trei silabe rostesc pe **ă** ca **a**, de esemplu: ***padure*** în loc de pădure; ***parîu*** în loc de părău; ***parete*** în loc de părete.

De asemene ḑic ***spărma*** în loc sfărma; ***rumpe*** în loc de rupe; ***întrepuns*** în loc de întrepus; ***întrerumpe*** în loc de întrerupe.

Moţul în decursul vorbirii cu o a doua persónă de regulă să intituléză pe sine cu persóna primă din pluralul ***noi***, de esemplu: *om vedea* **noi**; *om face* **noi**; *om griji* **noi.**

CANTECE POPULARE IN ROTACISM

Cire-şi teme muerea
Facă gard pe lângă ea.
Facă-şi gard de rude nouă
Puie ***smerii*** în el şi plouă.
De şi-o teme de ***veciri***
Facă-şi ***gardul*** şi de ***spiri***.

Cire strică dragostile
Mărâncei grâu paserile.
Şadă în sânge ***pâră*** în brâu
Se'l ***mărănce*** corbii de viu.
Drăguţa care-i drăguţă
Vire pe brumă desculţă;
Da care-i blăstămată
Nu ***vire*** nici încălţată.

Mândră, mândruleana mea
Am gândit că-i fi a mea,
Şi-am gândit că mi-ar fi ***bire***
Drăgostindu-mĕ cu *tire*.
Dară eu vĕd că ai mai mulţi,
După care tu te uiţi
Şi cu care te săruţi.

Frunḑă verde bujorel
Mĕi bădiţă tinerel! [1])

[1]) Cuvêntul tînĕr se esprimă curat.

De-ai fi om cu socoteală
N'ai mai şedea pe afară;
Ci te-ai da ***sprinter*** în casă
La plăcinte, la ***găiră***
La cupa cu ***vir bur plîră***.

Pe ***margire*** de pămênt
Merge un june ***sĕmărând***,
Se te faci grâule faci;
Dar se stai la secerat,
Ca mândra la sărutat,
Hai mândră să ne luăm
Că noi ***bire sĕmărăm***
Şi pe ochi şi pe uitat,
Ca doi porumbei la sburat.

Mĕ dusei la popa în clacă,
Da de fóme sĕ-mi mai treacă.
Popa flămênd ca şi ***mire***,
Pâră móre ***óre-cire***,
M'o ***ţirea*** şi popa ***bire***.
De-o muri un om sărac,
O mărânca şi popa un drac.

Mĕ ***mâră*** mama la vie
Sĕ-mi culeg măghieran mie.
Nu sciu ***cire*** m'o vĕḑut
Câtă mama m'o pârât.

Mama mea s'o mâniat
Şi în pivniţă m'o băgat.
Eŭ mĕ uitaiŭ pe feréstă
Vĕḑuĭ noriĭ învolbând
Feciori cu fete jucând.
Dar *viri urul* bĕtrân,
Şi-'mĭ *spunse* amar mie
Că-ĭ dus badea 'n cătănie.
Sĕ-mĭ fi *spunse* maĭ *'rainte*
I-'aş fi făcut merinde.
I-'aş face şi de acuma,
N'am pe *cire* io trimite.
I-'aş trimite-o pe stele
Stelele-'s cam mărunţele
Şi badea ĭĭ dus în ţĕrĭ grele.
I-'aş trimite-o pe *lură;*
Lura-ĭ numaĭ jumĕtate
Badea ĭĭ dus în ţĕrĭ departe.
I-'aş trimite-o pe sóre;
Sórele-ĭ cam *vederos*
Badea ĭĭ dus în ţĕrĭ 'n jos.

Astă nópte vênt bătea,
Acasă la drăguţa,
Ferestile zdârnăia,
Drăguţa se *hodirea,*
Colea 'n pat lângă bărbat,
Eŭ afară lêngă gard.
Auḑiiŭ *cârşcând* uşa
Şi gândiiŭ că iese ea.
Eşi *ludul* de bărbat
Cu furceala de la pat
Sĕ dee la *mire'n* cap.
Mĕ *punseiŭ* într'un *gerunehe*
D-ḑeŭ sĕ nu-'ĭ ajute
Sĕ dee la *mire'n* frunte.
Luaiŭ ţundra ş'o luaĭ fuga
Prin tină *pâră'n gerunche,*
Imĭ părea că merg pe punte.

De-aş şci că maş duce-'n raiŭ
Mi-aş cumpăra boĭ şi caĭ;
Dar eŭ şciŭ că nu m'oiŭ duce
Că mi-o plăcut gura dulce.
Crâşcă iadul şi mĕ cere
Pentru păcatele mele,
Tacĭ iadule nu *crâşca*
Că şi tu te'ĭ sătura,
De popĭ şi de preotese
De *jupârĭ* şi *jupârese*

Pâră fuseiŭ la mama
O lucram, o nu lucram
Tot *bura* mamiĭ eram
Mama tot lucrul lucra,
Către *ómerĭ* arăta
Că-'ĭ lucrat de fata mea.
Dar dacă mĕ măritaiŭ
Dede'mi lucrul cu ruptul
Mâncare cu cumpĕtul.
Pâră fuseiŭ la mama
Nicĭ săpaiŭ nicĭ seceraiŭ,
Nicĭ torseiŭ, nicĭ *punseiŭ* pânză
Numaĭ tot ḑiseiŭ în frunḑă.
Dar dacă mĕ măritaiŭ
Şi săpaiŭ şi seceraiŭ
Şi torseiŭ şi punseiŭ pânză
Ş'o lăsaiŭ foculuĭ frunḑă.

Cât fu postul luĭ *Crăciur*
Mâncaiŭ pită cu *ajur,*
Doar 'mĭ capăt bărbat *bur.*
Ce bărbat am căpătat
Şi nóptea sĕ fi *mărâncat*
Şi-'ncă 'l-aş fi căpătat.
Bărbatul de gazdă mare
Nicĭ sĕcure-'n casă n'are,
Mĕ *guriiŭ* în pod desculţă
Nu călcaiŭ nicĭ o grăunţă.
Şi mĕ duseiŭ pe la şură
Nu vĕḑuiŭ nicĭ o *strânsură,*
Nicĭ cât ia o cióră-'n gură.
Şi mĕ duseiŭ la ocol
Şi ocolul fu maĭ gol.
Purtaiŭ póle-'npăturate
Şi nu le stropiiŭ cu lapte.

Bărbatul care'ĭ bătrân
Sĕ-'ĭ aşternĭ un car de *fâr*
El sĕ scólă tot gemên. (d)
La bărbatul tinerel
Fă-ĭ patul mititel
Şi-'ĭ aşterne puţinel
Şi sĕ scólă uşurel.
De cât cu bărbat bĕtrân
Maĭ *bire* culcată-'n *fâr*
Că de *fâr* m'oiŭ scutura
De bĕtrân nu m'oiŭ putea.

La *fântâra* cea de peatră
Şede un tinĕr cu o fată
El de *mâră* o *ţirea*
Şi din vorbă *judeca,*
Merge-o după el o ba?
Ba ieŭ ba, ca-'s mititea
Oiŭ maĭ şedea la mama.

Vaĭ maică, măicuţa mea
Din picior m'aĭ *legărat*
Din gură m'aĭ blĕstĕmat
Sĕ *i*mblu din sat în sat
Ca baniĭ de la *'mpĕrat.*
Se *i*mblu din ţéră-'n ţéră
Ca baniĭ de la *cămară.*

Frunḑă verde de dudăŭ
Sĕrmane bărbatul meŭ
Eştĭ nebun şi meteleŭ.
Cârepa mi-aĭ *sĕmârat*
Bóla-'n óse mi-aĭ băgat.
Da ia cósa şi-o coseşce
De bólă mĕ ispăseşce

Aşa strigă cumnatul
Iacă-'ţĭ *vire* bărbatul,
Lasă vie ţapa-'l ştie,
Furcile calea sĕ-'ĭ ţie.
Eŭ de *ciră* i-am gătat,
Dóuĕ verḑĭ din noauĕ ogrăḑĭ.
De *direse* cum le veḑĭ.
Da bărbatu-'ĭ mare drac
Ş'aş'a *isĕ* că nu'ĭ plac.
Ese afară ca un *câre*
Eŭ vĕḑuiŭ că-'ĭ vaĭ de *mire*
Nu caută bâta de mică,
Ci caută bâta de mare
Şi mi-o *punsă* pe spinare :
A-ieŭ Dómne rĕŭ mĕ dóre !
Şi iar strigă cumnatul,
Iacă-'ţĭ *vire* drăguţul
Lasă-'mĭ vie Domnul ştie
Busuioc calea sĕ-'ĭ ţie.
Eŭ de *ciră* i-am gătat
Săpaţina [1] din *grădiră*
Şi cu un font de *slănira*
Şi cu altul de *smântâră.*

Dragu-mi omul pe lume,
Care vede şi nu *spure.*
Sĕrută-mĕ, mândră'n gură
Sĕ-'mĭ maĭ fac *irimă bură.*

Ean eşĭ mândră *păr'* afară
Că-'mĭ arde gura cu pară
Eşi-'mĭ baremĭ *pàră*-'n prag
De-'mĭ dă gură că-s beteag.
Nicĭ în prag nu pot eşi,
Că mi bărbatul aci.
Viră astară. mâre séră,
Că mi-'l duce focu-'n ţéră
Şi ţ'-oiŭ face rênduiala.

Pâră fu ţunguţa *pliră*
Mĕ *ţiru* mândra pe *mâră,*
Da când fu pe jumĕtate
Mĕ *ţipă* mândra la spate;
Când fu *pliră pâră*-'n fund
Du-te draculuĭ *bolund.*

Câte păsărele-'n codru
Tóte aŭ un rênd şi *modru;*

---

[1]) Legumĭ ce se sapă.

Tóte *cirä* şi *s'alirä*
Numaĭ io'-s pasere *strinä*.
Nicĭ nu *cir*, nicĭ nu *m'alir*
Că's cu cuibul lângă drum;
Câţĭ voinicĭ pe drum trecea
Toţĭ în cuibul meŭ svêrlea.
Şi eŭ m'am înmăniat
Şi cuibu mi l'am mutat
De o *margire* de sat.

Tu te ducĭ bădiţă *măre*
Du-mĕ şi pe *mir'* cu *tire*.
Bade undeĭ *înturecа*
Că ḑĕŭ eŭ ţ'-oiŭ *lumira*
De toţĭ *bire* s'or mira:
Da ce *lumiră* 'ĭ asta
Asta'ĭ *lumiră* de seŭ
Drăguţa din satul meŭ.
Asta'ĭ *lumiră* de ceară
Drăguţa dintr'a mea ţéră.

Colo-'n vêrful munteluĭ
Jos în póla codruluĭ.
Subţirea bóre trăgea
Şi un brad se *clătira*,
Câţĭ pe lângă el trecea
Toţĭ pe el îl întreba:
Bradule, *molivule?*
Ce te *clâtiri* aşa tare,
Dimireaţa pe rĕcóre
Pâră-'n rĕsărit de sóre,
Fără vênt şi fără bóre?
Da cum nu m'-oiŭ *legăra*,
Că la *mire* vrea sĕ vie
Tri meşterĭ din Baia mare,
Sĕ mĕ taie tri *sfârtaie*.
Sĕ mĕ puie pe tri cară
Sĕ mĕ ducă-'n Baia mare,
Sĕ mĕ facă temnicuţă;
Temnicuţă robilor
Şi jale mândruţelor

Pomişor cu póme *bure*
Du-te la mândra şi-'ĭ *spure*
Sĕ nu sĕ gate aşa *bire*
Că eŭ mĕ topesc cu ḑile.
Ce-o iubit sufletul meŭ
Pără moriŭ 'mĭ pare rĕŭ,
Ce-o iubit *irima* mea
Pără moriŭ nu pot uita

Frunḑă verde doĭ bădiţĭ
Sci-vĕ dracul ce gândiţĭ,
Amêndoĭ me-*'nceluiţi*.
Amêndoĭ *sciurêţi* carte
Nicĭ de *urul* n'avuiŭ parte

Mult mĕ mir de *urele*
Ce maĭ fac cu *birele*.
Mult mĕ mir şi de al meŭ *bire*,
Unde şede şi nu *vire*.
Că-'n crâşmă nu lam beut
Nicĭ în têrg nu lam vêndut.
Birele'rainte fuge
Rĕul din dĕrĕpt m'ajunge.
Lasă, lasă rĕule
C'a *viri* şi *birele*

Bagă-te *lură* sub nor
Se mĕ duc unde mi dor,
Bagă-te *lură* sub stele
Sĕ mĕ duc unde mi jele.

Mĕĭ bădiţă ş'al meŭ drag
Invaţă-mĕ ce să fac?
Eŭ te-'nvĕţ drăguţă *bire*
Sĕ'ţĭ ieĭ *hairele* cu *tire*
Şi să plecĭ la drum cu *mire*.

Vaĭ de *mire* cum m'aş duce
La mândruţa gură dulce;
Gură dulce ca zăharul
Să-mĭ stêmpăr focul şi jarul.
Vaĭ de *mire* duce-m'-oiŭ
La mândruţa buze moĭ.
Buze dulcĭ ca şi mierea
Ca să'mĭ stêmper *irima*

Feciorul cu mândre multe
Dă'-l draculuĭ să'l sărute,
Că'ĭ trecut de méḑă nópte
Pe când umblă pe la tóte.
Când *vire* rêndul la *mire*
E făcută ḑiua *bire*

Mândrele carĭ's mândruţe
Nu se *ţîr* cu *culducuţe*,
Ci cu *vir* din donicuţe,
Ba cu mere din *ultoĭ*
Şi cu talerĭ de ceĭ noĭ.

Câte mândre am avut
Tóte *bire* le-am vêndut;
Numaĭ *ura* mi-am lăsat
Intr'o *margire* de sat,
Cam stricată de vĕrsat,
Dar dulce la sĕrutat.

De-ar fi dorul vînḑĕtor
M'aş face neguţător,
Şi mi-aş *pure bolta-*'n prag
Ş'aş vinde cuĭ mi-ar fi drag.
Mi-o puseiŭ *pâră* în prânḑ,
Eŭ de dor de tot m'aprinḑ.
Mi-o puseiŭ de améḑĭ în séră
Irima'mĭ varsă pară.

Sus la vêrful munteluĭ
Jos la póla codruluĭ,
Este un corb cu pene negre
Dară'n cuibu-ĭ *cire* şede?
Şede-mĭ, şede-o *córbă* négră
Cu treĭ puiuţĭ mititeĭ
De nicĭ pene nu-s pe ieĭ.
Grăia córba către puĭ:
Daleĭ, puiuţĭ dragiĭ meĭ!
Voĭ de astăḑĭ încolea
Trăive-ţi cum îţĭ putea,
Că nu vĕ maĭ pot *ţîrea*,
Că eŭ tare am slăbit
Clonţul mi s'aŭ bătucit,
Unghiile mi-aŭ *rugirit*
Aripile s'aŭ sbârcit,
N'am nădejde de trăit.
Grăia puiul cel maĭ mic:
Daleo maică, daleo dragă
Ţire-ne puţîră vreme
Dóră cresc şi pe noĭ pene.
C'apoĭ şi noĭ te-om *ţîrea*,
Numa îĭ şedea şi'ĭ *mărânca*.
Eŭ pe voĭ voiŭ împărţi
Urul sus cu sórele,
Urul jos cu apele,
Urul cu negurele.

Spure dorule mândri
Ca acuma nu pot *veri*,
Să m'aştepte *pâr'* pe séră,
Mâre demireaţă iară

Vaĭ de *mire* mult dor duc
Colea séra când mĕ culc;
Dimireaţa când mĕ scol,
Mĕ trezesc cuprins de dor.

Aşa-mĭ *vire ure orĭ*
Să mĕ suiŭ la munţĭ cu norĭ,
Să'mĭ caut fraţĭ şi surorĭ.
Aşa'mĭ *vire* câte-odată
Să mĕ suiŭ la munţĭ cu peatră
Şi să'mĭ caut mamă şi tată.

De unde *cătana* pleacă
Rĕmâre casa sĕracă
Şi vitele în ocol,
Şi casa *plîră* de dor.
Ba *rĕmâr* copiĭ-n vatră
Şi nu sciŭ *cire* li tată
Şi boiţiĭ înjugaţĭ
Şi părinţiĭ supĕraţĭ.

Eŭ la joc, mama la joc
Mălaiu'ĭ de Joĭ în foc.
Pâră'l scutur de *cerușă*
Copiĭ-s de cap la uşă.

Haĭ mândră cu *mire'n* lume
Omeriĭ ne-or *pure* nume
Mie grâŭ, ţie *tăciure*.
Mie grâŭ de primă-véră
Ţie *pâre* de sĕcară.

Păsĕruică pe *curună*
Nu cânta nóptea pe *lură*
Că *irima* mea nu'ĭ *bură;*
Că'ĭ încinsă cu curea
Stricată de voie rea.

Câte rele o dat de *mire*
Dracul le maĭ scie *spure.*
Câte rele am păţit eŭ
Scie *burul* Dumneḑeŭ.

Câte păsărele'n codru
Tóte *ciră* şi aŭ modru
Tóte *ciră* şi *s'aliră*
Numaĭ eŭ nu am *hodiră*

Haĭ mândră cu *mire*'n ţéră!
Meargă dracul să viŭ iară.
Haĭ mândră cu *mire*'n lume!
Meargă dracul să viŭ *mâre.*

Bĕtrânit'-am, bĕtrânit
Pe *margirea sâlhelor*
Ţirênd calea mândrelor.
Care mândră nu *virea,*
Birişor mĕ-'nbătrânea.
Dar ḑĕŭ care că *virea,*
Birişor mĕ'ntinerea.

Picã frunḑa tótă jos
Du-te voinic *sărătos,*
Pleacăţĭ codre vĕrfurile
De-'mĭ închide drumurile
Să nu vie relele,
Domnii cu trăsurile
Pe tóte potecile.
Tótă ţéra mĕ pâraşce,
Că sum *furul* boilor
Tălhăretul cailor.
Da sciŭ chiar şi *lumirat*
Cu asta nu's *virovat.*
Că am *bură* direptate
Tri stele de pe cetate,
Sfântul sóre stă să jóre.
Numaĭ *lura pogana,*
Ea tare mĕ apăsa,
Că ea *ḑo* m'ar fi vĕḑut
Uscând *haşca* (pielea) boului
In mijlocul codruluĭ.
Nu mĕ da codre legat
Că nimic uu ţ'am stricat,
Fără frunḑa ţi-am călcat
Şi o clómbă mi-am tăiat,
De puşca mi-am acăţat.
Firea-ĭ codre blăstămat
Şi de toţĭ lepădat.
Tocmaĭ tu m'aĭ cumpĕtat
De-'n grea cursă am picat.
C'a-ĭ ḑis codre către *mire*
Că dacă-'ĭ înfrunḑi *bire*
Tu codre-'ĭ griji de *mire.*
Da tu codre ca-'ĭ minţit
Că *Sumedru* n'o *verit*
Şi frunḑa ţi-aĭ *îngălberit.*
Pără fusĕ frunḑa-'ntreagă
Tu codre fuseşĭ de treabă

CUVINTE DIN GRAIUL MUNTENILOR [1]

A

ABĂRLĂŬ: un blid în care se strĕcură laptele.
ADAMĂ şi DAMĂ: femeiă decăḑută; de aicĭ s'a născut ḑicătórea:

Cine iubesce cătană
Lumea, ţéra ĭi strigă damă.

A IEŬ şi DE IEŬ: vaĭ de mine şi de mine.
AIEPTA (a) a arunca.
ALEŞ: pândă.
ALEŬ: arvună.
ALÓ: pleacă, du-te, fugĭ d'aci.
ALMAR: un dulap în care se ţin vase maĭ scumpe de lut séŭ sticlă.
ALŢAR: un scrin în care muntenií îşĭ păstréză documentele şi baniĭ etc.
ALŢIŢE: cusătura cu arniciŭ şi cu mĕtase de a lungul mânecilor femeescĭ.
A MEE AŢĂ: a merge drept la ţintă.
AMA: prescurtare din acuma.
AMAINTE: maĭ nainte.
AN pl. AĬ şi nicĭ odată anĭ.
ANOŞCĂND: maĭ nainte cu câteva ḑile, sĕptămânĭ.
APOIŢĬ: apoĭ, maĭ apoĭ.
APERTE: apriat, anume, categoric.
APRICHI: a face atent.
ARET: înjurul meŭ, în apropiere
ARISTE şi ARIŞTĂ: închisóre. Munteniĭ întrebuinţéză cuvintele de *temniţă* şi *robie* numaĭ ca termenĭ pentru osânde grele
ARMIC: armăsar. Cuvêntul *armic* se aude în valea Crişuluĭ alb.

1). Cuvintele coprinse aicĭ nu se aflã în lucrarea nóstră de maĭ înainte: ***Rotacismul la Moţĭ şi Istrienĭ.***

ATIMP: anul viitor.
AŞUNGA (a): a lovi.
ASTARĂ: prescurtat din astă-séră.
ASTRUCAŢ: îngropat.
AZĔM: nicĭ acru, nicĭ dulce: *crastaveţiĭ sunt azemĭ*=crastaveţiĭ nu sunt încă acriĭ.

B

BADÓCĂ: o cutie de lemn pentru mărunţişurĭ.
BĂRĂTUE şi BĂRĂŞTUE: umblă; trage nădejde la ceva.
BARBUR: lărgitura cămeşeĭ bărbătescĭ de la pept şi spate.
BAUR: harnic, muncitor
BEGSI şi INBEGSI (a se): a se înghioldi.
BEUŢIE: petricele albe pe fundul apeĭ.
BÎNZOIU: O vespe mare négră.
BLEHETI: a vorbi multe fără nicĭ un rost.
BOBĂ: bunică.
BÓBE: cartofĭ.
BOŢ: nod în aţă.
BOBOTI: a se umfla.
BOLCĂ: umflătură.
BOLDODINĂ: gămălie.
BRAICĂ: rĕmăşiţele, care rĕmân în căldare după ferberea vinarsuluĭ de bucate.
BRANISCE: a întreţinea relaţiunĭ de amor; *am avut branisce*=am ţinut dragoste.
BUCEA: e veriga ce légă podul de asupra cracilor rudeĭ de osia caruluĭ.
BUDUREŢ: coşul camniţiĭ, iar *buduroiŭ* e locul de pe vatră dintre camniţă şi părete.
BULZĂRIŢĂ: sacul în care se strecóră caşul.
BUMBUREZ: un grăunte de mazere, fasole, porumb etc.
BUTĔŬ: butuc; pociumb.

C

CACIOR: pistriţĭ; *haine caciόre*=haine pistriţe.
CAFERĬ: căpriorĭ la edificiĭ.
CĂFUI (a): a isbucni în rîs, plâns, tuse. Despre animale încă se ḑice când tuşesc că *căfuesc.*
CALAPĔR: calomfir. O plantă de grădină cu frunḑa cam lungă şi lată şi cu *odor* minunat.
CANTOR: cântăreţul din biserică. Cuvêntul *cantor* e întrebuinţat în maĭ tot coprinsul munţilor şi sub *diac* séŭ *diecĭ* se înţeleg ceĭ carĭ cântă alăturea cu el în strană.
CANTORĂ: cértă, sgomot, larmă
CĂPARĂ: arvună.
CARASTOLĂ: un trunchiŭ maĭ subţire de lemn legat în forma orizontală dinaintea roţilor dindĕrĕt de la căruţă şi care la locurĭ peḑişe servesce ca piedecă.
CARVOSI (a): a ocărî.
CÂŞTIGA (a): a griji.
CAUSĂ: pricină; vorbă de pricină în munţĭ se aude fórte rar. *Am o causă la judecătorie.*
CĂZNI (a): a batjocori.
CĂZNAT: curios, ciudat etc.
CEIRE: ce? ce aĭ ḑis?
CHELM: raţiune, judecată.
CHEŞ şi CHEŞEŬ: boĭ pistriţĭ.
CICE AŞA? óre aşa?
CIONDRANI: a se certa.

CHINDETE: un băţ cu care se schimbă la plug ferul cel lung după brasdă.
CERBICE: partea din jos de la grumaziĭ boulul.
CHITI: a se împodobi.
CITERĂ: piscul munteluĭ.
CHIUJARI şi CHIUŞERI: negustorĭ de vite.
CIUDI: (a se) a se mira.
CIUCI: a strânge la olaltă.
CIUTALER: om de nimic.
CIUTURĂ: ţevea de la pipă.
CLABUCĬ: rĕmăşiţele după vênturatul grâuluĭ.
CLEMPUŞ: un mic pociumb de care se leagă priponul.
COBĂLTEAŢĂ: poiată, grajd.
COBĂLTOC şi COCĂLTOC: cerşitor.
COCĂLTEAŢĂ: cerşitóre.
COCĂLTĂĬ: dealurĭ în munţĭ anevoe de suit.
COCOLÓŢE: femeĭ de rênd, se întrebuinţéză numaĭ pluralul.
COCORADA: o plăcintă cóptă în cuptor.
CODALB: om făţarnic.
COHE şi COLNĂ: bucătărie.
COLOBOŢI (a): a încălci, încurca
COMĂNĂCI (a se): a se linguşi, a se căciuli, etc.
COMĂND: pomană. Cuvêntul *comănd* se aude pe la Cetea. *Comăndurile* în amintirea morţilor se fac maĭ cu sémă în părăsemĭ (postul Pascilor).
COMORNIC: locul unde se pun trócele cu lapte la stână şi care se maĭ numesce şi *celar.*
CONTRA (a): a contraḑice; *de ce-mĭ contrezĭ.*
CONDRĂNI (a): a secunda la musică, căntărĭ etc.
CONDRĂNAŞ: cel care secondéză la musică séŭ cântărĭ.
CORLETHIU: scaun pe care se pune la frămĕntat tróca cu aluat.
COTELI (a): a cerca vasele de lut daca sunt bune,
COSORAIE: sunt *vanturile* pe care se aşéḑă coperişul edificiilor.
COTÓSĂ: urechiţă, urechelniţă, o insectă despre care se ḑice că intră în ureche.
CRĂSNIC séŭ FĔT: paracliser.
CRĂŞNE: pârghie cu douĕ rude spre a putea duce ciubărul cu apă.
CREL şi CRERI: partea maĭ gróşă a butuculuĭ de la rótă în care se înţepenesc spiţele.
CRICALĂ: tocană.
CUCULE: cartofi.
CULMINĂRIŢĂ: o pânză lungă şi lată cam de 50 m. ţesută în diferite culorĭ şi care se pune jur-împrejurul păreţilor pe lângă plafon.
CUMURE? cum? cum aĭ ḑis?
CURA (a): a fugi fórte iute. *Cum cură*=cum fuge de iute.

D

DEATRĂIREA, DEAFIREA: om vrednic.
DEADORLEA: de altă dată.
DĔBĂLA (a se): a se supĕra.
DEBĂRA (a): a desmĕnta.
DESORI (a i se) a i se pleca, a i se face rĕŭ.
DINCOLO DE ATIMP: anul proc sim viitor.

DINFUNDUŞ: din fundament, din moşĭ-strămoşĭ.
DIRLUME: pentru tótă lumea.
DOSCINĂ: partea dealuluĭ din spre méḑă-nópte.
DUMBRĂVI (a se): a se drăgosti, a'şĭ petrece.
DUPIIŬ: o cunună pe care o pun fetele pe frunte.

E

ESTIMP: anul acesta.

F

FĂNĂ: fără.
FĂNINĂ: în loc de făină, se aude numaĭ pe Crişul alb.
FIULARE şi FIOLARE: scândureaua de la jug, de o parte e resteul, iar de alta *fiolarea* şi în mijloc grumaḑiĭ bouluĭ.
FLODORĬ şi FODORĬ: un fel de spiţurĭ creţe la mânecile cămeşilor.
FOLTURI: făşiĭ mărunte.
FORGAŞĂ: semnul care desparte ogorul unuia de al altuia.
FORTILĂ: tânjala de la plug.
FRUPT: timpul în care se mâncă carne, *am mâncat frupt*=am mâncat de dulce *In frupt*=în câşlegĭ.
FUMARIŬ: o gaură anume făcută în coperiş ca fumul din *bbureţ, urloiŭ, targă, băbură* etc. să aibă pe unde eşi din podul caselor.
FUŞEŬ pl EĬ: sunt nisce laţurĭ ce se pun pe lângă *vanturĭ* în scop de a depărta streşinile coperişelor de păreţĭ ca să nu'ĭ bată plóia.

G

GADINĂ: animal sĕlbatic.
GĂDAŞ: animal roḑĕtor.
GALIŢE: pasĕrĭ domestice.
GANCIŬ: defect.
GARDINAR: un instrument cu care se fac fundurile vaselor de lemn.
GÂRGLENCIŬ şi GLIGLENCIŬ: gâtlej.
GÂRLÓFĂ: schimbătórea de la rotilele pluguluĭ.
GAVÓSDE: cuie pentru şindilit.
GHIMERĂ: veḑĭ lit. *c*; *citeră*.
GHINITÓRE: un instrument cu care se planéză ciuberele pe din întru după ce s'aŭ încheiat.
GHINUI (a): a plana.
GHINTURĂ: o legătură: *o ghintură de cercurĭ*-o legătură de cercurĭ. *Cu ghintura*-cu ridicata; cu toptanul.
GOMONI (a se): a se înţelege.
GOŢA şi GÓŢĂ: o dihanie cu care se sperie copiĭ când plâng.
GRABIŢĂ: un coc de aluat pe care femeile îl aruncă ca probă în cuptor.
GRĂMUŞDA (a): a vorbi. Numaĭ *grămuşda* nicĭ un cuvênt. Ca substantiv nu se întrebuinţéză.
GRUMBĂ şi MURGĂ: négră; maĭ cu sémă se ḑice *pâne grumbă* séŭ *murgă*.

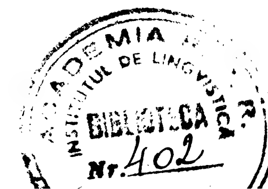
H

HĂI (a se): a se vĕtăma.
HĂDĂRAG: lemnul maĭ scurt de la îmblăciĭ.
HALĂ şi HĂLGĂTINĂ: albăstrime slujbaşă. Óre *ce hală* séŭ *hălgătină* ne maĭ vine pe cap.

HALIŢĂ: bărbat séŭ femee cu purtare rea.
HĂITURĂ: vătămătură.
HĂMĂRI (a se): a se sumeţi.
HANCURĬ, HREASCURĬ: gătejele; cleombe uscate.
HĂPĂLIG pl. E: parĭ pentru fasole.
HAŞCĂ: piele; *haşcă de boŭ*-piele de boŭ.
HAT: semnul de meḑuină.
HEAC: codru de fag.
HEREḐI (a): a moşteni.
HEREḐĬ: moştenĭ.
HOBOT: învĕlitórea mireseĭ.
HOBOTI (a): a învĕli mirésa.
HOIDREŢ: purtătorul orbuluĭ de mână séŭ bâtă.
HOLCĂ: larmă.
HOLTERIŬ: holteiŭ; flăcăŭ.
HONT: róbă.
HORŞ: un instrument pentru scobitul şindrililor.
HUHUREZ: ciuvică, buhă, cucuvaie.
HUHUREZA (a): a *ui* séŭ chiui.

I

ICNI: a sughiţa.
ICLEJIE: proprietatea imobiliară a comunităţiĭ eclesiastice pe care o folosesce preotul în timpul preoţieĭ sale,
IGREŢ pl. Ĭ: lăutarĭ. In munţĭ lăutariĭ sunt numaĭ Românĭ.
IMBE: amêndouĕ; *prinde-mĕ cu imbe mânile*=prinde-mĕ cu amêndouĕ mânile.
ÎMĬ VINE CU DEŞANŢAT: îmĭ vine curios, ciudat etc.
INDE: unde.
INCIRIPA (a se): a se întrăma şi aşĭ agonisi ceva.
ÎNCONTRA: impotrivă, *el mee în contra luĭ*=el merge impotriva luĭ. *Eĭ ne staŭ încontra*= eĭ ne staŭ impotrivă. Cuvêntul *împotrivă* se aude de tot rar în Munţĭ.
ÎNCOTROJI (a se): a se învĕlui
ÎNFRUPTI: a mânca de dulce. *Vinerĭ m'am înfruptit*=Vinerĭ am mâncat cu dulce, adică carne, lapte etc.
INPIRIT: leşinat, ameţit, *himisit*; verb inpersonal.
ÎNPORNEALĂ: începerea unuĭ lucru.
IPENE şi IRIŞ: sănătos; *nu eştĭ tocmaĭ* **ipene** *séŭ* **iriş**.
ÎNTEREADUL OCHILOR: înaintea ochilor; *întereadul şuriĭ*= înaintea şuriĭ; *întereadul grajduluĭ*=înaintea grajduluĭ.
ÎNTIEPTA (a): a îndemna.
INTORLOCESC, INTROLOCESC şi a INTORLOCI: împreunare, întâlnire; *ne-am intorlocit*=neam împreunat; *s'aŭ introlocit douĭ nebunĭ*=s'aŭ întâlnit douĭ nebunĭ.
IOSAG: casă şi moşie.
IREŬ: berbece nejugănit.
IRUGĂ: locul unde se scurge apa ce cade de pe róta moriĭ.
IUŞ: drept; *n'aĭ nici un iuş*=n'aĭ nicĭ un drept.
IUŞDI (a se): a se munci, trudi, opinti.
IUŞDĂ: muncă, trudă, ostenélă.
IUZ: miros greŭ (Geschmak). *Vinul are iuz*=vinul are miros greŭ (şmac).

J

JEZURINĬ: locurĭ gropóse cu pădurĭ în carĭ se ţin lupiĭ etc.
JECUŢIE: esecuţie; a *jicuţi:* a îndeplini o urmărire judecătorească.
JICUŢ: urmăritor.
JÎTAR pl Ĭ: păzitor de câmp.
JINTUI (a): a amesteca.
JÓMPĂ şi JOMP: o cufundătură uriaşă.
JOI (a se): despre rîmătorĭ când nu maĭ vor să mănânce se ḑice că *s'or joit.*

L

LEANGRĂ: larmă, sgomot.
LEŞDEU: udat; m'a ploat de m'a făcut *leşdeŭ.*
LIBERNIŢI (a): a deranja; *pĕlărie liberniţită*=pĕlărie deranjată.
LIBRĂ: o piesă de argint de 20 cr.
LIMBURUŞ: ferul din mijlocul cumpăniĭ care arată echilibrul.
LIZUI (a se): a se murdări, a se umplea cu noroiŭ.
LODBĂ, LODBE, LODVĂ, LODVE, BLANĂ, BLANE: nisce scândurĭ gróse cioplite cu sĕcurea.
LOLOTĂ: rachiŭ, basamac, holercă. Maĭ însemnéză şi sgomot
LOŞNIŢĂ: strigóe.
LOTRU: hoţ, tâlhar; maĭ are şi înţelesul de harnic, de esemplu: *om lotru de lucru*=om harnic la lucru.
LUBĂ: bostan, dovleac etc.
LUBENIŢĂ: pepine verde.

M

MĂDĂRIT: desmerdat; rĕsfăţat; *a mădări*=a desmerda.
MĂETORĬ şi MĂERISCĬ: şurĭ, grajdurĭ şi tot felul de edificiĭ unde se păstréză stogurile, nutreţul etc.
MĂGDĂLAN: cais; *măgdălane*-caise.
MĂLĂGENIE: om moleşit; om căre nu se scie ajuta.
MĂLCI (a se) a se înmoia; a se lenevi la lucru.
MAMIŢĂ şi MAMNIŢĂ; detuneltunul, batăl tămăia.
MĂNDULĂ: migdală.
MAMGURĂ: o bucăţică.
MANOŞ: minutarul de la orologiŭ.
MARGHILE şi MOINE: locurĭ apătóse.
MĂROS: sumeţ, fudul, etc.
MĂRSIOS: rîvnitor, lacom.
MEḐEḐARE: mâncare la améḑĭ.
MERIḐUŞ şi MERIḐIŞ: locul unde staŭ vitele în timpul căldurii când nu pot pasce din causa năduvuluĭ. Locul e îngrădit séŭ neîngrădit în pădure la umbră.
MĔ PĂSCUESCE: presimţ, am presimţire.
METE: semnul ce desparte hotarele.
MESIŢĂ: lună. Acest cuvênt se auḑea fórte mult pe la Mogoş, Tecşescĭ, Ponor etc. Acum se aude rar de tot şi numaĭ bĕtrâniĭ îl maĭ amintesc.

In mesiţa luĭ Florar m'am des în ţéră ca să daŭ căpară pentru a lua holde spre a le secera în pâne.

MIED: un fel de beutură făcută din faguriĭ stupilor şi care daca se învechesce e maĭ tare de cât vinul cel maĭ bun.
MIÓRĂ: óia până când nu fată.
MIOR: berbecele până la doĭ anĭ.
MIŞCOLANŢE: glume.
MODRU: mod, putinţă etc.
MÓCRE: cireşe marĭ negre.
MOL şi MEAL: pămênt galbin cleios.
MOSORA (a): a înădi.
MOS şi MUŞAT: se aude pe la pólele munţilor din spre Mogoş, Ponor etc. când mamele desmérdă copilaşiĭ micĭ cam până pe la 2—3 anĭ, de esemplu: *mos sĕŭ muşat pilu mamii*=e frumos copilul mamiĭ; *nu plânge muşatul mamii*=nu plânge frumosul mameĭ.
MOSOR: locul unde piciorul séŭ braţul rupt séŭ scrintit se vin decă se numesce *mosor.*
MOTENTE: un om moleşit, care nu face nicĭ ceea ce ar putea.
MOTOCOSI: a scrinti.
MURSĂ: apă indulcită cu miere.
MUZUC: butucul împrejurul căruia cresc vlăstarĭ.

N

NADĂ: ic, pană etc.
NĂDĂĬ (a se): a presimţi.
NAIMI (a): a mitui, a corumpe.
NATURA (naatură): fire rea; *om cu naatură*=om îndrăcit, om primejdios.
NĔCLAD: un butuc ce se pune pe vatra camniţiĭ după foc.
NEDEIE: petrecerĭ, carĭ se ţin vara de sătenĭ între hotare. In munţĭ cea maĭ renumită din aceste petrecerĭ e aceea de la Pascĭ sub *Goronul luĭ Horea*, la Ţebea.
NIMARA: pe nimerite; maĭ totd'a-una se pune cuvêntul *cu* înainte, de esemplu: *a ḑis şi el cu nimara*=a ḑis şi el pe nimerite; *Sosi şi el cu nimara*=a sosit şi el pe nimerite.
NINIRAT: întrecut, rĕsfăţat; *îmboţit; a ninira*=a rĕsfăţa.
NÓTIN: miel până la un an; maĭ rar şi *nótină.*
NU MI FLĂMÂND: nu mi fóme.

O

OBRAŢI (a): a strînge la olaltă.
OBIDĂ: compatimire; *mi obidă*=mi milă.
OBLICI (a): a rĕsări; a zări.
OBRINTI (a se): a se înflama din noŭ.
ODÂRJĂ: códa de la îmblăciĭ.
OGLĂJĬ: curelele cu care e legat *hădăragul* de *odârjă.*
OBSE: dór aşa; *obse aşa frate?*=dór aşa frate?
OSTRESCE: se ḑice iarnă când timpul pare a se schimba spre frig; *ostresce a ger.*
OŞTIE: O furculiţă de fer înţepenită în vîrful uneĭ suliţe lungĭ de lemn. Pescarul de pe ţĕrmul rîuluĭ dă cu acéstă suliţă ca cu o săgétă în spatele pescilor când se împerechéză. In munţĭ când se împerechéză pesciĭ se ḑice că *bat boisce.*

P

PAHĂ: Lărgitura susuóră de la cămĕşile fĕmeescĭ.

PĂRCAM pl. URĬ: scândurelele dinprejurul ferestilor şi a uşiĭ.

PĂRETAR: O scăndură de a lungul păreţilor pusă pe lângă laviţĭ spre a nu se atinge de părete cel care şede.

PĂRLĂU: Un ciubăr în care se opăresc rufele; *a părlui*: a opări rufele cu leşiă.

PĂTULI (a): a trăi: *cum mai pătulesci?*=cum maĭ trăescĭ?

PE DIR şi PE DRI: vis-à-vis.

PERUŞCE: Cartofĭ.

PESTETUNDERETE: pretutindinea.

PETEHALIŢĂ: o năframă (basma) pe care o pun femeile pe cap.

PILOTĂ pl. E: stâlpĭ împlântaţĭ în apă.

PIROTIT: înmărmurit.

PIRUSCE: chibriturĭ, aprinjóre, lemnuşe, focăriţe, forminande, fulminante, maşine, puciőse, prislugĭ, bâtuţe.

PLESURA (a) şi a se PLESURA: a se sluti, ciungi, a vulnera.

PLOTAD: un straĭ de lână care se pune sub şea pe cal,

PLUTINĂ: femee leneşă,

PONCIŞ: pedis.

PODRUM: celar, cămăruţă etc.

POHIBĂ şi PROHIBĂ: pretecst.

POSADĂ şi POSTATĂ: o grindă grósă la móră pe care se radimă o altă grindă împreunată cu crângul.

POSCONIŢĂ: pleavă în care se află sĕmînţa de cânepă.

POSMĂ pl. POSME: nuelele care se pun peste clăile do fên ca să nu le iee vêntul. Nuelele aceste în unele părţĭ ale munţilor se maĭ numesc şi *paiengin* şi *paiangăn*.

POTRICALĂ: un instrument cu care se găuresce pelea de la ciur, de asemenea se întrebuinţéză şi la găurirea urechilor oilor.

PREABET: preajmă.

PREAŞBĂ: iarbă cosită şi neadunată de prin tufişurĭ.

PREMĂNDĂ: partea cuvenită cântăreţilor bisericeştĭ din prinóse.

PREVIŢĂ: ferul din capătul de jos a leuciĭ.

PRIJI (a): a cerceta; *nu priji crâsmele*=nu cerceta crâşmele.

PRIMBLĂ pl. E: balostradele de la scărĭ, podurĭ etc.

PRIMĂ şi PRIMURĂ: panclică. bertiţe, petea etc.

PROCATÂR şi PROTACÂR: advocat.

PROHAB pl. E: sunt cele douĕ petece, care astupă găurile de la flinticul ciórecilor.

R

RACACHICIŬ: brotăcel. O bróscă mică verde, care de pe frunda câte unuĭ pom din grădinĭ face un sgomot mare, maĭ vêrtos când timpul e a plóie şi căreia săteniĭ îĭ maĭ dic şi *protocâr* fiind bună de gură ca şi un advocat.

RAGE (a): a mugi; *audi cum rage vaca.*

RAFTĂ: lămurit, categoric; *ţi-am spus'o raftă în ochi.* Se maĭ numesce şi partea ce i se cuvine cuĭ-va.

RANCOTE: găteje, rascurĭ, vréscurĭ, hrascurĭ, hacurĭ etc.

RÂNEL: cratiţă, tigaie.

RÂNZĂ: stomac.

RECHEMEŢI (a se): a se rĕsti, a amenința.

RĔSTALNIŢĂ: scândura de la marginea patuluĭ.

RĔSADNIŢĂ: locul unde se pune rĕsadul.

RĔSUFLUŞ: respiraţiune.

RĔSUNOIŬ: un fel de pâne făcută din rĕsăturile aluatuluĭ de pe *covată.*

ROGINĂ, RODINĂ, MOINĂ: loc apătos pe unde cresce *pipirigul.*

S

SĂN-VĂSII: sfântul Vasile.

SĂN-TÓDER: sfântul Tóder.

SĂNJORZ: sfântul Gheorghe.

SĂNZUENE: sfântul Iuon.

SĂN-VĂRVARA: sf. Barbara.

SĂN-PETRU: sfântu Petru.

SĂNTĂ-MĂRIE: sfântă Mărie.

SĂN-MIHAI: sfântul Mihaiŭ.

SĂMEDRU şi SUMEDRU: sfântul Dumitru.

SĂNTIRIMB: cimitir.

SĂLBĂNAŞ şi SĂLBĂNELE: nisce cusăturĭ făcute pe măneca cămeşi.

SĂPĂŢINĂ: legumĭ ce se sapă.

SĂRESCE: batjocoresce.

SĂRÂT: batjocoritor.

SCÂRPĂLUI (a): a săpa pediş-înclinat la dealurĭ pintre munţĭ pe unde se fac drumurĭ.

SCĂRÂMBĂ şi SĂLÂNGĂ: ţandără; *m'am scărâmbit* şi *m'am sălângit*=m'am înţepat.

SCLEAFĂ: jumătate dintr'un trunchiŭ tăiat.

SCRIA (a): am *scriat*, voiŭ *scria*= a scrie, am scris, voiŭ scrie; se aude cu deosebire în Buciumanĭ.

SCRINTE: scumpie, mălin, florĭ de liliac.

SCOMÂRLĂ: un individ séŭ animal slab de tot.

SCÓRE: sunt rĕmăşiţele de la ferul bătut,

SCULI (a): a isprăvi.

SDRUMICA (a): a *dumica* şi *dimica*=a rupe bucăţele micĭ.

SÊCRET: la ascuns; mânce-te *sêcréta*. Du-te în *sêcreată*. *Hai să vorbim în sêcret*-haĭ să vorbim în ascuns.

SIRIMAN: un om fără căpătâĭ, un om care n'are cine să'l îngrijască.

SIEŞ: vêntul uscat care pătrunde iarna pană la os şi care bate când e gerul maĭ cumplit.

ŞIŞCĂVI: a vorbi peltic.

SLEBE: pĕrul fals pe care îl impletesc nevestele în cosiţe ca să arete maĭ gróse,

SPEGMĂ şi SPEMĂ: aţă maĭ grósă de cusut.

ŞOFENII: glume, vorbe de rîs.

SÓGE (a): formarea pâniĭ din aluat spre a o băga în cuptor. Tróca în care se *sógc* aluatul se numesce *sógătóre.*

ŞOLE: opincĭ. Cuvêntul *Şole* se aude pe la Brad, Blăşenĭ etc.

ŞOLOMEŢ: glumeţ.

ŞOLĂMĔNTURI: obiectele necesare la întârniţatul caluluĭ.

SOPTI (a): a suspina plângând.

ŞTEAZĂ: piuă.

COMUNA MUNTEANĂ

III

COMUNA MUNTEANA

Maĭ de mult comunele se bucuraŭ de o întinsă autonomie locală şi când era vorba de interese generale, toţĭ locuitoriĭ se întruneaŭ la casa comunală şi luaŭ parte la desbaterĭ şi la hotărîrĭ.

Representanţiĭ comuneĭ eraŭ aleşĭ. De dreptul de alegere se bucura fie-care locuitor, fără deosebire de avere, ast-fel că cu drept cuvênt putem afirma, că în comune domnia *sufragiul universal.*

Săteniĭ după neam, stare şi capacitate se împart în *fruntaş, mijlocaş* şi *ómenĭ de rênd.*

In fie-care sĕptămână era o ḑi anumită în care se înfăţişaŭ ceĭ împricinaţĭ înaintea *bĕtrânilor satuluĭ*, carĭ se maĭ numiaŭ şi *Juraţiĭ ceĭ marĭ*, *Comitet* şi *Scăunenĭ* şi în acea ḑi poporul ḑicea *că se ţin legĭ.*

Cârmuitoriĭ comuneĭ se împart în *feţe bisericeştĭ* şi *în deregĕtoriĭ satuluĭ.*

La feţele bisericeştĭ aparţine *preotul*, care e prima persónă în sat şi de la consiliile luĭ înţelepte atârnă în mare parte binele poporenilor sĕĭ în special şi al comuneĭ în general; *cantorul*, *diecii*, *curatorii* séŭ *ctitori* bisericiĭ, *crăsnicul*, *clopotarul* şi *prescurariţa*.

Cantorul cântă la serviciile d-ḑeescĭ, la morţĭ, la ospeţe etc. însoţit de câte douĭ séŭ maĭ mulţĭ *dieci*, după cum e şi comuna.

Curatorĭ séŭ *ctitori*, chiar aşa le ḑice poporul, în sate maĭ micĭ e numaĭ câte unul şi în cele maĭ marĭ sunt câte douĭ, dintre care unul e *curatorul* séŭ *ctitorul cel mare*. Staŭ în strânsă legătură cu popa şi sunt însărcinaţĭ cu administrarea averiĭ mişcătóre şi nemişcătóre a bisericiĭ.

Crăsnicul serveşte ca paracliser la ceremoniele divine şi scóte de la ómenĭ *simbria* popiĭ. Fie-care poporan pe la pólele munţilor face popiĭ o ḑi de lucru pe an şi ĭĭ dă o *ferdelă* séŭ o *mirţă* de bucate, orĭ o *ferie* de vin. Tot crăsnicul duce şi *circularele* autorităţilor superióre bisericeştĭ până la preotul din satul vecin.

Clopotarul trage clopotele, îngrijesce de *săntirimb* (cimitir), face grópa pentru morţĭ şi la bobotéză, căcĭ numaĭ atuncĭ umblă popa cu crucea în sat, duce în spinare cu sacul *colacii*, *costiţele de purcel*, *fuiórele* pe care poporeniĭ le daŭ popiĭ pentru că 'ĭ-aŭ botezat.

Când e *vreme tare* (furtună) când arde, şi când e o rĕscólă, orĭ o inundare, clopotarul, ḑiua séŭ nóptea trebue să tragă *clopotul într'o dungă*, ca semn al pericoluluĭ.

Prescurariţa e o *muere ertată*, căreia preotul ĭĭ încredinţéză *pristolnicul* spre a face prescurĭ. Poporeniĭ ĭĭ daŭ făină şi Duminicile şi sĕrbătorile duc prescurile de la

prescurariţă la biserică împreună cu puţin vin într'o sticluţă căruia ĭĭ ḑic *paus*.

Feţele bisericeştĭ, afară de clopotar, fac parte din *fruntea ómenilor*.

Daca vre-o persónă s'a purtat necuviincios în biserică, séŭ a adresat alteia vorbe urîte şi de scădere, orĭ a *vĕtămat* (ofensat) o faţă bisericéscă, atuncĭ preotul pe lângă *ctitorĭ* maĭ chiamă ca judecătorĭ şi pe *bĕtrânii satuluĭ*. Pedepsele dictate în banĭ sunt în favórea fonduluĭ bisericeĭ, numit de popor, *lada bisericii*. Acest fond e înfiinţat din baniĭ adunaţĭ în biserică cu *discul* şi din *cinstea* séŭ *dania* bine-făcĕtorilor.

Din *lada bisericii* se daŭ banĭ împrumut ómenilor din localitate când sunt strîmtoraţĭ. Fórte rar se daŭ şi ómenilor din altă comună; iar celor de altă lege nu se daŭ nicĭ odată. Dobênḑile în cele maĭ multe locurĭ se plătesc în producte şi nicĭ odată nu se nasc procese pentru încasarea banilor împrumutaţĭ; ómeniĭ plătesc din tótă inima, sciind că acest *fond sânt* e pentru binele lor.

Deregĕtorii satuluĭ, în frunte cu *birăul* séŭ cu *judele*, cum i se maĭ ḑice, se compuneaŭ din şépte bĕtrânĭ toţĭ *cănunţĭ* (cărunţĭ) aleşĭ de popor din ómeniĭ ceĭ maĭ cu vaḑă şi maĭ de omenie din sat. Aceştia, în casurĭ de judecată, împreună cu *judele rumpeaŭ legea* (pronunţaŭ sentinţa).

Daca una din părţĭ făcea obiecţiunĭ temeinice în contra *bĕtrânilor* putea să'şĭ alégă alţĭ treĭ inşĭ din aceeaşĭ séŭ şi din altă comună, de asemenea şi partea adversă avea acelaşĭ drept de alegere, şi ceĭ aleşĭ în numĕr de şése, constituindu-se în tribunal şi ascultând părţile, rosteaŭ judecata, a căreĭ procedură era scurtă şi orală. De-

liberările se făceaŭ în lipsa părţilor şi cel maĭ bĕtrân trebuia să'şĭ spue maĭ întêiŭ părerea; iar judele presida.

Citaţiunile se făceaŭ prin *juraţiĭ de uliţă*, numiţĭ şi *gornicĭ*, carĭ primeaŭ ca taxă o *groşiţă* (un ban) de la acusator. De aicĭ s'a născut vorba între sătenĭ: *acum tacĭ că eŭ am pus groşiţa; vom vedea ce va da legea*. Daca în cursul judecăţiĭ părţile se împăcaŭ, partea acusată trebuia se înapoeze acusatoruluĭ *groşiţa* pe care a plătit'o pentru citaţiune.

Dacă cine-va a dobândit o judecată se fălea prin sat dicênd: *eŭ am avut iuş*.

In cas de urmărire, împlinirea sentinţeĭ numaĭ atuncĭ se putea face daca ceĭ însărcinaţĭ cu esecutarea nu vedeaŭ nicĭ un semn înaintea porţiĭ, séŭ caseĭ celuĭ care a perdut judecata. Vĕdênd însă o furcă séŭ un par înplantat în pămênt şi în vêrf cu o pălărie se retrăgeaŭ findcă semnul le indica că cel judecat e nemulţumit cu judecata şi îşĭ va căuta dreptul sĕŭ pe *calea legiĭ*. Semnul se numia *răpuşie* şi cel care nu'l respecta se juca cu viéţa.

Intre probele cu jurămênt, pe la pólele Munţilor şi pe Crişul-Alb, cea maĭ de căpetenie era formula sacramentală care în tot-d'a-una se începea ast-fel: *Sâmbea luĭ Sâmbe; Sânt Sâmbea; Sânt Sâmbenĭ; Sânt Sâmbeniĭ*. La un asemenea jurământ am asistat în persónă la 1857 în comuna Benic. In vorbire de asemene se aude fórte des acel jurămênt avênd aceeaşĭ putere afirmativă ca şi *de bună sémă*; *crede-mĕ; dǫ; dic dǫ şi luĭ dumnédǫ*.

Poruncile se publicaŭ prin un slujitor al satuluĭ, care striga din deal celor din vale şi din vale celor din deal. Din comuna Bulzeştĭ de lângă Vidra de sus avem

o formulă, care fiind caracteristică pentru graiul Bulzeştenilor şi pentru coprinsul eĭ glumeţ, o înregistrăm aci:

Mĕĭ Crăşune mĕ! Da bui djin djeal la vāle, drācul ardză în cine, c'a vinit *nevoia* şa *vĕnătă* în sat la noĭ cu hodoróge în pişóre şi cu sci smei în capece; îĭ înşins cu *băsāma teremtete* şi nu măncă nimic numaĭ brăndză dje găină friptă, turtă dje grâŭ cūrāt şi vêrvul lāpceluĭ [1]). Şi a porunşit că măne în revĕrsat de sat se fiţĭ djin sus de zorĭ cu căce patru cară la doĭ boĭ [2]).

Numele de familie la sătenĭ

Săteniĭ muntenĭ îşĭ păstréză numele de familie din generaţiune în generaţiune în cât vechimea lor trebue căutată în timpurile cele maĭ depărtate.

Succesiunea numeluĭ trece chiar şi asupra linieĭ feminine în casurĭ când partea bărbătéscă s'a stins într'o familie şi averea imobilă a trecut în posesiunea descendenţilor femininĭ. De esemplu, daca un fecior a luat în căsătorie o fată cu moşie şi s'a stabilit cu locuinţa în casa eĭ, se dice că **s'a măritat** în loc că

---

[1]) Mĕĭ Crăciune mĕ! Da cobóră din deal la vale, dracul ardă în tine că a venit *nevoia cea vĕnătă* (sigur *persecutorul*, aşa numesc Crişeniĭ, pe un fel de călăraşĭ administrativĭ însărcinaţĭ cu afacerĭ de jendarmĭ) la noĭ în sat cu cisme în picióre şi cu pintenĭ la călcâe; e încins cu sabiă şi nu măncă de cât umplătură din găină friptă, turtă de grâŭ curat şi smântână. Şi a poruncit că mâne în revĕrsat de zorĭ să fiţĭ din sus de sat cu căte patru boĭ la douĕ cară.

[2]) Această frasă din urmă se vede că în iuţeala cea mare cu care striga s'a întors cu totul; fiind topica greşită înţelesul e desfigurat.

Din acest graiŭ al Bulzeştenilor resultă că *d* înainte de *e* şi *i* sună ca *j* pronunţat aspru; *t* urmat de *e* sună ca *ce*; *capece*=capete; *lapceluĭ*=lapteluĭ; *cu căce*=cu câte. Vocalele de asupra cărora am pus un semn se pronunţă lung: *laapte*=lapte. etc.

s'a *însurat* şi adóptă numele de familie al *socruluĭ sĕŭ*, după *vatra străbună* ca să nu piară numele *moşiesuluĭ*. Un asemenea bărbat căsătorit, dacă e din alt sat, în tot-d'a-una este considerat ca *venetic*, şi numaĭ după o lungă purtare bună, póte să aibă cuvênt în afacerile satuluĭ.

Numele de familie ca Feier, Gabor, Sabo, Bistrai etc. sunt numele unor vechĭ familiĭ nobile române (olahĭ) iar numele Lăzăŭ, Tisăŭ sunt formate de la comunele Tisa, Laz. Terminaţiunea *aŭ* este echivalentă cu *an*, de esemplu: *Lăzău*=Lăzan; *Tisăŭ*=Tisan. De la Lăzău s'a format apoĭ Lăslău, ast-fel de la *Códâ* s'a făcut Codău.

Numele de familie *Lesing*, *Hocman* etc. se dice că ar deriva de la Germaniĭ aşedaţĭ pe la minele din munţĭ şi carĭ în urmă s'aŭ românisat.

In privinţa numeluĭ *Leah*, care asemenea nu pare a fi românesc, am audit o mică tradiţiune în Vidra de sus, fiind-că numaĭ în acéstă comună şi în Câmpeniĭ esistă acest nume. Ni s'a spus că un anumit popa Gavrilă supranumit Purlea, ar fi rĕsculat poporul în contra Polonilor, carĭ năvăliseră în munţĭ şi bătându'ĭ cumplit, poporul l'ar fi supranumit *Leah*, póte *Leş*. In Muntele-mare în apropiarea hotaruluĭ Lupşeĭ şi Munceluluĭ esistă un loc întins cu pădure de bradĭ pe care poporul şi până astădĭ il numesce *Leşĭ*.

Pentru a înfăţişa numele familiilor muntene înregistrăm aci câte-va din fie-care literă.

A

Alba. Anca. Ancău. Andreica. Andreş. Andru. Anghel. Aramă. Arieşan. Aşunel. Adrian. Almăşan. Ancăş. Ardeŭ. Ana. Anderco. Ardelean.

B

Ban. Bandolea. Bădĕŭ. Başa. Bălos. Baianţ. Bóncăş. Bónea. Benea. Barna. Bodin. Bibarţ. Boticĭ. Boloţ. Bordea. Bĕlu. Boldura. Banea. Balşa. Becsa. Buda. Bisorcă. Brana. Bratilă. Bala. Baic. Bar. Bec. Beleĭ. Bendea. Bercea. Berindeiŭ. Boian. Boca. Boncuţ. Borfotă. Borla. Bradea. Brata. Bica. Băcu. Brătean. Bruza. Bucea. Buleandră. Bustan. Butălanc. Biba.

C

Cada. Căletean. Căndea. Candrea. Captuĭ. Câra. Cârgea. Chirtop. Cidra. Cimoca. Cimonea. Cimon. Cioica. Ciorbea. Ciorga. Ciubean. Ciulea. Clamba. Clean. Codalb. Coia. Cojoc. Colda. Condeŭ. Condor. Cora. Corb. Cordea. Coroiu. Córcóş. Corcheş. Coţan. Cotişel. Cotroza. Cramba. Crişan. Crencea. Creţ. Cruciţă. Culda. Curşĕŭ. Călămariŭ. Căzan. Copos. Corinda. Costan. Costin. Costariŭ. Costóie. Costina. Crepcea. Cerbu. Circo. Cătalina. Cătană. Colţa. Cor. Cean. Cleş.

D

Daholea. Dehelean. Deonca. Dida. Dig. Ditrea. Dobarea. Dobra. Domşa. Donca. Drăgan. Dragia. Drăguş. Duba. Dule. Duma. Dumitraş. Dup. Dura. Doica. Duşan. Draia. Drumar. Dărămuş. Dirina. Dud. Doda. Duca. Dâlv. Dragoş. Délumărean. Dărăbanţ. Dubar. Doţ. Dobărcău. Drăgoiŭ. Dirle.

E

Epure. Eftimie. Evuţan.

F

Faur. Fanu. Fărăŭ. Fărcaş. Feier. Flora. Florea. Florescu. Floruţa. Florinca. Floricĭ. Flămând. Flócea. Floca. Fara. Fer. Fiţ. Fodor. Fodorean. Fonogea. Fornade. Fostoc. Furduiu. Furfurează. Felea. Fugata.

G

Gaia. Găldăŭ. Ganeş. Gandrea. Gangea. Gan. Gara. Gheberta. Gherman. German. Ghib. Ghita. Gliga. Gligan. Giurgiu. Giurca. Ghiurca. Ghiulai. Ghiuca. Goia. Gordiţă. Goşa. Galea. Golea. Golcea. Gorcea. Grădină. Grof. Glava. Guga. Gurban. Georza. Ghilea. Golda. Gabor. Goron. Gomboş.

H

Hădărugă. Hălălaie. Hananic. Haneş. Han. Hărhulea. Harinton. Hărzóbă. Hebean. Hentea. Herdea. Holhorea. Holobuţ. Horgea. Hosp. Hudrea. Hudricĭ. Huzea. Hocman. Herţea. Huţ. Hueţ, Hărduţ. Hărăguş. Haida. Hărăŭ. Henţ. Hrista. Hada.

I

Ianc. Igna. Iónete. Ionele. Ionici. It. Ivan. Inc. Iovan. Ionel. Iga. Indrieş. Ilieş. Impĕrat.

J

Jeflea. Jinga. Joldea. Joldeş. Jude. Juncan. Jula. Juglea.

L

Lasc. Lazar. Lazea. Leah. Leterna. Lobonea. Lodóba. Luha. Lăzĕŭ. Luncoian. Lup. Lupea. Lupşa. Lupaş. Lucescu. Loliş. Lăslĕu. Lesing. Lean.

M

Macla. Miclea. Miclean. Micluţa. Micşa. Macra. Macrea. Madru. Mălăgean. Manciu. Maniu. Mara. Marc. Mărgăian. Marian Mareş. Mariş. Mărişan. Mera. Micaş. Miz. Miheţ. Mâţ. Mihon. Mircea. Mladin. Molcuţ. Moş. Motora. Morcan. Mucea. Muşa. Murg. Moruţ. Mateeş. Muză. Mursă. Moisin. Măndulă. Mărina. Magda. Medrea. Man. Manea. Magdalina. Maglon.

N

Neag. Neagă. Nistora. Nicola. Nicora. Nicula. Nita. Negri. Niţa. Nuc. Nacu. Naciu. Nan. Năpău. Nariţa. Neamţ. Negrilă. Negru. Netu.

O

Órda. Óna. Orga. Onela. Ónea. Oltean. Oneţ. Oniciŭ. Olar. Oprişa. Oprişan. Onuţ. Oniţ. Oncu. Omăta. Obĕdăŭ. Ormindean.

P

Petri. Petric. Petraş. Petrescu. Petrin. Petrean. Petrucean. Petruiu. Petruţ. Petruţa. Perian. Pasca. Pasci. Păscău. Păscuiu. Peşa. Pantea Pârva. Preja. Pripon. Poenar. Pĕcurar. Petrosul. Petca. Petco. Patiţa. Palade. Palca. Pantea. Panţa. Paveu. Pergia. Petruşe. Pic. Pitea. Pitic. Pitulea. Poca. Pociu. Pom. Potinteu. Potolog. Potroca. Pragia. Puiu. Purda. Purea.

R

Rac. Radu. Răian. Raiu. Răutuţ. Rigău. Rof. Rogoz. Roman. Roncea. Rus, Ruşdea. Raţ. Rimbaş. Resiga. Rafila. Riscuţia. Roşca. Ruda. Ronta. Radeş. Runcu. Repede.

S

Safta. Spătar. Slugan. Stanca. Stănc. Stana. Stanilă. Stanic. Străuţ. Suciu. Stenga. Sâmedrea. Stega. Sirca. Sircuţia. Sim. Simulescu. Sîrba. Suba. Simon. Sâmzian. Sâmziana. Şipoş. Şipot. Şipotar. Sbănca. Scrob. Scoica. Selage. Serună. Sevuţ. Şenila. Sali. Sferico, Şicoe. Simionaş. Şoit. Şolea. Stanc. Şuşa. Sula. Şilea. Sturz. Sturza.

T

Tăntar. Tătar. Tescar. Tena. Telăgean. Teoc. Ţĕran. Ţerfea. Thiuc. Ţîrĕu. Tirica. Ţîr. Todea. Tomuş. Tomină. Tomuţa

Todora. Trănca. Trifa. Tuhuţ. Tulea. Turca. Turlea. Turuş. Tutulea. Têmpea. Tomşa. Tonţa. Tripon. Tana. Talaciu. Tăbac. Tisu. Tisău. Tudor. Tudoran. Turdea. Turcin. Trufaş. Tiu.

U

Uibar. Uscaş. Ubiţa. Ursu. Udrea. Ursebaş. Ursebea. Uţ.

V

Vâlc. Vâlcia. Vârciu. Vărlan. Vărvara, Vătca. Văsar. Vlad. Vlezan. Vila. Viluca. Vărva. Vomvea. Vulturar. Vupureţ. Valemărean. Vişa. Vinţeler. Vurdea. Vĕrzar. Văsuĭ.

Z

Zapra. Zgaiba. Zĕhut. Zosa. Zdrîncu. Zăgricĭ. Zăriăşan. Zeriŭ. Zăhan. Zăhuţ. Zacheĭ.

Calendarul Munteanuluĭ

Numirea lunilor:

Cărindar. Făurar. Mărţişor. Prier. Florar. Cireşar, Cuptor. Agust. Răpciunĭ. Brumărel. Brumar. Indrea.

Împarţirea ḑileĭ şi nopţiĭ

Sănceléză zorile. O zorit de ḑiuă. Se revarsă de ḑiuă. In rĕvarsatul ḑileĭ. S'a făcut ḑiuă. A rĕsărit sórele. Sórele e de o suliţă de deal. La prănḑut, pe la 8—9 ceasurĭ. La prânḑul bun séŭ améḑĭ. A trecut de améḑĭ. La cina-mică, cam pe la 4 ceasurĭ. Sórele e de o suliţă de deal, vara pe la 7 ceasurĭ. A început a umbri. Sfinţesce sórele. Inseréză. Amurgul seriĭ şi amurgul dimineţiĭ e când se luptă ḑiua cu nóptea până când una séŭ alta rĕmâne învingĕtóre. Intunecă. Cina, vara între 8 9 ceasurĭ séra. Cina bună, între 9 şi 10. Cina mare, între 10 şi 11. Meḑul nopţiĭ. A cântat cocoşiĭ odată, a doua óră etc. Ceĭ maĭ mulţĭ se orientéză nóptea după stele şi numaĭ când e înorat după cocoşĭ.

Stelele după care se orientéză e *luceafĕrul* de séra şi de diminéţa, *găinuşa, rariţele, tóca, capul boului, crucea, sfredelul* şi *carul.*

Găinuşa, ḑic săteniĭ, că rĕsare cu zorile odată cam prin 11 din luna Cirişar. *Rariţele* rĕsar cu zorile odată pe la prinderea postuluĭ Sănteĭ Măriĭ. *Găinuşa* şi *rariţele* sfinţesc pe la St. Nicolae cu séra odată. *Tóca* sfinţesce séra pe la Vinerea Mare (14 Oct). Cu puţin maĭ târḑiŭ de cât *tóca* sfinţeşte *crucea* şi pe urmă *capul de boŭ.*

Pentru arĕtarea timpuluĭ e maĭ bun *sfredelul* şi cel maĭ bun e *carul*, care se vede tot-d'a-una pe cer.

Timpul e a plóe daca *se jilăvesce* (udă) lespedea pe care să piséză sare, daca muscele şi pureciĭ pişcă prea tare şi daca afumă în casă. Pe bĕtrânĭ iĭ dor spatele şi şelele. Rândunelele sbóră pe jos. Cânele n'are stâmpăr într'un loc pentru că muscele nu'ĭ daŭ pace. Mâţa să spală cu labele necurmat şi dórme maĭ mult ca de obiceiŭ. Găinele se scaldă în *ţîfă* (ţĕrână, nisip). Cocoşul cântă într'una. Sturzul şi alte pasĕrĭ cântătóre cântă maĭ aprópe de casă. Daca noriĭ merg spre méḑă-nópte; iar daca merg spre méḑă-ḑi atuncĭ timpul bun are se ţie mult.

Pentru a se sci care lună va fi ploiósă şi care secetósă, munteniĭ fac în preséra anuluĭ noŭ călindare de cépă. Desfac douĕ-spre-ḑece cojĭ de cépă şi le numesc

cu numele celor douĕ-spre-ḑece lunĭ de peste an. Pun sare în fie-care cójă şi le aşéḑă într'un loc svêntat. După un timp óre-care, cam a doua ḑi des de diminéţă, daca sarea e sbicită séŭ umedă în cója de cépă, aşa va fi şi luna, representată de cójă, secetósă séŭ ploiósă.

DATINE

Séra de Săn-Văsiĭ

Preséra anuluĭ noŭ e aşteptată cu nerăbdare. In acea séră munteniĭ fac pe întrecute pe profeţiĭ.

In genere feciorii şi fetele se adună cu toţiĭ la o casă din sat spre a se *săn-văsia* séŭ cum se ḑice în ţinutul Moţilor, să se *vergeleze* (a se aduna la *vergelat*).

O femee bĕtrână, fără ca să fie vĕḑută de ceĭ adunaţĭ, pune pâne, pieptinĭ, sare, cuţite, cărbunĭ, pĕr etc. pe o masă sub *tiere* şi *blide* şi luând de mână pe un fecior séŭ pe o fată, carĭ aştéptă în altă odae, şi care mergând şi ridicând de pe masă un tier séŭ un blid, bĕtrâna conform obiectului găsit, începe a proroci viitorul, aşa că daca a găsit sare va fi norocos în căsătorie ; pânea însemnéză stăruinţe, hărnicie ; cărbunele însemnéză un viitor soţ urît, negru etc.; cuţitul însemnéză că viitorul soţ séŭ soţie va fi rea de gură ; pĕrul însemnéză că căsătoriţiĭ vor fi norocoşĭ la vite.

De asemenea prorociile se maĭ fac şi cu plumb. Se pune pe un *vătrar* (lopăţică) o bucăţică de plumb, care fiind topit pe jăratec se varsă într'un vas cu apă şi din figurile ce s'aŭ format în apă se vestesce viitorul.

O fată mare din ţinutul Moţilor, daca voesce să scie că se va mărita în cursul anuluĭ séŭ peste unul orĭ doĭ anĭ, merge la coteţul rîmătorilor şi ḑice cu glas tare: *luĭ estimp*; *luĭ atimp; luĭ dincolo de atimp* [1]. Daca rîmătorul la nicĭ una din strigărĭ nu se mişcă, fata maĭ are să aştepte treĭ anĭ; daca *grohotesce* la prima strigare, fata se mărită în *câşlegĭ*, şi daca rĕspunde la a doua séŭ la a treia, atuncĭ se mărită în anul al doilea séŭ al treilea.

Tot în acea séră se amenință şi pomiĭ neroditorĭ.

Maĭ mulţĭ copiĭ se adună şi cu clopote şi securĭ în mână, plécă în sunetul clopotelor şi inconjóră de treĭ orĭ pomul neroditor. Unul dintre copiĭ ameninţă cu securea că'l va tăia daca nu va face póme, iar altul iĭ rĕspunde: *„ba nu-'l tăia că mĕ bag chizeş* (garant) *că la anul va face póme.“*

Prinderea postuluĭ Pascilor

Pe sub pólele munţilor, Dumineca séra în care se începe *septămâna albă* şi în cea următóre în care se începe postul, copiiĭ de la 12 anĭ în sus şi ficioriĭ, dupĕ ce s'a însĕrat, es cu *hodăiţele* pe câte un deal de asupra satuluĭ.

[1] *Estimp*=anul acesta; *a timp*=anul viitor; *dincolo de a timp*=anul procsim viitor.

Hodăiţele se fac din nuele cu câte douĕ clenge intre care se îndésă bine paie şi *tuleĭ* (paie de porumb), pe cari le aprind în deal, purtându-le în mână şi făcând cu ele tot felul de figurĭ în cât din sat apar ca focurĭ artificiale. După ce aŭ ars se înşiră în rând în frunte cu un vĕtaf şi încep a striga, batjocorind maĭ cu sémă fetele rĕmase nemăritate séŭ feciorii rĕmaşĭ neinsuraţĭ în *câşlegĭ*. Strigările se încep de obiceiŭ cu formula sacramentală arătată în aceste douĕ rândurĭ subliniate, de esemplu:

Alo more, more!
Silito, silito more!
Fata luĭ popa Vasile,
S'a uitat în fântână
Şi de ciudă şi *bănat* (părere de rĕŭ)
Că nu s'o măritat,
I-o eşit pe piele vĕrsat.

Alo more, more!
Silito, silito more!
Uiu-iu pe deal in sus
Prind fetele mâţe 'n jug,
Şi anume cin'le mân
Fata luĭ N. N. cea bĕtrână.
Bate-o dómne şi-o trăsnesce
Că ea cum le maĭ plesnesce;
Bate-o dómne şi-o detună
Că ea tare le maĭ mână.

Alo more, more!
Silito, silito more!
Asta-ĭ fata popiĭ nost
Ţese pânză făr'de rost;

Pintre iţe, pintre spată
Pasce o iapă împiedicată.
Pe sulul cel dinapoĭ
Şépte ḑecĭ de lăturoĭ;
Iar pe sulul dinainte
Dracul le maĭ ţine minte.

Sân-Tóderul

De obiceiŭ la Sân-Tóder se prind *fraţiĭ de cruce*, cărora le maĭ ḑic şi *fĕrtaţĭ*, precum şi *surorile de cruce*, cari se maĭ numesc şi *surate*.

Fraţĭ de cruce sunt douĭ prietenĭ fórte intimĭ gata se sară în foc şi în apă unul pentru altul. Se maĭ numesc fraţĭ de cruce şi *fĕrtaţĭ din dragoste*. Devisa *fĕrtaţilor* este iubirea estremă până la mórte. Nu se cértă şi nu se trădéză fie chiar mórte de om. Un frate de cruce valoréză maĭ mult de cât un frate de sânge. Secretele lor nimĕnuĭ nu se spun.

Daca móre unul din eĭ, atuncĭ cel rĕmas în viaţă umblă cu capul gol, ca şi ceĭ-l'alţĭ consângenĭ aĭ mortuluĭ, până-'l îngrópă, ia parte la mormêntare, duce sicriul cu alţiĭ şi'ĭ păstréză amintirea tótă viaţa sa ḑicênd: *avuiŭ şi eŭ un fĕrtat şi n'am avut parte de el.*

Pruncĭĭ fraţilor de cruce nu se căsătoresc împreună, ḑicênd că-ĭ pĕcat. De aceea sunt rarĭ ómeniĭ, cari se prind fraţĭ de cruce şi numaĭ multă simpatiă, conveţuire, afacerĭ comune, motive psihice pot se determine pe doĭ inşĭ séŭ pe douĕ inse să se prindă *fĕrtaţĭ* séŭ *surate*.

Fraţiĭ de cruce se prind séŭ când sunt pruncĭ de la 10—16 anĭ, orĭ în juneţe, inainte de a se fi căsătorit şi după ce s'aŭ prins, numaĭ mórtea îĭ maĭ póte despărţi.

Prinderea se face pe *pâne şi pe sare* şi formula de jurămênt este acésta:

Eŭ ţi-oĭ fi frate
Până la mórte,
M'oĭ lăsa de pâne şi de sare maĭ bine
De cât să mĕ las de tine!

După rostirea jurămêntuluĭ, daŭ mâna şi *frăţia* este încheiată.

In comunele Tomnatec, Grohot, de pe Crişul-Alb, *fraţiĭ de cruce* când se prind, îşĭ impung cu un spine vêrful degetuluĭ mic, sângele îl amestecă unul cu altul şi ast-fel dând mâna se *sigiléză frăţia*.

Tot în modul arĕtat se prind şi *surorile de cruce* când sunt micĭ şi înainte de a se mărita. Ele se intituléză: *tu sóră* séŭ *surată*, pe când fraţiĭ de cruce îşĭ ḑic: *mĕĭ frate* séŭ *mĕĭ fĕrtate.*

In ţinutul Têrnavelor pe la Lodroman, Lunca, etc., fraţiĭ de cruce îşĭ ḑic şi *verĭ* şi surorile de cruce se maĭ numesc şi *verişóre.*

Pe la Sibiŭ, în comuna Săcel, maĭ mulţĭ copiĭ în ḑiua de Sân-Tóder se adună la un loc şi ţinêndu-se de mânĭ, se învêrt pe lângă un pom, şi ceĭ care se prind fraţĭ de cruce îşĭ adreséză următórele cuvinte:

Frate, frate, până când
Mi fi tu frate?
Ţi-oĭ fi frate
Pân'la mórte!

După aceste întrebărĭ şi respunsurĭ, schimbă unul cu altul nisce *colăceĭ* anume făcuţĭ de mame şi ast-fel este încheiată *frăţia.*

In ajunul Sân-Tóderuluĭ maĭ este şi obiceiul de a tunde viţeiĭ în frunte şi cóma mânzilor, ca să le mérgă bine în cursul anuluĭ. Prin tundere se maĭ crede că li s'ar întări córnele, iar mânzilor le-ar cresce cómele stufóse.

Fetele de la 14 anĭ în sus în séra de Sân-Tóder spălându-se pe cap cu leşie făcută din *propivnic* séŭ *părlangina* [1] şi *ederă* îşĭ desfac chica dinainte, care era trasă peste frunte, şi împreunându-o cu chica din dĕrĕt se piaptănă cu *cărare* în semn că d'aicĭ înainte e *fată mare de măritat.*

Tot cu aceeaşĭ leşie şi în acelaş timp se maĭ spală şi membriĭ familieĭ ca Sân-Tóderul sĕ-ĭ găséscă pe toţĭ *lăuţĭ*, iar mamele spălând pe cap fetele, acestea trebue să rostéscă de treĭ orĭ următórele cuvinte :

Sân-Tódere ! Sân-Tódere !
Crescĭ cosiţa fetelor
Cât códele iepelor.

Patru-ḑecĭ de sfinţĭ

In ḑiua celor patru-ḑecĭ de mucenicĭ se stropesc vitele cu *mujdeĭ*, un fel de amestecătură de *aiŭ* pisat (usturoiŭ), sare şi oţet. Stropirea apĕră vitele în contra muşcăturilor şerpilor şi nevĕstuicilor.

Cenuşa câtă s'a făcut în acéstă ḑi pe vatră se adună şi se pune pe pomĭ şi pe straturĭ în contra puricilor de câmp şi în contra omidelor.

[1] *Propivnic* séŭ *părlangină* e o érbă c'un odor minunat pe care o órtă nevestele şi fetele în sîn şi care mirose numaĭ primă-véra până începe cucul a cânta.

In ajunul ḑileĭ se aprind grămeḑĭ de paie şi căseniĭ sar unul dupe altul peste flacără pentru ca în cursul anuluĭ să nu'ĭ pisce pureciĭ.

Sănjorzul

In preḑiua ḑileĭ de Sănjorz se face din mlădiţe verḑĭ o stropitóre, numită *împroor*, şi aducêndu-se într'un vas noŭ apă curată de la un isvor séŭ rîŭ, în diminéţa ḑileĭ numite se stropesc cu *împroorul* căseniĭ, vitele, casa, grajdurile şi acéstă stropire se numesce *împroorare.*

Mamele, care aŭ fete marĭ pun leuştean sub pragul uşiĭ bisericiĭ pe care după eşirea ómenilor din biserică îl aduc a casă şi stropesc fetele cu el spre a fi norocóse în căsătorie.

Se despart mieiĭ de oĭ şi laptele muls în acéstă ḑi se împarte sĕracilor. Peste ceĭ carĭ ies pentru ântêia óră cu plugul la arat de primă-véră, se aruncă grâŭ şi restul nearuncat de asemenea se împarte sĕracilor.

Pe la pólele Munţilor feciorii tocmind un lăutar se duc cu toţiĭ în pădure, unde îmbracă pe unul din eĭ în frunḑă de fag şi îl pun călare pe un cal, iar ceĭ-l-alţĭ se înşiră în urma luĭ şi se întorc chiuind şi jucând. In sat jócă înaintea fie-căreĭ case, iar stăpânul caseĭ le dă banĭ şi câte o doniţă cu vin. Acest obiceiŭ maĭ e şi pe la Ofenbaia cu deosebire numaĭ, că feciorul se îmbracă în frunḑă de mesteacăn şi nu e însoţit de cât numaĭ de un lăutar, care cântă, şi *Sănjorzul* jócă înaintea caselor, iar ceĭ din prejur îl udă cu apă.

Armindenul

In preḑiua de 1 Maiŭ fie-care familie pune înaintea caseĭ o ramură înaltă verde de fag, stejar etc. şi care se numesce *arminden.*

Adusul din pădure şi pusul se fac fără nicĭ o ceremonie, şi daca îĭ întrebĭ despre însemnătatea luĭ, uniĭ din locuitorĭ, maĭ ales de pe la pólele Munţilor, ḑic că Jidoviĭ voind să prindă pe Cristos aŭ pus ca semn înaintea locuinţiĭ luĭ o ramură verde. Dimineaţa mergênd spre casa, unde aŭ lăsat semnul, maĭ mare le-a fost mirarea, vĕḑênd pe la tóte casele un semn identic în cât n'aŭ putut găsi casa în care locuia. Prin urmare, pentru păstrarea aceleĭ amintirĭ s'ar pune *armindenul.*

Armindenul se lasă înaintea caseĭ până ce se macină grâŭ noŭ şi când pentru ântĕia óră se face pâne dintr'ènsul, atuncĭ se taie şi se aprinde cuptorul cu el.

Ispasul séŭ ḑiua căluşerilor

In comunele Benic, Galda de jos, Teuş, Stremţ, Gărbova şi în cele din vecinĕtatea lor de pe ţĕrmul stâng al Murĕşuluĭ, anume Peţelca, Zărieş, Căpud, Tâmpăhaza, Ocnişóra, Ciumbrud etc., la Inălţarea Domnuluĭ (Ispas) se *légă căluşeriĭ.*

In Transilvania adevĕrata instituţiune a căluşerilor, pe cât scim, se găsesce numaĭ în regiunea inferioră a Têrnavelor, în regiunea centrală şi superióră a Murĕşuluĭ, pe câmpia Turḑiĭ şi a Cluşuluĭ şi mi se pare că şi pe Sĕcaş.

Inrolarea, séŭ *legarea căluşerilor*, se face în modul următor:

Vătaful unuĭ ţinut, compus din maĭ multe sate vecine, se duce pe la têrgurĭ în orăşelele din apropiere şi dând peste feciorĭ, carĭ jócă să'ĭ placă, îĭ întrébă daca vreaŭ se *intre în căluşerie.* Cel care rĕspunde afirmativ numaĭ de cât trebue se dee vătafuluĭ o arvună în valóre de un fiorin.

La primirea *i*arvuneĭ vătaful spune feciorul că în ḑiua de Ispas să fie la casa luĭ, unde, întrunindu-se toţĭ feciori inrolaţĭ, plécă cu vătaful în frunte în *nouă hotară* şi într'o sticlă iaŭ apă din *nouă isvóră*, iar după aceea se duc la alte *treĭ hotară*, carĭ se împreună la olaltă în *treĭ colţurĭ*, şi oprindu-se între căĭ, vătaful, pe fie-care pe rênd, îl légă peste fluerul piciorului pe din jos de genunche cu câte două curele pe care sunt înşirate *zurgălaele* (clopoţeiĭ). De asemenea îl maĭ légă şi peste braţe pe din sus de cóte cu câte două rêndurĭ de *prime* (panglicĭ).

La terminarea ceremonieĭ *legatuluĭ,* feciorii formând un cerc şi rugând pe **Irodeasa,** *patrona căluşerilor*, ca să le ajute, vătaful îĭ stropesce cu apa luată din cele *nouă isvóră* şi le poruncesce ca să ridice bâtele cu capĕtul cel subţire în sus, pe care le ciocnesc *de câte treĭ orĭ,* privind maĭ ântêiŭ spre apus şi apoĭ spre rĕsărit. Ciocnirea bâtelor e semnul tainic după care se cunosc jucătoriĭ, daca fac parte din *societatea căluşerilor*. Bâtele sunt anume făcute din stejar, de un stat de om de lungĭ şi cu măciucă în cap, fiind ferecate cu câte o verigă de fer la vêrful cel subţire.

După împlinirea acestor formalităţĭ şi după iniţiarea în tainele societăţiĭ, vătaful le porunceşte că fără se cuteze să se uite care-va înapoĭ, se plece la el a casă,

unde, deslegându'ĭ le ḑice că precum 'ĭ-a legat aşa trebue să rĕmâe legaţĭ între sine în bine şi în rĕŭ şi că numaĭ el are putere să'ĭ deslege de îndatoririle luate. De asemenea le maĭ amintesce că de câte orĭ vor începe a juca tot-d'a-una să nu uite a ruga pe *Irodeasa* şi se ciocnéscă bâtele spre a se încredinţa daca toţĭ câţĭ intră în joc sunt căluşerĭ. Daca cine-va iĭ va îmbia cu mâncare séŭ beutură, în tot-d'a-una cea d'ântêiŭ bucătură, séŭ cel d'ântêiŭ păhar cu beutură, să'l arunce sub masă ca *jertfă adusă Irodeseĭ.*

Căluşeriĭ sunt la fel îmbrăcaţĭ. Pĕlăriile sunt late în *păreţĭ* (margine, boldor) şi cu *prime de mărgele* împodobite. Sunt numaĭ în cămaşe şi peste mijloc sunt încinşĭ cu un *brâŭ* de strămăturĭ îngust ca de un lat de mână şi cu *cănaciĭ* (ciucurĭ) atârnaţĭ în jos. *Ciórecii* sunt de *giolgiŭ*, séŭ de pânză subţire de bumbac, croiţĭ pe picior şi cu şiret negru séŭ albastru pe marginĭ, iar la glesne sunt rĕsfrânşĭ ca de patru degete şi chiviţĭ cu *puişorĭ de arniciŭ roşu.* Numaĭ în opincĭ pot juca şi în care se încalţă cu obiele albe de pânză, iar curelele sunt fórte înguste şi cu mult gust împletite prin *nójiţele* opincilor şi înfăşurate pe dupe glesne pe sub rĕsfrânsătura ciórecilor. Peste fluerile piciórelor aŭ *zurgălaele* printre care atârnă în jos nisce *cănăceĭ* (ciucureĭ) resfiraţĭ.

Musica e anume întocmită şi *ariĭ căluşerescĭ* numaĭ în ţinuturile lor se pot auḑi de la lăutarĭ. Ariile sunt line şi melodióse; iar nu trĕsărite şi zdrâncănite cum se aud pe la oraşe cu ocasiunea pretinselor jocurĭ căluşerescĭ: *Romanul* şi *Bătuta.*

Cu zurgălaele ţin tactul şi la comanda vătafuluĭ: *Odată copiĭ! Uite aşa, iécă aşa şi iară aşa!* esecută cu toţiĭ câte

o figură compusă din cele maĭ grele mişcărĭ gimnastice, sărind de jos pe un păhar cu vin pus pe masă, séŭ aruncându-se cu toţiĭ în crescet pe bâte şi bătênd de câte treĭ orĭ din călcâie.

Maĭ de mult când eraŭ anume poftiţĭ se jóce la câte o curte boeréscă séŭ jucaŭ la têrgurĭ, de regulă aveaŭ cu eĭ şi câte un comic, care făcênd numaĭ figurĭ pantomimice se numea *mutul căluşerilor* şi care făcea pe tótă lumea se rîdă.

Haidău

In legătură cu jocul căluşerilor merită se vorbim şi de jocul lor cu fetele, dintre care câte am vĕḑut, cel maĭ frumos, maĭ estetic şi compus din maĭ multe figurĭ, este acela, care pe la Benic se numesce *haidăŭ.*

A doua ḑi de Pascĭ se adună feciorii de la 18 anĭ în sus şi aleg dintre eĭ treĭ *birae*, séŭ *căpeleşĭ*, însărcinaţĭ cu conducerea joculuĭ.

Lăutarul e tocmit de la Pascĭ şi până la Sântă Măria mică şi are să cânte la joc în tóte Duminecile şi sĕrbătorile.

Jocul începe după eşirea din biserică, ţine până în spre séră, când se lasă umbrele, şi e într'o grădină, orĭ în *prundul* văiĭ sub umbra salcelor şi plopilor, séŭ când e vreme rea e într'o şură.

Fie-care fată mare, daca vrea se intre în joc, trebue se plătéscă o taxă anumită şi se dee *ceteraşuluĭ* la prânḑul mare de mâncare.

De atribuţiunile *căpeleşilor* aparţine incasarea taxelor din carĭ se plătesce lăutarul, păstrarea ordineĭ la joc,

aplanarea conflictelor dintre feciorĭ, pedepsirea celor neascultătorĭ; dintre pedepse cea maĭ ruşinósă este escluderea de la joc. Pentru ca nicĭ o fată să nu rĕmâe nejucată, feciorii n'aŭ voie să'şĭ alégă jucătórele.

La joc asistă, ca privitorĭ, bĕtrânĭ, tinerĭ şi copiĭ. Fetele marĭ staŭ la o parte una lângă alta cu florĭ şi batiste în mânĭ. Arena joculuĭ e un cerc mare în mijlocul căruia şéde pe un butuc, séŭ pe un scaun lung, *ceteraşul* şi *condronaşul* şi la sunetul musiceĭ jucătorii sar în arenă uniĭ după alţiĭ, făcênd maĭ ântêiŭ figurĭ căluşerescĭ sub conducerea celuĭ maĭ bun jucător, numit *vătaf al joculuĭ*. După ce maĭ toţĭ jucătoriĭ sunt în arenă, *căpeleşiĭ* merg la fete, iaŭ câte una séŭ două de mână şi le încredinţézǎ cu multă cuviinţă jucătoruluĭ, care nu póte juca de cât cu una séŭ cel mult cu două. Fetele ţin cu mâna stângă degetele cele micĭ de la mâna dréptă a jucătoruluĭ, aşa că feciorii sunt pe marginea cercului în spre lăutar, iar ele în afară.

Jocul se începe cu *uitul:*

Frundă verde plopurĭ nalte
Daţĭ copiĭ la a *nóste* salte,
Şi jucaţĭ ca para în foc
Moştenitul *nostu* joc!

Uiturile, séŭ chiuiturile, trebue se armonieze cu melodia şi fără să fie cântate, trebue să fie rostite în cuvinte după tactul musiceĭ.

Maĭ ântêiŭ când *căpeleşul* îĭ dă fata, jucătorul cu mână dréptă o învêrte pe sub mână şi fac cu toţiĭ ântâia figură: *mersul rotogol* împrejurul cerculuĭ, a doua: *preumblată*, ţinêndu-se jucătoriĭ peste mijloc, a treia: *întâlnirea có-lónelor* la mijloc, a patra: *haidău*, când se înşiră cólónele şi fac tot felul de figurĭ complicate, care sémănă cu acele din figura a VI a cadriluluĭ, a cincea: *adunata* şi a şésea *învêrtita*, care se compune din douĭ semi-paşĭ în drépta şi douĭ în stânga şi apoĭ din câte treĭ paşĭ în drépta şi în stânga şi carĭ trebue să se schimbe după tactul şi întorsăturile melodieĭ.

Copiiĭ de la 12 anĭ în sus pentru învĕţarea joculuĭ, se adună pe sub ascuns în câte o casă, unde 'ĭ învaţă câte un meşter şi numaĭ după ce sunt marĭ şi bine deprinşĭ pot intra în jocul cel mare.

Adesea se găsesce în sat câte un fruntaş, care ia asupra sa cheltuelile joculuĭ şi pentru care feciorii şi fetele îĭ fac o ḑi de clacă la seceră. Acésta se numesce *claca joculuĭ* pe care vom descri-o când vom vorbi despre *péna* séŭ *cununa grâuluĭ.*

Sănzuenele.

Serbătórea nascereĭ S-tuluĭ Ioan Botezătorul, care e în mijlocul luneĭ luĭ Iunie, munteniĭ o numesc *Sânzuene* şi *Sânzâene*. In ajunul acesteĭ sĕrbătorĭ săteniĭ se duc la câmp şi adună de prin liveḑĭ nisce florĭ mirositóre numite de asemenea *Sânzăene*, le aduc a casă şi împletesc cununĭ din ele. Cununile se pun la uşile caselor, pe crucĭ între hotare şi holde, în straturĭ şi la coşniţele stupilor.

Când sórele se apropie de deal ca se apue, căseniĭ se înşiră cu toţii înaintea caseĭ şi aruncă cununĭ pe coperişul eĭ. Fie-care cunună e numită cu numele unuia din membriĭ familieĭ în viéţă, present séŭ absent, şi pentru bărbaţĭ sunt împletite în formă de cruce, iar pentru

femeĭ sunt rotunde. Aruncarea se face de acela pe al căruĭ nume e, séŭ în lipsa luĭ de un înlocuitor și daca cununa se oprește pe coperiș, atuncĭ în cursul anuluĭ îĭ va merge bine, iar daca cade e un semn rĕŭ că póte să móră până la anul.

Foca și Pălia

In luna luĭ Iulie sunt două sĕrbătorĭ, pentru care săteniĭ aŭ o deosebită venerațiune. Cea d'ântêiŭ e S ta M. Mărina, séŭ cum o numesce poporul: *Foca*. In acéstă ḑi nu lucréză, nicĭ chiar la fân, credênd că le-ar trăsni fânul, casa, orĭ alte edificiĭ, séŭ s'ar periclita prin foc vre un membru al familieĭ. A doua e S-ta Maria Magdalena séŭ cum o numesc eĭ: *Pălia*. Acéstă ḑi de asemenea e sĕrbătorită pentru cuvêntul că daca ar lucra *li s'ar păli holdele.*

Tot atât de mult e venerat și Proorocul Ilie și S-tul Procopie, séŭ cum 'l numesce poporul: *Precupul*. Daca ar lucra în aceste ḑile, Moțiĭ cred că ar veni *Harcodan* și *Dornados*, două vênturĭ puternice și primejdióse. *Harcodan* suflă sfredel, iar *Dornados* drept înainte.

Munteniĭ spun că maĭ de mult un proprietar silind în ḑiua de *Precup* pe un *iobagiŭ* (clăcaș) al sĕŭ ca să lucreze și fiind-că iobagiul se opunea, nobilul proprietar spre a 'ĭ dovedi că el nu se teme, a început să sape la ceapă în grădină.

N'a trecut mult și a venit unul din cele două vênturĭ puternice amintite maĭ sus, și 'l-a luat pe *domn* (boer) ducându-l pe sus cu grădină cu tot tocmaĭ în vêrful Bihărieĭ. In locul unde l'a trântit vêntul la pămênt și până

astă-ḑĭ găsesc păstoriĭ ceapă tot atât de bună la mâncare ca și cea de grădină și de aceea Moțiĭ numesc acel loc: *Grădina cepelor.*

Péna séŭ Cununa Grâuluĭ

Pe la pólele Munților fie-care sătean, când termină cu seceratul, împletesce din spice o frumósă *pénă* séŭ *cunună* pe care cu mândrie o duce a casă. Cu ocasiunea duceriĭ cununiĭ toțĭ carĭ aŭ apă la îndemână îl udă și chiar și copilașiĭ alérgă după el cu donițele cu apă.

Cununa se atârnă pe părete d'asupra meseĭ și când gazda caseĭ a isprăvit cu sĕmănatul grâuluĭ, o împlântă în capĕtul pămêntuluĭ, unde a tras cu plugul cea din urmă brazdă.

Cea maĭ mare veselie impreunată cu *péna grâuluĭ* este aceea, când vre-un fruntaș din sat, după cum am amintit maĭ sus, a acordat *claca joculuĭ* pentru o ḑi la seceră.

Fruntașul în timpul secereĭ chiamă pe *căpeleșĭ* și le arată ḑiua în care doresce ca să fie *claca*. Inpreséra clăciĭ, *căpeleșiĭ*, vătavul joculuĭ și maĭ mulțĭ feciorĭ, plécă cu lăutarul prin sat. La fie-care pórtă unde e fată mare se opresc și jócă, iar *căpeleșiĭ* intră în casă rugând pe părințĭ se bine-voéscă a o lăsa la *claca joculuĭ*. Numaĭ când s'a întêmplat vre-o nenorocire în familie refuză părințiĭ invitarea.

A doua ḑi înainte de rĕsăritul sóreluĭ, feciori plécă cu lăutarul la casa fruntașuluĭ, care merge cu eĭ la câmp și le arată holda.

In același timp sosesc necurmat din sat fete, neveste și bărbațĭ la holdă, unde se înșiră pe câte un spaț anu-

mit spre a'l secera şi acel spaţ se numesce *postate*. In fruntea *postăţiĭ* e unul din *căpeleşi*, care conduce pe secerătorĭ, lăutarul se preumblă cântând din vióră de la un capĕt până la cel-l'alt al *postăţiĭ*, iar căluşeriĭ jócă, pe când fetele şi nevestele, acompaniate de bărbaţĭ, cântă secerând în cât se clătină frunḑa în codru. Toţĭ *clăcaşiĭ* sunt îmbrăcaţĭ în haine de sĕrbătóre.

In ḑiua *clăciĭ* în curtea fruntaşuluĭ e o mare mişcare; tóte finele şi muerele ómenilor sĕĭ de casă sunt ocupate cu gătitul mâncărilor, cu pusul meselor, cu măturatul şi udatul curţiĭ, în cât numaĭ sciŭ unde le este capul, pentru ca se nu fie defăimate de *clăcaşi*. Când numaĭ este de cât o *postate* de secerat şi sórele se apropie de deal, fetele maĭ meştere se retrag la o parte şi împletesc din spice *péna* séŭ *cununa* pe care o oferă membruluĭ familieĭ present la holdă şi acésta o încredinţéză unuĭ fecior séŭ uneĭ fete spre a o duce.

La plecare *clăcaşiĭ* se forméză în colóne, cel cu *péna* înainte, după el feciorii ţinêndu-se pe după cap, la mijloc lăutarul şi în urmă fetele şi nevestele ţinêndu-se de peste mijloc. Cântecele şi chiuiturile rĕsună în cât satul întreg îl pun în picióre. Din tóte curţile es căseniĭ cu doniţĭ cu apă şi alérgă pe uliţă ca se ude pe cel cu cununa, care când ajunge a casă pare că ar fi scos dintr'un rîŭ. La pórta caseĭ de asemenea toţĭ ceĭ din curtea fruntaşuluĭ îl udă în cât curge apa ca valea de pe el, iar în pragul uşeĭ îl aştéptă stăpâna caseĭ, care îl stropesce cu apă dintr'un păhar şi 'ĭ dăruesce un fiorin în piesă de argint. De aicĭ stăpâna însoţită, de ceĭ treĭ *căpeleşi* şi de lăutar, îl conduce în casă unde după ce aŭ aşeḑat cununa îĭ cinstesce cu

câte un păhărel de vinars, iar cel care a adus cununa se duce să 'şĭ schimbe hainele.

Masa e întinsă în curte şi în frunte şede gazda caseĭ, iar la stânga luĭ se înşiră muerile şi la drépta bărbaţiĭ. Beuturile şi mâncările sunt din cele maĭ bune şi după masă se încinge prin curte *haidăul* (jocul). Toţĭ membiĭ familieĭ, orĭ cât de marĭ boerĭ ar fi, iaŭ parte la acéstă veselie generală, care ţine până după meḑul nopţiĭ, când gazda caseĭ, adunând împrejurul sĕŭ pe clăcaşĭ, le închină câte un păhar cu vin, mulţumindu-le pentru bună-voinţa ce aŭ arĕtat-o de a nu-ĭ ocoli casa şi masa şi pentru rênduiala ce aŭ păstrat-o.

Cu acéstă solemnitate se termină frumósa ḑi a ḑeiţiĭ *Ceres* sĕrbătorită în acele ţinuturĭ frumóse românescĭ cu atâta veselie şi ordine minunată.

Claca cânepiĭ

Tómna, de obiceiŭ, fetele se adreséză la femeia câte unuĭ om de frunte din sat cu rugarea: daca ar avea plăcere ca fetele să 'ĭ tórcă în clacă fuiórele de cânepă?

Gazda rugată, nepregetând cheltuelile împreunate cu o asemenea *clacă*, însciinţéză fetele şi le împarte caere.

După aducerea tortuluĭ cam prin postul Crăciunuluĭ, gazda otărĕsce séra în care să se ţie petrecerea pentru terminarea tórcereĭ *cânepeĭ*.

In acea séră e un adevĕrat ospĕţ şi alăturea cu mesele întinse şi încărcate cu mâncărĭ, maĭ la o parte într'un colţ de casă, e espus la vedere tortul, fiind pe fiecare ghem însemnat numele feteĭ care l'a tors.

In timpul cineĭ, înveselită de sunetul musiceĭ, vin

femeile din sat se privéscă tortul, iar după ridicarea meseĭ sosesc şĭ feciorii, carĭ sunt îmbiaţĭ cu vin în tot timpul petreceriĭ.

La acéstă frumósă serbare iaŭ parte şi avuţiĭ ca şi sĕraciĭ şi veselia împreunată cu joc ţine până când cântă cocoşiĭ de ḑiuă.

In momentul plecăriĭ, feciorii şi fetele se forméză în grupe, în mijlocul cărora e stăpâna cu ceilalţĭ membriĭ aĭ caseĭ şi grupele acompaniate de lăutarĭ mulţumesc intonând:

Cântecul Găzduţiĭ

Găzduţă! Găzduţă!
Lucrul ce am lucrat,
Nu fie 'mputat,
Nice *defăimat.*
Tortul carĭ l'am tors,
Fie-ţĭ de folos;
Póte că-ĭ cam gros,
Că-ĭ de nóptea tors.
Găzduţă! Găzduţă!
Dumnia-ta să ajungĭ,
Dumnia-ta să-ţĭ puĭ:
Două pânze lungĭ,
T*ă*t de la Jgihiĭ
Până la Sibiĭ.
Găzduţă! Găzduţă!
Dumnia-ta să ajungĭ,
Dumnia-ta să-ţĭ facĭ:
Mânecuţe creţe,
Să le rupĭ la uspeţe.
Găzduţă! Găzduţă!
Dumnia-ta să ajungĭ,
Dumnia-ta să-ţĭ facĭ:

Ciupage bătute,
Să le rupĭ la nunte.
Busuiocu-ĭ roşu,
C'a cântat cocoşu;
Busuiocu-ĭ r*ă*tund,
Vremea e de mult.
Rujă mare în masă,
Bleaţĭ, fete p'acasă!
Rujĭ d*i* pe cuptoriŭ.
Bleaţĭ şi voĭ feciorĭ!
Florĭ d*i* pe păreţĭ
Şi maĭ rĕmâneţĭ
Ceĭ maĭ tinereĭ
Şi maĭ frumuşeĭ
Carĭ ni-'s dragĭ de eĭ.

Craciunul

Inceputul sĕrbătorilor Crăciunuluĭ se face prin colindătorĭ şi ḑiua colindăriĭ în cele maĭ multe părţĭ cade tocmaĭ în ḑiua luĭ Moş-ajun. Prin urmare ajunul Crăciunuluĭ se póte numĕra chiar între serbătorĭ. Româniĭ noştri aŭ personificat ḑiua ajunuluĭ tot aşa de bine ca şi pe a Crăciunului, de unde se vede că şi interesul lor pentru cea d'intâĭ e tot aşa de mare ca şi pentru cea din urmă.

Colindătoriĭ aşa cum ni se înfăţişéză în diferitele ţinuturĭ, fiind maĭ de multe felurĭ, noĭ vom descrie numaĭ datina în ţinutul Moţilor şi de la pólele Munţilor.

La Moţĭ în ajunul Crăciunuluĭ până în zorĭ, copiiĭ de la 12—14 anĭ în grupuleţe de câte 5-6-10-20-40 încep, între strigărĭ, a colinda pe la case şi intrând salută: *Bur ajurul luĭ Crăciur!* iar eşind: *Noĭ eşim D-ḑeŭ intră.* Aceştĭ colindătorĭ se numesc *piţareĭ*, carĭ colindă până

séra, când încep feciorii, între cari, se maĭ amestecă şi însurăţeiĭ. Aceştia însoţiţĭ de musică, compusă din *dubă*, *flueră* şi *ceteră*, merg pe la case şi colindă, recitéză versuri şi spun *oraţiĭ* ocasionale, de multe orĭ comice şi sarcastice.

Duba (toba) e din dóge de brad în forma unuĭ ciubăraş. Peste ambele funduri e trasă şi bine încordată o piele argăsită de câne. Păreţiĭ sunt numaĭ ca de o palmă de înalţĭ şi are un sunet ascuţit, care se aude la o depărtare de o jumĕtate de oră; *duba* se bate îndată ce es colindătoriĭ de la o casă şi până ajung la altă.

Maĭ sunt şi alţĭ colindătorĭ, cari umblă în nóptea de Bobotéză şi făcênd cu clopotele şi cu alte instrumente un sgomot asurḑitor, înconjóră grădinele pentru ca pomiĭ să rodéscă.

Pe la pólele Munţilor o deosebită atenţiune merită datina feciorilor de a colindă cu *turca* sĕŭ *ţurca*, cum îĭ ḑic pe la Alba-Iulia.

Turca e cioplită şi sculptată din lemn întocmaĭ ca un cap de cerb, avênd printre cornițe fel de fel de panclicĭ şi *bertiţe* de mărgele şi cu clopoţeĭ pe la urechĭ. De falca de desupt sunt legate pe la grumaḑi nişte sforĭ cu care jucătorul îĭ pune capul în mişcare cum îĭ place. Capul e înţepenit într'o bâtă mică şi grósă. Imprejurul bâteĭ de la grumaḑi e croită din covóre scumpe o haină largă întocmaĭ ca o fustă femeiască şi care e înpodobită cu tot felul de năfrămĭ de mătase şi curele cu ţinte. Jucătorul intră sub acéstă haină şi răḑemat pe bâtă face figura uneĭ *patrupede*.

Pentru a juca *turca*, se cere o mare deprindere. De obiceiŭ feciorii în postul Crăciunuluĭ se adună séra la o

casă, unde învaţă a colinda şi unde fiind şi câte un *ceteraş* sĕŭ *flueraş* se aleg douĭ feciorĭ maĭ îndemânatecĭ în jocurĭ gimnastice spre a se deprinde în jocul cu *turca*.

Covórele, năfrămile, panglicile şi *bertiţele* sunt împrumutate de pe la fetele fruntaşilor, pe care după serbătorĭ le înapoiéză în aceiaşĭ stare cum le-aŭ şi primit.

Sunt rarĭ feciorii, cari se decid să jóce *turca*, de óre-ce eĭ cred că de cel care o jócă se depărtéză pentru 6 sĕptămânĭ *îngerul luĭ bun* şi în acel timp ar fi lăsat în *voia celuĭ rĕŭ*. Afară de acésta jocul e atât de obositor în cât tot mereŭ trebue să se schimbe ceĭ doĭ jucătorĭ.

Feciorii avênd de maĭ nainte tocmită o *gazdă* (casă) unde aŭ să se ospeteze, în diminéţa ajunuluĭ se adună şi-şĭ aleg un *econom* sĕŭ *crâşmar*, care se pórte grijă de ale mâncăriĭ şi bĕutureĭ, un *jude* sĕŭ *birăŭ* pentru ţinerea ordineĭ, un vornic şi douĭ sĕŭ treĭ feciorĭ maĭ nătângĭ, pe cari îĭ numesc *caiĭ*, fiind că duc în spinare carnea şi colaciĭ primiţĭ. Cu gătirea bucatelor se însărcinéză *găzdóia* caseĭ.

Fiind tóte lucrurile pregătite în ḑiua de Crăciun, după eşirea din biserică, feciorii se adună la *gazdă* de unde plécă la colindat cu *văsc* şi cu *edere* în căciulă, cu lăutarul şi cu *turca,* maĭ ântêĭ, la *fruntaşĭ*, apoĭ la *mijlocaşĭ* şi pe urmă la *ómeniĭ de rênd* din sat.

La pórta fie-căreĭ curţĭ se opresc, şi doĭ din fruntea feciorilor intră şi rógă pe stăpânul caseĭ se le permită se colinde. Primind respuns favorabil, feciorii intră în curte şi se aşéḑă la feréstră unde se împart în *douĕ corurĭ,* cântând alternativ câte o strofă din colindă, aşa că un cor nu e gata, pe când cel-alt începe acompaniat de lăutar, iar *turca* face prin curte comediĭ. După termi-

narea colindeĭ, feciorii intră în casă cu *turca* spre a juca, iar pe masă e pusă *cinstea :* (darurĭ) un colac mare făcut din grâŭ curat, carne de rîmător, un fiorin şi câte o doniţă cu vin.

Terminând *turca* cu jocul, *vornicul* se apropie de masă împrejurul căreia sunt membriĭ familieĭ şi începe să *vornicéscă :*

Nó feciorĭ ascultătorĭ!
Toţĭ staţĭ şi ascultaţĭ,
Că până noĭ am colindat
Jupânul gazdă bine s'a gătat,
C'un colac mândru de grâŭ curat,
Dintre Sânte-Măriĭ sĕmănat
Şi'n postul luĭ Sân-Petru secerat.
Şi c'un *ciolobоc* mare de porc,
Cel maĭ mare în pod.
Da nouĕ nu ni se pare ca-ĭ un ciolobоc mare de porc,
Ci ne pare că-ĭ un porc întreg,
Da de ar fi un porc întreg,
Cu urechile ne-ar audi,
Cu ochiĭ ne-ar vedea,
Cu *plitul* tot în vênt ne-ar arunca,
Numaĭ pe mine şi pe *jupânul gazdă* ba.
Maĭ departe c'un *buciumaş* mare de vin,
Ca să ne fie voia de plin.
Da nouĕ nu ne pare că-ĭ un buciumaş de vin,
Ci ne pare că-ĭ o bute de cincĭ sute,
Ca Dumne-dto să ne ajute.
Şi cu treĭ-decĭ, patru-decĭ galbenĭ de aur,
Care sémănă cu hârtie,
Ca Dumne-dto se ne ţie.
Mulţămim, mulţămim,
Că noĭ n'am aşteptat
Dumnia-luĭ n'a pregetat,

Da de unde dumnea-luĭ
Hămbarele, buţile şi punga şĭ-a golit
De pe noĭ ne-aŭ cinstit,
Dumne-dto să-l dăruéscă
Cu mila cea cerĕscă;
La mulţĭ anĭ să trăéscă!
Nó feciorĭ cu toţiĭ să strigăm:
Mare mulţam! Mare mulţam! (strigă cu toţiĭ).

După acésta jócă pe stăpâna caseĭ, pe fete şi chiar şi pe servitóre, dacă sunt la casă, şi apoĭ maĭ mulţumind o-dată se depărtéză.

In dtiua de anul noŭ se ţine aşa numitul *ospăţ*. Pretutindinea pe unde aŭ colindat invită fetele marĭ, cerêndu-le de la părinţĭ, şi adunându-se cam pe la prândtuţ la *gazda* menţionată maĭ sus, se aşédtă la masă tot un fecior şi o fată. Fetele la acest ospăţ duc de a casă colacĭ, plăcinte şi alte prăjiturĭ.

Petrecerea e împreunată cu joc şi la care participând maĭ toţĭ tineriĭ, urméză până a doua dti diminéţa.

NASCEREA

Copilul moțuluĭ îndată ce s'a născut trebue să trécă prin o mulțime de formalitățĭ. Lucrul cel d'ântêiŭ este să'ĭ dee o lingurīță cu unsóre de urs ca să pótă resista influențiĭ ursitórelor, care veghiază la căpĕtâiul luĭ şi îĭ țĕs viitorul.

Despre urs se maĭ crede că călcând pe cine-va pe şale e scutit de bóle şi că pe cel cu numele de *Urs* nu l'ar putea găsi mórtea. De aceea la Moțĭ şi la Crişenĭ numele de Urs, Grozavu, Lupu, Gura-Lupuluĭ, Poravu etc., înlocuesc numele de botez: Pĕtru, Ión, Niculae etc.

In cea d'ântêiŭ scaldă a copiluluĭ se pun banĭ de argint ca viața luĭ să rĕmâie nepătată ca argintul. La cap îĭ se pun tóte instrumentele meserielor pe care le profeséză Moțiĭ ca semn privitor la sórtea ce îl aştéptă. Orĭ-ce strĕin, care intră în casa, în care s'a născut de curênd un copil, trebue să'ĭ dee un dar orĭ cât de mic, de regulă în banĭ, căcĭ alt-fel ar insemna că desprețueşte familia şi în special pe mama copiluluĭ.

Credința despre ursitóre este fórte rĕspândită. Mun-

teanul crede că asupra omuluĭ influenţéză un fatalism de când se nasce şi până móre şi orĭ-ce fericire séŭ nenorocire o privesce cu nepăsare ḑicênd: aşa 'ĭ-a fost ursita, aşa 'ĭ-a fost scris să păţéscă.

Ursitórele, în sĕptămâna în care s'a născut copilul, vin în serile fără soţ, a treia, a cincea şi a şéptea séră, şi îĭ croesc ursita.

Uniĭ cred că ursitórele sunt treĭ fete, iar alţiĭ spun că ar fi douĕ-spre-ḑece. Ursitórele sunt cu furca în brâŭ şi precum rup firul aşa curmă şi ḑilele omuluĭ. Una îĭ hotăresce aniĭ vieţeĭ, alta frumuseţea, a treia bogăţia séŭ sĕrăcia, glorie séŭ robie.

Maĭ nainte de a hotărî se sfătuesc asupra urseleĭ copiluluĭ. Cea maĭ bĕtrână întrébă pe cele-l-alte ce sórtă să'ĭ croiéscă? Ele rĕspund să'ĭ urséscă bine! Ea însă ursesce după cum a fost mulţumită séŭ nu, adică bine séŭ rĕŭ ḑicênd: *Să aibă traiul meŭ din* (cutare) *ḑi* şi *somnul meŭ din* (cutare) *nópte*. Cele-l-alte douĕ, sciind că în acea ḑi şi nópte ea n'a fost mulţumită, o rógă să fie milósă.

Un copil la căpĕtêiul căruia ursitórele nu s'aŭ înţeles va avea o viaţă sbuciumată în bine şi rĕŭ.

Móşele, lăudându-se că cu ocasiunea când aruncă apa în care a scăldat copilul ântêia dată ar auḑi ursita luĭ, spun o mulţime de anecdote în acéstă privinţă.

După naşcerea copiluluĭ, mama trebue să privegheze şi să nu dórmă cu spatele spre el fiind-că *smeóicele* s'ar folosi de o asemenea ocasiune ca se schimbe copilul cu un altul, care de regulă e *tont*, *hăbăuc*, *surd*, *mut*, *lunatec* etc. Răpirea séŭ schimbarea copiluluĭ se póte întêmpla numaĭ înainte de a'ĭ fi croit ursitórele ursita.

NUNTA

Cât e vara, feciorii şi fetele din satele învecinate de pe la pólele Munţilor se visitéză reciproc uniĭ pe alţiĭ la joc, unde fac cunoscinţe şi se împrietenesc. In tot-d'auna tineriĭ din localitate ospătéză pe visitatoriĭ dintr'altă localitate, invitându'ĭ la casele părinţilor lor, unde îĭ tratéză cu mâncare şi cu beutură.

Asemenea cunoscinţĭ între feciorĭ şi fete se maĭ fac şi pe la têrgurile din orăşelele apropiate şi la care tineriĭ anume merg îmbrăcaţĭ sĕrbătoresce, ca să se întâlnéscă şi să'şĭ petrécă. Daca la o asemenea ocasiune un fecior vede o fată frumósă şi bine îmbrăcată, începe a se interesa de ea şi a se informa: daca e de neam, harnică, avută şi daca n'are vre un adorator, căruia ea, séŭ părinţiĭ eĭ, să'ĭ fi dat cuvêntul.

De aceea un fecior care a pus ochiĭ pe vre-o fată din alt sat şi voind a se însura, pornesce la *peţit* cu multă precauţiune şi reservă. Maĭ ântêiŭ ia cu sine un om de încredere, bun de gură şi meşter în ale *peţituluĭ* şi mer-

gênd în satul feteĭ acolo trag la un cunoscut, către care adresându-se îĭ ḑic:

„ Frate, am venit a *peţi*, să facĭ bine să osteneştĭ până la N. N. (părintele feteĭ) şi să'ĭ spuĭ *cugetul* nostru.“

Cunoscutul primind misiunea şi aducênd un rĕspuns că părinţiĭ feteĭ îĭ aşteptă, plécă tus-treĭ, şi acolo după ce aŭ vorbit despre unele şi altele, omul de încredere al feciorului, aşa numitul *peţitor*, care de regulă la *ospĕţ* face pe *vornicul mireluĭ*, se ridică şi ḑice:

„ Fraţilor! De am şedea cât am şedea, tot trebue se mergem. Să ne dăm dar *solia* pentru ce am venit.

„ Scim din *sânta scriptură* că D-ḑeŭ a făcut cerul şi pământul, tóte cele vĕḑute şi nevĕḑute, maĭ pe urmă a făcut şi pe om, căruia, ca să nu'l lase singur în lume, 'ĭ-a dat şi o soţie, pe strămóşa nóstră Eva. Aşa şi noĭ, sciind că d-vóstră aveţĭ o fetişóră frumósă şi de omenie, ne-am luat voe să v'o cerem pentru junele nostru de faţă ca se întemeiăm o nouă casă.“

Părintele feteĭ rĕspunde:

„ De va fi de la D-ḑeŭ, D-ḑeŭ să ajute!“

Cunoscutul ḑice feteĭ:

„ Nepótă, noĭ am venit călare, eşĭ afară de veḑĭ nu s'aŭ deslegat caiĭ?“

Eşind fata, tot el îĭ ḑice şi feciorului:

„ Nepóte, mergĭ şi tu să n'o lovéscă vre-un cal cu piciorul.“

Afară tineriĭ se înţĕleg, întrebând feciorul pe fată dacă îĭ place de el şi după ce s'aŭ învoit într'un fel séŭ într'altul, se întorc în casă, de unde imediat plécă la locuinţa cunoscutuluĭ. Aicĭ cunoscutul şi *peţitorul* ascultă părerea feciorului, care daca 'ĭ-a plăcut de fată rógă pe

cunoscut ca să mérgă numaĭ de cât la părinţiĭ feteĭ şi să'ĭ întrebe daca şi lor le-a plăcut de el?

Cunoscutul aducênd un rĕspuns favorabil se duc din noŭ tus-treĭ la casa feteĭ, unde părinţiĭ eĭ, îĭ ospătéză şi otărasc ḑiua, în care părintele, séŭ *tutorul* feteĭ însoţit de doĭ-treĭ ómenĭ de încredere, are să mérgă *pe vedere* la casa feciorului. Visitatoriĭ, în ḑiua vederiĭ convingêndu-se de buna purtare şi stare a feciorului, otărăsc împreună cu părinţiĭ luĭ ḑiua *credinţeĭ* (logodna).

La ḑiua hotărâtă, feciorul însoţit de *peţitor*, de *nănaşĭ* şi de doĭ-treĭ ómenĭ de încredere, merge la părinţiĭ feteĭ şi *credinţa* se face de preot séŭ de un alt om de încredere, care după primirea declaraţiunilor obicĭnuite, schimbă inelele tinerilor.

Implinindu-se aceste formalităţĭ se aşéḑă la masă şi hotărăsc ḑiua cununieĭ şi a *ospăţuluĭ*.

Invitările la ospăţ se fac de douĭ *chiămătorĭ*, aleşĭ dintre junĭ, unul din partea mireseĭ şi altul din partea mireluĭ. Tot dintre prieteniĭ sĕĭ, mirele îşĭ alege şi douĭ fraţĭ de mire şi un stegar şi aceştia se numesc *cuscriĭ*.

Steagul se face dintr'un vêrf subţire de brad pe care se pun nafrămĭ de mĕtase împodobite cu panglicĭ şi printre corónele cetineĭ sunt strămăturĭ, iar de coróna din vêrf e legat un clopoţel. Mănunchiul steaguluĭ e înfăşurat cu *brâne* şi cu *brăcile* de strămăturĭ.

In preséra cununieĭ, invitaţiĭ mireseĭ, douĭ feciorĭ şi maĭ multe fete, se adună la casa eĭ, unde jócă şi îĭ împletesc din florĭ, maĭ cu sémă din ederă, o cunună pe care o pune pe cap când merge la cununie. La pórta curţiĭ se pune o rudă înaltă numită *ciuhă* ca de 5 stân-

jenĭ de înaltă şi în vêrf cu o ólă cu cenuşe, iar pórta o légă cu funiĭ de paie şi cu lanţurĭ de la car.

In diminéţa ḑileĭ cununieĭ, nuntaşiĭ se adună la mirele şi plécă cu toţiĭ la mirésă. Maĭ ânteiŭ e vornicul călare pe un cal mic cu panglicĭ roşiĭ în cómă şi cu un ciucurel roşu pe frunte. Vornicul are în mână o ploscă cu vin. Alăturea cu el sunt douĭ ómenĭ care duc un *colac* numit *pupăză*, şi care are o formă împletită lungă ca de o jumĕtate metru. Ceĭ carĭ duc colacul se numesc *colăcarĭ* şi *pupăza* o daŭ la pórtă vorniculuĭ mireseĭ spre a o da tinereĭ crăişóre, care o împarte fetelor de etatea eĭ. Urmézá naşul, mirele şi alţi invitaţĭ, carĭ toţĭ sunt călărĭ. maĭ de mult mirele, daca era din fruntaşĭ, avea aruncată peste umerĭ o manta (togă) lungă din postav subţire alb şi în pălărie avea o *pénă de banĭ*, un fel de flóre făcută din monete de argint şi aur şi pe care o punea în pĕlărie în partea stângă. Pe urmă e carul, şeḑênd pe *ceaglăul* dinainte cuscriĭ cu stegarul, în mijloc naşa cu surorile de mire şi pe *ceaglăul* dinapoĭ lăutariĭ. La car sunt prinşĭ câte 8—12 boĭ cu colacĭ şi năfranĭ în córne şi mânaţĭ de câte 4—6 *pogăncĭ* cu biciurĭ lungĭ de piele cu care pocnesc ca trăsnetul. Rĕsteele şi ţĕpăruile sunt din vêrfurĭ de brad în cât boiĭ şi carul e acoperit cu cetină.

Apropiindu-se de casa mireseĭ, la o mică depărtare carul se opresce şi *vornicul*, însoţit de ceĭ doĭ *colăcarĭ*, se duce la pórtă, unde îĭ aştéptă *vornicul mireseĭ* în mană cu un *ţîpăŭ*, (pânişóră rotundă) făcută chiar de mâna mireseĭ şi în cója căruia sunt înfipte treĭ pene lungĭ de cocoş.

Sosind la pórtă, vornicul mireluĭ ḑice:

Bună ḑiua ómenĭ bunĭ!
Ce *saltă*, ce veselie
Ce lucru póte se fie?
Ce staţĭ aicĭ adunaţĭ,
D-vóstră iubiţĭ fraţĭ?
Că noĭ mult loc am umblat,
Şi aşa noĭ n'am aflat.
Treĭ lunĭ sunt de când vĕnim,
Ne uităm şi nu dormim,
Şi aşa lucrurĭ tocmite,
Incă nu ne-aŭ fost ivite.
Noĭ vedem pórta legată,
Ş'o *nuia* mare ridicată;
Pórta legată cu paie,
Glóta stă 'n cap se ne saie,
Legată cu lanţ de car,
Ca se umblăm înzadar,
Şi cu funiĭ de fuior,
Dór'de noĭ v'a fost dor?
Noĭ drept vĕ rugăm,
Şi sfat sănătos vĕ dăm:
Să fiţĭ cu noĭ bunĭ şi blânḑĭ,
Că noĭ nu suntem flămânḑĭ;
Nicĭ nu ne temem de voĭ,
De şi suntem treĭ séŭ doĭ,
Că ne maĭ vin înapoĭ:
Patru-ḑecĭ de călăraşĭ
Cu caiiĭ de se sparg de graşĭ,
Pedestraşĭ cincĭ-ḑecĭ şi nouĕ
Óste înfocată nouă....
Ca intorcêndu-ne lin,
Să fie suta de plin...
Maĭ mult cu douĭ séŭ treĭ,
Precum şi Dumnea-ta o sci...
Tot cu puştĭ şi cu pistóle,
Maĭ mulţĭ cu mânile góle.

Vornicul miresei rĕspunde:

Nu ne lua cu cuvĕntul,
Ca şi volbura şi vĕntul,
Că de ce spuĭ nu ni'ĭ frică,
Tóte sunt numaĭ nimica;
Că suntem întregĭ ca mărul,
Şi grăim tot adevĕrul
Tênăra nóstră crăişóră,
Plină de voe şi de pară,
S'a sculat de diminéţă
Şi spălându-se pe faţă,
A luat un bucium mare
Şi-a suflat în treĭ părţĭ tare,
Şĭ-a adunat óste multă
Care de ea bine ascultă:
Patru sute munteneştĭ,
Două sute din floreştĭ,
Dar nu gândi că's *unguresci*,
Că's toţĭ de neam *latinesci*...
Dar D-vóstră unde călĕtoriţĭ
Şi din cătro veniţĭ?..
De atâta ne lărmuiţĭ,
Ca nisce tătarĭ veniţĭ.

Vornicul mireluĭ:

Dacă gândiţĭ că suntem tâlharĭ,
Avem de la împărăţie carte cu pecetiĭ marĭ.
Cine ştie carte *latinéscă*,
Să vie să ni'o citéscă.
Iar cine nu ştie,
Maĭ bine să nu vie.
Se nu aduceţĭ vr'un popă cu barba rară,
Se ne ţie până 'n deséră,
Nicĭ unul cu barba cănită,
Se remână cartea necitită.

Maĭ bine unul cu barba ca fusul,
Se ne deie curênd rĕspunsul,
Respunsul aşteptăm, şése păhare cu vin,
Şése marame de in
Numaĭ se fie din casă
De la cinstita mirésă.
Să nu fie din sat,
Séŭ de căpătat,
Că atuncĭ ar fi cinstea nóstră
Şi ocara D-vóstră.

După acésta *colăcariĭ* daŭ vorniculuĭ mireseĭ *pupăza* spre a o duce mireseĭ şi acesta voind să mérgă în casă, vornicul mireluĭ îl opresce şi îĭ ḑice:

Jupâne frate!
Al nostru tinĕr împĕrat a lăsat,
Casele se le încălḑiţĭ,
Blidele se le umpleţĭ,
Iar să nu vĕ aflăm sumeţĭ,
Să'ĭ gătiţĭ pentru caĭ două-treĭ cară de fân,
Cosite din postul luĭ Crăciun;
Două buţĭ cu vin de cel ales,
Din luna luĭ Faur să fie cules,
Ş'un sac de vinars cu căpuşa să fie legat,
Pe séma tînĕruluĭ împĕrat să fie gătat.

Vornicul mireseĭ întorcêndu-se din casă, *vornicul mireluĭ* urméză:

Ce fel de ómenĭ sunteţĭ d-vóstră
De staţĭ aci 'n calea nóstră?
Noĭ cât am umblat ş'am *cugetat*
In calea nóstră nimenĭ nu ne-aŭ stat?

Vornicul mireseĭ:

Bine vorbeştĭ d-ta, jupâne frate,
Eŭ însă te-am aşteptat cu maĭ multă óste;

Dar d-vóstră aţĭ venit numaĭ doĭ
Şi nu prea ştiţĭ vorbi cu noĭ.
Dumnea-ta să vorbescĭ bine,
Să nu mě măniŭ pe tine,
Că de voiŭ vedea că vorbeştĭ prea multe,
Până pe séră nu vě las în curte.
D'oĭ vedea că nu vorbeştĭ bine,
Nu vě las până mâne,
Am venit de la boĭ
Nicĭ un *pic* nu mě tem de voĭ.

Aicĭ vornicul mireseĭ dă vorniculuĭ mireluĭ *ţipăul* împenat cu pene de cocoş, şi acesta se duce cu el la car, pe care îl încunjură de treĭ orĭ împreună cu stegarul şi cu cuscriĭ, strigând:

„Trăiéscă crăişorul şi crăişóra tênĕră!"

De la car se întorc iarăşĭ la pórta mireseĭ şi vornicul mireluĭ începe dialogul:

Nó ortace ce ne-om face,
Haĭ la altă casă, că aicĭ nu ne lasă.
Cât am umblat ş'am *cugetat*,
C'aicĭ n'am aflat.
In *l'untru* ómenĭ şi glóte,
Afară porţile legate.
Afară vedem uind şi jucând,
În l'untru plângênd şi jălind.
Acest lucru ce póte să fie?
Să ne spuĭ adevěrat,
Să nu'ţĭ pară lucru desmerdat,
Noĭ încă 'ţĭ-om spune o vorbă bună,
Ca şi d-ta nouĕ o minciună,
Al nostru tiněr împěrat
De diminéţă s'a sculat,
Pe faţă s'a spălat,

Luĭ Dumnedeŭ s'a rugat,
Trîmbiţă de aur în mână a luat
Şi frumos a trîmbiţat,
Mândră óste a adunat
De boerĭ bětrânĭ, de tinerĭ voinicĭ,
Cum ne vedeţĭ şi d-vóstră aicĭ.
Al nostru tîněr împěrat
In scările caluluĭ s'a înălţat,
Peste óste s'a uitat
Şi ne-a ales pe noĭ, ceştĭ treĭ voinicĭ,
Precum ne vedeţĭ şi d-vóstră aicĭ,
Maĭ aleşĭ de minte
Cu vre-o douě-treĭ cuvinte,
Şi ne-aŭ dat calea înainte.
Bune semne ne-aŭ dat,
Pe bune drumurĭ ne-aŭ îndreptat,
După *cugetul* ceruluĭ,
După numěrul stelelor.
Ş'aşa venirăm câmpĭ cu florile,
Dealurile cu viile,
Şesurile cu grânele,
Când fuserăm la mijloc de cale,
Găsirăm o dînă de flóre.
Toţĭ stătură 'n loc şi se mirară,
Uniĭ dic c'ar fi flóre de mare,
Să fie tiněruluĭ împěrat de bună împreunare;
Alţiĭ dic c'ar fi flóre de pe sate
Să fie tiněruluĭ împěrat de bună sěnătate
Trecênd la mijloc de cale,
Perdurăm acea dînă de flóre,
Când fuserăm pe la acéstă casă,
Vědênd că stéua încă ne lasă,
Ne-am abătut la d-vóstră,
Vědénd că sunteţĭ de limba nóstră.
Orĭ solia să ne-o daţĭ
Séŭ pe cale să ne îndreptaţĭ.

Vornicul miresei:

Totuşĭ, totuşĭ, jupâne frate,
D'aĭ sci o ţîr de carte,
Eŭ te-aş trece pórta în spate
Că vĕd că viĭ de departe.

Vornicul mirelui:

Dar după aceste cuvinte
Nu ne-aĭ putea pórta deschide
De'ţĭ va părea că nu'ĭ aşa,
Maĭ multe îţĭ voĭ înşira
Şi vaĭ rĕŭ 'ţĭ-o sta
De nu'mĭ veĭ sci vorba înturna.
Tinĕrul nostru împĕrat
Umblând cu aĭ sĕĭ p'aicĭ,
A *oblicit* la d-vóstră o flóre,
Care infloresce, dar nu rodeşte,
Noĭ după dĕnsa am venit,
Să o ducem în curţile tinĕruluĭ împĕrat.
Acolo să crésca, să infloréscă,
Dar să şi rodéscă
Şi mulţĭ anĭ cu dênsa să trăéscă!

Vornicul miresiĭ:

D-vóstră aţĭ rătăcit,
De *cblu* la noĭ aţĭ venit.
Ce'mĭ veţĭ da dacă pe cale vĕ voiŭ îndrepta?
Mergeţĭ p'aicĭ la vale,
Că e bună cărare.
Orĭ mergeţĭ p'aicĭ în jos,
Că-ĭ locul destul de frumos.
Daca veţĭ eşi din sat,
Trageţĭ în sus către munte,
C'acolo 's drumurile cele multe,
Nu pe la noĭ prin curte,

A nóstră cinstită împĕrătésă, sciind bine
Că până acum nu 'ĭ-a maĭ venit nime,
Şéde în cămară supărată.
De nu credĭ,
Astară te voiŭ lăsa s'o vedĭ.
Maĭ apoĭ ţi-oĭ da-o s'o ducĭ la voĭ
Numaĭ a nóstră împĕrătésă
Se teme că-'ţĭ fi o limbă strĕină,
De 'ndată veţĭ lua-o de mână;
Orĭ veţĭ fi o limbă rea,
De veţĭ duce-o şi pe ea.
Eŭ 'ĭ-am spus să nu se supere în har:
Că d-vóstră veţĭ duce-o 'n car;
Şi nu-'ţĭ arunca-o din car jos
Că nu-'ĭ om somnoros,
Că nu dórme numaĭ câte *o ţîră*
De la prănd până la ojină.
Şi dacă veţĭ duce-o la d-vóstră,
S'o culcaţĭ în cămară,
Să nu fie cu împĕratul de ocară.
Dar d-vóstră, iubiţĭ fraţĭ,
In a cuĭ treabă umblaţĭ?
In treaba satuluĭ orĭ în treaba împĕratuluĭ?
Daca umblaţĭ în treaba împĕratuluĭ,
Ia o trîmbiţă şi prinde a trîmbiţa,
Dór'vi s'or maĭ aduna,
Că eŭ nu vĕ las prin curtea mea,
Măcar până pe séră de-ţĭ şedea.
Dar adă cincĭ *florinţĭ* de hârtie
Se dăm împĕratuluĭ bună soţie.

Vornicul mirelui:

Par că noĭ cu împĕratésa am vorbit,
Că de n'am fi vorbit, noĭ p'aicĭ n'am fi venit
Da încă avem cărţĭ bine pecetluite,
De mână împĕrăteseĭ făcute...

Aci arată țîpăul impenat.

De șci d-ta carte
Ceteşte de departe.
De nu sci prea bine,
Fă-te d'aicĭ în colea,
Să mě duc pe unde oĭ vrea...
Nu maĭ ţinea calea mea.

Vornicul mireseĭ, închinând dintr'o ploscă cu vin, rĕspunde:

In astă rădăcină uscată,
La fund cam crăcănată,
Lată şi spătósă
Ca o bróscă ţestósă.
P'aicĭ lată, p'aci lată
Placă şi'mĭ închină odată.
Că nu-'ĭ ţuică, zamă de prune,
Cum voĭ i-aţĭ pune nume
Ci'ĭ vin din Mălăeştĭ:
Când beĭ, te înveseleştĭ.
Se n'o săruţĭ tare,
Că şĭ căciula din cap îţĭ sare.
Şi deschiḑĕnd pórta,
Las se 'intre tótă glóta,
Ca făcêndu-se tot una
Aşa vom împleţi cununa,
Că vedem că sunteţĭ bunĭ
Şi ne aduceţĭ şi cununĭ.

La intrare în curte mirele, séŭ naşul, orĭ altul dintre nuntaşĭ, trebuie să împusce óla cu cenuşă din vîrful *ciuhiĭ.*

La uşa caseĭ vornicul mireseĭ îĭ opreşte şi le ḑice:

„Mĕ rog, fraţilor, v'am lăsat în curte, însă în casă nu vĕ las fiind că sunt şépte bĕtrânĭ, carĭ fac judecată şi nu'ĭ putem sminti de la lucrările lor."

Vornicul mireluĭ rĕspunde:

„Ne rugăm frate, lasă-ne în casă că noĭ plătim banĭ ca să facem altă casă."

In acel moment dă vorniculuĭ mireseĭ căţĭ-va banĭ.

Intrând în casă ḑice vornicul mireluĭ:

Frate Vornice din loc.
Să-ţĭ dee D-ḑeŭ noroc,
Noĭ avem o dorire:
Se vedem crăişóra în ce voie-ĭ?

Vornicul mireseĭ aduce o fată mică de 4—6 anĭ; iar vornicul mireluĭ, ţinĕnd copila de mână, ḑice:

„Să trăiască să-ĭ ajungă urma!" şi dându-'ĭ douĭ-treĭ banĭ urméză:

Nouă ne trebuie alta,
Maĭ bălţată şi 'mpenată,
Cu cisme roşi încălţată.

Vornicul mireseĭ se duce şi aduce mirésa din cămară şi la intrarea sa în casă, toţĭ, afară de mirele, se ridică în picióre, iar vornicul mireluĭ ḑice mireseĭ:

„Vino spre mine, dómna mea."

„Să trăieştĭ mulţĭ anĭ fericiţĭ cu bărbatul!"

Luându'o de mână, se adreséză vorniculuĭ eĭ, ḑicând:

„Iată-o, frate! Când voiŭ cere-o, sĕ ni-o daĭ cum e acum."

De aicĭ plécă cu toţiĭ la biserică unde, în timpul cununieĭ, feciorii şi fetele jócă inaintea bisericiĭ. După terminarea cununieĭ se întorc iarăşĭ la părinţiĭ mireseĭ.

Aşeḑêndu-se la masă, vornicul mireseĭ, care şéde la mijlocul meseĭ, ḑice:

Mesenĭ de la masă!
Boerĭ şi boerese;
Acum sunt întrebat:
Pentru ce ne-am adunat,
La un loc de bucurie,
La o casă de veselie.
La o masă 'mpodobită,
Cu felurĭ de mâncărĭ gătită?
Mirele tînĕr grăeşte,
Şi grăind ve mulţumeşte;
Maĭ 'ntêiŭ la D-ḑeŭ
Şi la dulce neamul sĕŭ.
La aĭ sĕĭ prietenĭ, vecinĭ,
Care 's d'un sânge *latin.*
După acest cuvênt al nostru,
Se ḑicem un *Tatăl-nostru.*

După rugăciune urméză.

Şi voiŭ să ḑic iar,
Ridicând acest păhar:
Să trăiéscă nunu-mare
Cu soţia domnieĭ-sale,
Mulţĭ anĭ bunĭ şi fericiţĭ,
Cu de tóte îndestuliţĭ.
Să trăiéscă toţĭ meseniĭ,
Bĕtrânĭ, tinerĭ, *junişeniĭ!*
Toţĭ meseniĭ să trăiéscă,
Mulţĭ anĭ să se veseléscă!

După acésta, chemaţiĭ şi neamurile mireseĭ încep să aducă pe masă darurile *(cinstea),* dând fie-care cât îl lasă inima şi cât îĭ dă mâna; iar vornicul mireseĭ la primirea cinsteĭ, ḑice:

Mesenĭ de la masă!
Boerĭ şi boerese!
Iată s'aflat,
Cum vedem adevĕrat,
Un om de omenie
Pe care D-ḑeŭ să'l ţie.

Şi vĕ ḑice:

Eŭ m'am gătat
După cât D-ḑeŭ ne-a dat:
C'un colac de grâŭ curat
Dintre Sântă-Măriĭ semănat,—
Cu nişte plăcinte frumóse,
Să fie mirésa sănătósă,—
C'un *buciumaş* de vin roşiŭ,
De care-'ĭ plăcea la moşiŭ,—
Cu nişte banĭ de argint,
De care s'află la Abrud
Dacă sapĭ pe sub pămênt.

Până la terminarea darurilor, vornicul invită tineriĭ să iasă în curte să jóce, ḑicêndu-le:

Să eşim un pic la joc,
Din potcóve se dăm foc.
Se strigăm tot: hop, hop, hop;
La bute să'ĭ punem dop.

In acelaşĭ timp fetele, de părere de rĕŭ că se despart de mirésă, o duc în cămară, unde o pun pe un scaun şi ele, stând în picióre, încep a o *gogi* [1]:

1) Mirésa în ḑiua ântêiŭ până o învĕleşte naşa, ca pe neveste, se numeşte *gogiă* şi cântecile când o duc la cununiă şi când se desparte de casa părintéscă se numesc: a o *gogi.*

Vino, vino nună mare,
Bateţĭ punga d'a *stăngare*,
De scóte pe fină-ta,
De voescĭ a o avea,
Şi o dă în legea românéscă,
C'aşa'ĭ data la nevastă.
Gogia, gogia şi nu prea,
Parăţĭ bine că te ia.
Ia-ţĭ tu *gogia* ḑiua bună
De la fraţĭ de la surorĭ,
De la vişiniĭ cu florĭ.
De la fir de busuioc,
De la fete, de la joc.
De la fir de silinină,
De la fete din grădină.
De la fir de tămâiţă,
De la fete din uliţă.
De la casă, de la mamă,
De la toţĭ câţĭ sunt d'o sémă...
Că te duce peste munţĭ,
La părinţĭ necunoscuţĭ.
Bucură-te, soră mică,
Că-'ţĭ rĕmâne loc 'n joc,
Şi scaun în şeḑĕtóre,
Şi cibuăr mare de haine,
Şi cărare către vale.

După acest cântec naşa, mergênd în cămară, dăruiesce fetelor maĭ multe monete de argint, ca rescumpĕrarea mireseĭ de la prietenele eĭ, şi aducênd-o în casă, vornicul mireluĭ dă semnalul de plecare prin acéstă cuvêntare adresată vorniculuĭ mireseĭ:

Iubitul meŭ frate,
Iubitor de frăţietate,

Iţĭ mulţumesc
Si mult bine îţĭ poftesc.
De câte te-am rugat,
De tóte m'aĭ ascultat.
Insă numaĭ acuma
Te maĭ rog pentru una.
După cum mi se pare,
Acéstă odraslă ca o flóre,
Acum la a mânilor sărutare
Se rógă c'un cuvênt de iertare:
Ca sĕ vĕ înduraţĭ
Cuvêntul de iertare sĕ'l daţĭ.
Am maĭ sta de a *ura*
Şi multe am maĭ cuvênta,
Dar ni'ĭ frică că vom însĕra.
Lungă cale avem,
Multe nu putem
Să maĭ înşirăm.
Decĭ acum voim să pornim
Şi tot binele vi'l poftim.

Vornicul mireluĭ maĭ cere de la vornicul mireseĭ şi *doue cătane*, ca călăuzĭ, ca să nu rătăcéscă drumul. Cătanele sunt ceĭ doĭ *fraţĭ de mirésă*, care îĭ pun în car lada, hainele şi alte obiecte şi carĭ însoţesc mirésa până la socriĭ marĭ, unde rĕmân până la isprăvitul *ospĕţuluĭ*.

Inainte de a se sui mirésa în car, părintele eĭ ia un păhar, il înfăşóră într'o năframă mare de mĕtase, il umple cu vin şi pune într'ênsul o *piesă de argint* séŭ *de aur*. In pragul uşeĭ închină la mama mireseĭ, mama la mirésă şi acésta la mire, care bea vinul şi piesa o ţine în gură până când ese din curte. Mirésa sărută mâna tatăluĭ sĕŭ, care o prinde în braţe, o

sărută în obraz, îĭ dă o piesă de argint séŭ de aur pe care mirésa o légă într'un colţ al batisteĭ şi după ce îĭ vorbesce incetişor la ureche o petrece până la car. Acéstă scenă a despărţireĭ te induioşéză, căcĭ ceĭ carĭ rĕmân maĭ toţĭ plâng.

Nuntaşiĭ înşirându-se în ordinea în care aŭ venit, staŭ cu toţiĭ cu pĕlăriile în mânĭ, iar vornicul ḑice cu glas tare un *tatăl-nostru*; poruncesce cuscrilor să uiască şi să puşce; apoĭ pléĉă tot cântănd şi uind până la casa mireluĭ. In car lângă persónele de maĭ nainte se maĭ sue încă treĭ fete, prietene ale mireseĭ care o *gogiesc* şi cele *douĕ cătane*, carĭ păzesc mirésa şi averea eĭ aflătóre în car.

Apropiindu-se de casa socrilor marĭ, *cuscriĭ* uiesc şi nuntaşiĭ puşcă.

In curte e pusă o masă acoperită cu o ţaţă albă de pânză; pe masă e un blid cu grăŭ şi un ciubăraş noŭ cu apă, iar pe la Mogoş, lângă masă e şi un *arminden*. In fruntea meseĭ sunt neveste, rudeniĭ d'ale mireluĭ şi intrând carul în curte, *vornicul*, *stegarul*, *cuscriĭ*, *nănaşiĭ* şi *finiĭ* înconjóră masa de treĭ orĭ, iar una din neveste aruncă cu graŭ peste eĭ şi alta îĭ stropeşce cu apă c'un pămătuf. După acésta unul din ceĭ maĭ de aprópe consăngenĭ aĭ mirelui scóte de la jug un rĕsteŭ pe care 'l dă mireseĭ ca să'l arunce peste casa mireluĭ.

Sócra mare aştéptă mirésa în pragul uşiĭ şi o prinde în braţe, ţinênd în amândouĕ mânile o bucată de pânză albă, ca să nu-o prindă cu mânile góle, şi sărutênd'o în obraz, îĭ pune pe cap un colac, peste care maĭ pune şi un *tier* cu grâŭ şi cu puţină sare şi intrând în casă, se

preumblă din noŭ în ordinea cum s'aŭ preumblat în curte, de treĭ-orĭ împrejurul uneĭ mese anume pusă.

In unele ţinuturĭ maĭ ales pe Crişul-Alb, când vine mirele şi mirésa de la biserică şi voind să intre în casă o femee stă lângă pragul uşeĭ cu un ciubăraş noŭ cu apă din care dă la toţĭ óspeţiĭ să se spele pe mânĭ şi carĭ se şterg cu un ştergar noŭ de pânză. Fie-care aruncă în ciubăraş criţarĭ séŭ libre de argint. Pe urmă mirele şi mirésa bagă prin tórtele ciubăraşuluĭ o năframă, ţinênd unul de un colţ şi cel-l-alt de alt colţ şi merg în grădină la o *ultóie* (altóie) unde varsă apă la rădăcina eĭ, iar baniĭ îĭ ia mirésa şi îĭ pune în năframă.

Mirele taie o cleombă din altoie. Tăierea acésta însemnéză: *Trecerea virgineĭ în statul femeilor măritate*; iar vărsarea apeĭ în grădină la altoie însemnéză: *lucrarea moşieĭ părintescĭ şi nepărăsirea eĭ până la mórte.*

Ultoia ḑice poporul că însémnă legătura între fecior şi fecióră şi viéţa conjugală.

Mirésa când se aşéḑă în fruntea mesiĭ trece peste masă ḑicênd: *aşa se fiŭ ca masa de cinstită înaintea bărbatuluĭ* iar unde şéde i se pune un petec alb de *pănură de lână* (postav) ca copiiĭ din acéstă căsătorie să fie albĭ ca lâna şi blânḑĭ ca óia. La masă, óspeţiĭ se aşéḑă după posiţia socială pe care o ocupă în sat şi *mirele ţine pĕlăria pe cap.* Jocul se face ḑiua în curte séŭ în şură, iar nóptea în casă.

In timpul meseĭ óspeţiĭ la învitarea vorniculuĭ încep să dee mireseĭ darurĭ: colacĭ, plăcinte, cărnurĭ, pânză, banĭ etc., şi fie-care dar trebue vornicit amintindu-se numele dăruitoruluĭ; de esemplu :

Vornicitul colaculuĭ :

Cinstiţĭ meseni de la masă;
Boerĭ şi boerese;
Nănaşĭ şi nuntaşĭ !
S'a rupt dealul
Şi-a curs darul.
Anume N. N. *cinsteşte*
Pe mire şi pe mirésă.
C'un colac de grâŭ curat
Impletit fórte minunat.

La doniţa cu vin :

Cu o doniţă cu vin,
Ca se le fie voia deplin.
C'o cupă de vin roşu
De care a beut şi moşu.

La găina friptă :

Ceĭ maĭ minunat
Şi friptură de vênat,
Din podul casiĭ puşcat,
Orĭ prin curte fugărit,
Cu sburătura plesnit.
Săracă găină sură
Erĭ aĭ fost pe după şură
Acum eştĭ cu banĭ'n gură.
Erĭ aĭ fost pe după casă,
Acum eştĭ pusă pe masă.
Săracă găină mută,
Popa 'n gură ţi se uită.
Preutésa te-ar mânca,
Numaĭ de te ar căpăta.

La banĭ:

Incă ceĭ maĭ minunat,
Lucru vrednic de mirat.
Nişte galbenĭ din *ţéră*
Câştigaţĭ astă vară.
Nisce talerĭ marĭ,
Rĕmaşĭ de la Tătarĭ.
Cu nişte hârtiĭ,
Cine scie de câte miĭ?

Terminêndu-se cu darurile, pe la meḑul nopţiĭ mirésa îşĭ împleteşte pĕrul în *cosiţă* ca a nevestelor şi naşa ţinênd de un colţ, iar stegarul de cel-l'alt colţ al învelitóreĭ îĭ pun *potilatul* pe cap şi cuscriĭ uiesc.

Indată ce mirésa a fost învĕlită, naşa poruncesce lăutaruluĭ să cânte de joc, *una lungă cât códa de epure, căcĭ începe jocul mireseĭ pe banĭ.*

Vornicul şéde la mijlocul meseĭ, avênd înaintea sa un *tier*, în care, toţĭ câţĭ învêrtesc odată séŭ de douĕ-orĭ mirésa trebue să pue banĭ.

Jocul mireseĭ îl începe naşa ḑicênd :

„Haĭ fină să te joc, să vedem nu cum-va eştĭ schiópă ?"

După naşa urméză *nunul mare*, stegarul şi apoĭ toţĭ óspeţiĭ pe rând.

Urmând o pauză, naşa ia pe fină-sa şi împreună cu maĭ multe femeĭ o duc în pivniţă, unde o desvĕlesc de *potilat* şi o îmbrobodesc cu o *maramă* colorată de mĕtase. Venind în casă jocul se începe din noŭ şi acum póte orĭ-cine juca cu cine-ĭ place, fără să maĭ plătéscă. Din acest moment încep să vie şi tot felul de *maşcure*, (masce) cum le ḑic pe la Benic, şi carĭ sunt nişte săteni îmbrăcaţĭ în haine albastre nemţescĭ şi căniţĭ pe obraz şi carĭ

fac tot felul de jocurĭ pantomimice, şi comice. Când petrecerea e maĭ însufleţită sosesc de la părinţiĭ mireseĭ douĭ *terfarĭ* (trimişĭ, solĭ) ca să se informeze cum aŭ ajuns tineriĭ, cum îşĭ petrec şi carĭ numaĭ de cât se întorc la părinţiĭ mireseĭ spre a le duce veste bună.

Mirésa în prima nópte nu e permis să se culce cu mirele; e păzită de cele *douĕ cătane* (fraţĭ de mirésă) carĭ sunt douĭ feciorĭ dintre rudeniile eĭ cele maĭ apropiate.

A doua ḑi fiind *întărirea buzduganuluĭ* pe la prânḑ, vornicul, stegarul, cuscriĭ, miriĭ şi lăutarul merg la naşĭ şi iĭ aduc iarăşĭ cu ceremonie la ospăţ. La acéstă petrecere vin şi *terfariĭ* în frunte cu vornicul mireseĭ. Sub *terfarĭ* se înţeleg invitaţiĭ mireseĭ, carĭ în ḑiua ânteĭ aŭ petrecut la părinţiĭ eĭ.

După masă vornicul mireluĭ ḑice:

„Tênĕrul împĕrat avênd să străbată în o cetate şi neavênd puterĭ destule se rógă ca ceĭ de faţă să contribue după putinţă spre a-şĭ putea *întări buzduganul.*"

Óspeţiĭ încep a da iarăşĭ darurĭ: vase de lemn, de pămênt, pânză, năfrămĭ etc., iar maĭ pe urmă vornicul mireluĭ ḑice:

„Am aflat că mirésa a alergat pe lângă boĭ, vacĭ, oĭ, stupĭ etc., din aceste ce dăruiţĭ crăişóriĭ?

Vornicul mireseĭ rĕspunde:

„Şi din acelea vom da, dar sunt duse la munte şi daca s'or înturna şi vor fata şi d-vóstră vĕ vom da."

După acest rĕspuns óspeţiĭ cu dare de mână încep a dărui tinereĭ perechĭ câte un stup, óie, purcelaş, etc. Cu chipul acesta se asigură întemeierea familieĭ nouĕ.

A treia ḑi cuscriĭ desfac tóte podóbele de pe steag şi stegarul trebue să se sue fără scară pe coperişul şuriĭ

séŭ a caseĭ ca să împlânte intr'un colţ bradul, care a servit ca steag.

Pe urmă, celor *douĕ cătane*, vorniculuĭ şi stegaruluĭ li se daŭ *ploscĭ* umplute cu vin, colacĭ şi altele cu care se întorc acasă. Miriĭ în timp de şése sĕptămânĭ se numesc *nevĕstoĭ* şi în a şésea Duminecă de la cununie se duc împreună *pe vedere* la părinţiĭ mireseĭ şi acésta se numesce *calea prea-mare*, căreia i se maĭ ḑice şi *calea întórsă.*

Cununia la salcia şi cununia la judele comunal

Prin unele sate din munţĭ, maĭ de mult, esista şi obiceiul că dacă o fată mare era însărcinată, douĕ femeĭ maĭ în etate o luaŭ şi o duceaŭ la un gard séŭ la o salciă. Aicĭ după ce iĭ împleteaŭ pĕrul ca la neveste şi învĕlind-o se întorceaŭ împrejurul eĭ ḑicênd de treĭ orĭ:

„Cunună-să róba luĭ Dumneḑeŭ N. N. cu gardul séŭ cu salcia." De aicĭ venea vorba că cutare, séŭ cutare, fată a fost cununată la salciă.

Pe la Ofenbaia, tot în vremile maĭ de mult, *fetele greşite* eraŭ cununate în tótă forma de judiĭ comunalĭ şi de aceea săteniĭ ḑiceaŭ că asemene fete sunt *măritate* séŭ *învĕlite de birae.*

Fata greşită era invitată printr'un *gornic* comunal la primăriă, unde *judele, douĭ juraţĭ* şi maĭ *mulţĭ gornicĭ* o aşteptaŭ, şi imbiindu-o cu beutură o întrebaŭ cu buna: de cine este însărcinată? Daca spunea că ibovnicul eĭ e cutare focior june, atuncĭ hotăraŭ ḑiua în care să se facă la primăriă *învĕlirea* (îmbrobodirea) şi *declararea eĭ ca nevastă.* La ḑiua numită fata se înfăţişa însoţită de naş şi naşă, aleşĭ de ea, séŭ numiţĭ de primar, şi dacă

feciorul citat nu se presenta se făcea *învĕlirea* şi *declaraţiunea* chiar şi în lipsa luĭ.

Toţĭ eraŭ îmbrăcaţĭ sĕrbătoreşte şi învĕlirea se făcea cu solemnitate. Fata era pusă pe un scaun în mijlocul caseĭ şi biraele la masă, iar naşa iĭ împletea pĕrul ca la neveste şi o îmbrobodea tot asemenea. După acéstă formalitate, *judele* declara: „tot omul să scie că fata N. N. de adĭ înainte e nevastă şi copilul care îl va nasce e al luĭ N. N.“

In urma declaraţiuniĭ se ospătaŭ cu beutură ca şi la nuntă şi feciorul present séŭ absent era somat să se cunune cu ea şi la biserică; iar daca se opunea trebuia să-ĭ plătéscă ruşinea.

Asemenea casurĭ după cât scim s'aŭ întêmplat maĭ pe urmă în comuna Muncel la 1851 şi 1854 şi cunóscem chiar şi numele persónelor în cestiune.

PRIVEGHIUL SI IMORMÊNTAREA

Indată la încetarea din viaţă decedatul se spală şi se îmbracă cu hainele cele maĭ bune. Dacă a fost însurat se îmbracă cu hainele care s'a cununat, iar dacă e un june séŭ o fată mare se împodobeşte cu cele maĭ frumóse vestminte şi iĭ se pun cununĭ împletite din florĭ séŭ din frundă de ederă. D'alungul trupuluĭ e aşedată o aţă albastră de lână. Piciórele iĭ sunt legate cu o altă aţă, care, când se pune capacul pe sicriŭ se ia, ca mortul să pótă merge neîmpedecat in cea-l'altă lume. De asemenea se maĭ pune şi o bâtă cât el de lungă şi care fiind la un capăt crăpată se pune în crăpătură un criţar ca să plătéscă vama, iar cu bâta să se sprijinéscă în lunga luĭ călĕtorie. Trupul mortuluĭ se acopere cu o pânză albă ţesută în casă şi care se numeşte *urdicar*, *fatiol* séŭ *giulgiŭ*.

Până la înmormêntare, neamurile mortuluĭ, şi anume bărbaţiĭ umblă cu capul gol şi femeile cu pĕrul despletit; iar în serile cele două dinainte de înmormêntare se face la casa mortuluĭ aşa numitul *priveghiŭ*.

La *priveghiŭ* se adună ómeniĭ din sat, cărora li se dă măncare şi beutură şi *privegherea* se petrece în rîsurĭ şi glume. Se fac o mulţime de jocurĭ, carĭ de carĭ maĭ comice precum: *cristeĭ, foĭ, scrófă, limba de clopot, palma furată, baba órbă*, etc., şi une-orĭ se fac chiar şi jocurĭ gimnastice precum: *ciurul, móra* şi altele, în cât chiar şi ceĭ maĭ triştĭ nu'şĭ pot stăpâni rîsul.

Inainte de a se pune conductul funebru în mişcare se împarte pomana séŭ *pausul*. Fruntaşiĭ satuluĭ primesc fie-care câte o doniţă, ceĭ-l'alţĭ câte o ólă, colac şi luminiţă de céră. Copiilor li se împart 99 de *colăceĭ* (covrigĭ) cu câte un criţar, pentru motivul că ar fi 99 de vămĭ prin care trebue să trécă mortul.

Bocetele se cântă de unele din femeile înrudite cu mortul şi se reduc parte la virtuţile luĭ, parte la starea tristă şi miseră în care lasă familia; de esemplu:

Rĕmân gardurĭ ne'ngrădite
Şi fete neîmpletite.
Rĕmân boĭ ne'njugaţĭ
Şi feciorĭ neînsuraţĭ

Daca cel care a murit e un june séŭ o fată mare atuncĭ, unele dintre fetele marĭ, cântă de treĭ orĭ pe ḑi la feréstra mortuluĭ; diminéţa, la prânḑ şi séra, şi de câte-orĭ cântă tot-d'a-una îşĭ despletesc pĕrul şi 'l lasă se aterne pe spate. Aceste cântece se maĭ repetéză şi când îl duce la mormênt. Mortul se duce pe car şi dacă e tînĕr şi avut se prind la car câte patru boĭ cu crenge de brad şi cu năfrămĭ colorate la córne, iar la grumazĭ cu clopote. La feciorĭ şi la fete se pun la mormênt arborĭ înalţĭ de brad cu strămăturĭ printre cetină şi care la înmormêntare

se duc pe umerĭ de doĭ feciorĭ, mergênd înaintea caruluĭ, iar fetele şi nevestele înrudite cu mortul, şeḑênd în car cu capul plecat pe sicriŭ cântă duios:

Bradule, bradule,
Ce bóre a bătut,
De te-aí scoborît,
De la loc petros,
La loc *revenos?*
Da eŭ n'aş fi *vint*
După mine *or vint*
Tot patru voinicĭ,
Ca patru haiducĭ.
Şi m'or înşĕlat
Până m'or tăiat:
Că pe mine m'or pune
La *on* cap de fată;
La *on* stan de piatră;
La isvor de apă.
Da m'or *inceluit,*
Pe min' m'or adus,
Şi pe min' m'or pus:
La *on* cap de june,
La o putrejune.

Bradule, bradule,
Nu te speria;
Că şi el că are
Tată şi mamă,
Carĭ te-o lăcrăma
Şi nu te-ĭ usca.
Bradule, bradule,
Nu te speria,
Că şi el că are
Fraţĭ şi surorĭ,

Verĭ şi verişóre,
Carĭ te-or lăcrăma,
In cât nu te-ĭ usca.

La o fată mare.

La crâşma de prun
Beaŭ voinicii la vin bun.
La crâşma de nuc
Beaŭ vo nicii şi se duc.
Tot rîdın şi povestin
La Firuţa a peţi.
Când fu Joĭ pe lângă séră,
Pe Fira o 'ncredinţară.
Vinerĭ bóla o lovi
Si Sâmbătă şi muri.
Când era Duminica,
Cuscriĭ frumos se găta,
La Firuţa a pleca,
Şi de la pórtă striga:
Deschideţĭ porţile
Să intre Căruţele!
Eşi mama Firiĭ
Până 'n pragul tindiĭ
Şi din graĭ aşa grăi:
Staţı *cuscriĭ* nu vĕ grăbiţĭ,
De pe caĭ nu scoborîţĭ,
Că Firuţa-ĭ mórtă 'n casă.
Cuscriĭ 'napoĭ se 'nturnară,
Iar cel maĭ tinerel,
Cu şapca crétă de miel,
Tot *merea* şi nu *merea*
Şi 'napoĭ se 'nturna;
Se vadă pe Firuţa,
Daca-ĭ mórtă, orĭ ba?

Luă *giolgiul* de pe obraz,
Asta-ĭ mórte cu nĕcaz;
Şi'l luă pân' la picióre
Asta-ĭ mórte cu *întristare*.
Băgă mâna 'n şerpar
Scóse un *taler* de ceĭ marĭ;
Si din graĭ aşa grăia:
Na, na, socruţa mea!
Ia-ne *giolgiŭ* din două foĭ,
Şi ne 'ngrópă pe amêndoĭ
In dosul bisericiĭ,
Unde cântă *diecii*
Şi florĭ nouĕ se ne puĭ:
Mie fir de trandafir,
Eĭ *on* fir de busuioc;
Câţĭ *or* trece 'n sus şi 'n jos,
Să le mérgă amiros
Să se mire lumea tótă
C'a fost dragóste curată
Intr'un june
Şi 'ntr'o fată!

Când plécă se întorc cu cosciugul de la pragul uşiĭ de treĭ orĭ în casă, iar până la mormênt se fac şepte *popasurĭ*. La tot popasul o femeie varsă puţină apă dintr'o doniţă, séŭ din o ólă nouă, şi dă peste cosciug câte un *colăcel* şi câte un criţar la câte un sărac. Mortuluĭ asemenea i se duce la mormênt o ólă cu apă, un colac şi o luminiţă, ca să aibă în cea-l'altă lume pâne, apă şi lumină.

Pe la Ponor, la îmormêntarea unuĭ om de frunte, îndată ce se termină *prohodul*, o muere înrudită cu mortul şi bine informată despre obiectele pe care le-aŭ lăsat ca să se împartă, maĭ ânteiŭ dă peste sicriŭ vre-u-

nuia din căsenĭ, séŭ vecinĭ, o găină şi apoĭ preotuluĭ o traistă, merindariţă, o lumină, un colac numit *ogrăza*, *colţonĭ*, séŭ un cot de pănură de lână, şi o păreche de *mânecĭ*, séŭ doĭ coţĭ de pânză albă. De asemene tot peste sicriŭ împarte căsenilor, vecinilor, séŭ săracilor, şi hainele mortuluĭ.

Daca mortul e unul dintre ceĭ maĭ de frunte, tot peste sicriŭ se împart şi vite preotuluĭ, cantoruluĭ, rudeniilor, vecinilor. Fie-care se chiamă cu numele şi dându-se peste sicriŭ o lumină şi o *ogrăza* iĭ se spune cu glas tare: „ A lăsat mortul că tu să căpeţĭ o viţia, mieluţă, stup, junincă, etc. “

După îmormêntare, în timp de şése sĕptĕmânĭ, moştenitoriĭ mortuluĭ *cară paus*. In tótă ḑiua duc apă într'o doniţă, séŭ ulcior, pe care'l pun în drum pe unde nu e apă, ca să bea trecĕtoriĭ.

DESCANTECE

De frântură (scrântitură)

Ajută-mĭ Dómne să descânt;
Să descânt cu Sânta-Mărie
Leacul a omuluĭ să fie.
Se luă o óie cornută,
Cu lâna *nelăută*
Se 'ntâlni c'un om,
Cu mâna *frântă*.
Precum se ţine:
Mercurea de Joĭ,
Joia de Vinerĭ,
Vinerea de Sâmbăta,
Duminica de Lunea
Lunea de Marţea,
Marţea de Mercurea,
Aşa să se ţie:
Meduhă la meduhă,
Carne la carne,
Pele la pele,
Os la os,
Sânge la sânge. Amin.
Leacul a omuluĭ să fie!

De mușcătura de șérpe.

Se tórnă într'un vas apă curată, apoĭ cel ce descântă maĭ ia în mână și o indrea, adică un ac mare, făcut de faur; cu indréua acésta, în continuŭ mestecă apa și dice următórele cuvinte:

Merseiŭ în pădurea négră,
Si tăiaiŭ brazdă négră.
De-a *direapta* boul negru,
Iși perdu rĕsteul roșu.
Rĕsteŭ rece,
Marea trece.
Si a sosit la (spune numele vaceĭ séŭ a bouluĭ)
Nu mușca,
Nu împunge
Nu străpunge.
Ci te du în munțĭ pustiĭ,
In lemne neroditóre,
Séŭ în ape stătătóre,
Unde popa nu tócă,
Unde pesce nu înótă,
Unde cocoș nu cântă,
Unde câne nu bate,
Unde vacă nu rage.

De bubóie.

Descântarea acésta se face în unt, orĭ în untură.

Bubă roșie
„ albă
„ négră.
Du te'n pétra mateluĭ.

Bubă galbină
„ *vênătă*
„ sură
Du-te la Măgură.
Bubă din apă,
„ din pământ,
„ din foc,
Du-te în potop.
Bubă din vênt
„ din așternut
„ din rouă
Du-te'n țéra a noua (suflă etc.)
Bubă de nouĕ felurĭ
„ „ nouĕ-decĭ de felurĭ
„ „ nouĕ sute de felurĭ,
Dute'n țara draculuĭ
In pétra mateluĭ.

De bube dulcĭ.

Se descântă pe escremente de óie.

Judele rece,
Bun prând **fece**
Dintr'un corn de berbece.
Tóte bubele le chemă
Și le ospătă.
Numa pe bubele dulcĭ
Nu le chemă
Nu le ospĕtă.
Și bubele se mâniară,
De vîrf să plecară
Din rădăcină să uscară,
Si se topiră,
Ca roua de sóre,
Ca pulberea de pe cale.

Un farmec.

Când o fată voesce să se mărite după un tênĕr, care nu o iubesce, séŭ părinţiĭ luĭ se opun la căsătoria lor, atuncĭ fata întrebuintéză următorul farmec:

Laumă, daumă
In apa luĭ Iordan
Nora luĭ N. N.
Hurducămi-se, burducămi-se,
Vestea bună ducămi-se
De mândră, de frumósă,
De harnică şi drăgostósă.

După acésta începe să se spele ḑicênd de treĭ orĭ următórele cuvinte:

Unde-ĭ o nevastă mândră şi frumósă,
Par că-ĭ o doniţă cenuşósă
Eŭ să fiŭ însă mândră şi frumósă
Şi luĭ N. N. drăgostósă.

Terminând cu spălatul urméză:

Sfânta Vinerere,
Dă mamiĭ un ginere;
Că daca nu li aduce,
Pe tóte posturile mânc de dulce,
Adă-l Dómne cu hainele 'n dinţĭ,
Cu cămaşa în brâncĭ.
Pe sub rădăcinĭ,
Ca nu pe alţĭ creştinĭ.
Sfântă Sâmbătă
Tu mi'l cumpătă.
Sfântă Duminecă
Ia-l de mânecă.

Sfântă Lunĭ
Adă'l prin tăciunĭ.
Sfântă Marţĭ,
Tu'l desparţĭ:
De fraţĭ,
De fărtaţĭ
De părinţiĭ luĭ ceĭ dragĭ.
Sfântă Mercurĭ
Nu'l perde prin cercurĭ,
Séŭ prin pădurĭ după epurĭ.
Sfântă Joĭ,
Adă'l la noĭ.

COLINDE, BALADE, POVEŞTÎ

CULESE DIN CUPRINSUL MUNŢILOR APUSENI

IV

COLINDE

1

Ĕstas Domn, Domnul bun
Domnului-Dómne
Bun gând ş'o gândit
De prânḑ ş'o gătit,
La prânḑ ş'o chemat
Tot vecinĭ bĕtrânĭ.
Şi d'ângeri din ceriŭ.
Prânḑul sĕ'l prânḑéscă
Visul să'l găcească,
Vis din *iastă* nópte
Ce'ĭ minunat fórte
Pas că se făcea,
Colo jos maĭ jos
Lăcuiţĭ de rac
Din mijloc de lac,
Mĕru'ĭ mărgărit,
Mândru d'înflorit,
Cu florĭ de d'argint
Din vêrfuţ de mĕr
Doĭ *goloni*-porumbĭ-veniţĭ
Nu's golonĭ veniţĭ
Că's feciorii gazdiĭ
Fire-ar sănătoşĭ.
Maĭ în jos pe mĕr
Dalbele'n prejóre
Că's fetele gazdiĭ
Fire-ar sănătóse.
Din mijloc de mĕr,
Vargă de d'aur
Că'ĭ jupânul gazdă
Fire-ar sănătos.
Din trupu-ĭ de mĕr
Păhărel d'argint
Jupânésa gazdă
Fire-ar sănătoasă.
Jur-prejur de mĕr
Edera'ĭ mĕruntă
Trestie bogată
Bogăţia lor;
Lor a tuturor.
Ş'om fiţi gazde veseloşĭ
Şi încaĭ gazde sănătoşĭ.

2

Maĭ de diminéţă
Joĭ Domnuluĭ-Dómne.
Sóre ce'mĭ rĕsare
In crucĭ de fereastă,
Cruciş peste mésă,
Da'ntr'un corn de mésă
Şede-miş maĭ şede
Flórea grâuluĭ.
In al doilea corn
Şede-miş maĭ şede
Flórea vinuluĭ.
In al treilea corn
Şede-miş maĭ şede
Flórea miruluĭ.
In al patrulea corn
Şede-miş maĭ şede
Domnul-Dumneḑeŭ.
Flórea grâuluĭ
Ea din graiŭ grăia,
Că's maĭ bună eŭ
Lângă Dumneḑeŭ.
Că să nu fiŭ eŭ
Fómete s'ar face
Prescurĭ nu s'ar cóce.
Flórea vinuluĭ
Ea din graiŭ grăia :
Că's maĭ bună eŭ
Lângă Dumneḑeŭ
Că să nu fiŭ eŭ
Veseliĭ n'ar fi
Boerĭ n'ar trăi.
Flórea miruluĭ
Ea din graiŭ grăia :
Că să nu fiŭ eŭ
Lângă Dumneḑeŭ
Că botez n'ar fi.
Domnul-D-ḑeŭ, şede şi le ascultă
Din cuvênt le-'nfruntă
Tóte sunteţĭ bune
Bune de minune,
Dară lângă mine
Flórea grâuluĭ
Că'ĭ peliţa mea ;
Flórea vinuluĭ,
Că'ĭ sângele meŭ ;
Flórea miruluĭ
Că'ĭ botezul meŭ.
Când s'o botezat
Din păgân creştin.

3

Ferice de ĕst Domn bun
Domnului-Dómne
De trei fiĭ ce-o d'avut
El bine şi io crescut.
Unul d'umbla cu plugul,
Unul pasce oile,
Unul sapă viile.
Tot săpân(d) şi îngropân(d)
Găsi viţă de d'aur,
Şi se-'nvĕţă bun faur,
De miş lucra la d'aur.
Şi ḑo el, miş maĭ făcea,
La cel frate plugărel
Tot un pluguţ de d'aur
In cătro cu plug pornea
Tóte cóstele rĕsturna.
Câţĭ plugarĭ Dómne-l vedea
Toţĭ pe el îl întreba :
Cine ţie ţ'o făcut
Acest pluguţ de d'aur?
Cela frate bun faur
Ce miş lucră la d'aur.
Şi ḑo el miş maĭ făcea
La cel frate pĕcurar
Tot un fluer de d'aur,
In cătro cu oĭ pornea
Tóte *honcile* rĕsuna,
De codri să legăna.
Câţĭ păstorĭ, Dómne-l vedea
Toţĭ pe el îl întreba :

Cine ţie ţ'o făcut
Cesta fluer de d'aur ?
Cela frate ce-iĭ faur
De miş lucră la d'aur.
Şi ḑo el miş maĭ făcea
Tot jilţurĭ (jiţurĭ) părinţilor
Şi scaune sfinţilor
De ḑo eĭ se'mĭ hodihnească
La Pascĭ şi la ḑile marĭ,
La sfintele Dumínecĭ
La dalbele bisericĭ
Cu dalbuţe luminele
Cu dalbele prescurele.

4

Bun Domnu-ĭ da ĕsta Domn
Domnului-Dómne
De prânḑ Dómne ş'o gătit
La prânḑ Dómne ş'o chemat,
Tot vecinĭ de ce'ĭ bĕtrênĭ
Şi d'ângerĭ Dómne din ceriŭ
Prânḑul Dómne să'l prânḑéscă
Visul Dómne să'l gâcéscă,
Vis Dómne din iastă nópte.
Pas că Dómne se făcea
Tot un lac de iezer lac,
Pe marginea laculuĭ,
Pas că Dómne se făcea
Tot o ederă-'nspicată.
In mijlocul laculuĭ
Pas că Dómne se făcea
Tot un mĕruţ mărgărit,
Cu florĭ dalbe de d'argint
In trupina mĕruluĭ
Pas că Dómne se făcea
Tot o viţă ierodiţă
Din pólele mĕruluĭ
Pas că Dómne se făcea
Un stolaş de turturele,
Din mijlocul mĕruluĭ
Pas că Dómne se făcea
Cununiţă de d'aur
Prânḑul Dómne l'om prânḑi
Visul Dómne l'om gâci.
Cela lac de iezer lac
Ce's curţile gazdelor,
Să'mĭ fie tot cu pace!
Pe marginea laculuĭ,
Ceea ederă-'nspicată
Că's mahale (vitele) gazdelor
Să'mĭ fie tot cu pace!
Cela mĕruţ mărgărit,
Cu florĭ dalbe de d'argint,
Acela-ĭ jupânul gazdă
Să'mĭ fie tot cu pace!
Din trupina mĕruluĭ
Cea viţă ierodiţă
Că'ĭ tot jupânésa gazdă
Să'mĭ fie tot cu pace.
Din mijlocul mĕruluĭ,
Cel stolaş de porumbaşĭ
Că's feciorĭĭ gazdelor
Să'mĭ fie toţĭ cu pace!
Din vêrvuţul mĕruluĭ
Cununiţa de d'aur
Bogăţia lor ;
Lor a tuturor.

5

Intreabă-se da'ntreba
O mi dai Dómne corinda!
Sfinţĭ cu Dumneḑeŭ
Din ce s'o făcut,
Vinul şi grâul ?!
Dară voi treĭ sfinţĭ
Ce mĕ ispitiţĭ
Că voĭ bine sciţĭ,
Bine ca şi mine.
In câmp la Rusalim
Ca noĭ se vedem
Holdele de verḑĭ
Erbile de-'ntregĭ,
Órzele de cópte,
Viile de rodite

Codriĭ de-'nverḑiţĭ
Ovese de dese.
De-acelea am vĕḑut;
De-acelea de tóte
Şi ne-am aşeḑat
Colo jos maĭ jos
La fântâna lină
Ca noĭ să prânḑim
Şi să hodinim.
Şi noĭ ne-am greşit
De am adormit,
Şi ne-o-'ncunjurat
Câiniĭ de Jidovĭ
Şi pe Domnu l'o prins
Şi l'o dus maĭ dus
Colo sus maĭ sus.
In curţĭ la Pilat
La casă de sfat.
Sfatul că'ĭ făcea
Pe cruce'l punea
Şi încă'ĭ bătea
Cuie de oţel
Cu maiŭ greŭ de fer.
Pe cuiŭ ce bătea
Sânge înproşca
Pe pămênt cădea
Vin se *velnicea* (prefăcea)
Şi'n căpuţul luĭ
Că ḑo îĭ punea
Cunună de spinĭ,
Tare-o apăsa
Pĕru'ĭ reteza
Pe pămênt pica
Grâŭ să *velnicea*.
Şi încă'l înciugea
Cu brâuţ de rug
Tare că'l strângea,
Carnea io frângea
Pe pămênt pica
Mir se *velnicea*.
Miru'ĭ botezu
Când s'or botezat
Din păgânĭ creştinĭ.

6

Şedu-mi-ş' maĭ şed
Doĭ domnĭ de ceĭ marĭ,
Şedu'mĭ şi'mĭ prânḑesc
Şi să *gomonesc* (sfătuesc)
Care mi-'s maĭ marĭ.
Petru aşa ḑicea:
Că de cărunteţe
Şi de bătrâneţe
Sum maĭ mare eŭ!
Iară de domnie
Şi de-'mpĕrăţie
Eştĭ maĭ mare Dómne!
Daca-'ĭ rêndu aşa
Tu te du, maĭ du
Colo jos maĭ jos
La têrguţ de jos.
D'acolo-'mĭ cumpĕră
Tulnicaşi galbinĭ.
Şi te du maĭ du.
Colo sus maĭ sus,
La pórtă de raiŭ;
D'acolo-'mĭ tulnică
C'acolo s'ar strânge
Suflete drepte,
Şi le-*'ndir·ptêză*
De a *direapta* ta,
Pe pórtă de raiŭ,
Tot la mese-'ntinse
La făcliĭ aprinse,
La pahară pline.
Şi te du maĭ du
Colo jos maĭ jos
La pórtă de iad
D'acolo-'mĭ tulnică
C'acolo s'ar strânge
Suflete greşite
Suflete perdute,
Şi le-*'ndireptêză*
De a stânguţa ta
Pe pórtă de iad
Tot la mese strânse
Şi la făcliĭ stinse.

7

Colo sus Dómne maĭ sus.
In munţiĭ luĭ Rusalim
Sub cea tufă de mălin
Jócă, jócă o cióră dalbă
D'aşa jócă de frumos
Şi se-'ntórnă cuvios;
Cuvios cătră sóre,
Către sóre când rĕsare.
Nime-'n lume n'o aude
Numaĭ sora sóreluĭ,
Cursă-'n casa pusă-'n mésă:
Sóre sóre domnuţ mare!
In munţiĭ luĭ Rusalim
Sub cea tufă de mălin,
Jócă, jócă o cióră dalbă,
D'aşa jócă de frumos
Şi se-'ntórnă cuvios,
Cuvios cătră Sóre,
Cătră sóre cândrĕsare.
Da sórele, că porni,
Lin, lin prin cel senin,
Incet, încet prin cel săget (azur)
De cióră, s'apropie
Incordă arcul ş'o tăie.
Dar cióra din graiŭ grăia:
Nu grăbi spre mórtea mea,
Că nu sci tu cine-'s eŭ
Nănăşa luĭ D-ḑeŭ,
Eŭ merg ca să botez,
Să botez pe fiul sfânt,
Fiul sfânt pe iest pămênt.
Când de rîŭ s'apropiat
Fiul fuse botezat.

8

Sus în codrul înverḑit
Corindă-mĕ Dómne! Corindă!
Eşita Dómne eşit,
Vênătorĭ de-a luĭ Pilat.
Să vêneze tot umblară,
Ḑi de vară până-'n séră,
Când fu Joĭ de către céră
Mândră fiară *sconiară*.
Un vulturuţ mândru sur,
Cu clonţuţul de d'aur,
Cu picióre gălbióre,
Cu-aripióre surióre,
Tresĕ arcul să-l săgete
El grăbi de mi'ş grăi:
Nu grăbi spre mórtea mea
Că nu-'s după mintea ta.
Eŭ *sum* un *Sân-Iuon*
Nănaşul luĭ D-ḑeŭ
Mĕ *gătez*, să-'l botez
De păcat să vĕ *scutez*.
Dar în codru am a *fire*
Noauă anĭ şi noauă ḑile
Maica aşa m'a blestemat
Că pe mine s'a mâniat
Daca acelea voiŭ plini
La Iordan voiŭ pogorâ
Apa'n *cupă* voiŭ lua
Pe Christos voiŭ boteza
De păcat vĕ voiŭ scăpa.

9

Noĭ umblăm a colinda
Domnuluĭ dómne
De la casă, pân' la casă
Prin cea tină lipiciósă,
Nimerim la ceste curţĭ
Nalte, 'nalte minunate
Pe la pólă *polărite* (poleite)
Pe la mijloc *argințite*
Pe la vêrfurĭ *mosorâte*
Din vêrvul *mosórelor*,
Cântă, cântă doĭ *golonĭ*
D'aşa cântă de frumos
De le pică mir din clonţ.
Şi să face *feredeŭ*,
De să scaldă Dumneḑeŭ
Dumneḑeŭ cu soţul sĕŭ.

Tot să scaldă şi se'ntrébă:
Ceĭ maĭ bun p'acest pămênt?
Nu'ĭ maĭ bun ca boul bun
Că rĕstórnă pămêntul
Şi rĕvarsă grâu roşu,
Iar să scaldă şi se'ntrébă:
Ceĭ maĭ bun p'acest pămênt?
Nu'ĭ maĭ bun ca calul bun
Că calea de nouĕ ḑile
El o calcă'n douĕ ḑile.
Iar să scaldă şi se'ntrébă:
Ceĭ maĭ bun p'acest pămênt?
Nu'ĭ maĭ bun ca óia bună,
Ea te'nbracă, ea te-adapă.
Iar să scaldă şi se'ntrébă:
Nu'ĭ maĭ bun ca stupul bun,
Tótă lumea o 'ndulcesce
Şi ḑo el o luminesce (luminéză)

10

In diminéţa luĭ Crăciun
Domnul bun p'afar' umblând
Dintr'o curte într'altă curte
Dintr'o casă într'altă casă;
Când fu în a treia casă,
Cautà'n sus şi cautà'n jos
Cautà'n dalbul rĕsărit;
Vede-un dalb de călăraş
Cu suliţa *povêrnind*
Cu paloşul crucĭ făcênd.
Fie 'ţĭ d'aminte gazdă
D'aprinde lumina-'n mésă
Că vine un Domn din ceriŭ
Cu fiuţul lângă el.
Vorba nu s-o săvêrşit,
Domnul din ceriŭ c'o şi sosit:
Bun prânḑul boier bĕtrân!
Mulţam, mulţam bun stăpân.
Haida la prânḑ sĕ prânḑim
Ş'apoĭ sĕ ne veselim.
Mulţam, mulţam prânḑuluĭ,
Maĭ tare cuvêntuluĭ.
N'am venit ca să prânḑesc
Ci-am venit, ca sĕ ve-'ntreb
De cel vestmênt *mohorât*
Şi de cel păhar d'argint
Şi din mésă neclătit.
Că-'n faţa păharuluĭ
Scrisă-'ĭ raḑa sóreluĭ
Şi-'n dosul păharuluĭ
Scrisă-'ĭ luna şi lumina,
In fundul păharuluĭ
Şcrisă-'ĭ raḑa curcubeŭ
De se scaldă Dumneḑeŭ
Dumneḑeŭ cu soţul sĕŭ
Cu fiul micuţ pe braţe
Fiul *dede*-a lăcrăma
Şi Domnul al mângâiă:
Tacĭ tu fiŭ nu lacrâma
Că noĭ ţie că'ţĭ vom da,
Douĕ mere, douĕ pere
Douĕ fuse de d'aur,
De te veĭ juca cu ele:
In sfintele Duminecĭ
Păn'-is popi-'n bisericĭ.

11

Colo jos Dómne maĭ jos;
Jos pe lêngă mare
Pe drumul cel mare
Trec şi sĕ *pestrec*
Stulurĭ de voinicĭ
Cu caĭ povarnicĭ.
In cale le eşia
O maică bĕtrênă
Cu furcuţa-'n brâŭ,
Cu caere de grâŭ.
Firul *firuea*
Drumul coprindea
şi ne d-întreba:
Nu ne-aţĭ voĭ vĕḑut,
Tot pe fiul sfânt?
Nu, noĭ n'am vĕḑut,
De l'am şi vĕḑut

Nu l'am cunoscut.
Ba că-'ĭ cunoscut
Că căluţul luĭ, negru, pintenog
Luciŭ ca şi un corb.
Ba chivĕra luĭ,
Tăiată-'n săgeată,
Pe ochĭ cam plecată.
Ba ochiţiĭ luĭ
Douĕ mure negre,
Cópte sub rezóre,
Neajunse de sóre.
Da puşcuţa luĭ
Duratul (tunetul) de vară
Fulgerul de séră
Ş'om fiţi veseloşi
Ş'om fiţi sănătoşĭ

12

Umblă maica după fiiŭ
Tot plângênd şi întrebând
N'aţĭ vĕḑut pe fiul sfânt?
Nu, noĭ că nu l'am vĕḑut
Că tocmaĭ sĕ'l *fim* vĕḑut.
Şi nu l'am fi cunoscut.
De-al cunósce a'ţĭ putut,
Pe semne e cunoscut
Că în faţa fiiuluĭ,
Scrisă'ĭ raḑa sóreluĭ.
Iar în *sinuţe-'ĭ* lună plină;
Luna plină cu lumină
Iar în ceĭ douĭ umereĭ
Strălucesc luceferiĭ,
Maică, dacă e aşa?
Noĭ îţĭ dăm o veste rea:
Că'ĭ în curtea luĭ Pilat
Rĕstignit pe lemn de brad
Cu Jidovĭ încunjurat
Cununa ghimpósă tare
Pe capul sfinţieĭ sale.
Pe cruce de brad l'a *puns*
Cu suliţa l'a împuns
Sânge şi apă aŭ curs.
Maica cum prinsă de veste
Cum că lucru aşa este.
Incepu tare a plânge
Inima'ĭ bătea în sânge.
Ângeriĭ o cétă mare
Sbóră la ea cu-'ntristare
Şi pe aripĭ o lua
Sus la ceriŭ o ridica
Maica sântă cuvĕnta
Şi către ângerĭ ḑicea
Fiiul meŭ tot domn va fi
Şi lumea va mântui.
Pe ceĭ rĕĭ va pedepsi
Pe ceĭ bunĭ va milui.
Şi te-'ntórce' cruce în mésă
Şi fi gazdă sănătósă.
De la noi cu o colindă
De la Domnul cu premêndă.

13

Jupânul gazdă
Bun gând îşĭ gândea;
El de sĕ ducea
La codri de merĭ
El de mi-ş tăia
Jugurĭ şi plugurĭ
Restee, *meree.*
Dacă isprăvea
In ştréng le lega
Pe umĕr le-arunca
Ş'acasă venia
Şi le *alcuia* (încheia)
Precum trebuia.
Dar jupânul gazdă
Bun gând îşĭ gândea;
El de poruncea,
La slugile sale,
Ca să-'ĭ aducă
Doĭ-spre-ḑece boĭ,
Bouţĭ, boureĭ
In trup *făcăţei*
In códă codálbeĭ,

In córne *sucitei.*
Boiĭ iaŭ adus
La pluguţ iaŭ pus,
Cu biciu a pocnit
Boiĭ aŭ pornit,
Sus spre rĕsărit.
La loc aŭ sosit.
Şi dac' or sosit,
Locul a 'mbrăzdat
Cruciş-curmeḑiş
Maĭ mult pe lungiş:
Şi dacă găta
Gazda poruncea
La slujnica sa:
Ea grâŭ cernea
Şi mi-'l alegea,
Şi mi-'l prăvuia
In sacĭ îl punea
In car îl încărca.
Şi gazda poruncea
La slugile sale:
Ca doĭ boĭ s'aducă
La căruţ să prinḑă,
Pórta s'o deschiḑă.
Şi-apoĭ să pornéscă
La loc să soséscă.
Şi dacă-aŭ sosit
Apoĭ s'o gătit
Şi aŭ semĕnat
Până ce-aŭ gătat.
Apoĭ aŭ grăpat.
Gazda s'a rugat;
Dumneḑeŭ a dat
O ploiţă caldă
Ca holda să créscă
Şi să înverḑéscă;
Şi că tot creşcea
Şi se rĕscocea.
Gazda se ducea
Şi spice lua
Pe mésă punea.
Şi iar poruncea
La slujnica sa:
Ca să'ĭ aducă
Dragĭ secerătorĭ
Cu secera-'n brâŭ
La holdă de grâŭ
Şi aŭ secerat
Până aŭ gătat.
Şi dacă gata
Şi snopiĭ făcea
Cruce îĭ punea.
Dintr'un snop trăgea
Cunună făcea;
Pe cap o punea
Acasă o ducea [1])

13

Doĭ boerĭ de marĭ
Leromi, dómne ler!
Ca şi doĭ drumarĭ
Vin din Rusalim
La Viflăim ţin
Dară cine sunt?
E Iosiv cel sfânt
Şi Maria sfântă
Care aşa cuvêntă:
„Iosive mi greŭ
De drumul cest rĕŭ
Vin' se-odihnim
Şi să ne umbrim

De un plop *dĕdură*
Şi aci *stătură*
De-a se rĕcori,
Ş'apoĭ a porni.
Plopul să clătea
Umbra ş'o trăgea
Sórele ardea.
Plop afurisit!
Să nu fiĭ rodit!

1) După terminarea secereĭ în munţĭ, cununa grâuluĭ o duc fetele pe cap.

Să crescĭ tot în sus
Căcĭ umbra mi-aĭ dus

Iară maĭ plecară
Şi un mĕr aflară.
Şi eĭ odihnea
Mĕrul 'ĭ umbrea
Umbra ş'o lăţea
Sórele perea.

Mĕrule'nflorit
Să fiĭ tot rodit
Să crescĭ tot în lăturĭ
Să sporescĭ cu rodurĭ.
Dar Iosiv grăia
Drumul *de-a lua*
Către Vifleim
Până maĭ vedem.
„Iacă-ĭ în deséră,
„Şi-noptăm prin ţéră!"
Şi eĭ se sculară
Iară maĭ plecară
Către Vifleim
Frumosul *edin.*

14

Colo sus maĭ din sus
Junelui bun
La vêrvuţul munteluĭ
La dumbriţa spinuluĭ
Este un leŭ neadormit,
Pân' junele se gândea
Şi leul să pomenea,
Dar aicea ce-aĭ *cotat?*
In luptă să ne'nluptăm
O'n săbiĭ să ne tăiăm?
Să luară se-'nluptară!
Să luptară o ḑi de vară
Ş'*aduse* junele pe leŭ
Cum l'aduse, jos 'l puse
Scóse sfóră de mĕtase
Impletită'n cincĭ şi şése
Ca mâna la cot de grósă;
Şi pre leŭ că mi-l lega
Sus pe murg 'l arunca
Saltă icĭ, saltă colea
Saltă-n pórta maiciĭ mele
Eşi maica să se spele
Şi nu să putea de jale
Şi din gur'-a cuvêntat:
Am un junel de'nsurat
Mi-a duce leŭ legat
Ne-tăiat, ne-împuşcat
Numa-n luptă 'nluptat.

15

Ean resari-mĭ sóre
'Nainte-mĭ resare
Napoĭ de-mĭ trăsarĭ
Napoĭ maĭ 'napoĭ
De la céstă casă
Pe dalba de mésă
Covor de mĕtase
De-a supra pe mésă
Sunt tri florĭ d'alese
Ele se pildesc
Şi se sfătuesc:
Care sunt maĭ bune
Maĭ frumóse 'n lume?

Flórea grâuluĭ
Din graiŭ-mĭ grăia
Ba eŭ sum maĭ bună
De voĭ de amêndouĕ
Că fără de mine
Nicĭ popa nu ţine
Nicĭ o leturghiă
Nicĭ o botezie
Nicĭ o feştanie.

Miros busuioc
Din graiŭ 'mĭ grăia
Ba eŭ sunt maĭ bună
De voĭ d'amêndouĕ

Că fără de mine
Nu se póte face
Nicĭ o cununie
Nicĭ o botezie
Nicĭ o crescinie.

Loza vinuluĭ
Din graiŭ le grăia
Ba eŭ sunt maĭ bună
De voĭ d'amêndouĕ
Că fără de mine
Nicĭ popa nu ţine
Nicĭ o liturghie
Nicĭ o bucurie
Nicĭ o veselie
Eŭ sunt maĭ alésă
A vóstră crăésă
Şi pre minĭ mĕ pórtă
Prin dalbe pahare,
Inalte cetăţĭ
De mĕ gustă toţĭ.
Ceĭ micĭ şi ceĭ marĭ
Domnĭ de ceĭ maĭ marĭ.
Dumneḑeŭ vedea
Şi din graiŭ grăia:
Ce voĭ vĕ pildiţĭ
Şi vĕ dojeniţĭ?
Că voĭ bine sciţĭ
Că tot una *fiţĭ*
Şi vĕ veseliţĭ.
Voĭ tri florĭ alese
Cele maĭ frumóse!

Şi noĭ o închinăm
Cu d'albă sănĕtate
S'aveţĭ gazda parte.

16

Inaintea cestor curţĭ
Melinior, melinior verde.
Cestor curţĭ, cestor palate
Nascutu-mi-o, crescutu-mi-o
Doĭ bradĭ nalţĭ, da minunaţĭ
De vârvşorĭ d'asemănaţĭ
De trupinĭ d'alăturaţĭ.
Sub trunchiurĭ de bradĭ
Şede fata gazdiĭ
Tot şede şi lăcrăméză
Şi din inimă oftéză
Că s'a perdut talerul
Talerul şi salba dalbă
Viţă verde de ederă.
Grăia fiica cătră maică
Maica mea şi scumpa mea
La noĭ nime n'a venit
Ochiĭ nu i-am aţipit,
Numaĭ junĭ colindătorĭ
Venit'aŭ de multe-orĭ;
Eĭ luară talerul
Talerul şi salba d'albă
Viţa verde de ederă.
Grăi fiica a doua-óră
Către junĭ colindătorĭ:
Daţi-mĭ voĭ junĭ talerul
Talerul şi salba d'albă
Viţa verde de ederă
C'am doĭ fraţĭ şi bunĭ bărbaţĭ
Şi părinţĭ tare bogaţĭ
Şi pe voĭ v'or dărui
Cu ce 'n casă şi-or găsi
Cu prinóse marĭ şi gróse
Cu făcliĭ aprinse'n mésă
Cu florinĭ d'anumeraţĭ
Numaĭ să mĕ d'ascultaţĭ.

17

Colo sus, maĭ din sus
Sus frundă măruntă
Jos d'umbră rotundă.
D'umbra, ce-o d'umbrea
D'icĭ pe drum trecea
Tênĕră nevasta
C'un fiuţ 'n braţe
Ceĭ marĭ de boerĭ

Care-va de eĭ
O 'ntreba şi ispitea:
Tênĕră nevastă
Ce ţi acela
Pe braţele tale?
D'or 'ţi-on frate mare
D'or un vĕr primare?
O voĭ marĭ boerĭ
Ce mĕ d'ispitiţĭ
Când voĭ bine sciţĭ
Că mie nu-mĭ este
Nicĭ un frate mare
Nicĭ un vĕr primare;
Ci mie că-mĭ este
Drag fiuţ d'a-meŭ.
Ceĭ marĭ de boerĭ
Din graiŭ îĭ grăia:
Noĭ înc'am venit
Ca să'l botezăm
Şi să'l creştinăm
La popa de a nost'
Precum scris'o fost
Ce nume să-ĭ punem?
Domnul ceriuluĭ
Ş'a pămêntuluĭ,
Şi te veselesce
Cest fiuţ micuţ
O vĕ închinăm
Cu d'albă sănĕtate.

18

Fecioriţă 'n d'ocheşiţă,
Intrébă 'ntrébă marĭ boerĭ:
Dară eĭ de cine 'ntrébă?
De N. fată dalbă,
Că ia îĭ bună şi 'nţeléptă
Şi e mândră şi frumósă,
La obraz îĭ rumeóră
Şi la ochĭ îĭ ochişóră,
Şi la pĕr îĭ gălbióră,
La spâncene îĭ *firuş* trasă;
Firuş trase că'ĭ frumósă.
Ea la noĭ s'o *cugetat*
Pe *zâbruică* s'o uitat
Şi ochiĭ i-o *străgintat*
Străgintat, o *firuş* trasă!
Firuş trasă că-ĭ frumósă?
Ce mĕ boeriĭ *d'ispitiţĭ?*
Că voĭ boerĭ bine sciţĭ!
Aşa bine ca şi mine:
Că am treĭ fraţĭ
Bunĭ bărbaţĭ:
Unul bate aurul
Unul bate argintul
Unul mândru *mărgăresce*
Mărgăresce, o firuş trasă!
Firuş trasă că'ĭ frumósă
Şi noĭ gazde ne-om 'nchinăm,
Iară în-dalba sănĕtate,
Iară la gazde la tóte!

19

Iar se rógă un *mirelaş*
Iar se rógă sóreluĭ
Stă'mĭ sóre într'ajutor
Că eŭ port rĕzboiŭ cu Turcu
Rĕzboiŭ mare de bătae;
Sórele din graiŭ grăia:
Nu te ruga mire mie;
Te rógă Domnuluĭ tĕŭ,
Că Domnul ţie-ţĭ va face
De cu séra o neguriţă,
La meḑ de nópte ş'o ploiţă,
Ḑiorĭ de ḑioă un ger tare
Şi va fi o ghiaţă mare.
Turciĭ-aŭ caĭ nepotcoviţĭ
Şi eĭ vor fi prăpădiţĭ
De acolo 'ĭ a ta dobênda
Şi dobênda şi isbânda
Şi te *mire* veselesce
C'o închinăm cu sănĕtate.

20

Colo sus maĭ în sus!
Este-o curte 'naltă:

Da'n curte cin' *șede*
Un fiuț micuț;
Mamă-sa 'l încalță
Taică-seŭ 'l învéță:
Haĭ! fiuț micuț!
Tu mare veĭ cresce,
Și pe tin' te-o duce
In țéră străină;
Și te-or întreba
Aĭ tată, orĭ ba?
Atuncĭ le arată,
Pușcuța culcată:
Asta 'mĭ-e tată!
Iar te-or întreba
Aĭ mamă orĭ ba?
Atuncĭ le arată:
Săbióră trasă
Asta 'mĭ-e mamă!
Iar te-or întreba:
Aĭ frate orĭ ba?
Atuncĭ le arată
Arcuț încordat
Ăsta 'mĭ-e frate!
Iar te-or întreba
Aĭ soră orĭ ba?
Atuncĭ le arată:
Suliță, pistriță,
Asta 'mĭ este soră
Și te veselesce
Mire tinerel
Că ți-o închinăm
Cu d'albă sănétate.

BALADE

Gruia luĭ Novac

(Audită de la Iuon Mândru din Lupșa)

In vremile de de mult
N'aŭ fost arme pe pămênt
Nicĭ pușcă, nicĭ sabie,
Numaĭ om cu vitejie.
Sus la munțĭ, la cer *gurea*
In mijloc de fagĭ ședea
La mésă mare de peatră,
Beaŭ Novaciĭ nu se'nbată.
Numaĭ Gruia luĭ Novac;
Nici nu bea, nicĭ nu mănâncă
Numaĭ pe gândurĭ stătea
Taică-so din graiŭ grăia;
Mĕĭ Gruiță, dragul meŭ;
Ce eștĭ așa supĕrat.
Dór-ți-e dor de însurat?
Orĭ ți dor de Țĕligrad?
Nu mi dor de însurat,
Dar mi dor de Țĕligrad;
Cu Turciĭ să mĕ tot bat!

Mĕĭ Gruiţă dragul meŭ,
Ascultă, ce îţĭ spun eŭ;
Tu'n Ţĕligrad nu te duce
C'acolo vinul îĭ dulce.
Tu la vin îĭ apuca,
Multe buţĭ îĭ deşerta,
Şi de mórte te'ĭ îmbĕta
Turciĭ atuncĭ te-or afla
Şi ca ferul te-or lega,
In temniţă te-or băga,
Decĭ maĭ bine şeḍĭ cu mine
Să fie bine de tine;
Căcĭ daca nu'ĭ asculta
Rĕŭ o fi de sórta ta.
Dă-'ţĭ paloşul pe doĭ boĭ,
Şi sabia pe alţiĭ doĭ
Că maĭ sunt acasă doĭ
Facem plug cu şése boĭ
Se agonisim amêndoĭ.
Dar Gruiţă n'asculta,
Armele şi le'ncingea;
Pe murguţ că se suia
Cătră Ţĕligrad pleca,
Acolo daca sosea,
Tot de vin bun întreba.
Până 'n urmă-'l îndreptară
In cornulu *piaţuluĭ*
La birtu-'mpĕratuluĭ.
In casă dacă intra
Cătră Ană se uita
Şi din graiŭ aşa grăia:
Heĭ Aniţă crâşmăriţă,
Fată de călugăriţă,
Nu da vinul pe uliţă,
Ci mi'l dă mie *'ncredinţă.*
Tu'mĭ dă vin cu feria

Eŭ îţĭ daŭ banĭ cu chivĕra.
Aniţa să şi ducea
Şi vin Gruiĭ aducea,
Gruia nu bea, cum se bea
Cu cupa şi cu felea
Cum 'l bea tótă lumea.
Feria de torţĭ o lua
Şi intr'ênsul o turna,
Numaĭ fruntea o increţa
Şepte buţĭ de vin maĭ bea
Şi de banĭ nu pomenea.
Aniţa se 'nspăimênta
Şi banĭ Gruiĭ îĭ cerea,
Acesta n'o asculta,
Peste faţa o lovea;
Sângele o năpădea,
Crâşmăriţa să mânia,
Póle albe sufulca
Cisme roşiĭ îşĭ trăgea,
La'mpĕratul alerga.
Impĕratul, dac'o vedea
Mare frică 'l cuprindea
Pe Aniţa o'ntreba:
Ce'ĭ Aniţă draga mea,
Ce escĭ aşa supĕrată?
Dór' vinul l'aĭ gătat,
Orĭ vasele că le aĭ spart?
Séŭ banĭ n'aĭ căpătat?
Inălţate împĕrate!
Nicĭ vinul n'am gătat,
Nicĭ vase eŭ n'am spart,
Dar nicĭ banĭ n'am căpătat,
Căcĭ aséră pe'nserat
Un voinic ce mi-a picat,
Nu bea vinul cum să bea,
Cu cupa şi cu felea,

Cum 'l bea tótă lumea.
Feria de torţĭ o lua
Tótă ntr'ênsul o turna,
Numaĭ fruntea încreţa
Şepte buţĭ de vin maĭ bea
Şi de banĭ nu pomenea.
Impĕratul o întreba:
Ean descrie-ĭ *făula ?*
Galbineţ, dar nu prea tare
N'are sóţă pe sub sóre,
Nicĭ nu'ĭ mic, dar nicĭ nu'ĭ gros,
Cum iĭ omul maĭ frumos.
Pe din sus de budişóre
Are dalbe mustăcióre.
Impĕratul dac'audea,
Cătră Aniţa grăia:
Acela-ĭ Gruia luĭ Novac,
Ce Ţĕligradul mi-a prădat.
Du-te acasă şi-ĭ dă vin.
Şi'ĭ dă vin de cel ales
Inaintea brumeĭ cules,
Care trage picurul *potorul*
Şi feliţa talerul.
Când fu Lunĭ pe înserat
Gruia şi pică de beat
De vin de cel pipĕrat.
Turciĭ când audea
Peste Gruia năvălea
Şi cu funiĭ mi'l lega.
Tot cu funiĭ de mĕtase,
Ca mâna prin cot de gróse
Şi'l strânseră până'n óse.
Dĕŭ Gruia când să treza
In mare frică s'afla,
La 'mpĕratul 'l ducea,
Ce mare bucurie avea

Şi către Gruia aşa dicea:
Se'mĭ spuĭ Grue adevĕrat
Câţĭ Turcĭ tu aĭ tăiat.
De câte-orĭ Ţĕligradul mi-aĭ prădat?
Inălţate împĕrate!
Eŭ ţ-oĭ spune adevĕrat,
Că mulţĭ Turcĭ eŭ am tăiat.
Multe miĭ şi multe sute
Tot de capete mĕrunte.
Multe capete am sfărmat
Tot de turc, de cel spurcat!
Impĕratul să mânià
Şi'n temniţă'l aruncă
Ş'o piatră de nouĕ-decĭ şi nouĕ măjĭ
Şi 99 de Turcĭ la uşa temniţiĭ pândea.
Şi Novac se tulbura
De perdarea Gruiĭ nu ştia.
Armele şi le'ncingea
Pe un cal sur că se suia
Sus la munţĭ se îndrepta.
Cu'n corb mândru se'ntêlnea,
Iar Novac din graiŭ grăia:
Aĭ corbule, aĭ dragule
Tu nu eştĭ bun de puşcat,
Că tu eştĭ bun de sburat,
De-aĭ sbura'n ţéra'n tótă
Să'mĭ daĭ de Gruia odată;
Eŭ bună plată ţ'aş da
Carne de turc de-aĭ mânca.
Iar corbul se tot ducea
Ca o săgétă sbura
D'asupra Gruiĭ se 'ntorcea
Pe temniţă să punea.
Să punea se hodinéscă
Din când în când să croncănéscă.
Gruiţa că'l audea

Şi din temniţă grăia:
Aĭ corbule, aĭ dragule,
Da ce dor că te-a ajuns.
De-asupra mea te-aĭ *puns*
Dóră ochiĭ vreĭ să'mĭ stricĭ
Dóră faţa vreĭ să'mĭ mâncĭ.
Iară corbul i-a grăit:
Nicĭ ochiĭ nu vreaŭ să-ţĭ stric;
Nicĭ faţa să'ţĭ-o mănânc.
Că's trimis de tatăl tĕŭ,
Se caut pe Gruia al sĕŭ.
Aĭ corbule, aĭ dragule
Du-te la *çănţălărie*
Adă'mĭ pénă şi hârtie,
Să scriŭ eŭ o cărticea
S'o trimet la tăicuţa,
Să ştie de sórta mea.
Corbul atuncĭ să ducea.
Péna, hârtie aducea;
Gruia de Turcĭ să ruga:
Turcilor, boerilor,
Sloboziţi-mĭ stânguţa,
Că drepta nu-ţĭ cuteza.
Iară Turciĭ 'l asculta
Mâna Gruiĭ o slobodea
Şi scrisă o cărticea
Ce corbuluĭ o dedea,
Care'n gură o lua,
La Novac că se-'ntórcea;
Tocmaĭ prânḑul şi l punea
Pe fereastră el s'a pus
Croncăni, pe urmă a spus
Că scrisóre i-a adus,
Şi că Gruia de perḑare
De la Turcĭ n'are iertare.
Novac prânḑul îl lăsa

Armele şi le-'ncingea
Pe-un cal minunat suia.
Şi-'ndată că-ajungea,
La o mănăstire naltă
Frumósă, cum n'a fost altă.
In lăuntru că intra
La călugărĭ se-'nchina
Şi haine popescĭ cerea.
Şi în ele se-'mbrăca,
Şi'n Ţĕligrad el grăbea
La 'mpĕratul ajungea,
Şi din graiŭ aşa grăia:
Inălţate împĕrate!
Mie mi s'a *sciricit*
C'aveţĭ un rob nespovedit
Şi astăḑĭ la prânḑul mare
Vreţĭ să'l scóteţĭ la perḑare.
Impĕratul îĭ ḑicea:
Nu am rob de spovedit
Că am rob de chinuit.
Dă-mi'l, că-'ţĭ daŭ banĭ mĕrunţĭ
Cum de cum să aĭ maĭ mulţĭ
Nu'mĭ trebue banĭ mĕrunţĭ
Că eŭ am destuĭ de mulţĭ.
Impĕratul să mânia
Pe Novac în temniţă 'l băga
Turciĭ de el s'apuca.
Gruia peatra rĕsturna,
Taică'l sĕŭ din graiŭ grăia:
Aĭ Gruiuţă dragul meŭ
Tu îĭ bate mârginele
Eŭ oiŭ bate *dricurile*,
Că eŭ sunt maĭ de demult
De ştiŭ rĕndul la bătut.
Gruiţă din graiŭ grăia:
Tacĭ taică nu mĕ mânia

Că şi prin tine-oiŭ tăia.
Pe unde mergea Novac,
Pica Turciĭ ca frunḑa
Când o ajunge bruma.
Pe unde mergea Gruia
Pica Turciĭ ca iarba
Când o tae cu cósa.
Şi după ce isprăvea
Către casă *purcedea*
Cu un om că se'ntâlnea,
Iar Gruia din graiŭ grăia:
Fugĭ omule din calea mea
Că şi prin tine oiŭ tăia.
Omul însă nu fugea,
Ci de luptă s'apuca
Şi pe Gruia omora;
Iar Novac să mânia
Şi din graiŭ aşa grăia:
Ce eştĭ viţă creştinéscă?
Séŭ eştĭ viţă păgânéscă?
Eŭ-'s feciorul luĭ Novac.
Şi Novac încremeni
Către el aşa vorbi:
Cum te-a lăsat Dumnedeŭ
De omorâ-'şĭ pe frate-tĕŭ.
Şi pe Gruia-l învia
Şi maĭ tare îl făcea.

Gruia luĭ Novac

(Culésă din Mogoş)

Colo-'n dunga Dâmbului,
Şede Gruia luĭ Novac,
Cu *pénă* de busuioc,
Numaĭ aninată-'n *clop* (pălărie)

Subţirea bóre trăgea
Şi péna i-o clătina
Tată-sĕŭ bine-'l vedea,
Şi din graiŭ aşa grăia:
Mĕĭ Gruiţă, dragul tatiĭ
O ţi vremea de-'nsurat
O ţi dor de Ţĕligrad
Nu mi dor de-'nsurat
Că ḑo fetele mĕ bat,
Dar mi dor de Ţĕligrad
Cu Turciĭ să mĕ tot bat,
Dragul tatiĭ *puiŭ de Domn*,
Tu-'n Ţĕligrad te-ĭ băga
La vin tare-ĭ apuca,
Vinul trage la beţie,
Beţia trage la somn
Lesne apune un cap de om.
De tată-sĕŭ n'asculta
In Ţĕligrad să băgă,
La vin tare apuca.
Nu bea vinul cum să bea
Cu cupa şi cu *felea*
Cum beaŭ ómeniĭ acuma;
Făr' îl bea tot cu vadra.
Treĭ ḑile de plin o stat
Treĭ buţĭ de vin o svêntat,
Nicĭ un ban pe el n'o dat.
Dar Aniţa crâşmăriţa,
Ea tare să supĕra.
Cisme roşiĭ încălţa
Póle albe sufulca
La-'mpĕratul alerga.
Inălţate impĕrate
La crâşma nóstră a venit
Un voinic ardelenesc
Cu cal sur moldovenesc.

Pe din sus de budişóre
Inferéză mustăcióre.
Treĭ dile deplin o stat,
Treĭ buţĭ de vin o svêntat
Nicĭ un ban pe el n'o dat.
Heĭ Aniţă crâşmăriţă!
Intórnă-te'n făgădăŭ,
Dă-ĭ vin cât o putea bea
Şi de banĭ nu'l întreba.
Dă'ĭ vin cât i-o trebui
Şi de banĭ nu'l ispiti.
Acela'ĭ Gruia luĭ Novac
Ce de treĭ orĭ Tĕligradul mi-a prădat.
Care bate drumurile
Şi ne taie capetele.
Cum în făgădăŭ înturna
Gruia cu fruntea-'ncreţa
Vinul cu butea venea
Şi Gruiţa se-'mbeta
Şi că Turciĭ-'l lega
Cu treĭ sfóre de mĕtasă
Ca mâna la cot de grósă
Şi cu treĭ de ibrişin
Cum n'am maĭ vĕdut legân(d)
Gruiĭ pĕru-'ĭ clătina
Şi toţĭ Turciĭ tremura.
Da veni un hoţ bătrân
De departe tot strigênd:
De ce staţĭ de nu-'l legaţĭ?
Că ăla de se trezeşte
Pe toţĭ bin' ne potopeşte!
Turciĭ cum îl legară
La temniţă că-'l plecară
Lâ temniţa cea de peatră
Tot în pente ferecată.
Gruia din graiŭ grăia:

Turcilor comindilor [1])
Destrângeţi'mĭ voĭ mâna,
Mâna mea cea de-a stênga,
Că direapta nu'ţĭ cuteza;
Să-'mĭ bag mâna-'n *curea*
Să-'mĭ scot o cărticea,
S'o trimet la tăicuţa,
La taĭca şi la maica
Să ştie de perirea mea.
Dar Turciĭ nu-l asculta,
Ci maĭ tare-'l strângea
Şi-'n temniţă-'l arunca.
Şi Novac din graiŭ grăia:
Cătră-o *córbă* ce avea
Heĭ! *corbiţă, córbă* négră
Cât umbli tu-'n tótă ţéra
Adă-mĭ veste de Gruia
Că cu carne te-oiŭ ţinea
Şi cu vin te-oiŭ adăpa.
Porni córbă croncănind
Şi din aripĭ fâlfâind,
Pân' la temniţa de peatră
Tot în pente ferecată;
In fereastă, că se puse
Şi-'ncepu a croncăni
Şi Gruia a *sudui*: (înjura)
Du-te draculuĭ córbă négră
Tu ochĭ negri vreĭ să-mĭ mâncĭ
Faţă albă vreĭ să-'mĭ stricĭ?
Eŭ ochĭ negri nu'ţĭ mănânc
Faţa dalbă nu ţi-o stric.
Eŭ-s trimésă de Novac
Ca pe Gruia să-il caut.

[1]) Cuvêntul acesta n'am putut afla ce însémnă. E probabil voinic.

Daca-'ĭ rându iar aşa
Du te acasă la tata
Şi spuneĭ ca să grăbéscă
Şi la mine să pornéscă
Să lase tótă domnia
Şi se iee călugăria,
Şi tótă nóptea să vie,
Că mâne-'n prânḑul mare
Mĕ scot Turciĭ la perḑare.
Şi Novac aşa făcea
Cu cincĭ săbiĭ se-'ncingea,
Una a mână o lua
Că scia, că-ĭ trebuia
Şi-'n Ţĕligrad să băga
Şi din graiŭ aşa grăia:
Turcilor *comindilor*!
Mie veste mi-o venit
C'aveţĭ un rob de perḑare.
De vi vouĕ de perḑare;
Mie mi de cumpĕrare.
Că de-o fi cam tinerel
V'aş da mulţĭ galbenĭ pe el;
Si de-ar fi d'a nóstră parte
L'aş duce să-'l învĕţ carte.
Aleleĭ, călugăre!
Nu ni rob, că-'ĭ de vêndut
Că ni rob că'ĭ de perdut.
Acela-ĭ Gruia luĭ Novac,
Care ţéra ne-a prădat;
Care bate drumurile
Şi ne taie capetele.
Turcilor comindilor!
De când în lume am născut
Eŭ ca ăla n'am vĕḑut.
Cât pe lume am umblat,
Ca ăla n'am căpătat.

Turcilor comindilor!
Bună plată eŭ v'aş da
Dacă mi l'aţĭ arăta;
Şi Turciĭ se 'nşelară
Pe Gruia îl arĕtară.
Şi Gruia se repeḑa
Către tată-sĕŭ ḑicea:
Tae tată ce'ĭ tăia,
Şi lasă pe mâna mea,
Că-'ntr'un ceas şi jumĕtate
Cincĭ sute de miĭ tăiate.

Gruia luĭ Novac

(Fragment tot din Mogoş)

Sus îĭ ceriul, *sântul* sóre
Strălucea a sĕrbătóre,
Sub umbruţa unuĭ fag
Şéde Gruia cu Novac.
Mĕĭ Gruiţă, mĕĭ Gruiţă
Ascultă cuvêntul meŭ
Că de tine n'o fi rĕŭ.
Crâşmele nu le *priji* (călca, cerceta)
Mândrele nu le îndrăgi.
Ba ḑĕŭ el câ n'asculta
Crâşmele că le *prijea*,
Patru caĭ îşĭ înşela:
Unu negru ca un arap,
Unu cu steaua pe cap.
Unu alb ca şi néua
Ş'al patrulea era sur
De plătea o ţéră singur.
Când la crâşmă a ajuns
A beut treĭ buţĭ de vin
Ş'o butóie de vinars

Numaĭ dintr'o dată a tras,
Şi pe fund n'o maĭ rĕmas.
Ş'o mâncat o vacă grasă
Şi nu punsă un ban pe mésă.
Aniţa dacă-'l vedea
La împĕratul se ducea
Şi acesta o 'ntreba:
Ceĭ Aniţă crâşmâriţă,
Treĭ-deci de aĭ la mine aĭ crâşmărit
Şi la mine n'aĭ venit?
O înpĕrate! O înălţate!
Nicĭ acum n'aş fi venită
Dacă n'aş fi fost silită.
Aséră pe înserat
Pe la mine s'a abătut
Un voinic ardelenesc
Ş'o beut treĭ buţĭ de vin
Ş'o butóie de vinars
Numaĭ odată din ea a tras,
Şi pe fund n'o maĭ rĕmas,
Şi mâncă o vacă grasă
Şi nu punsă un ban pe mésă.
„Heĭ Aniţă crăşmăriţă,
„Ean spune'mĭ faula luĭ?
„Un om cu nasul mitetel
„D'aĭ crăpa butucĭ pe el.
„El sâ uită pe sub frunte,
„Şi nu dice vorbe multe;
„Şi să uită pe sub gene
„Şi lumea de el să teme."
Ala'ĭ Gruia luĭ Novac
Ciórele să'l fi mâncat;
De când el s'o ridicat
Multe sate a prădat.
Când o fi a doua óră,
Şi pe mine mĕ omóră.

Heĭ Aniţă crâşmăriţă
Dă'ĭ vin cât o putea bea
Dór el s'a îmbĕta.
Şepte buţĭ de vin maĭ bea
S'atuncĭ Gruia se îmbeta
Şi Turciĭ, că mi'l lega
Tot în aţă de mĕtase
Indoită 'n cincĭ şi şasĕ
Ca mâna la cot de grósă
Il legară şi băgară
La temniţa *haĭ* de fier
Unde 's robiĭ *heĭ* ce per.

. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .

Gruia luĭ Novac

(Un alt fragment din Benic)

Novac cel viteaz
Carĭ dă pălmĭ peste obraz
Un fecior a fost avênd
Ce Gruia l'a fost chemând.
Tată-sĕŭ din graiŭ grăia:
Nu *făli tu armele*
Nicĭ nu bate crâşmele,
Că'n Ţĕligrad iĭ *tuna*
Şi de vin bun tu veĭ da.
Gruia ca un fariseŭ
N'asculta de tatăl sĕŭ,
Şi de vinuţ bun o-dat
Şi el tare s'o 'mbetat.

Şi Turciĭ că l'or legat
Cu *şinóre* de mětasă,
Ca mâna prin cot de grósă;
Cu una de ibrişin
Cum n'am věd̦ut de când *sum*,
La Aniţa crâşmăriţa
Fată de călugăriţă.
Heĭ Aniţă crâşmăriţă!
Adă vin cât *om pofti*
Şi de banĭ nu pomeni
Şi-'n tri d̦ile şĭ tri nopţĭ
Şepte buţĭ cu fundu 'n sus
Şi nicĭ un criţar n'a pus.
Aniţa s'a supărat
La împěratul a *săgetat*.
Inălţate împěrate!
Mie că mi-o *nimerit*,
Tri voinicĭ cu tri caĭ murgĭ
Cu tri caĭ ca nisce leĭ
Din potcóve daŭ scânteĭ.
Impěratul că grăia:
Heĭ Aniţa crâşmăriţa!
Ce fel de *făptură* sunt?
Unuĭ pěr mărginenesc,
Unuĭ céră mustăcióră
Pe din sus de buzişóră;
Face nodul cât pumnu
Şi răcnesce ca ursu.
Heĭ Aniţă crâşmăriţă!
Dă le vin cât or pofti
Şi de banĭ nu pemeni.
Ala-ĭ Gruia luĭ Novac
Care ţéra mi-a prădat
. . . .
. . . .
. . . .

Turciĭ ca plóia pica
Si frumos că mi l lega.
Da Novac cela viteaz
Ţîpa (lepădă) haine boereştĭ
Ş'imbracă călugărescĭ.
Până sabia o încinsă
Frigurile că 'l cuprinsă.
Până calu 'ncălecă
Frigurile 'l tremură,
Şi la drum bun că plecă.
Aud̦it'am aud̦it,
C'aveţĭ rob prins de perit,
Daţimi'l la spovedit?
Ba ncĭ robul nu l'om da
Până capu 'n sus ne-o sta.
Ba voĭ robul mi'l veţĭ da,
Şi cu sabia s'apuca
Şi şinórele tăia
Şi pe Gruia mi'l scotea.
Şi Gruia aşa grăia:
Taie taică marginea
Să taiŭ eŭ mijlócele.
Şi ia séma tăicuţ bine
Să nu te taie şi pe tine.
Intr'un ceas şi jumětate
Şépte miĭ de Turcĭ tăieţĭ;
Nicĭ holde, nicĭ grâŭ
Numaĭ sânge până-'n brâŭ.

Gruia luĭ Novac

(următórele treĭ versiunĭ le-am aud̦it de la Ştefan Ónea din Ponor)

Susu-ĭ cerul luminat
La umbruţa unuĭ fag
Şede Gruia luĭ Novac,
Da nu şede supărat

Ci şede tare-'nfocat.
Nu înfocat cum să fie,
Ci ca focul când învie.
Cu péna de busuioc
Numaĭ ăninată 'n *clop*, (pĕlărie)
Cu un fir de trandafir
Maĭ suspină câte-o *ţir*.
Dar subt umbra pomuluĭ
Şede Novac tata luĭ
Şi şedea şi hodinea
Şi la Gruia să uita
Şi din graiŭ aşa grăia:
Aĭ Gruiţă dragul tatiĭ
Ce eştĭ aşa supărat?
'Ţi-a venit vremea de-'nsurat,
O ţi dor de Ţĕligrad?
Iar Gruia din graiŭ grăia:
Nu mi vremea de-'nsurat
Că fetele mĕ tot bat.
Dar mi dor de Ţĕligrad
Cu Turciĭ să mĕ tot bat.
Şi Novac din graiŭ grăia:
Heĭ Gruiţă fĕtul meŭ!
Ascultă ce îţĭ spun eŭ:
Ţĕligradul îĭ oraş mare
Cad voiniciĭ la prinsóre.
Dar Gruia n'asculta
Şi-'n Ţĕligrad să băga
La vin dulce apuca;
La vin dulce cu zăhar
Ca se-'şĭ uite de amar.
Dar nu bea vin cum să bea
Cum îl bea tótă lumea
Cu cupa şi cu felea;
Ci îl bea tot cu butea
Şi paharu feria.

Numaĭ opt ḑile o stat
Şi Gruiţa s'o 'mbetat
In Ţĕligrad s'a culcat
Turciĭ l'aŭ incunjurat
Şi pe Gruia l'aŭ legat
Cu funie de mĕtasă
Ca mâna prin cot de grósă
Şi cu una de fuior
Ca fluerul la picior.
Pe Gruiţa l'aŭ legat
Şi din somn l'aŭ deşteptat
In temniţă l'aŭ băgat
Cu lăcate l'o încuiat.
Novac şedea supărat,
Visurĭ grele ş'o visat
De Gruiţa 'n Ţĕligrad.
Da când la mésă şedea
Pe fereastră se uita
Şi vĕḑu un corb viind
Tot din aripĭ şuerând
Si din gură aşa grăind:
Măĭ Novace, Novăcel
Gruia tĕŭ cel tinerel
Că-'ĭ legat în Ţĕligrad
Şi-'ĭ gata de spânzurat.
Iar Novac să supără
Şi murgul încălecă
Sabia în mână lua
Şi 'n Ţĕligrad se băga
Şi din graiŭ aşa grăia:
Turcilor comindilor
Eŭ 's trimis de împĕrăţie
Să'mĭ daţĭ robul vostru mie!
Iar Turciĭ nu 'l cunoscea

Că e tata luĭ Gruia
Şi din graiŭ aşa grăia:
Nu ni robul ţie de dat
Că ne e dat de spânzurat.
Ala'í Gruia luĭ Novac
Ce ţéra ne-aŭ prădat.
Iar Novac din graiŭ grăia:
Turcilor comindilor
Ala nuĭ rob de iertare
Ala'i rob de spênzurare,
De când mama m'a făcut
Eŭ ca *ăla* n'am vědut
Cât pe lume am umblat
Eŭ ca ăla n'am aflat:
Şi el tare s'a rugat
Să vadă unde'í băgat.
Când la temniţă sosea,
Scóse din técă sabia
Uşile le sfărâma
Şi pe Gruia mi'l scotea
Iar Gruia se bucura
Şi din graiŭ aşa grăia:
Tae taică ce'í tăia
Şi adă pe mâna mea
Că'ntro di şi jumětate
Tótă ţéra'ĭ jos pe spate.
Intră Gruia prin cetate
Incărcat de bunătate;
Mulţumind luĭ D-deŭ
C'aŭ scăpat de atâta rěŭ.

Gruia

Jos pe malul Dunăriĭ
Pe la podul Craioviĭ,
Că Gruiţa mi'ş trecea
Şi nicĭ vamă nu plătea

Vămălaşu 'ĭ mare câne,
Că la el vamă cerea
Şi Gruia din graiŭ grăia:
Měĭ *vămălaş* dragul meŭ
De'mĭ ajută D-deŭ,
Eŭ ce vamă iţĭ voiŭ da
Tótă lumea s'o mira.
Vămălaşul îl lăsa
Şi vamă numaĭ cerea;
Ci la crâşmă 'l îndrepta
La Aniţa crâşmăriţa.
Heĭ Aniţă draga mea,
Dă-mĭ tu vin cu feria
Că'ţĭ daŭ banĭ cu chivěra.
Dă mí vin cât oiŭ putea bea
Şi de baní nu mě 'ntreba.
Dă'mĭ vinul neměsurat.
Să-ţĭ daŭ baniĭ neîntrebat.
De'ĭ vedea că mě îmbet
Nu-mĭ da drumul să mě duc;
Ci-'mĭ ascerne să mě culc
In gârliciu pivniţiĭ
La funduţul buţiĭ
S'aud vinul cioroind,
Cisme roşiĭ tropotind
Póle albe vênt prindênd.
Póle albe şi spălate
Helea (acelea) ne bagă 'n păcate.

Gruia luĭ Novac

Mândru-ĭ ceriul, sântul sóre
Strălucea a sěrbătóre.
Dar sub umbra unuĭ fag
Şede Gruia luĭ Novac.

Gruia să cam *cugeta*
Şi Novac îĭ cuvênta:
Aĭ Gruiţă dragul tatiĭ
Ce tot staĭ tu supărat,
O ţi vremea de 'nsurat?
Vremea nu mi de 'nsurat
Că do fetele mě bat;
Dar 'mĭ-e dor de Ţěligrad
Tótă ţéra am umblat
In Ţěligrad n'am călcat.
Şi Novac din graiŭ grăi:
Tu'n Ţěligrad daca'ĭ *mere*
Cu hoţiĭ nu sfătŭi
Cu běutorĭ nu te 'nsoţi.
Nu şedea jos ne-'mbiat
Nu bea vin neînchinat.
Ci-ţĭ adă Grue ăminte:
Vinul trage la beţie
Beţia trage la somn
Lesne a pune-un cap de om.
De tată-so n'asculta
Şi tri murgi înşela,
Unu negru ca un harap
Unu cu steaua pe cap
Celalalt era cam sur
Plătea o ţéră singur.
Şi 'n Ţě'igrad să băga
La vin tare apuca,
La Aniţa crâşmăriţa
Fată de călugăriţă.
Nu bea vinul cum să bea
Cu cupa şi cu felea
Cum 'l bea tótă lumea
Făr' -l bea cu vadra.
Tri ḑile deplin o stat
Tri buţĭ de vĭn s'o gătat.

Ş'o butócică de vinars
Dintr'odată o aŭ tras
Nicĭ pe fund n'o maĭ rěmas.
Ş'o mâncat o vacă grasă
Nicĭ un ban n'o pus pe mésă.
Când de banĭ iĭ pomenea
Palma pumn o prefăcea
Peste faţă o lovea
De sângele o năpădea.
Dară după ce o lovea
Ea tare se supăra
Cisme roşiĭ încălţa
Póle albe sufulca
La 'mpěratul alerga.
Impěratul dac'o vedea
El tare să minuna
Şi iute o şi 'ntreba:
Heĭ Aniţa crâşmăriţa!
Ce viĭ aşa înfocată,
Cum n'aĭ venit nicĭ odată?
Cum n'oiŭ veni înfocată
La birtul těŭ aŭ venit
Un voinic ardelenesc
Cu tri caĭ moldoveneşcĭ,
Unul negru ca un harap
Unul cu stéua pe cap
Şi unul este cam sur
Plàteşce o ţéră singur.
Dacă'ĭ rêndu dar aşa
Spune-mĭ tu făptura sa?
Nicĭ nu'ĭ mare, nicĭ nu'ĭ mic,
Cumu'ĭ omul maĭ voinic,
Şi să uită pe sub frunte
Şi nu prea vorbeşte multe
Şi să uită pe sub gene
Şi lumea de el se teme

Pe din sus de buḑişóră
Infierează mustăcióră
Dacă'i rêndul dar aşa
Dă'ĭ vin cât o putea bea
Şi de banĭ nu'l întreba.
Dóră tu'l poţĭ înbeta,
Turciĭ să'l pótă lega.
Ea 'napoĭ să înturnă
Şi 'n făgădăŭ se băgă.
Şi Gruiţa întrebă:
Unde-aĭ fost *mâţă bĕtrână*
In vecinĭ după lumină!
Fie *curvă* mumă-ta
Caut că eştĭ de legea mea;
Că gata ar fi a ta,
Palma şi spătuţa mea.
Vin bun luĭ că tot îĭ da
Voe bună îĭ făcea
Dór că 'l póte îmbĕta
Turciĭ să'l pótă lega!
Şi Gruiţa se 'mbetă,
Şi 'n Ţĕligrad se culcă.
Şi dacă el adormea
Turciĭ tot aşa vinea
Ca cum vine şi plóia;
Şi nu-'l cuteza lega
Numaĭ pĕru-'ĭ clătina
Şi toţĭ Turciĭ tremura,
Şi nicĭ că-'l putea lega.
Dar veni un turc mic de stat,
Şi al draculuĭ de sfat,
Şi din graiŭ aşa grăia:
Turcilor bolunḑilor (nebunilor)
Da ce staţĭ de nu'l legaţĭ?
Ăsta'ĭ Gruia luĭ Novac,
Care bate ţĕrile,

Ne tae capetele.
Atuncĭ Turciĭ se 'nfocară
Şi pe Gruia îl legară,
Cu trei funiĭ de mĕtase,
Ca mâna prin cot de grósă
Şi cu treĭ de ibrişin
Cum n'am maĭ vĕḑut legând,
Şi cu una de fuior
Ca fluerul la picior.
Dar nu 'l legară de trăit
Ci-'l legară de perit.
Nu-'l legară omenesce
Că'l legară *hoheresce* [1])
Şi pe Gruia mi-'l duseră
Jos pe lângă fundul măriĭ,
Unde bagă Turciĭ robiĭ.
In temniţa cea de peatră
Tot în pente ferecată;
Iar Novac din graiŭ grăia,
Către-o córbă ce avea,
De când aŭ fost Gruia mic
Ştia *vorovĭ* (vorbi) un pic:
Heĭ córbiţă, córbă négră
Du-te'n lume-'n ţéra-'ntrégă
Adă-mĭ veste de fecior,
Că de dorul luĭ maĭ mor.
Tu córbă de-'ĭ face aşa,
Tot cu carne te oiŭ ţinea
Si cu vin te-oiŭ adăpa.
Să luă córba sburând,
Tot din gură croncănind
Şi din aripĭ şuerând.
Când sbura córba pe sus
De Gruia nime i-a spus,

[1]) Hengherşce.

Da când sbura maĭ pe jos
De Gruia veste a scos.
Că'ĭ legat în Țĕligrad
Și'n temniță iĭ băgat.
In temnița cea de peatră
Tot în pente ferecată.
Și rupse a croncăni
Și Gruia a *suduĭ*.
Du-te draculuĭ, córbă négră
Tu ochĭ negri vreĭ să-'mĭ mâncĭ
Faţă albă vreĭ să'mi stricĭ;
Iar córba din graiŭ grăia:
Eŭ ochĭ negri nu'ţĭ mânc
Fața albă nu ți-o stric;
Ci's trimésă de Novac,
Ca să'ĭ caut pe fiul drag,
Că dacă eŭ l-oiŭ afla
Tot cu carne m'a ținea
Și cu vin m'a adăpa.
Corbule tu dragul meŭ
De-aĭ făcut în lume bine
Fă acuma și cu mine,
Sbóră tu'n *cănțălarie*
Și ia *tintă* [1]) și hârtie,
Bagă mâna'n buzunar
Scóte pénă, călămariŭ,
Și le pune pe genunche
Să scriŭ tati patru cuvinte:
Să lase somnul și beția
Și a luĭ tótă domnia
Și iee călugăria.
Tótă nóptea ca să vie,
Că mâne-'n prândul mare
Mĕ scot Turciĭ la perdare.

[1]) Tintă=cerneală.

Când fu prândul cald pe mésă
Córba fuse în feréstră.
Cum Novac cartea cetea,
Nicĭ de prând nu'ĭ trebuia
Și la grajd că alerga
Și murgul și'l înșela
Și galbenĭ că îșĭ băga,
Nu'ĭ băga cu chivĕra
Că'ĭ băga cu *ferdela*
Și pe murg sus iĭ punea;
Și murgul încăleca
Și'n jur sabie încingea.
Una a-mână lua
Că scia că'ĭ trebuia.
In Țĕligrad se băga
Și din graiŭ așa grăia:
Turcilor *comindilor*
Eŭ's trimis de'mpĕrăție
Se'mĭ dațĭ robul vostru mie,
Să'l bag la călugărie!
Nu ni robul nouă de dat
Că'ĭ robul de spânzurat.
Dacă e cam tinerel
V'aș da multĭ galbenĭ pe el;
Galbeniĭ cu chivĕra
Taleriĭ cu ferdela
Și de-ar fi de a nóstră parte
L'aș duce să'l învĕț carte.
Nu ni robul de vêndut,
Că ni robul de perdut.
Acela'ĭ Gruia luĭ Novac
Ce de treĭ orĭ țéra ne-a prădat,
Care bate drumurile
Și ne taie capetele
Turcilor comindilor,
Eŭ's popă sêrbesc

Daţimi'l să'l spovedesc.
Când la temniţă ajungea
Uşa'n două o crepa
Şi pe Gruia mi'l scotea
Şi Novac din graiŭ grăia:
Heĭ Gruiţă dragul tatiĭ
Stăĭ jos şi te feresce
Şi de lucru te gătesce;
Tu aleargă marginile
Eŭ oiŭ mâna dricurile
Când or ajuns sub cetate
S'a'ncărcat de bunătate.

Petru

Baladele următóre de asemenea le-am audit de la Ştefan Ónea din Ponor.

Strigă Petru dintre luncĭ,
Dintre luncĭ, de la doĭ juncĭ.
Nime'n lume nu'l aude
Numaĭ dragă maică-sa,
Care'ndată-'l întreba:
Da ce strigĭ tu Petre aşa?
O opincile aĭ rupt,
O juncuţiĭ i-aĭ perdut,
O merindea aĭ gătat
De strigĭ aşa tulburat?
Nicĭ juncuţiĭ n'am perdut,
Opincile nu le-am rupt,
Nicĭ merindea n'am gătat,
Fără eŭ, că m'am scăpat,
De ḑo că am adormit
Sub un pom mândru'nflorit.
Florile m'aŭ năpădit,
Şi în sîn mi s'a vârât
Un şérpe de cel bălaur,
Tot cu cincĭ córne de aur.

Ḑiua'mĭ bate mâneca
Nóptea'mĭ pişcă inima.
Maică, măiculiţa mea,
Invelesce'ţĭ mânuţa
Ş'o bagă'n sînul meŭ
De mĕ scapă de acest rĕŭ!
Ba eŭ Petre n'oiŭ băga
De cât oiŭ fi făr' de mână,
Maĭ bine-oiŭ fi făr' de tine!
De tată-sĕŭ să ruga;
Dar nicĭ el nu'l asculta.
Cătră soru-sa grăia:
Soră, surióra mea
Invĕlueţĭ tu mâna
Ş'o bagă-n sînul meŭ
Că mĕ prăpădesc de rĕŭ.
Dar nicĭ ea nu'l asculta.
El tot maĭ tare sbiera.
În urmă că să gândi
Şi la mândra sa porni,
Ast-fel cătră ea grăi:
Mândră dragă, puiul meŭ,
Invĕlue mâna'n *chischineŭ* [1]
Ş'o bagă'n sînul meŭ;
Că mie mi s'o băgat
Un şérpe de cel bălaur
Tot cu cincĭ córne de aur.
Ḑiua'mĭ bate mâneca
Nóptea'mĭ pişcă inima.
Eŭ Petre te-oiŭ asculta
De cât oiŭ fi făr' de tine
Maĭ bine-oiŭ fi făr' de mână
Cum mâna-'n sîn o băga
Tot cincĭ galbenĭ că scotea.

[1] Batista.

Chiva

Prin prundariŭ de brăduiță,
Merge o dalbă feciorită,
Și cum merge gânditóre,
Prin pădurĭ mirositóre
Cu doĭ ciobanĭ se'ntêlnesce
Și din gură le grăeşte:
Pe doĭ boierĭ n'aţĭ vĕḑut
Pe-aicea să fi trecut?
Póte noĭ să'ĭ fi vĕḑut
Dară nu i am cunoscut.'
Lesne-ĭ ciobanĭ de-aĭ cunóşte,
Cel maĭ mare, samĕn n'are,
Cel maĭ mic e maĭ voinic.
Pe degetul luĭ cel mare
E inel de-'*ncredinţare* (logodnă)
Pe degetul luĭ cel mic,
E inel frumos d'argint.
Dacă-ĭ Chivă tréb'aşa
Spuneţi-om n'om maĭ tăcea,
Că noĭ ḑĕŭ, că i-am vĕḑut
Și pe loc 'ĭ-am cunoscut.
S'aŭ dus Chivă sus la munte
Unde-ĭ vinul maĭ de frunte,
Unde-ĭ vin de bómbe grasă
Și crâşmăriţa frumósă,
Tot beură şi mâncară
Până erĭ de către séră.
Vine ḑiua Vineriĭ
Chivuţa să bolnăvi,
Când era de către séră,
Ingălbeni ca o céră,
Când era la meḑ de nópte
O treceaŭ sudorĭ de mórte.
Când fu des de diminéţă

Chiva trecu din viéţă,
Când rĕsăreaŭ zorile
O cântaŭ surorile,
Sâmbĕta, Dumineca
Cuscriĭ caiĭ-'mpodobea,
Și la drum că se pornea
Da 'nainte cin' mergea?
Mere, mire tinerel
Cu cuşma créţă de miel.
Când la pórtă că sosi
Mirele din graiŭ grăi:
Ia eşĭ Chivă pân'afară!
De'ţĭ mătură curţile
Și descue porţile.
Adă apă cuscrilor
Cuscrilor cu doniţa
Murgilor cu găléta!
Eşi tata Chiviĭ
Până-'n pragul tinḑiĭ.
De suspin abea grăia
De lacrămĭ abia zărea.
Scoborĭ mire tinerel
Cu cuşma créţă de miel,
Că Chivuţa a murit
De Joĭ, de când v'aţĭ dus voĭ,
Mórtă-'n casă după mésă
Tot în perinĭ de mĕtasă.
Mirele nu să-'ncreḑu
Și strigă a doua óră,
Ean eşĭ Chivă pân'afară!
De'ţĭ mătură curţile
De'ţĭ descuie porţile!
Adă apă cuşcrilor,
Cuscrilor cu doniţa
Murgilor cu găleata!
Eşĭ mama Chiviĭ

Până'n pragul tinḑiĭ,
Cu pĕr galben despletit
Jos pe braţe slobozit
De suspin abia grăia
De lacrămĭ abea zărea :
Scoborĭ mire tinerel
Cu cuşma créţă de miel
Că Chivuţa a murit
De Joĭ de când v'aţĭ dus voĭ,
Mórtă'n casă după mésă
Tot în perinĭ de mĕtasă
De nu creḑĭ, haida şi veḑĭ.
Mirele descălecă
Şi în casă cum intră
Se uită şi lăcrămă,
Şi din graiŭ aşa grăia :
Sócră, sócră, draga mea
Ia tu *giolgiŭ* din patru foĭ
Şi ne 'ngrópă p'amêndoĭ :
Ia tu giolgiŭ, din patru laţĭ
Şi ne-'ngrópă ca pe fraţĭ ;
De la mine să tot créscă
Un firuţ de famfir
De la Chiva trandafir
Să tot créscă şi lăţéscă
In capete să se-'ntêlnéscă,
Ca să vadă lumea tótă
C'a fost dragóste curată
Dintr'un june şi o fată !

Flórea

Sus la codru-'n Hususĕŭ
Are Nandru un făgădăŭ.
Dar are ş'o fată mare
A căreia nume-'ĭ Flóre ;

Ia mers vestea de frumósă
Până-'n ţéra ceă Turcéscă.
Când Joĭ ḑiua se făcea,
Flórea peru-'şĭ peptena
Şi frumos şi'l dîmpletea,
Faţă dalbă, când ştergea
Pe fereastră căuta,
De la inimă ofta
Şî din gură cuvênta :
Nu ştiŭ maică draga mea !
Orĭ-că Oltul a vĕrsat
Orĭ-că câmpul a 'nflorit,
Orĭ-că Turciĭ s'or pornit
Şi la noĭ vin la peţit ?!
Dacă-'ĭ rêndul dar aşa,
Du-te Flóre şi te-ascunde.
Prin grădină, prin stupină,
Prin valurĭ de giolgiurĭ,
Prin *vigurĭ* de postavurĭ,
Tu Flóre acolo te-alină
La tufa cu mătăcină. [1])
Cuvêutu nu fu sfârşit,
Şi Turciĭ aŭ şi sosit.
Eĭ în casă cum intrară
De Flóre că întrebară,
Că n'a eşit ea afară
De-a eşit s'o cheme iară.
Dară Nandru suspina
Şi din gură cuvênta :
Turcilor cominḑilor !
Pare-'mĭ bine că aţĭ venit,
Dar n'am fată de mărit,
Că de când s'a măritat

[1]) Un fel de iarbă bine mirositóre, să maĭ ḑice şi mătăcina stupilor, fiind-că se frécă cu dênsa coşniţele.

Are feciorĭ de-'nsurat.
Insă Turciĭ nu credeaŭ,
Se puneaŭ şi o căutaŭ
Şi pe Flórea 'mĭ-o găseaŭ
In gradină la stupină
Sub tufa de mătăcină
Le-a căzut la Turcĭ pe mână.
Fiórea din graiŭ cuvênta:
Tăicuţă de mĕ veĭ da,
Arḑă focul crâşma ta
Ba chiar şĭ pe dumnea-ta.
Iară Nandru-'ĭ rĕspundea:
Eŭ Flóre nu te voiŭ da
Până capul sus mi-o sta.
Dar Turciĭ ómenĭ de câne
Nu se prea rógă de mine.
Capul Nandreĭ îl tăiară
Şi în bóre îl *sculară*.
Iără Flórea când vedea
Maĭ tare se-'nspăimênta:
Către maică-sa ḑicea:
Mălcuţă de mĕ veĭ da
Arḑĕ'ţĭ focul crâşma ta
Ba chiar şi pe dumnea-ta!
Iar măicuţa'ĭ rĕspundea:
Eŭ Florică nu te-oiŭ da
Până capul sus 'mĭ-o sta.
Dar Turciĭ ómenĭ de câne,
Nu se prea rógă de mine,
Pe loc paloşe scotea
Şi capul că il tăia
Şi în bóre il *scula*.
Iără Flórea când vedea
Şi maĭ rĕŭ se-'nspăimênta
Şi din gură cuvênta:
Deslegaţi'mĭ Turcĭ mâna

Să pot face semn cu ea,
Toţĭ veciniĭ să-'mĭ scot
Si părinţiĭ să-'mĭ 'ngrop.
Turciĭ 'ndat'aŭ deslegat.
Veciniĭ s'aŭ adunat
Părinţiĭ ş'aŭ 'ngropat.
Apoĭ Turciĭ *purcedea*
Către ţéra lor pleca.
Dar Flórea din graiŭ grăia:
Deslegaţi'mĭ voiŭ mâna
Mâna mea, de-a direapta
Să'mĭ ridic eŭ *baerul*
Că'mĭ *dehamă* [2]) umĕrul.
Cum de mâna-o desfăcea
Flórea-'n Olt să arunca
Şi din graiŭ aşa vorbea:
„De cât mândra Turcilor
Maĭ bin'*smuga* petrilor
Si hârană pescilor!"

Sócra viclénă

La pórtă la Ţĕligrad
Şéde un voinic răḑemât
Pe scândurĭ albe de brad.
Că luĭ carte 'ĭ-o venit
La tabără de pornit.
Când la tabără pornea
El din graiŭ aşa grăia:
Maică, măiculiţa mea
Ţine'mĭ tu nevestuţa,
Cu colac, cu lapte dulce,
Dóră ea nu mi s'o duce
Şi cu *pituţă* prăjită,

---

[2]) Despică.

Şi cu vin roşu stropită
De i-a'ĭ da'n ḑi odată
Că aşa a fost maică 'nvĕţată.
Căţéua de sócră-sa,
Ea din graiŭ aşa grăia:
O vaĭ noră draga mea!
Că de când te-aĭ măritat
Chiar nimica n'aĭ lucrat.
Apa-'n vase n'aĭ adus
Mătura-'n mână n'aĭ pus.
Noru-sa se supăra
Apa'n vase c'aducea
Şi curtea 'ĭ-o mătura.
Căţéua de sócră-sa
In pivniţă o chema
Să-'ĭ mature pivniţa;
Ş'acolo o închidea,
Şi d'acolo să ruga:
Dómne arde ţĕrile
Să scape cătanele.
De le-aĭ arde jumĕtate
Dór a scăpa ş'a mea parte.
Cuvêntul nu fu sfârşit
Mândrul eĭ a şi sosit.
Maică, măiculiţa mea
Ce 'mĭ-aĭ făcut nevasta?
Dragul maichiĭ fiŭ de Domn,
Nevasta ta a murit
De când de acasă aĭ pornit.
Maică, măiculiţa mea,
Haĭ arată-mĭ mormêntul
Dór 'mĭ stêmpăr sufletul?
Dragul maichiĭ puiŭ de Domn
Grea ploiţă a ploat
Si mormêntul l'o luat!
Maică, măiculiţa mea

Haĭ arată-mĭ ţĕrina
Dór 'mĭ stĕmpĕr inima?
Dragul maichiĭ puiŭ de Domn
Greŭ vêntuţ, că a bătut
Şi ţĕrâna s'o perdut!
Dar în pivniţa cea mare,
Cine cânta aşa de jale?...
Da un robuţ de ţigan
De 'l am băgat de un an
Adă-o cójă de ţipăŭ
Să o daŭ la robul tĕŭ.
Cojiţa las'să stee
Şi robul lasă-'l să *peie.*
El tare să supĕra
Cheile că le lua
In pivniţă că intra
Faţă albă sĕruta.
Haĭ nevastă draga mea
Ce poftescĭ cu sócră-ta?
Să se lege de rotiţe,
De rotiţe de codiţe,
De códele cailor,
Din dĕrĕtul carĕlor:
Şi să 'ncujurĭ satele,
Satele oraşele
Să se 'nveţe sócrele
A ţinea nurorile.

POVESTI

Păcală și Tândală

Se dice că aŭ fost odată în două sate, doi ómenĭ. Pe unul îl chema Păcală, pe cel-l'alt Tândală.

Odată o *is* Păcală către Tândală: Io mĕ duc nainte păcălind, tu vină napoĭ tândăiind. Mergênd el a lene 'nainte o ajuns la un sat și o is: „dee D-dio bine ómenĭ bunĭ!" „Noroc bun omule!" dară ce veste maĭ este la d-vóstră? Veste bună. Dară la d-vóstră? La noĭ este veste *ra* că s'aŭ aprins apele. „Cum să se aprindă, nu se póte" respunseră ómeniĭ, și-l băgară pe Păcală în *ariște*. Nu trecu mult, și veni și Tândală și a *is*: „bună diua ómenĭ bunĭ!" dară ce veste este aicea? Este veste ra c'o *vint* un om și-o *is*: „că s'aŭ aprins apele." Nu sciŭ a dis Tândală; dar io vĕ pot spune c'am *vĕst* eșind pescĭ la munte cu foc 'n spate. Atuncĭ ómeniĭ credură și'l slobodiră pre Păcală, dar el a is: că nu ese până i daŭ 3 sute de zlotĭ d'argint. Eĭ îĭ *deteră*, și apoĭ eși din ariște. Maĭ merse, ce maĭ merse și ajunse la un sat. Acolo ereaŭ ómeniĭ adunațĭ la stat de se sfătuiaŭ ș'o dat bineție Păcală: „bună diua ómenĭ bunĭ" dară ce veste este la d-vóstră?

Veste bună! Dar la d-vóstră? La noĭ este veste ra! „Am audit c'o murit D-deŭ." Nu se póte îĭ minciună, și 'ndată 'l închiseră în *ariște* (temniță).

Nu trecu mult și sosi și Tândală și le *dede* omenește bineție, la ómeniĭ ce eraŭ adunațĭ.

Eĭ îĭ mulțumiră frumos. Tândală întrebă apoĭ pe ómenĭ: ce maĭ veste este la D-vóstră?

La noĭ este veste ra, c'o dis un om c'o murit Dumnedeŭ. Io nu sciŭ n'am audit, dar vĕduĭ pe Sân-Petru mergând la móră cu capul gol să macine pentru *prinóse*. Ómeniĭ credură 'ndată și slobodiră din ariște pre Păcală și iară îĭ *deteră* 3 sute de băncĭ. Mergênd eĭ amêndoĭ aŭ ajuns la un têrg, și după ce-or mers acolo, s'or întâlnit cu un domn. Domnul cât o vĕdut pre Păcală i-o dis: „dară adusaĭ păcălele să mĕ păcălescĭ și pe mine?" El a is: „ba le-am uitat a casă." Du-te dară după ele. M'oiŭ duce, și se luă Păcală la drum, și se tot duse până ajunse la un colț de casă strâmb și se puse cu umĕrul să țină de el. Nu trecu mult și vini domnul acela, și vĕdu pe Păcală, ținênd de colț și'l întrebă „de ce țiĭ de colțul acela?"

El a is: de aia'l țin c'o dis D-deŭ că-l *înburdă* (rĕstórnă) în drum și'țĭ închide drumul să nu poțĭ tu *mere* cu căruța. Dar haĭ! și ține tu de el până mĕ duc io după păcălele. Domnul se duse și ținu de colț. Păcală iute se sui în căruță și haĭ! ca maĭ dute copile. Mergênd Păcală pe drum a is către cociș: (surugiŭ) să se ducă și el să nu scape cum-va domnul colțul și să închidă drumul. Cocișul iute se duse. Păcală, *inde* nu se umflă de rîs acum. El erea și cu căruța și cu 6 sute de băncĭ în *curea* (șerpar) și de n'o fi murit trăesce și adĭ.

Pruncul și Călugărul

O fost odată o fost, că de n'ar fi fost, nu s'ar povesti, că un purece a plesni într'o față de arie, se n'aibă unde se svêrcoli,

Că nu-s nicĭ io de când îs poveştile, cà-s maĭ din cóce cu vr'o douĕ-tri dile. Când maica mĕ făcea, poveştile pe la pórta nóstră trecea, am luat una din frunte, o băgaĭ la noĭ 'n curte şi-o bătu-ĭ bine, bine, să mĕ înveţe şi pe mine.

O fost odată un om ş'o muiere. Omul era pe pat de mórte; iar muierea-i era *grea-mare* (insărcinată). Muierea asta, dómne feresce! nu erea ca alte femeí, ea era nesdravănă.

Vĕdênd omul că el o muri, a dis către muĭere: „daca oĭ muri ĭo, şi-ĭ nasce un copil, să-ĭ daĭ ţiţă 7 anĭ, apoĭ să'l cercĭ tare-ĭ destul, şi daca n'o fi tare, să-ĭ maĭ daĭ ţiţă 7 anĭ.

Pruncul crescea intr'o di ca-'n douĕ, în douĕ ca-'n nouĕ şi tot maĭ tare erea.

La 7 anĭ o trimes mama pe prunc în pădure după lemne ca să-l cerce câtu'í de tare.

Pruncul plecă la pădure îndată, dar nu cum plécă alţiĭ ómenĭ cu sĕcurea subsuóră, el merea fără sĕcure şi fără nicĭ o armă la el. Pe care lemn cum punea mâna, cum îl smulgea şi dicea: cu lemne d'astea mi ruşine să mĕ duc acasă, că m'or ride ómeniĭ.

Pe urmă a ajuns pruncul la un lemn mare. Cum puse mâna pe el, cum îl smulse şi plecă către casă. Vinea şi nu scia ce aduce pe umĕr, aşa i se părea de uşor lemnul.

Cum venia el fluerând, cu pĕlăria 'ntr'o urechiă, intră într'un sat, ce era locuit tot numaĭ de bălaurĭ. Balauriĭ cum îl vĕdură, săriră la el să'l omóre. Şi să fi vĕdut frate apoi mórte de bălaurĭ. Pruncul se roşi tot de mânie, prinse lemnul de-*on* capĕt şi să-'nvêrtea intr'un picior cu el, şi pre care cum îl ajungea, cum îl turtea. Aşa omorî el pe toţĭ bălauriĭ din sat, de o mers veste-poveste peste nouĕ mărĭ şi nouĕ ţĕrĭ. Pe urmă ce se socoti pruncul! Pe un bălaur care erea maĭ *de a firea* şi maĭ tare, l'o legat tot cu lanţurĭ de un părete de casă şi acolo l'o lăsat.

Pruncul vinea, nu vinea, că scia la cine vine acasă. Scia că mumă-sa vrea să-ĭ pună capul, dar nu purta mare frică.

După ce o ajuns pruncul a casă, mă-sa 'l întrebă din fir

in pĕr ce i s'o întêmplat în pădure, şi pe cale? Pruncul i spune câte-tóte, scia el că mă-sa o audit ce-o făcut el. Uitându-se apoĭ mă-sa la lemn, sĕ miră cât erea de mare şi numaĭ cât craşni în dinţĭ.

Când fu în diua următóre a *is* mama către prunc că *vrea mee* şi ea sĕ vadă satul unde o omorât el bălauriĭ. Bine! se meem, a rĕspuns pruncul, numa una'ţĭ spun: eŭ am legat cu lanţurĭ de fer un bălaur de-*on* părete şi să nu-l slobodĭ de acolo" „Nu l'oĭŭ slobodi" a is mă-sa.

Aşa plecară amândoĭ şi merseră până la satul cu bălauriĭ. Aicĭ pe uliţĭ nu puteaĭ mee că erea tot sânge închegat.

Mergênd pruncul înainte şi mă-sa după el, odată numaĭ că se opresce la casa unde erea bălaurul legat şi-l slobóde de nu scie pruncul.

Pruncul merea inainte şi gândea că mă-sa încă vine; dar ea se înţelegea cu bălaurul cum să'l omóre pe prunc. Bălaurul fuge apoĭ şi se ascunde. Odată numaĭ bagă de sémă pruncul că mă-sa nu vinia, se întórce îndată îndărĕt şi-o află. „Vaĭ de mine! nu maĭ pot mee maĭ încolo, că sunt bolnavă să ne-'ntórcem acasă!

Ce să facă pruncul? Plecară amêndoĭ către casă. Cum aŭ ajuns acasă, mă-sa s'o pus în pat ş'o 'nceput a geme, de gândeaĭ că acum îĭ ésă sufletul. Apoĭ chemă pe prunc şi a is către el, cum o înveţat'o bălaurul: „Să meĭ fiul meŭ să-mĭ aducĭ apă vie şi apă mórtă, de unde sĕ bat munţiĭ 'n capete că numaĭ aşa m'oiŭ face sănĕtósă."

Copilul nu să maĭ gândi. S'o gătit de drum şi o plecat, ş'o mers dómne, mers peste câmpiĭ întinse, prin codriĭ netăiaţĭ, departe, departe până la o pădure. Aicĭ'n pădure erea un călugăr sfânt. El tocma şedea pe talpa căşiĭ şi să ruga dintr'o carte.

Pruncul, vĕdênd călugărul, i-a dat bineţie. Călugărul închidênd cartea i-a mulţumit şi i-a dis: „de *inde* şi până *inde* meĭ fiule?" Pruncul i-a spus unde l'o mânat mă-sa. Apoĭ bine fiule io ţi-oiŭ da o iapă ce-o am, să te suĭ călare şi să laşĭ

numaĭ după ea, că te-o duce până unde este apă mórtă și apă vie.

Pruncul așa o făcut, cum iĭ spuse călugărul. A mers până *inde* se bat munțiĭ în capete.

Erea tocmaĭ pe la ameadĭ și munțiĭ hodineaŭ.

Atuncĭ iapa cu iuțéla fulgeruluĭ s'a băgat între munțĭ, și-o luat apă mórtă și apă vie, și-o plecat îndĕrĕt cu copil cu tot până la călugăr. Aci călugărul a luat apa cea vie de la prunc și i-a dat apă d'astă-l'altă de bĕut. Cu apa asta veni pruncul acasă la mă-sa și-ĭ dĕdu se bee. Mă-sa nicĭ nu beu cum se cade, și strigă: „nicì asta nu mĕ insănĕtoșéză. Să meĭ să-mĭ aducĭ purcel de scrófă selbatică cu dințiĭ de fer, și să mĕ fac sănătósă!"

Copilul iarășĭ plecă și iară ajunge la călugăr. „Dar *inde* meĭ?" Copilul i spune unde l'a trimes mă-sa. Călugărul acum i dă prunculuĭ o suliță ascuțită, și iapa, și i-a dis se lase numaĭ după ea, că'l va duce *inde* trebue să *margă*. Copilul se suie călărĭ și pleacă. Da *inde* nu *merea*, ca gândul și ca vĕntul.

De odată iara ajunge sub un ștejar mare la marginea unuĭ codru. La umbra ștejaruluĭ era dómne! o scrófă cu dințiĭ de fer culcată la umbră, și pre lângă ea nișce purceĭ grașĭ, să-ĭ rupĭ în genunchĭ. Copilul cum vedu purceiĭ odată *țipă* (arunca) sulița-'n el, îl luă și fuga cu el. Purcelul începu a guița. Scrófa s'o sculat, ca turbată și fugi cât putu după el.

Dar tot nu'l ajunse, până sosi la călugar. Pruncul se scoborî de pe iapă, și apoĭ luandu-șĭ rĕmas bun de la călugăr plecă cătră casă.

Mă-sa erea culcată în pat. El 'ĭ făcu de mâncare din purcel și 'ĭ dete să mânce. După ce imbucă câte-va bucăturĭ a is (dis) că nicĭ de acésta nu-ĭ trece și să *margă* să-ĭ aducă pasere de inde se intâlnesc vânturile, când bat. Copilul a is că-ĭ aduce și de aceea numaĭ să'ĭ trécă.

De nou pleacă copilul și ajunge la calugăr. Acesta i dă iarășĭ iapa și o pușcă cum n'o vĕdut ochĭ de om, apoĭ a dis prunculuĭ: -să *margă* până unde va vedea că din cotro bate vĕntul, apoĭ sĭ maĭ margă puțin și se pușce în acea parte. Copilul așa făcu. El mearse și pușcă, dar nicĭ nu s'o maĭ uitat în pușcă și a plecat îndărĕpt. Când o ajuns la călugăr l'o intrebat: dobandit'aĭ ceva orĭ ba? Pruncul a is că nu scie dobandit'aŭ, orĭ ba, că nicĭ nu s'o uitat in pușcă. Călugărul ia pușca de pe umĕrul prunculuĭ, se uită și vede o pășĕruță mică.

Călugărul prinde păsĕruța și în locul eĭ iĭ dă un vultur

Pruncul mee cu vulturul și-l dă mameĭ sale dar ea cum a luat vulturul a dis: nicĭ cu acésta nu mĕ însănĕtoșez, să meĭ și să-mĭ aducĭ mere de aur de peste mare. Las numa pe mine mamă că ți-oiŭ aduce și mere de aur! Nicĭ nu maĭ făcu multĭ purecĭ și plecă. De voinic ce să făcuse acum pruncul nicĭ că-ĭ păsa de călĕtoriĭ. Ajutorul luĭ era mare.

Sfântul călugăr cum vede pruncul îl intrébă ce și cum?

El iĭ spune că mă-sa are *poptă* să mănce mere de aur.

Bine! Bagă acésta verigă de aur in *geget* (deget) sue-te călărĭ, și cându-ĭ ajunge la mare sucĭ veriga în *geget*. Voinicul așa făcu. Când o ajuns la mare, o sucit veriga în *geget* și iapa îndată a sărit cu el dincolo de mare. Vede o grădină fórte frumósă, de nu te puteaĭ mira de ea.

Pruncul intră călărĭ în grădină. Acolo era o fată de împĕrat și cum o vĕdu voinicul i-a dis: să-mĭ daĭ și mie din merele de aur, ce avețĭ aicĭ 'n grădină.

Fata însă i-a rĕspuns: „bucuros ț'așĭ da voinice, dar eŭ încă *sâmt* (sum) prinsă aicĭ și mĕ pazesce un bălaur mare. Nicĭ nu scapă vorba bine din gură fata și bălaurul erea aci. „Ți-oiu da eu mere de aur, dar maĭ ântâĭ trebue să ne luptăm și daca mi bate și mi omorî, atuncĭ ți lua mere." Cum vreĭ dară in luptă să ne luptăm, in sabiĭ să ne tăiem, orĭ in pușcĭ să ne 'npușcăm? Ba 'n luptă că-ĭ maĭ dréptă, a rĕspuns voinicul. Și s'aŭ luptat, dómne! di de vară până 'n séră și nicĭ unul nu slăbia din puterĭ.

Când erea de cătră séră un corb sbóră pe deasupra lor și croncănesce crr, crr, crr, cătră cine se țin?

Bălaurul a is: „ține cătră mine că ți-oiu da merele acestc

de aur". Ba nu! ţine cătră mine a is voinicul că ţi-oiu da treĭ *stârvurĭ*!" Cum audi corbul vorba de stărvurĭ, s'a plecat cu aripile 'n mare şi şi le-a udat, apoĭ a venit şi le-a scuturat deasupra voiniculuĭ. Voinicul a prins puterĭ nouĕ şi *inde* nu se sutulcă, şi-l ia pe bălaur pe lângă şele, şi-l *trânte* de se bagă 'n pămĕnt până 'n grumazĭ. Acum îndată tae capul bălauruluĭ şi-l aruncă căt colo. Voinicul erea voios. Culege câte-va mere de aur şi plecâ cu ele. Când o ajuns la mare a întors veriga şi iapa o sărit cu el peste mare. O mers până la călugăr acasa şi o lăsat iapa şi veriga la el

După ce-şi luă rĕmas bun de la călugăr plecâ cătră casă. unde ajungând află pe mă-sa sculată.

Căt ce-l vede mă-sa i dice: „cu ajutorul luĭ D-deu m'am sculat; bine c'aĭ venit!"

După ce şedu voinicul pe un scaun a is mă-sa: „sĕ vĕd acum căt eşti tu de tare! Bine! a dis voinicul.

Mă-sa s'apucă şi-l légă cu nisce funiĭ gróse de un stălp. Voinicul se suce o dată şi funiile tóte să rup, ca şi când n'ar maĭ fi fost.

Stăĭ să te cerc a doua-óră, a is mă-sa. „Bine dară"! a rĕspuns voinicul. Mă-sa inde nu-l legâ acum, cu niste lanţurĭ grele, căt piciorul de gróse şi cu funiĭ de mătasă. Voinicul se suce ântaia óra, se suce a doua, se suce a treia óră, dar nu póte sĕ rupă funiile şi lanţurile. Atuncĭ ésă de după cuptor un bălaur mare, şi-l omoră pe voinic, 'l taie tot bucăţele. Pe când trupul voiniculuĭ erea tăiat tot bucăţele sosesce iapa călugăruluĭ.

Cum a vĕdut mă-sa iapa, a luat o pĕreche de desagĭ şi bagă trupul copiluluĭ in eĭ dicênd iepeĭ: „acum portă-l şi mort, cum l'aĭ purtat viu! Iapa in fuga mare alérgă până la călugăr. Acesta vĕdênd trupul voiniculuĭ, ia bucăţele de bucăţele şi le pune una cătrе alta, apoĭ aruncă apă mórtă peste el şi tot trupul să incheia, stropeşte apoĭ apă vie şi voinicul îndată a înviat. El însă nu erea voios, şi a dis cătră călugăr că nu-i inimă în el.

Atuncĭ călugărul i-a dat o fluеră şi i-a dis să margă la

mă-sa sĕ-ĭ dică cu fluera. Voinicul aşa făcu cum i-a dis. A mers la mă-sa, a început a-i dice din fluеră, iară ea nu l'o cunoscut şi-o început a juca cu bălaurul. După ce au gătat cu jocul a dis mă-sa că ce cere pentru că le-o dis cu fluera? Nu cer mare lucru, fără numa inima copiluluĭ vostru, a dis voinicul. Mă-sa scóte inima dintro ladă şi i-o dă. Voinicul pleacă şi merge la călugăr. Acesta ia inima şi o pune in ciocul păsăruiceĭ, ce o adusese de unde se întâlnesc vĕnturile. Păsĕruica cu ciocul iĭ bagă inima pe gură. Acesta îndată se schimbă 'ntrun porumb şi aşa sbóră la mă-sa şi intră pe feréstră. Sĕ apucă apoĭ şi aruncă merele cele de aur, carele stătură până acum nevĕdute intr'un podişor.

Bălaurul se aplécă se le iee, atuncĭ voinicul îndată-i taie capul cu o sabie, ce rĕmase de la tatăl sĕŭ pe pĕrete. Aşa o scăpat lumea de bălaurĭ.

Voinicul o trăit apoĭ în pace, el o mers după fata cea de impĕrat din gradina cu merele de aur, o adus'o la el acasă şi s'a casĕtorit. Călugarul i-o cununat şi o fost un ospăţ mândru şi frumos cum nu s'o maĭ pomenit. Voinicul traesce şi adi de n'o fi murit. Mă-sa numaĭ cutéză se dică nicĭ o vorbă.

Me suiĭ pe o şea şi-o spuseĭ aşa; séua a fost ruginósă şi povestea mincinósă.

Me suiĭ pe o gaină să nu viu pin tină.

Petru Cenuşotca

(poveste din Criscior)

O fost ce-o fost, că de n'ar fi, în lume nu s'ar povevesti. O fost un om, ce-l chema: Impĕratu-roşu. El avea treĭ feciorĭ. Doĭ, feciorĭ, ca alta lume, iar al treilea nu plătea doĭ banĭ. Alt cum numele încă-ĭ era după firea luĭ. El avea numele de: Petru Cenuşotca.

Ăst nume i-l'o dat tatăl sĕŭ pentru că tot în gura cuptoruluĭ a şedut, de când era mic până ce-o trecut de 19 anĭ şi diulica

întrégă o petrecea cernând la cenuşă şi jucându-se cu cărbunĭ. După ce trecură toţĭ treĭ feciorii de anii *cătăniei*, or ḑis către tată-so:

„Tata să ne laşĭ să plecăm în lume se vedem harnicĭ suntem noĭ să trăim!“

Bine-o is tata-so, să *mereţĭ*: dar ce să caţĭ în lume Cenuşotco? Ce o face cenuşa fără tine?

„Oiŭ văiĭ io ce oiŭ face, nu sciĭ din ce tufă sare epurele!“

„Fie dară! a rĕspuns tată-so, du-te şi tu c'or maĭ *câştiga* êstĭ fraţĭ de tine să nu peĭ de fóme!“

Feciorii plecară la drum şi fie care căpătă de la tată-so câte-o păreche de desagĭ şi banĭ de drum. Şi mearsă ceĭ treĭ fraţĭ până la un loc de *inde* drumul ducea în treĭ părţĭ. Aicĭ încă Cenuşotca să arĕtă maĭ sfătos, şi *o is* fraţilor sĕĭ:

„Mĕĭ fraţilor! se lăsăm bâtele nóstre aicĭ, şi peste 21 anĭ să ne întórcem a casă şi să ne întâlnim iară aicĭ.“

De aci fraţiĭ se despărţiră şi Cenuşotca apucă pe drumul din mijloc, şi-o mers multă lume-'mpĕrăţie, cugetaĭ acum că no fost de cându-ĭ lumea în cenuşă. Intr'o séră ajunge Cenuşotca într'o pădure mare de *cer* şi de *cerulețe*, şi *inde* şi *inde* se maĭ vedea şi câte-*on goron* bĕtrân, şi *mee* prin pădure pe-o cărăruşă până dă de un foc mare. La foc un moşneag, maĭ bĕtrân ca pădurea, să-'ncălḑa şi-'şĭ usca *şolele* (opincĭ) şi obelele.

Cenuşotca cum văiĭ bĕtrânul iĭ dete *b neţie* ḑicêndu-ĭ!“ bună séra moşule.“

El iĭ mulţumi, şi-ĭ ḑice: „Ce cauţĭ tu *fĕtul* meŭ prin êst codru, *inde* nu se prea vĕd urme de om pămĕntean?“

Ce se caut? Am plecat şi io-'n lume unde-oĭ putea trăi, şi dacă-oiŭ putea, vreaŭ să mĕ-'nsor.“

„Apoĭ dacă-ĭ aşa treaba să *meĭ*, iată pe drumul êsta, până colo la dealul cel 'nalt, acolo te i întâlni cu *sfănta Lună*.

Ea-'ţĭ va putea spune, *inde* poţĭ să capeţĭ o muiere frumósă?

„Cenuşotca plecă în rĕvĕrsatul ḑileĭ şi *mee* ḑi de véră până'n séră şi ajunge la dealul cel mare, *inde-ĭ* arĕtase moşneagul. Sfanta Lună tomna să ivise de după deal, când dă cu ochiĭ Cenuşotca de ea şi iĭ ḑice: „bună séra!“

Sfânta Lună i-a mulţămit şi ĭ-a ḑis:“ Ce cauţĭ pe aicĭ?“

Cenuşotca ĭ-a rĕspuns: „umblu şi io să mĕ-'nsor şi nu pot să'mĭ capĕt muere, nu cum-va aĭ putea să mĕ îndrepţĭ unde-va?

Sfanta Lună i-a ḑis: „acum nu pot să-ţĭ spun, dară mâne séră să ne întâlnim în dealul cela 'nalt de colo şi-ţĭ voiŭ spune!“

In ḑiua următore Cenuşotca merse până acolo şi se-'ntâlni cu Sfânta Lună. Acésta cât ce-l-veḑu i-a ḑis:

„Bine om pământesc ce eştĭ; să-ţĭ spun dară despre ce m'aĭ întrebat.

Veḑĭ dealul cel mare dinaintea nóstră, acolo este o cetate cu un *palat* minunat, se meĭ până acolo, şi veĭ intra în el prin 12 uşĭ, la a 13-a uşă să baţĭ că'ţĭ va rĕspunde o fată négră ca *ţundra*; să intri în *lontru*, dar să nu te spăriĭ de ea şi de ce veĭ *văiĭ* în casă.

Acolo să rĕmâĭ treĭ nopţĭ. Multe suferinţe veĭ avea, multe veĭ păţi, dar orĭ-ce ţi-s'o întêmpla să nu ḑicĭ alta fără numaĭ: „cu D-ḑeŭ.“

Cenuşotca făcu cum i-a ḑis sfânta Lună. A mers în *palat*, a intrat prin cele 12 uşĭ, iară la al 13-a uşă bătênd i-a rĕspuns o fată neagră ca ţundra: „intră!“ Cenuşotca intră şi-o fată, nu alta fără ca fundul căldăriĭ, iĭ *stetea* 'nainte. Ea'l întrébă: „ce cauţĭ pe aicĭ că de 99 anĭ nu a umblat om pamentean? el a rĕspuns: „aşĭ vrea să mĕ însor.“

Bine!—adause fata—daca nu 'tĭ-va fi urît de mine să'ţĭ fiŭ eu nevastă!“

„Nu-mĭ va fi urît!“ adause Cenuşotca.

Una să-ţĭ spun, ḑise fata cea négra, 'ţi-va fi tare cu greŭ în 3 nopţĭ cătu-ĭ petrece aicĭ, dară cine ce ţĭ'o face tu să nu ḑicĭ alta fără numaĭ: „cu D-ḑeŭ! şi intru aceea fata se făcu nevĕḑută.

Când se însĕră, cam pe la 9 ceasurĭ, numaĭ ce începură dómne, a veni pe uşĭ şi pe ferestĭ dracĭ cu córne şi cu codĭ, de *cugetaĭ* că nu să maĭ gată. Cenuşotca înmărmuri când iĭ vĕḑu!

„Da bine, a dis căpetenia dracilor, pe tine om pământean cine te-o adus a'cĭ?“ Cenuşotca a rĕspuns: „cu D-deŭ.“

Draciĭ de negriĭ şi turbaţĭ ce eraŭ sĕ făcură măĭ blĕstămaţĭ şi începură a tăia pe Cenuşotca cu săbiile de-'l facură tot fărămĭ şi bucăţĭ. Cenuşotca când 'l tăiaŭ cu săbiile dicea „cu D-deŭ.“

Când fu pe la medul nopţiĭ, draciĭ o luară la *feĭgă* (fugă) care 'n cătrăŭ de nu le vedeaĭ călcâele.

Fata cea négră veni în lăuntru şi *văiĭ* pe Cenuşotca, tot bucăţĭ, ea se apucă 'ndată, puse apă vie peste óse şi Cenuşotca se făcu maĭ mândru şi maĭ frumos ca maĭ înainte. In nóptea a doua iarăşĭ veniră draciĭ şi séra tăiară pe Cenuşotca, dară fata 'l învie de noŭ In nóptea a 3-a nu numaĭ tăiară draciĭ pe Cenuşotca, dar iĭ împrăştiară si ósĕle prin casă. Fata cea négră şi acum punând apă vie peste ósĕ 'l învià. Nu trecu mult şi făcură un ospăţ mândru şi frumos.

Cenuşotca şi-o adus aminte de înţelesul ce avu cu fraţiĭ sĕĭ şi-o is soţieĭ sale: sunt acum trecuţĭ 21 anĭ decând am plecat de a casă, *şi ĭo aşĭ vrea mee* la părinţiĭ meĭ acasă.

Fata se învoi şi *dete* un inel la Cenuşotca, dicându-ĭ! „ţine acest inel şi cându-ĭ gândi la părintiĭ tĕĭ, atuncĭ îndată veĭ fi acasă, dar la mine să nu cugeţĭ de loc că va fi rĕŭ de tine.“

Cenuşotca luă inelul şi gândi să fie la locul de inde se despărţi de fraţĭ, dar aicĭ află numaĭ bâta luĭ că fraţiĭ luĭ apucară a *mee înainte,* fiind-că aŭ fost trecut de 21 anĭ. Cenuşotca *cugetă* apoĭ la părinţĭ şi-'ndată fu acasă.

Acasă era lume multă. Fraţii luĭ tomna făceaŭ ospăţul lor, şi eraŭ în gĭur de mese. Cum 'l văiĭ tată-so şi fraţiĭ pe Cenuşotca 'l întrebară cum de o întârdiat atâta? El le-o spus tótă păţania din fir în pĕr. Când fu maĭ pe urmă nu se putu să nu cugete la muerea sa şi iată că ea sosesce între meseni — négra cum era. — Meseniĭ toţĭ să spăriară. Muerea draculuĭ însă nu face mulţi pureci, iĭ dă o palmă luĭ Cenuşotcă, 'l ia de mână şi'l scóte afară, apoĭ iĭ dice: „ce ţi-am spus io; să nu cugeţĭ la mine!.

Cenuşotca se amărî tare şi'-ĭ dise: „n'am putut sĕ nu gândesc la tine“.

Nu va fi nimic adause ea. Intru aceea ca şi din gând ajunseră la locul, unde se despărţi Cenuşotca de fraţĭ. Acolo fiind Cenuşotca ostenit se culcă cu capul în pólă la muere şi adormi. Ea *mereŭ* iĭ punea capu' pe un muşuroiŭ şi-'ĭ lasă o hârtie lângă el, pe care a scris: „să-ţĭ cumperĭ o bâtă de oţel şi opincĭ de fer şi când s'or róde acestea, ne vom maĭ întâlni amândoĭ“ cu aceste ea se ca maĭ duse.

Când s'o tredit Cenuşotca, era singur ca cucul, cetesce hârtia şi plecâ la drum. Ajungênd într'o cetate 'şĭ cumpĕră o bâtă de oţel şi opincĭ de fer şi plecă 'nainte. După ce o călĕtorit multă lume 'mpĕrăţie, ajunge la un deal tot de cremine şi-'l *gure* până ajunge în vêrful luĭ. Acolo însĕră Cenuşotcă. Când fu pe la cina cea bună se uită în jos până în vale. Acolo se audi o holcă (larmă) mare şi înjurăturĭ, de gândeaĭ că se omóră ómenĭ. Cenuşotca *purcede* la drum şi ajunge de vale. Aicĭ eraŭ 3 dracĭ şi carĭ de carĭ strigaŭ: „se trimétă D-deŭ un ânger se le impartă avuţia că daca nu, se face mórte!“

Cenuşotca cum iĭ vede le dice: „ce bogăţie aveţĭ voĭ de împărţit?“

Un drac, care era maĭ negru a rĕspuns: „avem un *lecru* (vestă) pe care daca-l imbracĭ, nu te maĭ vede nimenĭ, o pungă, din care tot ieĭ şi nu se gată, şi-o părcche de *şole* (opincĭ) cu carĭ poţĭ păşi 3 milurĭ; aceste nu le putem împărţi!“

Las că vi-le împărţesc eŭ. Până cu una-alta, Cenuşotca pune mâna pe *lecru* şi-l imbracă, ia punga o pune in posunar şi *şolele* sĕ face că se uită la ele. Draciĭ ascepta să-le impartă; dar Cenuşotca păşi acum 3 milurĭ de pământ şi-ĭ intrebă pe dracĭ: „daca-l vĕd?“ Eĭ diseră că nu. Atuncĭ el se duse p'aci-'ncolo; iară draciĭ remaseră cu buzele umflate.

Până-ĭ bate 'n pălmĭ Cenuşotca fu la muerea luĭ. Acésta făcea ospĕţ cu altul. Cenuşotca scia rêndul căsiĭ, intră in casa muĭeriĭ şi se culcă in patul eĭ.

De odată vine o slugă și-l vede și mee de spune la dómnă-sa că un străin îĭ culcat în patul eĭ.

Numaĭ de cât trimete o slugă ca să-l aducă și pe acel străin la masă el veni în lontru și se pusă la spatele mireseĭ, dar nime nu-l putea vedea că era imbrăcat cu *lecru*.

După ce mâncară și se ospătară cu toțiĭ, Cenușotca a ḑis că fie-care să spună câte o poveste, și pe urmă va spune și el.

Ospețiĭ se uitară în tóte părțile dar nu *văiră* pe nimenea. Eĭ *ăndăliră* a spune câte o poveste, pe urmă începu și Cenușotca și a ḑis: „Tot omul când se căsătoresce, trebue se aibă un pat, o masă și o ladă cu încuĭetóre, iară la încuietóre trebuie să fie și o cheiă. Daca cheia cea de ântâiŭ se perde face omul alta cu *on faur*. Daca, acum găsesce cea de ântâiŭ, care o făcut'o odată cu lăcatul, care este maĭ bună, cea care a făcut'o cu faurul, orĭ care a făcut'o odată cu încuetórea?

Toțĭ respunseră că cheia cea de ântâiŭ e maĭ bună! La aceste vorbe Cenușotca a ḑis:

„Așa este și aicĭ: bărbatul cel de ântâiŭ este maĭ primit și maĭ cu vaḑă ca al doilea; atuncĭ punêndu șĭ *lecrul* peste nevastă și peste el sĕ făcură nevĕḑuțĭ, iară către óspețĭ a strigat: Se eșițĭ care cum puteți din casă că de nu, n'o fi bine de voĭ!“

Óspețiĭ se spăriară și-o luară la sănătósa, care în cătrăŭ. Petru Cenușotca a rĕmas singur cu nevastă-sa și de n'or fi murit, trăesc și astăḑĭ.

Iléna Cosânziana

(Din Trestia, comună în apropierea Bradului).

Era în vremile bĕtrâne, pe când trăia moș Crăciun maĭ alb ca néua, on împĕrat bogat cum sunt toțĭ împĕrațiĭ. El avea on fecior ce'l chema: *Ioniță-Fĕt-frumos*. Multe cele îĭ plăcea luĭ Ioniță, îĭ plăcea și jocul și *lăutașiĭ*, dar maĭ mult

îĭ plăcea să-șĭ petrécă cu caiĭ. De multe orĭ merea Ioniță cu caiĭ la pășune. Erea să *zeuit* (a uita) a vĕ spune că pășunea a maĭ bună de trifoiŭ o avea împĕratul lângă lacul numit al *Ḑînelor*. Din acest lac eșia câte o *ḑînă* când și când și să arăta ómenilor.

Odată a mers Ioniță cu stăvariul cu caiĭ la pășunea de lângă lacul *Ḑînelor*. Ioniță se culcă și adormi lângă țĕrmurile laculuĭ, iară stăvariul 'șĭ *caștiga* de caĭ. De-odată numa ce să mișca apa'n lac și ésă pe țermure o *ḑînă*, fată mândră, cum nu s'o vĕḑut încă alta pe sub sóre. Ea *mee* la Ioniță, 'l sărută și-ĭ *ice*: „scólă iubitul meŭ;“ dar Ioniță nu să treḑi Fata *ăndăli* a plânge, 'l sărută d*insnoŭ*, dar el tot nu să treḑi. Supĕrată se'ntórse *Ḑîna* la lac și se afundă în valurile apeĭ.

Stăvariul după ce 'șĭ săturase caiĭ, treḑi pe Ioniță și plecară călărĭ către casă. Pe drum o spus stăvariul la feciorul de împĕrat, tot ce făcuse *ḑîna* cu el. Ioniță se necăji el pe el, de ce nu s'a putut treḑi.

A doua ḑi iarășĭ plecară la pășune. Ioniță 'șĭ puse acum în gând să nu maĭ dórmă de loc; dar on somn, mai dulce ca mierea, îĭ închise ochiĭ fără voia luĭ. Vorba aia: „ce'i dulce și maĭ dulce și pe *tăieriŭ* nu se duce.“

Ḑîna ésă din lac 'l sărută pe Ioniță și cércă tóte, ca să'l treḑéscă, dar nu putu. Pe urmă plecă plângênd și se afundă'n lac.

Stăvariul *văise* și acum ce făcu ḑîna cu Ioniță. Par'că și luĭ îĭ era năcas. După ce'l treḑi pe Ioniță plecară către casă și-ĭ spuse, cum 'l sărută, și cum plânse *ḑîna văind* că nu 'l póte treḑi.

A treia ḑi iară mearsără Ioniță cu stăvariul cu caiĭ la pășunea de lângă lacul *Ḑînelor*. Ioniță să prinbla 'n sus, să prinbla 'n jos pe țermurele laculuĭ, numaĭ ca să nu dórmă, și ascepta ca dóră, dóră va eși ḑina din lac. De-odată ce cugetă, să pune jos pe iarbă și se uita pe lac. Atâta fu de ajuns. Somnul iară'l fură. Ioniță dormia dus. Ḑina ésă din lac se apropie de el 'l sărută, vrea să'l treḑéscă, începe

a plânge, nu scie ce să maĭ facă. Pe urmă văind că nu-l póte tredi a is: „De aicĭ 'nainte n'oiŭ maĭ veni.“ Luă apoĭ inelul de pe *gegetul* (degetul) luĭ Ioniţă şi 'l bagă la ea în *geget*, iară inelul eĭ l'o băgat în *gegetul* luĭ şi apoĭ s'afundă iară în lac.

Nu trece mult şi vine stăvariul, 'l scólă pe Ioniţă şi-ĭ spune cele întêmplate cu el

Ioniţă nu alta fără ţi-se părea că móre de năcas. Se uită apoĭ pe geget şi vědu un inel *strin* (străin) pe care erea scris: *„Iléna Cosânziana, din cosiţă florĭ îĭ cântă, nouĕ împĕraţĭ o ascultă.“*

Atâta-ĭ era destul luĭ Ioniţă El mee acasă şi tóte averile luĭ le'nparte la săracĭ. El 'şĭ face o părech de *şole* (se dice des în loc de opincĭ, nu cum-va e vorba latină „soleae?“) de fer, 'şĭ ia on băţ de oţĕl, şi plécă 'n lume ca să afle ştire despre Iléna Cosânziana.

Maĭ ântêiŭ o ajuns la cumnatu-so, carele ţinea pe sorusa aĭ maĭ mică şi'l întrebă: „nu cum-va aĭ audit tu, despre Iléna Cosânziana“? Nu! i-o rĕspuns cumnatu-so.

Ioniţă plécă maĭ departe şi ajunge la al doilea cumnat al sĕŭ, care ţinea pe soru-sa cea mijlocie. Intreabă şi de *iesta*: „nu cum-va scie ceva despre Iléna Cosânziana?“ Da de inde se sciu ĭo că numaĭ în poveştĭ se vorbesce despre ea, a rĕspuns cumnatu-so.

Dar dragostea, inde nu duce pe om. Ioniţă 'şĭ légă bine *şolele* cu curelele, 'şĭ ia băţul de oţel şi plécă maĭ departe dus de dor.

Pe urmă ajunge la al treilea cumnat, carele ţinea pe soru-sa *aia* maĭ mare. Intrébă şi pe acesta:

„Tu aĭ văit şi aĭ audit multe, trebue să sciĭ ceva şi despre Iléna Cosânziana?

Incă pĕn' acum n'am audit să fi fost cine-va la Iléna Cosânziana se scie inde şede, a rĕspuns cumnatul sĕŭ. Maĭ bine ar fi se te-'ntorcĭ tu acasă, să nu umbliĭ bătând câmpiĭ şi să te facĭ de vorbă la lume.“

Ioniţă tăcu şi numaĭ el sciù, ce înécă în inima luĭ. Nu

maĭ vorbi multe şi luându-şĭ rĕmas bun a plecat maĭ departe. Multe vă'ĭ şi multe dealurĭ, mulţĭ codriĭ frundoşĭ şi multe şesurĭ a trecut Ioniţă. Pe cine nu-l intâlnea, pe acela nu-l întreba de Iléna Cosânziana, dar nime nu-ĭ scia spune nimic despre ea.

„Ce sum io bun fără Iléna, oiŭ mee cât ţine pămêntul şi până inde luminéză sórele“ 'şĭ icea Ioniţă. Merea şi nu se ostenea. Iléna nu'ĭ maĭ eşia din cap. Câte-odată părea că e înaintea luĭ, dar vedea apoĭ că *numa* 'şĭ năluceşte el.

Aşa gândindu-se şi suindu-se pe on munte, ajunge în vêrful luĭ. Aicĭ ajungea sórele *numa când apunea*. De oparte a munteluĭ era o peşteră întunecósă. Aicĭ intră Ioniţă-Făt-frumos şi *mee, mee,* dar nu dă de *ţipenie* de om, numaĭ şerpiĭ şi alte *jivinĭ* să mişcaŭ încóce şi-'ncolo, dar Ioniţă nicĭ grijă n'avea de ele.

In urmă vede-'n depărtare o zare de lumină şi se abate în acea parte. Ioniţă 'şĭ îndoeşce paşiĭ şi iată-l că ajunge la o mó ă, cum nu maĭ *văise* până aci în lung drumul luĭ. On rîŭ repede, cu apă négră, ca *ţiundra*, mâna roţile moriĭ, de gândeaĭ că sbóră.

Bucuria luĭ Ioniţă. El intră 'n móră, dar aicĭ nu eraŭ ómenĭ ca în alte morĭ. Şi vorba e că vaĭ de móra *inde* nu merg mulţĭ ómenĭ Să uită Ioniţă în drépta se uită-'n stânga, pe urmă dă cu ochiĭ de on bĕtrân, ce'şĭ ridica genele cu cârligele, atâta era de bĕtrân. Bĕtrânul nu ajungea să bage *fănina* (în loc de farina) în sac, aşa venea de gros.

„Bună diua moşule!“ îĭ dise Ioniţă bĕtrânuluĭ.

„Să fiĭ sănĕtos voinice!“ a rĕspuns bĕtrânul, dar pentru D-deŭ, ce vênt te abate pe aicĭ, că încă om pămêntean n'o călcat în *iasta* móră?

D'apoĭ se vede că aşa-ĭ data omuluĭ să umble peste nouĕ mărĭ şi nouĕ ţĕrĭ, ca să védă multe. Am umblat şi io şi încă nime nu mi-o şciut spune după ce-am întrebat, póte d-ta moşule, *carele* eşti bĕtrân ca vremea, veĭ sci să-'mĭ spuĭ.

Bĕtrânul 'şĭ ridică genele cu cârligele, 'şĭ sgâesce ochiĭ către Ioniţă şi apoĭ 'l întrebă: „ce caută?“

Ioniţă a rĕspuns: „nu cum-va aĭ audit ceva despre Iléna Cosânziană?

„D'apoĭ că móra *iasta* e a eĭ şi numaĭ pentru ea macin io în tótă diua Nouĕ pajurĭ aduc fie-care câte 4 sacĭ de bucate la móră şi până'n diua următóre trebue să fie măcinate"!

Ioniţă 'şĭ îmbună inima şi prinse putere, apoĭ maĭ una, maĭ alta şi prinse prietenie cu bĕtrânul. Ba pe urmă la rugarea luĭ Ioniţă bĕtrânul îl lasă pe el ca să câştige de *fănină* şi să o bage în sacĭ. Bĕtrânul se *dete* apoĭ pe nesce sacĭ şi nu'ĭ trebui multe să adórmă, fiind tare ostenit. Atâta doria Ioniţă. Iute bagă fănina în sacĭ, iară într'un sac se vîrî cum putu şi el, şi cusu sacul pe din *lontru*.

Intr'acea sosiră pajurile, făcênd larmă mare, începură a striga după bĕtrânul: „gata'ĭ fănina?" Bêtrânul d'abia se tredi din somn, 'şĭ ridică genele, să uită 'n cóce şi încolo, dar junele nu era ca 'n palmă Făcu ce făcu bĕtrânu, aşa somnoros, şi puse saciĭ la pajurĭ în spate, iara ele ca maĭ du-te către casă, ca gândul şi ca vêntul.

Bĕtrânul, vedĭ bine, a rĕmas în móră că aicĭ avea să móră bag-sémă. Mult 'şĭ bătu capul bietul bĕtrân, inde póte să fie junele, póte o fi cădut în apă, póte o fi plecat iară pe cea l'altă lume la ómeniĭ pămĕntenĭ.

Ioniţă însă era în loc bun. Pajurile duseră saciĭ la Iléna Cosânziana şi 'ĭ deteră bucătaruluĭ. Acesta deslégă on sac, tomna sacul inde era Ioniţă. Maĭ mare iĭ fu spaima bucătaruluĭ, când îl vĕdu pe Ioniţă eşind din sac.

„Dar cum aĭ ajuns aicĭ pentru D-deŭ, fiind om pămênteau?"

„Bine," dise Ioniţă, şi'ĭ arĕtă inelul din deget pe carele era scris: „Iléna Cosânziana, din cosiţă florĭ 'ĭ cânta, nouĕ împĕraţĭ o asculta."

Bucătarul nu maĭ ise nimic şi ţinu pe Ioniţă la el în casă.

Intr'o di bucătarul trebuia să facă pâne la Iléna Cosânziana că ea nu mânca, fără numaĭ din mânile luĭ, Ioniţă a is bucătaruluĭ: „lasă-mĕ să fac io pâneă şi să vedĭ ce pâne bună oiŭ face!"

„Bine," dise bucătarul.

Inde nu s'apucă Ioniţă, să sufulcă, şi frământa pânea, apoĭ o bagă în cuptor! Când a scos bucătarul pânea cóptă din cuptor nu putea să se mire destul cât era de crescută.

O duse apoĭ la Iléna şi ea încă cum luă pânea în mână îl întrebă pe bucătar: „cine o făcut pânea aşa crescută şi frumósă?"

„Cine s'o facă, a rĕspuns bucătarul. Io am făcut'o."

După ce s'o gătat cuptorul *iesta* de pâne, bucătarul iarăşĭ găti cele de lipsă ca să cócă *din snoŭ*. Ioniţă s'apucă iară el de pâne şi acum o făcu cu două părţĭ maĭ bună şi maĭ frumósă ca maĭ nainte Iléna se miră mult *văind* că pânea e tot maĭ bună.

Pânea trecea maĭ iute ca altă-dată, ce să nu trécă pânea bună ca colacul.

Bucătarul trebuia să cócă a treia óră.

Luĭ Ioniţă îĭ salta inima de bucurie. Să apucă şi cóce şi al treilea cuptor de pâne, dar acum ce să gândeşte, ce nu, bagă inelul Cosânzianiĭ într'o pâne.

Bucătarul duce iară pânea la Iléna Cosânziana, asta rupe o pâne pe la mijloc şi iată că cade jos on inel. Iléna ridică inelul şi vede că e al eĭ, apoĭ întrébă pe bucătar: „cine a făcut pânea?"

Bucătarul că teacă, că pngă, dar pe urmă trebui să spună că Ioniţă o făcut pânea.

Îndată o trimes Iléna după Ioniţă, l'o adus în casă şi *văindul* l'o sărutat, apoĭ a poruncit să i se dee nişte haine tot de aur că hainele ce avea Ioniţă eraŭ *nelăute*.

După două sĕptămânĭ Iléna se cunună cu Ioniţă-Fĕt-Frumos, ş'o tras un drăguţ de *uspăţ* (ospăţ) de s'o dus vestea peste nouĕ hotare.

După cununie Ioniţă căpetă tóte cheile de la Iléna. El era acum domn peste curţile eĭ. Numaĭ de la o pimniţă nu'ĭ dete Iléna cheile După câte-va dile Ioniţă voia să scie: ce póte să fie în pimniţă? El cere cheia şi Iléna i-o dă şi aceia. Mergênd Ioniţă la pimniţă o descue şi se uită 'n *lontru*; dar de odată aude un glas gros dintr'o bute, dicênd

ca să deschidă uşa maĭ tare. Ioniţă o deschide, dar pe cum o deschidea sărea câte un cerc de la bute, până săriră tóte, şi inde nu ese on smeŭ căt on munte şi aţă lă Iléna Cosânziana, pe care *va luat'o şi va dus'o* (în loc de o luat'o şi o a dus'o) peste nouĕ hotare.

Ioniţă *ăndăli* a plânge, dar în zadar ; după ploĭe *căpeneag*. Acum de snou trebuia să caute pe Iléna Cosânziana. El îşi luă iară *şolele* de fer şi băţul de oţel şi plecă în lumea largă. Mee junele nostru mee, şi maĭ stă şi se gândesce în sine ; dar el era de vină şi n'avea cuĭ se-'mpute. După marĭ *străpaţie* ajunge Ioniţă la Sânta Vinerĭ şi bate-'n pórtă. Sânta Vinerĭ o is : „dacă eştĭ om bun intră, dacă nu, te depărtéză nouĕ hotare de aicĭ că am o căţea cu dinţiĭ de oţel şi tot te mâncă.“

Om bunu-'s, o is Ioniţă.

S-ta Vinerĭ il lasă în lontru şi apoĭ 'l întrebă ce caută, Ioniţă 'ĭ-a spus tótă întâmplarea. S-ta Vinerĭ se uită lung la el după ce o gătat de spus pare că voia să'ĭ dică : inde nu-ĭ cap, vaĭ de picióre.

„Dar bine să nu-ţĭ perdĭ nădejdea“ o is S-ta Vinerĭ, iată aci 'ţĭ daŭ on arc, iesta îţĭ va prinde bine odată.“

Ioniţă îşĭ luâ arcul şi plecâ la drum. Mee multă lume împĕrăţie, ca D-deŭ să ne ţie, pe urmă ajunge la o casă, d'asupra căreia croncăneaŭ corbiĭ şi urlaŭ lupiĭ, de gândeaĭ că'ĭ perirea lumiĭ.

Aicĭ intră Ioniţă şi dă de o babă, de gândeaĭ că'ĭ mama draculuĭ, avea nişte picióre ca de cal, dinţiĭ de oţel şi nişte degete ca secerea. Bĕtrâna cum il vede 'l întrébă ce vênt l'o bătut pe la ea. Ioniţă 'ĭ-o rĕspuns că „s'ar băga slugă.“

Bine, o is bĕtrâna. Io tomna am lipsă de on slugă, să te bagĭ la mine că n'am să-ţĭ daŭ nimic de lucru, numaĭ să ducĭ şi să aducĭ o iapă de la păşune în tótă séra.

Invoirea fu gata. Anul pe acelea *têmpurĭ* era numaĭ de 3 dile şi *cugeta* Ioniţă on an nu ţine cât lumea. Când fu séra, bĕtrâna ia dat iapa s'o ducă la păşune, dar i-o *prichit* (l'o făcut atĕnt) se-o *caştige* (îngrijéscă) bine, că de nu,

nu-ĭ stă capul inde-ĭ stă. Ioniţă sĕ sui călărĭ şi hait la păşune cu ea, nu uită însă a-şĭ lua şi arcul cu el.

Mergênd Ioniţă călărĭ întâlnesce o pasăre cu piciocul rupt. El cum o vede tinde arcul s'o săgete ; dar pasĕrea 'ĭ dice : „lasă-mĕ maĭ bine 'n pace, şi vino de-mĭ légă ĕst piciór, că bine ţi-oiŭ prinde odată“.

Luĭ Ioniţă 'ĭ fu milă de pasere, iĭ légă piciórul şi plecă maĭ departe. După-ce o ajuns la păşune, ce s'o cugetat, ce nu, dar nu s'o scoborât de pe iapă, ca nu cum-va se-o pérdă.

Iapa *măéstră* pasce cât pasce, Ioniţă adórme în spatele eĭ, şi când pe urmă iapa aşedă pe Ioniţă pe o peatră, iară ea sĕ făcu pasere şi o sburat în pădure cu alte păsĕrĭ, unde începu sĕ cânte.

Când fu de către diuă, Ioniţă se tredesce şi în loc de iapă, şedea pe peatră cu frâul în mână. El începu a plânge aşa de jalnic, în cât unele păsĕrĭ încetară d'a cânta.

De odată numaĭ ce se tredesce Ioniţă că pasĕrea la care-i legase piciorul, *stetea* lângă el şi începu a-ĭ vorbi : „ia nu-ţĭ fie frică nimica, că va veni iapa de voe bună“.

Atuncĭ pasĕrea *măéstră* porunci la tóte paserile sĕ cânte şi sĕ caute daca se află intre ele o pasĕre *strină*, s'o scótă afară şi s'o aducă la Ioniţă. Pasĕrile cântară şi de pe cântec cunoscură pasĕrea cea *strină*. Numaĭ de cât o scóseră dintre ele ş'o aduseră la Ioniţă. Esta cum o vede *va lovit'o* (în loc de o a lovito) cu frâul peste cap şi iĭ dice : „ho, iapa babiĭ nu te fă pasĕre, ci te fă iapă cum aĭ fost !“ Pasĕrea se face iapă, Ioniţă o încălecă, şi cât baţĭ în palmĭ o fost acasă la babă.

Baba văind iapa, nu scia ce să facă de mânie, mee la iapă o bate bine şi ĭ dice : că daca o află şi a doua óră, e vaĭ de stéua eĭ.

A doua séră, Ioniţă iarăşĭ duce iapa la păşune şi când colo cu cine se întâlnesce ? Cu un sĕrman de epure cu piciorul rupt. El scóte arcul să-l săgete ; dar epurele iĭ dice : „nu mĕ săgeta, maĭ bine légă,mĭ ĕst picior şi bine ţi-oiŭ prinde odată“. Ioniţă iĭ légă piciórul şi-l lasă să méargă.

Ajungênd la păşune lasă iapa să pască, iară el remâne călare şi ca să nu adórmă 'şi pune pe la grumadi nisce spinĭ. Eĭ, dar somnu-ĭ dulce şi-ţĭ vine când nicĭ nu gândescĭ. Ioniţă adórme, iapa 'l lasă pe o peatră cu frâu! în mână, iară ea se face epure, ş'o ia la *feigă* (fugă) prin pădure cu alţĭ epurĭ.

După ce s'o tredit, vede că iapa nu-ĭ, începe a plânge şi a se văeta de resuna câmpul şi pădurile. Atuncĭ sosesce epurele cel schiop şi-ĭ dice: „las numaĭ pe mine, c'om afla-o noĭ".

Inde nu mee epurele şi adună pe toţĭ epuriĭ, se uită la eĭ şi cunósce pe epurele cel *strin* de pe dinţĭ că eraŭ prea laţĭ. Incepe apoĭ a-l muşca şi pişca până ce epurele strin fuge afară din pădure. Ioniţă era tomna acolea şi-ĭ dice: „ho, iapa babiĭ nu te face epure, ci te fă iapă cum aĭ fost." Atuncĭ o şi lovesce cu frâul şi epurele se face iapă. El se suie călare şi hait, către casă cu iapa. Baba, pusese o căldare cu apă la foc şi numaĭ ce clocotea apa, ea ascepta să vină Ioniţă fără iapă acasă, ca să-l fierbă în căldare de viŭ, apoĭ să-l omóre. Când văiĭ iapa, era se crepe de mânie, 'şĭ muşca cu dinţiĭ ceĭ marĭ limba şi nu ice o vorbă luĭ Ioniţă.—Mee însă baba nóstră la iapă şi c'o frigare arsă bate iapa până îĭ curseră sudorile pe frunte, apoĭ îĭ *prichi de snoŭ* să se ascundă ca să n'o maĭ afle.

A treia séră Ioniţă mee iară cu iapa la păşune, el iară adórme, pare că fu făcătură pe el. Iapa acum se face on stejar bĕtrân la mijlocul pădureĭ, tocma acolea ş'o implantat rădăcinele, inde durmia epurele cel schiop, 'l tredise sărmanul din somn.

Când se tredi Ioniţă, iapa ca-'n pălmĭ. Din ce fu necăjit maĭ nainte, acum era maĭ necăjit. *Văise* cât e de turbată baba.

Dar vorba cea: când necazul 'ĭ maĭ mare, D-dḑo 'ĭ de ajutóre.

Iată că sosesce pasărea cea măéstră şi epurele cel schiop şi-ĭ dic: nu te supĕra nimic, aĭ bun băţ în mână, trăsneşte cu el pe toţĭ arboriĭ din pădure şi-ĭ găsi iapa. Ioniţă aşa

făcu. Când trăsni ştejarul cel bĕtrân, iapa sare eât colo, iară el îĭ dice: „ţioă iapa babiĭ, fă-te iapă cum aĭ fost!"

Stejarul să face iapa şi Ioniţă plécă către casă; cât 'l-a *văst* baba cu iapa, aşa s'o rânjit de tare în cât uniĭ dinţĭ i-o *rĕmâns* bine frumos încârligaţĭ.

Anul se plinise acum şi Ioniţă îĭ dice babiĭ: aşa-i că bine te-am slujit? „Bine" rĕspunse baba. Vino acum în grajd să-ţĭ alegĭ on cal, cum ne-a fost tomneala! Dar maĭ ânteiŭ să ţĭ daŭ să mâncĭ ceva că-ĭ fi flămând. Ioniţă se puse la mâncare şi pe când mânca maĭ bine, pasărea, care îĭ legase piciorul, intră pe feréstă la el în casă şi iute îĭ şopteşte: „să-ţĭ alegĭ calul cel maĭ urît!"

După mâncare a mers Ioniţă cu baba în grajd şi inde nu-ĭ arăta baba tot feliul de caĭ: roibĭ, murgĭ, porumbĭ ş. a. şi-ĭ dise să-şĭ aleagă unul.

In fundul grajduluĭ era on cal urît rîios, de se nu te uiţĭ la el.

„Iesta să-mi-l daĭ, o is Ioniţă".

„Cum să-ţĭ daŭ acela de ruşine," a rĕspuns baba, ia-ţĭ altul, care vreĭ.

Dar Ioniţă numaĭ pe acela 'l doria şi baba o trebuit să-il dee.

După ce-o căpătat Ioniţă calul, ş'o luat rĕmas bun de la baba, ş'o plecat la drum. Abia a eşit cu calul din curte atâta era de prăpădit.

Dar n'aĭ grije că se facu apoĭ cal. A rênchezat calul cel rîios odată şi s'o făcut on cal mândru să sborĭ în norĭ cu el. Avea 14 spline acest cal şi nu se ostenia nicĭ când.

Ioniţă se suie călărĭ şi când o gândit că-ĭ la Ilénă, o şi sosit acolo la curţile smeuluĭ.

Iléna ducea apă de la fântână şi cum o vĕdu Ioniţă, o îmbrăţişă şi-o sărută. Ea 'l cunoscu îndată.

Apoĭ se suiră amêndoĭ pe cal şi ca maĭ dute.

Smeul însă prinse iute de veste şi inde nu încălecă pe calul luĭ şi fugea, fugea cu el, să rupă pămêntul, numaĭ să-ĭ ajungă. După ce-o *vĕşt* smeul că nu-ĭ póte ajunge, o strigat către calul luĭ Ioniţă: să arunce jos pe domnu so,

că-l va scălda tot în lapte şi-ĭ va da de mâncare numaĭ zăhar şi ovĕs. Ioniţă audind aceste o strigat cătră calul smeuluĭ că îĭ va da de mâncare tot trifoiŭ şi-l va scălda în picurĭ de rouă.

Cât ce audi aceste calul smeuluĭ 'l trântesce pe smeŭ de-l face tot fărâme şi-l zdrobesce cu piciórele, apoĭ fuge şi ajunge calul luĭ Ioniţă.

Ioniţă se suie apoĭ pe calul smeuluĭ, iară Iléna Cosânziana rĕmâne pe cel-l-alt şi se duc, apoĭ duc, multă lume împĕrăţie, trec nouĕ hotare, şi ajung a casă iară.

După ce ajunseră la *palaţurile* Ileniĭ, făcură apoĭ o nuntă şi adunară lume multă. Era la nunta iasta, *tóte dînele lacului şi cântaŭ şi jucaŭ*, nu s'o maĭ pomenit nicí în cer, nicĭ pe pământ.

De n'or fi murit miriĭ trăesc şi astă-dĭ.

Mă suiĭ pe on cărbune şi n'am ce maĭ spune ; m'am suit pe o custură ruginósă şi-o spuseĭ cam mincinósă.

Iléna Costânteana

(din comuna Ribiţa, lângă Crişul-alb, aprópe de Brad).

O fost odată fost, că de n'ar fi fost, nu s'ar povesti ca un purece a plesni. Or' fost on moş şi-o babă, bĕtrânĭ amêndoĭ, albĭ pe cap, de gândea-ĭ că i-o tot nins de cându-ĭ lumea. Până fură maĭ tinerĭ şi până când le şedea bine cu prunci în braţe, nu avură bĕtrâniĭ noştriĭ nicĭ on prunc. Şi ce să vedĭ ! Acum la bĕtrâneţe, una-douĕ, baba bĕtrână apucă grea. Cum, cum nu ! dar bĕtrânul din când în când, aşa umblând singur dicea : o să se ducă minune de noĭ, acum la bĕtrâneţe să legănăm şi prunciĭ noştriĭ. Cum s'o întêmplat şi iasta, nu-ĭ lucru mare, că multe minunĭ s'or întêmplat în lume.

Intr'o bună diminéţă se scólă bĕtrâna, pe la cântatul cocoşilor de diuă, şi maĭ direge una, maĭ alta prin casă, ca muierea *vrednică* (în loc de harnică) ; dar nu erea voiósă şi

gluméţă cu bĕtrânul, ca altă dată, pare-că o *păscuia* (avea presimţire) ceva, erea necăjită şi pace. Se crăpase bine de diuă, de puteaĭ să vedĭ bine'n casă. Bĕtrâna luă o mătură şi *ăndăli* (începu) a mătura prin casă, cum-ĭ datina la muierĭ. O blestămată de aşchie însă îĭ tot săria pe dinainte, *ţup* dincóce, *ţup* dincolo ! Inde nu se *cătrăni* bĕtrâna, căcĭ orĭ-ce făcea aşchia colea rĕmânea şi n'o putea mătura în gunoiŭ. Pe urmă, nicĭ una nicĭ alta, bĕtrâna pune mâna pe aşchie şi ţup cu ea'n gură ş'o-'nghite.

Aşchia fu înghiţită în ceas bun. Nu trecu mult şi bĕtrâna făcu on prunc frumos şi trunchios, cum n'o maĭ fost altul pe sub sóre. Când fu pruncul de o di, erea ca altul de o sĕptămână, când erea de o sĕptĕmână, erea ca altul de o lună, când erea de o lună, erea ca altul de on an. Creştea, creştea pruncul a minune, şi erea de bucuria părinţilor. Când fu véra, bĕtrânul şi bĕtrâna văiră că ómeniĭ merg la sapă la cucuruz. Ce să facă şi eĭ, merseră la sapă. Pruncu 'l vrea lăsa acasă, dar nu avea cu cine, că leac de om nu era pe a casă. Nicĭ nu prea era inima la loc bĕtrâneĭ să-şĭ lase pruncul dinaintea ochilor, de aceea 'l duseră cu eĭ la sapă.

Bĕtrânul şi bĕtrâna săpa de diminéţa până séra, iară pruncu luĭ îĭ făcea umbră şi acolo 'l lăsa, cine să fi şi stat tot după el. Pruncul să maĭ juca, dar maĭ şi plângea. De câte-orĭ însă plângea, mamă-sa îĭ icea : „tacĭ tu dragul mamiĭ, când veĭ fi mare ţi-oiŭ da de muiere pe Iléna Costânteana cu pĕrul de aur.“ Pruncul atuncĭ îndată tăcea.

După ce crescu pruncul mare o is către mă-sa : „Nó mamă să'mĭ daĭ de muiere pe Iléna Costânteana cu pĕrul de aur, că mie de alta nu-mĭ place !“

Vaĭ ! dragul mamiĭ, da io de inde să pot aduce pe Iléna Costânteana, că numa din poveste i-am audit de nume.

Dacă aşa-ĭ tréba las că mĕ duc io s'o găsesc numa fă-mĭ merinde de drum şi să-mĭ bag în traistă.

Mă-sa ăndăli a plânge şi a'l ruga să nu mérgă, dar n'avu ce-ĭ face. El nu vru s'o asculte. După ce i-o gătit merin-

dea şi o pus'o în traistă o is către mă-sa: „Să nu fiĭ supěrată după mine că acum îs om de a *trăirea.*“

Junele plecă apoĭ cu D-ḑo la drum, ş'o mers prin câmpiĭ ierboşĭ, prin codriĭ frunḑoşĭ, peste dealurĭ, peste vălĭ, nouě mărĭ şi nouě ţěrĭ, o mers multă lume împěrăţie, ca Dumneḑo să ne ţie. In urmă o ajuns într'o pustie tăcută, inde nicĭ păsěrĭ nu ciripea, nicĭ frunḑele nu se clătea. Acolo odată junele nostru: Petru-Pěr-Frumos, că aşa-l chema, vede nişte curţĭ mândre şi frumóse. In acele curţĭ şedea Sfânta Mercurĭ.

Petru-Pěr-frumos intră în casă, dar nu *văiĭ* pe nime 'nlontru. Sfânta Miercurĭ era la biserică. Petru, văind că-'n casă nu-ĭ *căştigat* luă mătura de dupa uşă şi cât baţĭ 'n pălmĭ casa fu *câştigată* şi tóte puse la locul lor, apoĭ să pitulă sub *on* pat. Când veni Sfânta Miercurĭ acasă îĭ fu maĭ mare mirarea, văind cât de mêndru-ĭ câştigat în casă; şi de aceea o is: „cine să-mĭ fi aşeḑat aşa frumos prin casă? De l'aşĭ şti io, cu mare dar l'aşĭ dărui.“

Petru-Pěr-Frumos a rěspuns: „io-'s acela,“ şi eşi de sub pat.

Sfânta Miercurĭ, bună cum era de inimă, 'l întrebă pe Petru-Pěr-Frumos: „Ce ceĭ (cerĭ) de la mine, fiind-că 'mĭ-aĭ căştigat casa?“

„Nu cer nimic alta, a rěspuns Petru, fără numaĭ să-mĭ spuĭ, inde locueşte Iléna Constânteana?“

„Iasta nu-ţi-o pot spune, a is Sfânta Miercurĭ, că io încă nu sciŭ. Dar iată 'ţĭ daŭ on frâŭ de aramă, şi când veĭ avea lipsă de cal să scuturĭ numaĭ frâul, şi 'ţĭ-o veni on cal de aramă, gătat înşelat numaĭ să te suĭ călărĭ. Plécă şi meĭ. la Sfânta Vinerĭ, póte că ea o sci, inde şede Iléna Costânteana!“

Petru, cum auḑi aceste vorbe, să'ĭ vrea fi dat orĭ-ce, nu ar maĭ fi asceptat. El luă frâul şi plecă la drum.

Când fu pe la prânḑul cel bun, sosi la nisce curţĭ frumóse. Aci locuia Sfânta Vinerĭ. El intră în lontru, dar nu află pe nime acasă. In casă nu era măturat, de aceea Petru luă o mătură şi *căştigă* frumos în casă, inde nu ştergea Petru laviţele de prav, de gândeaĭ că-ĭ la el acasă. După ce gată

cu *orênduitul* sě bagă Petru sub on pat. Intr'o clipită sosi şi Sf. Vinerĭ de la biserică, şi văind casa frumos căştigată o is: „să sciŭ cine 'mĭ-o câştigat casa, l'aşĭ dărui cu mare dar.“

Junele nostru eşind de sub pat o is: „io *sum.*“

Sf. Vinerĭ se uită lung la Pěr-Frumos, ş'apoĭ 'l întrebă: „Ce ceĭ de la mine pentru că 'mĭ aĭ curăţit casa ca o oglindă?“

„Nu cer nimic, numaĭ sě-mĭ spuĭ inde locueşte Iléna Contânteană?“

„Vaĭ! dragul meŭ, cu tótă inima 'ţĭ-aşĭ spune, dar io încă nu sciŭ, o is Sf. Vinerĭ. On dar frumos însă să-ţĭ daŭ. Iată aci on frâŭ de argint, şi când veĭ avea lipsă de cal, să scuturĭ numaĭ frâul şi îndată ţi-o veni on cal de argint cu frânele şi şalele de argint, gata numaĭ să te suĭ călărĭ pe el!“

Petru luă frâul şi tăcu *mulcum* (se aude şi mulcuma).

„Să meĭ la sf. Duminecă—grăi Sf. Vinerĭ—póte că o sci că are on fiŭ: *Sórele*, acésta póte va sci, altul nu!“

Junele plecă, şi merse, merse până a ajuns la Sfânta Duminecă. Sfânta Duminecă încă nu eşise de la biserică, că era ḑi de sěrbătóre. Junele intră în casă, şi câştigă frumos, apoĭ se *tupilă* sub pat. Nu trecu mult şi veni Sf. Dumineca Şi ea cum intră în lontru, văind casa căştigată o is: „Mare lucru i-aşĭ da, sě sciŭ cine mĭ-o *orênduit* în casă“!

Petru ese de sub pat şi ice: „io-'s acela!“

Sf. Duminecă par'ca nu putea să créḑa. Intrebă apoĭ pe june: „Ce ceĭ de la mine, pentru-că mi-aĭ lucrat atâta“?

„Nu cer mare lucru—a rěspuns Petru—fără să-mĭ spuĭ, inde locuesce Iléna Constânteana?“

„Bucuros ţi-aşĭ spune dragul meŭ—o is Sf. Duminecă,—dar io încă numaĭ de nume i-am auḑit! Sě asceptĭ însă că iată acuşĭ e la amédĭ, când fiul meŭ, *Sórele* stă în loc şi vine la mine, ş'apoĭ l'oĭ întreba. Dacă n'o sci fiul meŭ, nu maĭ sci nime pe lume.

Junele o *rěmas* aci, şi se odihni că era ostenit de drum. Când fu la améḑĭ Sórele *stătu* pe loc, iară mă-sa îl chemă

acasă, şi ducêndu-se cu el în pimniţă (pivniţă) ca să nu se topéscă l'o întrebat că: „inde şéde Iléna Constânteana?"

Sântul Sóre a rěspuns: „Iléna Constânteana locueşte într'on munte de *Glajă* (sticlă) inde om pămêntean nu póte să calce!" Apoĭ eşind sórele din pimniţă s'o dus p'aci-încolo; iară Sfânta Dumiuecă o spus luĭ Petru inde şede Iléna Constânteana.

Pěr-Frumos nu maĭ putea de bucurie, el mulţumi frumos la Sf. Duminecă, apoĭ luându'şĭ sănatate bună voia să plece. Sf. Duminecă însă i-o is: „Staĭ puţin pe loc! Iată aicĭ 'ţ daŭ on frâŭ de aur, şi când 'ĭ avea lipsă de on cal, sě scuturĭ numaĭ de frâŭ şi îndată 'ţĭ-o veni, gata înşelat, on cal de aur cu şéua de aur, numaĭ să te puĭ călărĭ pe el."

Petru luă frâul şi-apoĭ plecă. Merea Petru ḑiua, merea nóptea, ca omul ajuns de dor. Pe cine întâlnea 'l întreba: „nu scíĭ inde locueşte Iléna Constânteana?" Dar nime'n lume nu-ĭ putea spune. Uniĭ iceaŭ că nicĭ n'aŭ auḑit de ea, alţiĭ că numa'n poveştĭ or auḑit de ea. Petru nu'şĭ perdea *corajul* şi par'că nicĭ nu se ostenia de drum. In urmă numa ce vede Petru strălucind on munte tot de *glajă* de'ţĭ fugea ochiĭ pe el. Era muntele, inde şedea Iléna, dar atâta era de înalt de nu să vedea până'n vêrful luĭ. Petru ajunse acum la munte şi cercă să se suie, dar nu putu face nicĭ doĭ treĭ paşĭ pe glajă în sus. Atuncĭ îĭ veni în minte de frâne. Iute o scos frâul de aramă din traistă, 'l scutură, ş'on cal mândru şi frumos de aramă stătu 'naintea luĭ gata înşelat, ba încă şi luĭ Petru îĭ aduse on rênd de haine de aramă.

Pěr-Frumos să îmbracă cu hainele şi-*apoiţ* să sui călări. Calul sta să sbóre numa. La potcóve cuiele eraŭ de o palmă de lungĭ. Petru suia călare pe munte. De la on *těmp* să róseră cuiele la potcóve şi calul poticni de era pe aci să cadă. Atuncĭ junele scutură frâul de argint, ş'odată on cal de argint şi c'on rând de haine de argint a fost aci; iară calul de aramă peri, ca şi când n'ar fi fost. Cuiele la potcóve eraŭ de on cot de lungĭ. Pe acest cal o mers Petru până

la jumětatea munteluĭ, dar şi ěstuia i se tociră cuiele de la potcóve şi poticni. Petru scutură frâul de aur şi îndată ca din ceriŭ se iveşte on cal de aur, cu on rênd de haine de aur pentru el. Calul de argint se face nevěḑut şi Petru bagă frâul de argint în traistă, apoĭ călări pe calul de aur plecă maĭ departe pe munte. Cuiele la potcóve eraŭ de on stânjin. Când fu aprópe de vêrful munteluĭ, calul nu maĭ putea mee, cuiele să tociră şi calul să făcu nevěḑut. Petru Pěr-Frumos să lăsă 'n cóte şi *ghenunchĭ*, şi aşa mereŭ, mereŭ o ajuns pe vêrful munteluĭ.

Pe vêrful munteluĭ nu era alta fără raiŭ pămêntesc. Câmpiĭ întinse, codriĭ frunḑoşĭ şi ape limpeḑĭ ca *criştaiul*. Sate şi oraşe eraŭ o mulţime, carĭ de carĭ maĭ frumóse. Petru plecă la drum şi voios trecea din sat în sat, din cetate în cetate. In urmă a ajuns la o cetate frumósă. Petru nu maĭ văise în viaţa luĭ aşa curţĭ frumóse ca aicĭ; dintre tóte curţile însă una era maĭ *pompósă*. In curtea iasta locuia Iléna Costânteana. Tomna aicĭ se opri Petru, intră în curte, şi stă *pirotit* (împărmurit) uitându-se la ziduri. O sluşnică 'l văiĭ pe Petru şi'l întrebă: ce caută? El îĭ rěspunse că ar vrea să se bage slugă. Sluşnica 'l cunoscu că e om pămêntean. Ea mee iute la dómnă-sa şi îĭ spune că on om pămêntean ar vrea să se bage slugă, dar dómnă-sa nu creḑu. Sluşnica mee a doua óră, dar nicĭ acum dómnă-sa nu *vre a crede*, ba încă o infruntat pe sluşnică ḑicênd că: „aicĭ nu se póte sui nicĭ on om pămêntean."

Sluşnica mee a treia óră în casă şi spune dómnă-seĭ că omul pămêntean aştéptă rěspuns. Iléna Costânteana nu se putu răbda şi eşi afară să vaḑă. Sluşnica avu dreptate. Cum văiĭ Iléna pe Petru o săgetă la inimă, nu ştia de ea. Ea'l întrebă apoĭ: „cum s'o suit acolo şi pentru ce?"

Bine — ise Petru — cu ajutorul luĭ Dumneḑo ş'aşĭ dori să mě bag slugă.

„Tomna (tocma) bine — adause Iléna — io încă am lipsă de on porcariŭ."

Din două, trei vorbe Petru se tocmi și o *rĕmăns* porcariŭ la Iléna Costânteana cu anul.

In diua următóre Petru suflă din *bucin* și plécă cu porciĭ la pășune. Tótă diua *stete* Petru la câmp, și ca să'ĭ trécă din vreme dicea cu fluera, când de dragoste, când de jele, de și păsĕrile steteaŭ să'l asculte. Séra aducea Petru porciĭ acasă, îi băga într'o grădină, închidea *vramița* (pórta) și nu maĭ avea nicĭ o grijă peste nópte.

Intr'o di era Petru la câmp cu porciĭ și icea din flueră de dragoste. De-odată vine numa o căruță cu doĭ armăsarĭ albĭ. In căruță era Iléna Castânteana și cu două slușnice, dar atât era de frumósă, de nu puteaĭ căuta la ea. Tomna se ducea la o petrecere în orașul maĭ de aprópe că nu să făcea o *petrecanie*, inde să nu fi fost chemată și Iléna. Ea era împĕrătésă in ținutul acela. O slușnică audi cum cânta de frumos din fluer Petru și o is cătră dómnă-sa:

„Ce mândru ice din fluerà, porcariul nostru.“

Dar Iléna a is: „nu e adevĕrat“ și trecură ca vêntul cu căruța pe aci 'n colo.

Petru Pĕr-Frumos abia apuca să mâne porciĭ acasă. După ce i-o închise, scutură de frâul cel de aramă și on cal mândru și frumos de aramă stetea 'naintea luĭ gata înșelat și pentru Petru încă aduse on rênd de haine de aramă. Pĕr-Frumos se suie călărĭ îmbrăcat frumos și pe când *s'ăndăli* petrecerea și el era acolo. Cea d'ântâiŭ fată cu care o jucat Petru, fu Iléna Costânteana. Cu ea s'o petrecut tótă nóptea. Fetele și dómnele ce eraŭ acolo numa ce se *șopoteaŭ*: că óre cine să fie junele, ce jócă cu împĕrătésa, și de inde are veșminte așa frumóse? Dar nime nu'l cunoscea. Diminéța Iléna a plecat către casă. Petru ajunsese acasă nainte și scotea porciĭ.

A doua di séra, Iléna iarășĭ mearsă la petrecere.

Petru scutură frâul de argint și 'ndată on cal de argint c'on rênd de haine de argint fu acolea. Petru încalecă pe el și nóptea fu la petrecere cu Iléna. Dar din ce 'ĭ-o stat maĭ bine în séra d'ântêiŭ, maĭ bine îĭ sta acum cu o sută

de părțĭ. Diminéța pe când o sosit Iléna acasă, Petru îșĭ vedea de porciĭ luĭ și se făcea ca și când nicĭ n'ar ști nimic de petrecere. După ce sosiră acasă, o slușnică o is către dómnă-sa:

„Inălțată împĕrătésă! Mi se pare că junele cu care jucașĭ aséră și a-laltă-séră, o fost sluga nóstră de la porcĭ că de minune sĕmĕna.“

Iléna o is: „tacĭ nu fi nebună! De inde póte să aibă el așa veșminte frumóse de care nicĭ io n'am putut văiĭ până acum.“

Dară sci ce, dice slușnica, în séra iasta îĭ fac leșie și-'l chem să'l leșiŭ și să'l *pieptăn*, că de mult nu s'o fi leșiat; când l'oiŭ leșia îĭ lipesc în céfă o bucată de céră și-'ĭ putea vedea daca-ĭ el orĭ nu.“

Slușnica cum îșĭ gândi așa făcu. L'o leșiat, l'o pieptănat și pe urmă 'ĭ-o lipit céra în céfă.

In diua următóre Iléna plécă cu slușnica la petrecere. Petru ședea la porcĭ și icea din fluerà de-'țĭ era maĭ mare dragul de el. Bine văiĭ Petru când o trecut Iléna, dar să făcea că nicĭ n'aude, nicĭ nu vede.

Acum erea acum. Sórele apusese după munte. Petru 'șĭ închise porciĭ. Inde nu scutură Petru-Pĕr-Frumos frâul cel de aur, și ca din raiŭ sosi gătit un cal de aur cu un rênd de haine tot din fir de aur cusute anume pentru el. Încălecă ca un smeŭ și încă nu se 'ncepuse petrecerea, când și el era acolo. Tótă casa de joc strălucea de hainele luĭ Petru. Petru *ăndăli* a juca cu fetele. Nu era fată să nu dică: „vaĭ de m'ar chema pe mine la joc“

Petru vrea juca cu tóte, dar *lăutașiĭ* maĭ și înceta de dis câte odată. Când intră Iléna Costânteana în casă, Petru îndată o chemă la joc și jucară, jucară. Ómeniĭ numa ce steteaŭ și se uitaŭ la eĭ cum jócă că eraŭ tare nemerițĭ și la ochĭ și la sprâncene. Iléna făcu ce făcu și puse mâna în céfa luĭ Petru. Acolo *dete* de céră lipită. Acum scia cu cine o jucat.

Diminéța Petru s'o făcut nevĕdut și fu înaintea Ileniĭ acasă.

După ce sosi și Iléna acasă, îl chiemă pe Petru în lontru și'ĭ ise: „Cum 'ți-e numele?"

„Io-s Petru-Pĕr-Frumos, așa mĕ strigă părinții."

„Nu cum-va aĭ fost în ceste 3 nopțĭ trecute cu noĭ la petrecere?"

„Nu, dómne feresce."

„Iléna se apropie maĭ tare de Petru, par' că voia să-'ĭ spună ceva, apoĭ iĭ ḑise: „nu maĭ ascunde nimic, slușnica mea când te-a leșiat ți-o lipit céră in céfă și când am jucat amĕndoĭ, eŭ am aflat céra la tine 'n pér."

Petru a rĕspuns: „dreptu-ĭ, io am fost la petrecere! Mult am umblat până te am aflat. Mama mea când eram maĭ mic îmĭ icea: „tacĭ dragul mamiĭ că ți-oiŭ da de muiere pe Iléna Constânteana și io tăceam. Acum 's lângă tine, tu 'mĭ veĭ *fi mie* muere."

Apoĭ se îmbrățișară unul cu altul ca doĭ tinerĭ gata de a pàși la căsătorie.

În ḑiua următóre să *încredințară*. După două sĕptămânĭ se cununară și făcură un *uspăț* (ospăț) mândru și frumos cum altul n'a maĭ fost. Petru-Pĕr-Frumos o trimes ș'o adus și pe tată-so și mamă-sa. Ș'aŭ fost la uspăț multă lume împĕrăție, lume alésă de nu 'ncăpea 'n casă. Treĭ ḑile și treĭ nopțĭ ținu bucuria. Petru se făcu el împĕrat ș'o trăit bine cu Iléna Costânteana, iar de frumusețea lor s'o dus vestea 'n lume, precum povestea ne spune.

Povestea luĭ Tóder flămĕndul

O fost odată ce n'o fost, că daca n'ar fi fost, nu s'ar povesti că un purece a plesni; adecă în vremile cele vechĭ, când nu eraŭ încă în lume atâtea lucrurĭ *nezdrăvane* și *mirăzeniĭ* ca astăḑĭ, cu mult maĭ înainte de a-sĕ fi născut caiĭ ceĭ de fer, cari mâncă numaĭ foc, se făcuse o fomete ca *aceie,* de nicĭ domniĭ ceĭ marĭ nu maĭ aveaŭ ce maĭ mânca,

se *hărăneaŭ* numaĭ cu cojĭ de mălaiŭ, maĭ cu scórță de pe lemne și așa cu mâncărĭ de acestea. Carne, lapte, brânză, *groșteor* și alte legumĭ, ca'n palmă, tóte le făcuse D-ḑeŭ apă, se vede pentru pĕcatele ómenilor.

Așa, mĕ rog d-vóstră, pe vremea *aceie* într'un sat, togma precum e și satul nostru, îngropat, așa între dealurĭ și munțĭ, *custa* (trăia) un om sĕrac cu numele Tóder; da era sĕrac bietul om, de abia se mișca de sĕrăcie. Acum cu fómetea asta 'i-se gătase și bucățelele, apoĭ dacă ar fi fost singur nu s'ar fi socotit mult, ce să facă, în cătro să apuce? da maĭ era pe lângă el și o nevăstuță, apoĭ o *spuză* de copiĭ, care de care maĭ mic. Inzădar s'ar fi dus cu cercurĭ, orĭ cu ciubere în țéră, nime nu-ĭ da de lucru, apoĭ vasele cine focul să le fie cumpĕrat de la el, când lumea încă era săracă de banĭ, ca și acuma.

Se hotărî dară și Tóder să facă ca și alțiĭ de *pănura* luĭ, să iee bâta'n mână și lumea'n cap, și umblâ multă lume 'npărăție ca D-ḑeŭ să ne ție, că din poveste mult maĭ este și cine va asculta bine va învĕța, și umblâ ḑic, dar fără să capete *batăr* o mușcătură de *pită*, orĭ un bruș de mămăligă, până-ce pe urmă iar sosi în satul luĭ și intră la casa unuĭ *domn de pămĕnt* séŭ nemeș.

După ce îșĭ *dete bunețele*, se rugă cum știu el de domn, ca să se milostivéscă cu ceva, *batĕr* cu o cóje de mălaiŭ, orĭ cu un pic de *clisă,* ca sĕ aibă ce duce bieților copilașĭ; dar *nemeșul,* arḑă-'l focul, nu vrea nicĭ să'l asculte. După multe cererĭ și rugăminte se hotărî totușĭ și *nemeșul* a ĭ da mâncare pe o ḑi, dacă îșĭ va scóte un ochiŭ. De silă, ca de voe bună, n'avu ce face omul nostru și-'șĭ scóse un ochiŭ, da încă-ĭ păru bine că căpătă mâncarea pe o ḑi și cu prețul ochiuluĭ

A doua ḑi, după ce i se gătâ mâncarea, iară se socoti Tóder să mérgă la *Măria sa d-nul nemeș*, dór 'ĭ va da maĭ lesne mâncare. Nemeșul smeilor, *amu* cerea de la el și cel-a-lt ochiŭ pentru o bucată de pâne. Ce să facă acum Tóder? Dacă mergea acasă fără pâne, dóră de nu-l mânca

pe el copiii că, mě rog d-vóstră, eraŭ rupţĭ de fóme. Işĭ scóse dar şi al doilea ochiŭ pentru puţina mâncare ce-o maĭ căpătă şi plecă către casă.

Dar D-ḑeŭ scie cum se dese, că în loc să apuce pe calea care o cunoscea el bine că duce către casă, dar din pricina durerilor, orĭ că era *buiguit* (ameţit) de cap, séŭ cum, o apucat pe alte potecĭ şi se tot duse într'o ḑi de vară pără'n séră, fără ca casa s'o *nimară* şi după ce se osteni, se lăsâ lângă un stâlp, pe care din întêmplare îl nimeri. Stâlpul *aceala* era stâlpul *Vâjilor* (strigoiĭ) dintre hotare, aci stătu cât statu necăjit ca vaĭ de el. Când de-odată 'i-se păru că aude din depărtare venind către el ceva, dar nu *vâjeia* şi *sbârnăia* aşa... ci dómne fereşte! Se îngrozi Tóder şi maĭ tare când simţi că *Vâja* s'o pus chiar pe vêrful stâlpuluĭ de asupra capuluĭ luĭ.

După o scântee de vreme se aude numaĭ din altă parte o *vojeietură* şi maĭ grozavă, de se cutremura pământul pe unde trecea, asta era o altă Vâje, care şi acésta se aşeḑă pe vêrful stâlpuluĭ.

Dară nicĭ atâta vreme nu trecuse, de când veni vâja a doua, câtă îţĭ *tribă* ca să poţĭ *gardira un ciubăr*, şi se aude numaĭ din altă parte că vine a treia Vâje. Acum sě fi auḑit vójete şi lucrurĭ ca *acele!* Şi cerul încă se mişca nu numaĭ pământul.

După ce sosi şi Vâja asta în vîrful stâlpuluĭ şi după ce se maĭ înţeleseră ele la o-laltă de treburile lor, veḑĭ bine aşa ca şi noĭ ómeniĭ; începu Vâja cea maĭ mare a întreba pe cele l'alte, că ce veste iĭ acasă pe la ele?

La noĭ, rĕspunse cea maĭ mică, ar fi bine dacă ar avea ómeniĭ apă de bĕut.

La noĭ, rĕspunse cea din mijloc, ar fi bine dacă ar fi împĕratul sĕnătos, da aşa e rĕŭ, pentru că domni chinuiesc şi asupresc pe ómenĭ prea tare.

La noĭ, rĕspunse cea mare, s'aŭ întêmplat un lucru ne maĭ pomenit cu un biet de om. *Nemeşul* la care muncise el până acuma, nicĭ atâta bine n'a făcut cu el, ca să'ĭ dee o

bucată de pâne acum când e fómetea asta mare, a cerut de la om să'şĭ scóţă ochiĭ, dacă vrea să capete. Aḑĭ bietul om pribegeşte prin codri flămênd şi necăjit ca vai-de el.

Eĭ! dacă ar sci sĕrmanul de el ce nu scie, să se spele în *tăul porculuĭ din dealul bouluĭ,* cum nu 'şi-ar dobândi vederea?

Precum vedeţĭ, mĕ rog d-vóstră, întêmplarea luĭ Tóder strică de tot voia cea bună a Vâjelor; iar Tóder sta *sgulit* sub stâlp, ca nu cum-va să'l véḑă Vâjile, pentru că atuncĭ ar fi fost vaĭ şi amar de el şi de viaţa luĭ.

După ce îşĭ gată Vâja cea mare vorbele dise Vâja a doua:

Eĭ! dacă ar sci sărăcuţul de el să *margă* la curtea împĕratuluĭ galben, care 'ĭ bolnav de mórte, apoĭ sĕ scóţă şi să scalde în apă curată brósca, care 'ĭ sub peatra cea mare de lângă pórta împăratuluĭ, iar cu apa aceia să stropéscă pe împĕratul, 'l-ar face sĕnătos, apoĭ numaĭ Dumneḑeŭ scie ce ar căpĕta?

Eĭ! ḑice a treia, să scie ce nu scie, să *margă* în satul fără apă, să se suie pe iapa cea maĭ slabă din herghelia, care 'ĭ lângă sat, apoĭ s'o sature cu jar, să înconjóre după *aceie* cu iapa de treĭ orĭ satul, să se bage apoĭ în sat, când ar ajunge în mijlocul satuluĭ, iapa ar crepa şi din locul *aceala* ar isvorî un aşa isvor, de s'ar putea din el sătura toţĭ ceĭ din sat şi pentru lucrul acesta ar căpàta fórte multă avuţie.

Nu trecu mult după vorbele acestea şi vâjile să duseră care 'ncotro fără să fie vĕḑută pe Tóder. Maĭ târḑiŭ apoĭ plecă şi Tóder la locul *aceala*, către *tăul porculuĭ din dealul bouluĭ* şi de vreme ce nu era departe, apoĭ calea o cunoştea el. De câte-orĭ nu păscuse, ca copilandru, vitele pe locurile acelea? Pe când *sâncela* de ḑiuă era cu ochiĭ întregĭ şi vedea cu eĭ maĭ bine de cum vĕḑuse înainte de a şi'ĭ scóte. Se duse apoĭ acasă dete cevaşĭ mâncare la copiĭ şi la nevastă din cea căpătată pentru ochĭ şi plecă în *fuga caluluĭ* către curţile împĕratuluĭ galbin. Mulţĭ doftorĭ umblase se tămăduiască pe împĕratul, şi încă doftorĭ din ceĭ maĭ învĕţaţĭ, dar nu'ĭ nimerise, să vede, nicĭ unul din eĭ leacul. Pe când ajunse Tóder la curte, împĕratul era cu un picior

în grópă, abia maĭ putea rĕsufla. Apoĭ împĕrătésa şi plătise să'ĭ facă împĕratuluĭ *copârşeŭ* (coşciug), să'ĭ sape grópa, să'ĭ tragă clopotele, să facă luminĭ de céră colacĭ, părăstate, óle de pămênt, doniţĭ şi alte mărunţuşurĭ, ştiţĭ şi d-vóstră, mĕ rog de ertare, câte *tribă* încă la îngropăciunea unuĭ împĕrat. Tóder după ce vĕḑu că slugiĭ de afară nu'l lasă în curte, îşĭ fácu o sfântă cruce şi ca gândul sări peste gardul curţiĭ şi se *dese* drept la împĕratul în casă. Să fiţĭ vĕḑut numaĭ cum să bucura împĕratul, când vĕḑu pe Tóder, adică cum nu, mĕ rog d-vóstră, împĕratul visase că un om cu numele Tóder l'aŭ vindecat pe el, şi îndată şi porunci împĕratul, ca să facă toţĭ ómeniĭ luĭ aşa precum porunceşte Tóder.

Tóder înainte de a se apuca de lucru maĭ uscâ fundul la un păhărel de vinars,—dór dacă nu fusese de cireşe—pe care împĕrătésa îl scosese dintr'un *cheleteu* (podişor) apoĭ luâ 10 ómenĭ, ridică peatra cea mare de lângă pórtă, scóse brósca, care era acolo, o scăldâ şi cu apa de pe ea, stropi pe împĕratul, iar împĕratul se sculâ ca şi când nu 'ĭ-ar fi fost nimica, era maĭ sănĕtos de cum fusese înainte de a'l lovi beteşugul.

Doftorul Tóder căpâtâ atâta bogăţie de la împĕratul galbin în cât abia o putu duce în 10 anĭ acasă. Cum vĕḑu că'ĭ sănĕtos împĕratul, plecâ Tóder la satul fără apă şi după ce se tocmi cu săteniĭ, ca să le facă un isvor în mijlocul satuluĭ, se duse, prinse iapa cea maĭ slabă din herghelia de lângă sat, o sătură cu jar, aşa precum îl învăţase *Vâja*, încunjură satul de 3 orĭ şi când ajunse în mijlocul satuluĭ, iapa plesni şi din locul aceala odată eşi un aşa isvor puternic, de se putea sătura din el tot satul cu vite cu tot şi maĭ rĕmânea apă pentru o móră. De aci încă căpătă Tóder jumĕtate din avuţiile sătenilor, porni apoĭ către casă cu atâtea vacĭ, oĭ, boĭ, caĭ, porcĭ şi altele, de-ţĭ era maĭ mare dragul să te uiţĭ la ele.

Se duse vestea în tótă lumea despre *mirăzeniile* (minunile) ce făcuse omul cel sĕrac; ba ajunsese chiar până la

urechiile *nemeşuluĭ*. Apoĭ să fiĭ vĕḑut şi **tu-d-ta**, care staĭ cu gura căscată, ce bucurie şi veselie era în satul luĭ Tóder, numaĭ nemeşul plesnea de mânie şi îndată ce sosi Tóder acasă *trimasă* după el să *margă* până acolo, pentru că mĕ rog d-vóstra, nemeşuluĭ nu'ĭ vinea a crede *mirăzeniile* auḑite despre el. Nicĭ Tóder nu întârḑie mult, prinsĕ 8 caĭ la căruţa luĭ, până aĭ bate 'n pălmĭ ajunse la casa *nemeşuluĭ*. După-ce vĕḑu *nemeşul* că luĭ Tóder 'ĭ-aŭ crescut iară ochiĭ şi că are aşa caĭ frumoşĭ, să maĭ înblânḑi, îl pofti în casă, îl îmbiâ cu vin roşu şi cu mâncărĭ bune, apoĭ îl rugâ să'ĭ spuie cum s'o vindecat ochiĭ şi cele-l'alte.

E! Domnule Măria ta! Ţ'aş spune tóte, dacă aş sciĭ că *tu-d-ta* nu'ĭ face ca mine. Apoĭ iacă totuşĭ să'ţĭ spuiŭ.

M'am dus de aci la stâlpul Vâjilor dintre hotară, le-am chemat la mine, apoĭ ele m'or învăţat, după-ce m'or vĕḑut că's orb şi nu le pot vedea pe ele, ce să fac ca să fiŭ bogat, pe urmă mi-or dat un fel de apă, ca să mĕ spăl pe ochĭ, m'am spălat, am vĕḑut şi m'am dus unde or ḑis ele şi m'am îmbogăţit, veḑĭ că n'o fost greŭ să mĕ fac bogat, o fost maĭ greŭ până mi-am scos ochiĭ că pe cum ḑiseiŭ, numaĭ om fără ochĭ póte vorbi cu Vâjele.

Odată, cum se duse Tóder acasă, *nemeşul* smeilor îşĭ scóse ochiĭ, şi se duse unde ḑisese Tóder, la stâlpul Vâjelor. O fi ajuns nemeşul la stâlpul Vâjelor cam pe când se îngâna ḑiua cu nóptea, destul că maĭ avea să aştepte până la meḑul nopţiĭ şi era mult şi până la meḑul nopţiĭ, că vaĭ, rĕŭ îl dureaŭ pe *nemeş* ochiĭ. Pe urmă sosi şi meḑul nopţiĭ. De-odată se auḑi numaĭ un *vojet* mare, *de cugetaĭ* că o să se prăpădéscă lumea, nu alt cum; bietul *nemeşuţ amu* tăt tremura de frică, bucuros ar fi fugit dar nu scia că încătro s'o iee, pentru-că, din tóte părţile se auḑeaŭ vojete, când se pomeni *nemeşul*, simţi că nu-ĭ ajung piciórele de pămênt, adecă apucase în *brâncele Vâjelor;* pe când se socoti să céră avuţiĭ de la Vâjĭ şi vederea ochilor, nicĭ pinteniĭ de la cisme nu-ĭ maĭ eraŭ *citovĭ* (întregĭ). Diminéţa, *deteră* păcurariĭ preste *nemeş tot dărăburit*.

Tóder o maĭ trăit încă mult, mult, ba póte şi aḑĭ trăesce dacă n'o murit, apoĭ după mórtea împĕratuluĭ galbin stăpâni jumĕtate din împĕrăţia luĭ. Odată Tóder, mĕ chemă şi pe mine la un prânḑ mare şi ca să merg maĭ iute mĕ suiiŭ pe o cіócă de căldare, maĭ era chemat şi *ceala* a luĭ Bica, cu calul fără *podĭ,* ca vita. Uniĭ eraŭ suiţĭ câte pe o găină şi mergeaŭ ca prin tină. Şi după ce ajunserăm bĕurăm şi mâncarăm, şi pe Tóder sănàtos îl lăsarăm.

Agheran-Vitézul

(Poveste din Vidra de sus, care înfăţişéză esact graiul şi modul de cugetare a moţuluĭ).

Fost'o când o fost, de mult, tare de mult, pe vremea poveştilor, când *stăpâria Minciros* împĕrat, a căruĭ împĕrăţie cuprindea *tătă* lumea. Pe vremia aceia, se ḑice c'o fost trăind o muere sĕracă, sĕracă dómne, maĭ sĕracă ca cucul, într'un sat, aci pe dincolo de . . . . . nu ştiŭ unde, că mĕ rog d-vóstră, e de mult de atuncĭ, ş'apoĭ omul maĭ are şi alte lucrurĭ şi nĕcasurĭ. Aşa dór veţĭ fi auḑit, că aséră mi-o fătat purcelul o scrófă şi viţelul o vacă. Vedeţĭ dară *bire* că tăt gândurĭ peste gândurĭ şi lucrurĭ peste lucrurĭ daŭ de capul omuluĭ. Nu vĕ *mirareţĭ* decĭ, dacă vĕ spuiŭ c'am uitat numele aceluĭ sat.

Destul atâta, ca să numaĭ lungesc vorba şi să bag ḑiua 'n nópte şi nóptea'n ḑi, că muerea cea vĕduvă, căcĭ vĕduvă era, numaĭ asta am uitat să v'o spuiŭ la 'nceput, maĭ avea afară de sĕrăcia eĭ şi un pruncuţ de vr'o câte-va *lurĭ*; frumuşel şi drăgălaş, de să'l fi mâncat cu ochiĭ. Era numaĭ pagubă, ba încă mare pagubă, că popa nu vrea să'l boteze odată cu capul, căcĭ ḑicea el că . . . . teacă, că . . . . . pungă, că încócĭ, că încolo, adecă *ura* ca o mie: popa nu vrea să'l boteze! Ce să-ĭ facĭ? N'aĭ ce'ĭ face! Dór ştiţĭ vorba dascăluluĭ *Iuon Scuturilă,* din deal: ce ḑice popa e sfânt.

Biata vĕduvă să *pocăja* (mira) şi ea destul şi să întreba,

ce să facă, încotro să apuce? Să ştiţĭ însă dragiĭ meĭ, că Dumneḑeŭ nu uită nicĭ odată pe *ómeriĭ* nĕcăjiţĭ, dacă aceştia's cu credinţă către el. Sĕrmana vĕduvă, cum sta aşa dusă pe gândurĭ, să treḑi cam pe la *cira bură* că intră în casă-ĭ doĭ *ómerĭ* şi să rugară să'ĭ lase peste nópte să se *hodiréscă* acolo, încredinţênd'o că's *ómerĭ* de *omerie* şi *vir* din mare depărtare şi aşa maĭ încolo, *pără'n* urmă vĕduva îĭ primi în casă bucuros.

Ş'apoĭ ştiţĭ voĭ cumu-ĭ datina nóstră a *Moţilor*, dacă'ţĭ *vire cire-va strin* la casă să'l *omireştĭ* cum să cuvine. De-şi vĕduva era sĕracă-friptă, totuşĭ făcu ce *focarea eĭ* făcu şi dede *strinilor* şi ceva de luat în buze. După *ciră,* dragiĭ meĭ ş'a luĭ D-ḑeŭ sfântul, şi după un *scaur de hodiră* li se maĭ deslegâ limba şi la *ómeriĭ* noştri şi începură să *vorovéscă amu* de *ura, amu* de alta, destul că le *veri* [1]) vorba pe urmă şi la copilul vĕduveĭ că anume cum îl chiamă şi că de câtă vreme e?

Vĕduva n'avu încotro, spuse tăte păţaniile eĭ cu popa din sat, care nu voeşte să'ĭ boteze copilul. *Striniĭ* ceĭ douĭ să mirară mult de acéstă întêmplare, séŭ maĭ *bire* ḑis, să făcură că să miră, pentru că mĕ rog d-vóstră, eĭ ştiaŭ maĭ *bire* şi de cât vĕduva tăte întêmplările din casa aceia. Apoĭ cum să nu fi ştiut, când *urul* din eĭ era chiar D-ḑeŭ şi cel-l'alt S-tul Petru.

Auḑind dară D-ḑeŭ şi S-tul Petru tânguirea vĕduveĭ li se făcu milă de ea şi să hotărîră să boteze eĭ pe copilul vĕduveĭ. Aşa să şi întêmplă, D-ḑeŭ il boteză şi-ĭ dede numele *Agheran,* iar S-tul Petru il *ţiru* în braţe, şi după ce cinstiră pe copil cu o puşcă, să culcară şi *dimìréţă* în zorĭ de ḑi să ca maĭ *desĕră* p'aci 'ncolo.

Din darul şi puterea luĭ D-ḑeŭ, creştea Agheran într'o ḑi ca'n două, în două ca'n nouĕ, în nouĕ ca'n nouĕ-ḑecĭ şi nouĕ că tăţĭ *ómeriĭ* se *mirurau* de el. Apoĭ când fu de douĭ anĭ

---

[1]) Să ḑice: veri şi viri=veni şi vini.

nime nu să maĭ cuteza să se apuce cu el la luptă, aşa era de-a smeilor!

Să fi vĕḑut pĕ mă-sa cum era de fălósă cu pruncul eĭ, cum îl maĭ îndrăgea, cum îl maĭ *gugulea*, de'ţĭ era maĭ mare dragul să te uiţĭ la eĭ. Dar să vorbéscă omul numaĭ ce să cade şi era copilul voinic de'ţĭ era drag să te uiţĭ la el.

Bucuria mamiĭ însă nu *ţiru* mult, căcĭ Agheran într'o *bură dimiréţă* 'şĭ luă *straiţa*'n grumaz şi în spate puşca, ce o căpĕtase de la S-tul Petru şi să gătă de drum. Înzadar plângea mă-sa, plângeaŭ şi *veciriĭ* şi să rugaŭ de dênsul să nu să ducă, ba mă-sa iĭ făgădui că'l va *ţirea* tot cu *pogace* cóptă'n *ţĕstru*, cu plăcinte şi cu *balmoş*, dacă nu să va duce. Dar înzadar! *Agheran* nu ascultă de nime, ci să dusă . . . . să tot dusă. . . . .

Ce să'ĭ facĭ? Se vede că aşa 'ĭ-a fost ursita, ḑiceaŭ muierile din sat.

Umblă Angheran multă lume-'mpărăţie, ca D-ḑeŭ pe toţĭ Româniĭ noştri să'ĭ ţie, şi cum rătăcia fără nicĭ un căpătêiŭ, de-odată se pomeni într'o padure mare, mare de părea că n'ar avea nicĭ început, nicĭ sfârşit. In padurea aséstа mare nu puteaĭ vedea nicĭ un lemn drept, ci tăte *cârne*. Agheran se miră mult de ceea ce-'ĭ vĕd ochiĭ şi cum mergea prin padure iĭ se păru că aude pe un om văitêndu-se. In ruptul capuluĭ se grăbi şi plecâ în partea aceia de unde i se păru că aude *virind* glasul. Cu cât se apropia cu atât glasul era maĭ grozav. De-odată se opri, căcĭ înaintea luĭ vĕḑu un om atât de gros ca un munte şi de înalt de ajungea cu capul în norĭ.

Acesta era năzdrăvanul *Cârnă-Lemne*, care se văeta că nu maĭ sunt lemne drepte în padure şi că nu maĭ are ce lucra, căcĭ după cum vedeţĭ d-vóstră, acesta era meşteşugul năsdrăvanuluĭ. Cum dete *Cârnă-Lemne* cu ochiĭ de Agheran, porni în calea luĭ, şi nicĭ măcar ḑiua *bură* nu ḑise, o dată 'l chemă la luptă. Agheran nu se sperie de fel, căcĭ dóră nu era copil de babă, ci întrebâ pe Cârnă-Lemne:

„Cum vreĭ: în luptă să ne luptăm, în săbiĭ să ne tăiem, séŭ în puscĭ să ne puşcăm?"

„In luptă că-'ĭ maĭ scurtă, ḑise Cârnă-Lemne şi cu aceia se şi apucară de olaltă.

Ḑi de véră *pără* în séră şi în cea-l'altă iară *pără* cam către prânḑuţ se tăt luptară, fără de a *sclăbi* şi nu putea nicĭ *urul*, nicĭ altul, *mirui* (câştiga) lupta. De-odată Agheran se 'nferbântă şi aşa isbi pe Cârnă-Lemne de-'l băgâ *pără*-'n *genunchi* în pămênt. Acum se cătrăni şi Cârnă-Lemne şi băgâ pe Agheran în pament *pără*-'n brâŭ. Agheran însă sări în sus ca un ţinţar, îl maĭ apucă odată bărbătesce şi mi-'l trânti aşa de puternic la pămênt, în cât . . . . dómne feresce! ar fi trecut prin pămênt încolo, daca nu-'l apuca maĭ de grabă de pĕr ca sĕ-'l ţie în loc. Agheran era om cu suflet curat, de aceea nicĭ nu vru să omóre pe Cârnă-Lemne, ci-'l trase afară din pămênt, se prinseră fraţĭ de cruce şi plecară amêndoĭ maĭ departe. N'or fi *marsă* tocmaĭ mult amêndoĭ când se treziră că le trec bolovaniĭ pe la urechĭ, ca săgeţile. Apucară către locul de unde *vireau* bolovaniĭ, când de o dată vĕḑură pe un om de 10 orĭ maĭ nebleznic [1]), maĭ gróznic şi maĭ înfricoşat de cât Cârnă-Lemne. *Aiesta ţirea* două *steanurĭ* [2]) de peatră, *urul* într'o *mână* şi cel-l'alt într'alta şi le isbea de olaltă de tot *bire* se sfărmaŭ, iar bucăţile săreaŭ în depărtare de 3 poşte de departe. Când se vĕḑu *Sfărma-Petri*, căcĭ aşa se numia nebleznicul *aiesta*, faţă în faţă cu Agheran şi Cârnă-Lemne, s'a cam înfricat, dar numaĭ nu'şĭ dete frica pe faţă, ci după ce dădu o dată cu pumnul într'un deal de peatră, de se făcu dealul tot *mic folturĭ* [3]), se întórse către Agheran şi'l pofti la luptă.

Pe Agheran nicĭ calea, nicĭ lupta cu Cârnă-Lemne nu-'l slăbise, ci încă sĕ simţea maĭ voinic şi de 10 orĭ maĭ tare ca maĭ *'rainte*.

---

[1]) Nebleznic=uriaş,.
[2]) Stâncă întrégă de peatră.
[3]) Mic folturĭ=sfărîmat, doborît, în bucăţele micĭ.

„*Bire*, dacă aĭ poftă de bătaie, ḑise Agheran către Sfarmă-Petri, haĭ de-de! dar să'mĭ spuĭ numaĭ, în luptă să ne luptăm, in săbiĭ să ne tăiem, orĭ în puscĭ să ne puşcăm?“

In luptă ca'ĭ maĭ scurtă, rĕspunse Sfarmă-Petri, şi nu maĭ aştepta nimica şi se repeḑiră *urul* asupra altuia.

Două ḑile şi jumĕtate *ţiru rĕsmiriţa* între eĭ şi abia a treia ḑi pe la prânḑul *bur* putu Agheran sĕ *ogoiască* pe Sfarmă-Petri, după ce Sfarmă-Petri, aşa ca prin *mirure* putu scăpa de la mórte. Apoĭ se prinse şi cu el frate de cruce şi 'l făcu să jóre credinţă şi ascultare

Acum dară din *urul* se făcură treĭ şi voioşĭ cum eraŭ, mergeaŭ pe icĭ încolo *glumbind* şi *horind*, de 'ţi-ar fi fost maĭ mare dragul să-ĭ asculţĭ şi să mergĭ cu eĭ. Şi cum mergeaŭ eĭ aşa, de odată zăriră că doĭ munţĭ marĭ, maĭ marĭ de cât „*Găira*“, cari se vedeaŭ *diraintea* lor. numaĭ ce se bat în capete. Aşa lucru ciudat nicĭ *urul* dintre eĭ nu *veḑuseră*.

Sciţĭ fărtaţilor ce ie colo? *isĕ* Cârnă-Lemne. Să vĕ spuiŭ eŭ. Acolo, dragiĭ meĭ ş'acuĭ vĕ *ţire*, nu-'ĭ lucru curat, o fi maĭ *bire* să ne ducem pe altă cale, să încunjurăm locul *ăla*, dacă vrem să nu ne dăm carnea corbilor şi ósele lupilor.

Sfarmă-Petri judeca în alt chip, *icea* că acelea lucrurĭ *mişcăciose îs urechile pămĕntuluĭ*, carĭ se mişcă acum într'o parte, acum într'alta. Agheran se făcea că nicĭ n'aude, nicĭ nu vede, adecă nu asculta ce *vorovesc* ceĭ doĭ *ortacĭ* aĭ luĭ, ci 'şĭ căuta de drum. Pe când se *îngâra* ḑiua cu nóptea sosiră lêngă munţiĭ cu pricina, cari şi atuncĭ se băteaŭ tot mereŭ în capete.

Dar mĕ rog d-vóstră! să nu gândiţĭ că se bătea de voia lor, ci era *cire-va*, care se juca cu eĭ. Aiesta era un om pe de 10 orĭ maĭ nebleznic de cât Sfarmă-Petri şi pe de 100 orĭ ca Cârna-Lemne. Era vestitul năzdrăvan, *Bate-Munţi-'n-capete*.

Ceĭ treĭ nu se apropiară *bire* de el, când lăsa de a maĭ bate munţiĭ'ncapete, se întórse către Agheran şi se răsti către dênsul că ce caută pe pămêntul luĭ?

Cârnă-Lemne era p'aci să *leşire* de frică; iar Sfarmă-Petri se cam ascundea la spatele luĭ Agheran, ca să fie ferit maĭ *bire* de primejdie şi de mânia luĭ Bate-Munţiĭ-'n-capete.

Apoĭ Agheran ce *credereţĭ* că făcu?

El după ce-'şĭ cunóştea puterile prea *bire*, apoĭ maĭ scia şi aceia că ce putere mare are puşca luĭ, nicĭ că-'ĭ păsa de vorbele luĭ Bate-Munţiĭ-'n-capete, ci se apucă cu el la luptă dréptă, căcĭ e maĭ scurtă şi se luptară maĭ mult ca treĭ ḑile şi treĭ nopţĭ, *pără* ce la urma-urmelor tot Agheran birui şi sili apoĭ pe cel bătut să-'ĭ jóre credinţă şi ascultare şi să se prindă frate de cruce cu el şi cu ceĭ-l'alţĭ doĭ fraţĭ aĭ luĭ.

După câte-va ḑile de *hodiră*, căcĭ mĕ rog d-vóstră eraŭ tare osteniţĭ de atâta luptă, iarăşĭ se luară la drum şi *marsără* multă lume 'mpărăţie, ca D-ḑeŭ să ne ţie, că din poveste mult maĭ este, *cire* va asculta mult va învĕţa şi *cire* va durmi *bire* se va *hodiri*, şi după ce *marsără* atâta lume, maĭ trebuiră să ajungă *unre-va*, căcĭ dóră sciţĭ că omul dacă merge trebue să şĭ ajungă *óre unre-va*. Aşa şi ceĭ 4 fraţĭ de cruce, ajunseră într'o padure frumósă *pliră* de tot felul de *jigărăĭ*. In mijlocul paduriĭ era un câmp de tot mândru şi aci se *spătuiră* eĭ la o l'altă ca să-'şĭ facă nesce *continăţiĭ**). După ce se învoiră, Sfarmă-Petri îngrămădi peatră pentru zîd, Cârnă-Lemne aduse lemne şi o acoperi; Bate-Munţiĭ-'n-capete mătură din uşa casiĭ câte-va dealurĭ ca să se vaḑă maĭ *bire* 'n laturĭ. N'o fi trecut nicĭ 3 ḑile şi casa era isprăvită. Dar apoĭ trebue să sciţĭ d-vóstră că omul nu póte răbda fóme în casă, măcar să fie aceia cât de frumósă, asta o sciaŭ *'bire* şi ceĭ patru prietenĭ, de aceea 3 se deseră la *vêrat* şi *urul rămânsă* acasă să facă prânḑul. Cârnă-Lemne *rĕmânsă* acasă; iar ceĭ-l'alţĭ se luară la *vêrat*. Agheran, cu puşca ce o căpătase de la D-ḑeŭ şi de la *nănaşul* sĕŭ, S-tul Petru, atâtea *sălbăticiurĭ* puşcă că abia puteaŭ soţiĭ luĭ să

---

*) Sub continaţiĭ, poporul înţelege nesce case marĭ frumóse, un fel de palat.

le aducă acasă, cu tóte, că după cum sciţĭ *aieştia* eraŭ *ómerĭ* şi nu tufe.

Apoĭ cum să nu fi putut puşca, cu o aşa puşcă *mirurată?!* Asta era maĭ a smeilor cu mult, de cât puscile cele cu *repeḑiş* şi *repeţiş*, cari s'ar fi aflat acuma şi despre cari ne *vorovise* dascălul nostru maĭ deună-ḑí că poţĭ să omorĭ pe un om şi de 30 de orĭ într'o clipă, nu maĭ mult. Numaĭ o *deschilinire* tot era între puscile estea noue de aḑĭ şi a luĭ Agheran, fiind-că a luĭ Agheran nu trebuia umplută nicĭ o dată şi tot era *plină tăt-de-ura.*

Cârnă-Lemne lucrase şi el bărbătesce acasă; făcuse un prânḑ *bur* de bucate. Eraŭ tăte gata, numaĭ să vie ortaciĭ luĭ să se pue la mâncare. Sta dară fără grije de o parte şi ca să-ĭ treacă vremea maĭ iute să apucase chiar să maĭ cârnească nisce fagĭ, ca butea de groşĭ. Intr'aceia *Salcotea*, cel din lumea smeilor cu o barbă de 99 de stângenĭ, simţise mirosul mâncărilor şi *verise* să *mărânce* prânḑul. Amar să maĭ spărie Cârnă-Lemne când îl vĕḑu! Dar ce să facă? tăcu ca porcu-'n cucuruz, nu cuteză să *grămuşde* nicĭ un cuvênt. Salcotea însă să *hărăni bire* ş'apoĭ plecă de *unre verise.*

Cum se vĕḑu Cârnă-Lemne iară singur, se apucă şi maĭ făcu ceva în pripă de mâncare, dar ortaciĭ luĭ nu fură 'ndestuliţĭ cu prânḑul şi eraŭ cât p'aci să-ĭ iee la tripărale [1]). Cârnă-Lemne sta de o parte *ruşirat* şi nu *spunsă* ce-o păţit cu Salcotea.

A doua ḑi *rămânsă* acasă Sfarmă-Petri, iar ceia-lalţĭ să desĕră iarăş la *vêrat* Lucră şi Sfarmă-Petri ca un *socaciŭ* (bucătar) împĕrătesc şi făcu un prânḑ, de-'ţĭ lăsa gura apă, dar Sălcotea cel cu barba de 99 de stângenĭ nemţescĭ, *veri* şi iară mâncă prânḑul. *Virind* Agheran cu ortaciĭ de la *vêrat* abia aflară ceva de mâncare şi Sfarmă-Petri era s'o păţéscă; nicĭ el nu *spunsă* întêmplarea cu Salcotea, căcĭ asta i-se părea un lucru de *ruşire.*

1) A lua la tripărale=a lua la rĕspundere, cu rĕspunderea adese e împreunată şi o bătae straşnică.

A tria ḑi *rĕmânsă* acasă Bate-Munţiĭ-'n-capete, că dór va şti *aiesta* să le facă o mâncare *bură.* Cum să deseră soţiĭ luĭ iarăşĭ în padure, Bate-Munţiĭ-'n-capete să şi apucă de fiert. Da nu-'ţĭ făcu un prânḑ de-şi sóra-sóreluĭ putea să *mârânce* din el. Salcotea cel blăstămat însă *viri* iară, şi vĕḑêndu'l Bate-Munţiĭ-'n-capete atât de grozav să spăriă de nicĭ cârc nu *isă,* ci-'l lăsă în pace să se sature şi să se ducă de *unre virise.*

Bate Munţiĭ-'n-capete nu scia ce să facă de *ruşire,* când vĕḑu că Agheran sosesce de la *vêrat* şi nu are ce-'ĭ da de mâncare. Cu tóte că Agheran se *'ncruntă* din sprâncene cătră Bate-Munţiĭ-'n-capete, *aiesta* tătuşĭ nu *spunse* ce şi cum o păţit.

A patra ḑi să hotără Agheran să rĕmâie acasă şi pe ceia-lalţĭ treĭ ortacĭ îĭ trimească la padure. Pusă apoĭ la foc patru óle de câte 999 de *pătrare* una, fiarsă carne, apoĭ fripsă 999 de boĭ sălbatecĭ, vre-o câte-va sute de *gliganĭ*: [1]) destul că gătă un prânḑ, la care ar fi putut chema şi pe împĕratul. Când era şi el cu tăte gata, să pomeni numaĭ cu Salcotea lângă el, care fără a-'şĭ da *bureţele* [2]) măcar după cum s'ar fi căḑut, într'o *clipă subsă* zama dintr'o ólă. Dar nicĭ Agheran nu durmi, mi-'l înhăţă de grumazĭ, îl repeḑi pe uşă afară, apoĭ îl apucă de barba luĭ cea *popască*, *desghiră* un fag gros, şi'ĭ strânsŏ barba în crepătura faguluĭ. Tăte lucrurile *aiestea* se-'ntêmplară *pără* aĭ bate 'n pălmĭ. Salcotea *mereiĭ* [3]) de spaimă, din care abia 'şi *viri* în orĭ atuncĭ, când sosiră de la *vêrat* soţiĭ luĭ Agheran.

Fiindu-ĭ frică luĭ Salcotea de mórte îşĭ maĭ *adură* odată puterile, smulsĕ fagul din *rădăcină* şi *ujdri,* (fugi) o luă la *sărătósă* cu fag cu tăt.

Când prinse de veste Agheran de fuga luĭ Salcotea se luă împreună cu ceĭ 3 ortacĭ aĭ luĭ după dênsul, Cârnă-Lemne

1) Gligan=porc sălbatec.
2) Bureţele=buneţele, bineţele.
3) Mereii=nmărmuri, înlemni, încremeni.

fàcea cale prin padure svêrlind în tăte părţile copacii ce e-raŭ în cale. Sfarmă-Petrii ferea din cale *steanurile* cele mari de peatră, ear Bate-Munţiĭ-'n-capete făcea loc printre munţĭ. Aşa *pogan curaŭ*, (fugeaŭ) după Salcotea, eştia patru, de să mai prăpădea pămêntul pe *ure* treceaŭ. Când era aprópe să'l ajungă, Salcotea de odată să *vîştică* [1]) pe buricul pămêntuluĭ în jos, în lumea smeilor, iar Agheran cu ortaciĭ luĭ *rĕmânsĕră* cu buzele umflate de mânie. După un *pic* de bătae de cap să hotărâ Agheran să se bage şi el în jos pe buricul pămêntuluĭ. Pentru treaba asta făcură dară o *furie* lungă, lungă să le ajungă; Agheran să acăţă de capĕtul eĭ, apoĭ dute fărtate, pe buricul pămêntuluĭ în jos *pără*-'n ţéra smeilor.

Treĭ ḑile umblă Agheran în lumea smeilor fără să întâlnéscă măcar un puiŭ de şórece. După treĭ ḑile ajunse Agheran în ţéra luĭ *Aram*, craiul smeilor. În mijlocul ţĕriĭ era o cetate de aramă cu porţĭ şi cu podurĭ de aramă, iar în mijlocul cetăţiĭ era *continăţiile* de aramă a luĭ *Aram*, *craiul smeilor*.

Nu era nime acasă când sosi Agheran în cetate, numaĭ fata cea maĭ frumósă a craiuluĭ: *Potorónca* [2]) care auḑind cum să sfărâmă pórta cetăţiĭ sub *brânca* cea vitézä a luĭ să grăbi a'ĭ eşi în cale şi a'ĭ *spure* că tată-so e chemat la *spat* în curtea luĭ Salcotea-împĕrat, ca să hotărască mórtea luĭ Agheran-Vitézul, şi apoĭ maĭ *spunsă* şi aceia că *pără* acolo abia se va putea duce în 12 *aĭ*.

Potorónca cea frumósă puse ceva de mâncare luĭ Agheran şi după ce se hărăni, iar luâ lungul drumuluí şi *marsă* într'o ḑi cât altul într'un an, destul că în treĭ ḑile să trezi într'o ţéră, unde călca numaĭ pe argint şi *căşile* tăte eraŭ de argint. Ţéra asta era a luĭ *Argintan*, craiul smeilor. Aicĭ încă nu era acasă nime numaĭ fata craiuluĭ, pe care o chema

[1]) A se *vîştica*=a se lăsa în jos, a se ascunde, hinabrutschen; se maĭ ḑice şi *vuştica*

[2]) Potoroancă se numeşte la Moţĭ o monedă de aramă de 4 cr. căreia i se maĭ ḑice şi dutcă.

Piţula [1]). Auḑind Piţula, care era cu mult maĭ frumósă de cât Potorónca, cum să sdrobesc părţile cele de argint a cetăţiĭ, eşi afară din *continaţiile eĭ* şi *spunsă* luĭ Agheran că tată-so e dus la *spat* la curtea luĭ Salcotea-împĕrat, ca să hotărască mórtea luĭ Agheran-Vitézul. N'avu ce face dar Agheran, ci plécă după ce maĭ ânteiŭ luă ceva întăritură şi iarăşĭ să duse în treĭ ḑile cât altul în 4 *aĭ*, *pără* ce sosi *sărătos* şi 'n pace la curţile luĭ *Aurar*, craiul smeilor.

Cum ajunse la pórta cetăţiĭ de aur lovi cu pumnul de sări tătă 'n dărabe, apoĭ intră în căsile cele de aur, în care era numaĭ fata cea frumósă a luĭ Aurar, craiul smeilor, pe care o chema *Galbira*. De la ea înţelese că tată-so e dus cu tătă *armadia* luĭ la *spat* la curtea luĭ Sălcotea-împĕrat ca să hotărască mórtea luĭ Agheran-Vitézul. *Galbira* ospĕtă pe Agheran şi acesta plecă maĭ departe.

După o cale de treĭ ḑile ajunse la o altă cetate aşa sclipiciósă de abia te puteaĭ uita la ea. Era, mĕ rog, cetatea de *ghemant* a luĭ *Aghemant*, *craiul smeilor*. In cetatea asta frumósă a smeuluĭ era şi o hórcă bĕtrână, care se chema *Sbârcea* şi care era *maşteră* (vitriga) la frumósa *Sclipiciósa*.

Pe când intră Agheran pe pórta cea mare a cetăţiĭ. tocmaĭ atuncĭ *Sbârcea* să apucase să bată pe *Sclipiciósa*, şi aşa o bătea de 'ĭ eşiaŭ scânteĭ din spate. Cum vĕḑu Sbârcea pe Agheran să întórse către el, căscă o gură aşa de mare de o falcă îĭ ajungea la rĕsărit şi alta la apus, voind să înghiţă pe Agheran. Şi l'ar fi înghiţit de nu era *îndemână* un turn mare de ghemant, pe care Agheran aşa îl isbi de cu putere în gura căscată a bĕtrâneĭ, de tot praf şi pulbere se făcu din turn şi din bĕtrâna Sbârcea.

Maĭ *răgni* odată bĕtrâna Sbârcea, de se cutremură lumea smeilor, apoĭ peri. Să fiţĭ vĕḑut numaĭ cu câtă bucurie primi Sclipiciósa pe Agheran, cum îl maĭ săruta! Ş'apoĭ cum să nu'l fi sărutat, căcĭ dóră mult *bire-ĭ* făcuse, scă-

[1]) Piţulă=e o monetă de argint de 10 cr.

pând'o de Sbârcea, care tot mereŭ o bătea. Il rugâ apoĭ să încalece fără întârḑiere pe calul *cel cu 8 picióre din grajd*, şi să se ducă în cotro va vedea cu ochiĭ, numaĭ în calea smeuluĭ şi a *armadeĭ* sale să nu *margă*, că va fi rĕŭ de el.

„Tata Aghemant, *isĕ* ea, s'o *des* acum la *spat* la curtea luĭ Salcotea-împĕrat, ca să hotărască mórtea luĭ Agheran-Vitézul, dar *deaburăsémă* dênsul o auḑit când o *răgnit*, Sbârcea şi va grăbi să vie aci să vaḑă ce s'o întâmplat şi de te va afla în bucăţĭ te va tăia.

Ascultâ Agheran vorbele fetiĭ celeĭ frumóse, dar lucrul naibi, nu să putea de fel despărţi de ea. Îĭ picase fata la *irima* bietuluĭ Agheran. Fata însĕ atâta-'ĭ vorbi şi-'l rugâ, *pără* ce să hotără să-'ĭ facă pe voie. Să sui, deci, pe calul cu 8 picióre şi plecâ, dar nu *cătă* casă, precum îl rugase fata, ci în calea *tătâni-so* şi *cătă* curtea luĭ Salcotea.

Mergea Agheran cu calul smeuluĭ cel cu 8 picióre ca gândul. Când fu pe la jumĕtatea drumuluĭ, numaĭ ce vĕḑu *diraintea* luĭ, ridicându-se un nor de praf, care pe ce mergea să tăt apropia de el.

Acolo sub norul cel de praf şi de pulvere *virea* Aghemant, craiul smeilor, cu o óste maĭ multă de cât frunḑa şi iarba, căcĭ mĕ rog d-vóstră, simţise că la el acasă s'or întors lucrurile pe dos; de aceia *virea* atât de turbat. Cum zări Agheran capurile smeilor, *punsă puşca* la ochiŭ, apoĭ începu a trage foc în grămadă. Aşa picaŭ smeiĭ ca iarba *diraintea* cóseĭ. Peste jumĕtate de cias numaĭ *remânsĕ* de cât un smeŭ din armadia cea mare şi acesta era tocmaĭ craiul Aghemant. Cu ĕsta încă iute o isprăvi: îĭ trase o sfântă lovitură cu patul puşciĭ *în numele tatăluĭ*, de odată *amuţi* Aghemant pentru *tot-de-ura*. Dar şi Agheran avea să asude în ḑiua asta! Pentru că după *armadia* craiuluĭ celuĭ d'ântâĭ, *viri* a doua *armadie* sub porunca luĭ *Aurar*, craiul smeilor, apoĭ a treia sub porunca luĭ *Argintan* şi în urmă *armadia* luĭ *Aram*, craiul smeilor, dar toţĭ avură sórta celuĭ d'ântâiŭ.

O ḑi întrégă trebui să trécă Agheran tăt peste smeiĭ morţĭ, atâta omorîse cu puşca luĭ cea *pogană*. Pe unde te-aĭ

fi uitat cu ochiĭ tăt de morţĭ daĭ că eraŭ, mĕ rog, dór maĭ mulţĭ ca 'n *rĕsmiriţa* de la *Fântărele*.

Sosin-l Agheran cu ajutorul caluluĭ sĕŭ la curţile luĭ Salcotea împĕrat, îl aflâ pe *aiesta* după *camiriţă*, sgriburind de frică, căcĭ auḑise şi el larma cea mare ce se făcuse în cele patru tabere de smeĭ, apoĭ îşĭ da el cu *socóta*, că de *burăsémă* Agheran-Vitézul o *virit* din lumea ceia-l-altă după el. Cum vĕḑu Sălcotea pe Agheran pe loc plesni de frică aşa în cât nu se aleasă *şteamătă* de el[1]. Numaĭ de barba luĭ avea Agheran lipsă, pentru că era făcĕtóre de *miruri*. O şi tăiâ jos, o luă în spate, apoĭ plecâ îndĕrĕpt către buricul pământuluĭ, luând cu el şi pe cele patru fete frumóse din cetăţile smeilor.

Bate-Munţiĭ-'n-capete, Sfarmă-petri şi Cârnă-lemne aştaptaŭ cu credinţă *verirea stăpâruluĭ* lor, căcĭ dênşiĭ iarăşĭ trebuiaŭ să'l scótă din lumea şmeilor intr'a *ómerilor*. După ce sosi Agheran sub buricul pământuluĭ, legă de capul *furieĭ*, pe care sĕ slobodise şi el, o *corfă* în care *punsă* pe fata luĭ Aram, craiul smeilor, pe Potorónca, şi făcu celor de sus semn să tragă *furia*. Pe fata asta o trimesese Agheran pentru Cârnă-Lemne. Peste 3 ḑile *viri* corfa îndĕrĕpt, acum *punsă* în ea pe fata luĭ Argintan craiul smeilor, pe Piţula, pentru Sfarmă-Petri. Peste alte 3 ḑile *trimasă* şi pe Galbira, fata luĭ Aurar, craiul smeilor, pentru Bate-Munţiĭ-'n-capete. Apoĭ *viri* rêndul la Sclipicіósa, la alésa luĭ, fata luĭ Aghemant craiul smeilor.

Când *viri corfa* maĭ pe urmă, ca să-'l scóţă şi pe el afară, să socoti să cerce credinţa ortacilor luĭ. *Punsă* dar în *corfă* calul cel cu opt picióre. Apoĭ maĭ legâ de corfâ şi nesce bolovanĭ, penrtu ca ceĭ de sus să créḑă că acum de*abură sémă* îl trag pe dênsul şi nu pe altul.

Ortaciĭ luĭ Agheran, după-ce vĕḑură că muierile lor nu

[1]) Nu se aleasă şteamăta=nu să aleasă nimica, nicĭ urma nu să maĭ vĕḑu.

sunt aşa de frumóse ca a luĭ Agheran, să necăjiră foc şi hotărără mórtea luĭ.

Credênd dar că'l trag pe el, pe buricul pămêntuluĭ în sus să făcură că scapă *furia* din *brâncĭ* şi din înălţimea aceea mare calul pică jos de se făcu tot micĭ *folĭurĭ*. Agheran *rĕmânsă* dar în lumea smeilor, singur singurel, necăjit şi amărât ca vaĭ de el. Dupa multă bătae de cap iĭ plesni prin minte să facă din barba luĭ Salcotea o scară lungă, maĭ lungă de cât buricul pămĕntuluĭ. Prinse apoĭ un puiŭ de *bujigóie*, care *virise* şi el să *mârânce* din *hanţurile* [1]) smeilor omorîţĭ.

Pe puiul aiesta 'l prinse şi-'l învĕţă de asculta de dênsul orĭ ce-'ĭ dicea. După ce crescu mare iĭ legă de picióre scara făcută, apoĭ iĭ dede *dêrva* pe buricul pămêntuluĭ în sus. Când ajunse *bijigóia* deasupra pămêntuluĭ, *imblă* cum *imblă* şi se încălci cu scara pe după nesce copacĭ, dar asta o fost tocmaĭ pe gândul luĭ Agheran care vĕdênd că scara nu se mişcă, stă ţépănă, plecă pe ea în sus şi după o cale lungă şi grea ajunse iar pe pământ. Lucru cel d'ânteiŭ iĭ fu că descălci capĕtul scăreĭ de după copacĭ şi sclobodi *bujigóia*, care era maĭ mórtă de fóme, apoĭ se *desĕ* să-'şĭ caute pe nevastă-sa

Sclipicіósa, nevasta luĭ Agheran, pentru că era cea maĭ frumósă, era urgisită de cele l'alte fete de smeŭ. Ele o silea ca să măture prin curte, să le aducă apă şi să *margă* cu porcii la *păşure*, iar de mâncare iĭ da numaĭ cojĭ de mămăligă înflorită. Cât de mult dorea ea să se ducă iarăşĭ în ţéra eĭ ? numaĭ nu scia calea.

Agheran o găsi plângênd şi văitêndu-se lângă turma cea mare de porcĭ. Vĕ puteţĭ închipui mânia şi ura luĭ Agheran pe ortaciĭ luĭ, ba şi pe cele 3 fete de smeŭ! Necăjit foc, se duse la casa luĭ pe care de multişor o părăsise şi cum îl vĕdură ceĭ treĭ fraţĭ de cruce a luĭ, tăţĭ înlemniră. El însă iĭ omoră, ca pe nisce ortacĭ necredincioşĭ şi

[1]) Hanţ=hoit.

din nevestele lor făcu *banĭ de aramă, de argint şi de aur; adecă făcu potorónce, piţule şi galberĭ*, apoĭ să luă cu Sclipicіósa la drum şi nu să opri *pără* acasă la mă-sa, care acum abia putea *imbla* de bătrână.

Făcură apoĭ o nuntă mare şi frumósă la care chemară pe tăţĭ *ómeriĭ* din lume, le împărţi apoĭ Agheran baniĭ făcuţĭ din *Potorónca*, *Piţula* şi *Galbira*, jucară *3 aĭ* de dile şi atâta era de mare bucuria în cât şi mama luĭ Agheran să luase la *sbâcurĭ* (săriturĭ) cu un fecior de împĕrat Apoĭ să fi vĕdut, dragul meŭ ş'a-luĭ dumnedeŭ sfântul, cum se maĭ învêrteaŭ de le mergea foc din călcâie. Eŭ *direpț* să vĕ spuiŭ încă mĕ uitam cum să întorc şi dacă n'ar fi *virit* un *Dumnişor* al smeilor să mĕ inghioldéscă cu cotul şi să mĕ *imburde* de sĕ mĕ duc cât colo, póte că şi eŭ jucam. Aşa 'ĭ-am lăsat să'şĭ *mărânce* şi fără de *mire* ospăţul.

Uitam să vĕ spuiŭ, că *ieŭ*, do *ieŭ*, nu sciŭ dacă maĭ trăesc, *cire* o vrea să scie uşor ar putea afla, dacă se va duce să întrebe.

AMINTIRĬ ISTORICE

V

AMINTIRI ISTORICE

Din causa celor două marĭ revoluțiunĭ: revoluțiunea luĭ Horia de la 1784 și revoluțiunea luĭ Iancu de la 1848—49, petrecute în coprinsul munților noștri, uniĭ dintre etnografiĭ streinĭ pretind că Munteniĭ ar fi cruḑĭ din fire și iubitorĭ de vĕrsărĭ de sânge.

Daca aceĭ scriitorĭ ar fi studiat serios causele, carĭ aŭ provocat acele evenimente sângerôse, suntem sigurĭ că n'ar fi putut atribui Muntenilor asemenea însușirĭ, pe carĭ nu le aŭ.

Pentru a fi scutițĭ de imputărĭ că am fi părtinitorĭ, séŭ pasionațĭ, în dorința nóstră de a ilustra acele *cause, carĭ 'șĭ-aŭ avut efectele lor*, vom resuma condițiunile politice și sociale în carĭ tráia poporul înaintea acelor mișcărĭ și carĭ sunt lămurit descrise în *Istoria dreptuluĭ tran-*

silvan [1]) a savantuluĭ profesor de la Universitatea din Cernăuţ, Fr. Schuler de Libloy, maĭ nainte profesor la Academia de drept din Sibiĭ.

„După ce fruntaşiĭ Românilor, ḑice eruditul profesor, s'aŭ contopit cu aristocraţia maghiară. ţĕraniĭ aŭ fost supuşĭ la felurite serviciĭ de sclavagiŭ, serviciĭ carĭ variaŭ de la o localitate la alta, atât de mult, în cât eĭ ne maĭ putênd constitui un **element etnic închegat** spre a'şĭ afirma dominaţiunea teritoriuluĭ şi a drepturilor împreunate cu el, naţiunea română era esclusă şi de la afacerile ţĕriĭ, ale căreĭ întocmirĭ se întemeiaŭ pe sistemul representativ a claselor privelegiate de atuncĭ.

„Se înfiinţase o lege corespunḑĕtóre cu *egoismul aristocrat* din evul mediŭ, legea care a fost proclamată de cele treĭ naţiunĭ domnitóre (1437—38) şi care ḑicea că de-şi naţiunea valahă nu face parte din clasele privilegiate ale patrieĭ şi credinţa eĭ nu aparţine la *religiunile recepte,* ea totuşĭ se maĭ póte tolera în ţéră, *propter regni emolumentum.*"

La pagina 415 autorul, vorbind despre drepturile judeţelor (comitate) între care era şi acela relativ la alegerea funcţionarilor judecătoreştĭ şi administrativĭ [2]) ḑice în notă următórele ;

[1]) Siebenbürgische Rechtsgeschichte. Compendiarisch dargestellt von Fr. Schuler v. Libloy, professor an der K. K. Rechtsakademie zu Hermannstadt, Ausschussmitglied und secretär des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Iund II Band. 1855.

[2]) La înfiinţarea dualismuluĭ, în anul 1868, alegerea funcţionarilor judeţenĭ şi a judecătorilor de la tribunalele de prima instanţă a fost restabilită întocmaĭ ca înainte de 1848. La 1873, guvernul din Peşta însă convingându-se de neajunsurile sistemuluĭ electiv, magistraţiĭ aŭ fost declaraţĭ inamovibilĭ şi numiţĭ după cum eraŭ şi în timpul absolutismuluĭ austriac, iar funcţionariĭ administrativĭ judeţenĭ se aleg şi astăḑĭ din 5 în 5 anĭ, de către consiliile judeţene. Alegătoriĭ se compun din două elemente privilegiate: din *nobilĭ,* carĭ se bucură de dreptul electoral în virtutea naşceriĭ şi din *bogaţĭ,* séŭ aşa numiţiĭ *virilişti,* în virturea averiĭ.

„Era un timp când lumea se plângea că *nobiliĭ* pândeaŭ la drumul mare (Karlsburger Archiv. *coll. vat. blibl.* f. 149 etc.)

„Maĭ pe urmă încetând *dreptul pumnuluĭ* şi venitul moşiilor ne maĭ ajungêndu le s'aŭ gândit la alte mijlóce de câştig: (Riehl, Bürgerl. Gesellschaft 2 Auflage pag. 145) la crearea aşa numitelor *oficiĭ asesoriale,*" (tribunale de prima instanţă cu judecătorĭ aleşĭ).

Cu prtvire la traiul nobililor din care se alegeaŭ funcţionariĭ, d. Schuler reproduce după ḑiarul maghiar *Honderii,* care la 1847 scria în acéstă privinţă următórele:

Pentru nobilul tênĕr în judeţe, singura perspectivă era góna după funcţiunĭ. Voind să trăiască bine, fără să aibă destul venit, umbla să găséscă o funcţiune, silindu-se la alegerile generale să alunge din funcţiune pe fratele sĕŭ, ca să pue el mâna pe ea.

Ogorul sĕŭ, fiind numaĭ de o palmă de lat, tăia cu plugul din al vecinuluĭ sĕŭ; vitele luĭ fiind slabe, le nutrea în holdele şi liveḑile nobiluluĭ maĭ sărae, séŭ în ale săteanuluĭ.

Punând însă mâna pe vre-o funcţiune, sfânţuia cât se putea maĭ mult, căcĭ scia că după unul, séŭ douĭ anĭ, iarăşĭ remâne pe din afară.

Modul alegerilor tot d. Schuler ni'l arată, reproducênd după revista maghiară *Világ,* de la 1842 următórele:

La 31 Octobre s'aŭ ales în judeţul...... patru sub-prefecţĭ. Alegĕtorĭ, séŭ aşa numiţiĭ *corteşĭ,* eraŭ cam o mie la numĕr. Fie-care alegĕtor a primit câte patru florinĭ. Nu ne putem esplica, cum se putea face acéstă risipă în numele funcţiuniĭ, legalităţiĭ, dreptăţiĭ şi onestităţiĭ? Acéstă sumă, în timp de douĭ anĭ, adică până la nouĕle alegerĭ generale, cu anevoe se putea recâştiga. Alesul în asemenea mod nu putea fi mulţumit; el scia că numaĭ prin ruinarea morală şi ma-

terială a soţilor sĕĭ nobilĭ a putut să 'şĭ cumpere noua sa funcţiune.

Voĭ alegĕtorilor din H... privind la faptele vóstre, trebue să vĕ înfioraţĭ. Uitaţi-vĕ cum o mie de alegĕtorĭ nobilĭ îşĭ petrec nóptea în crâşma aceia, înconjuraţĭ de femei, spărgând uniĭ buţile cu vin, iar alţiĭ sdrobind podinele, mesele, scaunele, uşile şi ferestrele întocmaĭ ca nişte duşmanĭ năvălitorĭ.

Maĭ aruncaţĭ o privire şi la socotéla birtaşuluĭ şi veţĭ vedea în rubrica întitulată: *furate de nobiliĭ domnĭ,* puĭ de găină, felinare, furculiţe, cuţite, păhare etc. şi aceştĭ o mie de nobilĭ după o nópte de orgiĭ îngrozitóre se alégă în reversatul ḑileĭ *judecătorĭ* de la care atârnă viaţa, averea, onórea şi siguranţa publică şi carĭ nu eraŭ numaĭ aĭ lor, ci şi aĭ *nenobililor* în numĕr de douĕ-ḑecĭ de orĭ maĭ mare de cât eĭ şi totuşĭ n'aveaŭ nicĭ o influenţă asupra alegerilor!

. . . .
. . . .

„Sórtea iobagilor, urméză savantul profesor des citat, devenea din ce în ce maĭ aspră. Pretenţiunile relative la tot felul de serviciĭ se sporeaŭ în mod atât de neuman, în cât în fine, ţĕranul transilvan, degradat la rolul de sclav, *numaĭ vedea alt mijloc de scăpare de cât numaĭ în revoluţiunĭ pe faţă.*"

În mijlocul acestor suferinţe se ridică, ca un luceafĕr, omul născut din opincă şi începe a rĕspândi pintre săteni idea libertăţiĭ, egalităţiĭ şi dreptăţiĭ încă înainte de isbucnirea revoluţiuniĭ francesă de la 1791. Se póte chiar că în acel timp ceĭ din apusul civilisat nu sciaŭ că în rĕsăritul depărtat, Moţiĭ începuseră lupta pentru acele principiĭ salutare, carĭ staŭ scrise cu litere de aur in inimile tutulor şi carĭ în urmă prin valorósa naţiune francesă sguduiră temeliile putreduluĭ feudalism.

Abţinĕndu-ne însă de a face un studiŭ politic-istoric,

vom relata numaĭ tradiţiunea păstrată în popor în privinţa eroului revoluţiuneĭ române de la 1784 şi al căruĭ nume era *Horia,* născut din neamul Niculeştilor, în comuna Albac, cătunul Arada, pe culmea dealuluĭ *Fericet,* unde şi astăḑĭ se póte vedea casa luĭ şi de unde coprinḑĭ cu ochiĭ întreg ţinutul Moţilor.

Bĕtrânul albăcean, anume Simion Mătieş, adesea ne spunea că cu ocasiunea prinderiĭ capilor revoluţiuneĭ, carĭ s'aŭ fost refugiat în peşterea din muntele Alunul, unul din ceĭ şepte trădătorĭ, aruncându-se asupra luĭ Horia ar fi ḑis:

Saĭ 'n sus că sus te-om *pure*
Numaĭ să se tórcă *fure!*

De asemenea şi bĕtrânul Ión Nicula Doşiţiă, care în timpul revoluţiuniĭ era de 14 — 15 anĭ, ne maĭ spunea că după vinderea sângeluĭ nevinovat al luĭ Horia, unul din trădătorĭ, cumpărând pe baniĭ primiţĭ un *pătrar* (baniţă) de grâŭ din care făcĕnd pâne, când a scos din cuptor un *coc,* pe care *frăngându-l* în douĕ a căḑut din mijlocul luĭ un glonţ de sânge închegat, care s'a învîrtit, ca un *pristin* de maĭ multe orĭ prin casă. Acéstă *vedeniă* l'a înspăimĕntat amar şi părându-i-se că ar fi chiar sângele luĭ Horia a început să'l mustre consciinţa atât de mult, în cât ne maĭ avĕnd stămpăr, pentru pĕcatul comis, a murit, ca vaĭ de el, rătăcind prin munţĭ şi prin pădurĭ, iar descendenţiĭ principaluluĭ autor al trădăriĭ Nuţu Mătieş, astăḑĭ trăesc în cea maĭ cumplită miseriă.

Din epoca de atuncĭ a rĕmas o mulţime de cântece populare, din care lăsăm se urmeze aci unele părţĭ din-

tr'o poemă audită la 1885 în Vidra de sus de la bĕtrânul Gavrilă Bădescu.

O ce lucru minunat!
Gróznic și 'nfricoșat.
Lucru vrednic de poveste
Și 'ntêmplare fără veste.
Lucru ce s'a întêmplat
Pe Criș și 'n Câmpenĭ 'n sat.
Șĭ pe țéră maĭ 'n jos
La Ighi și la Cricăŭ
Pe sub munțĭ pân'n Trăscăŭ.
Și mĕ rog de ascultare
să vĕ spuĭ acea 'ntêmplare;
Că Crișeniĭ, avênd nevoe
Că nu le daŭ domni voe,
S'aŭ vorbit cu niște Moțĭ
Să se rĕscóle cu toțĭ.
Bătând pe la Mihăilenĭ
Or trecut și la Câmpenĭ.

*
* *

Dar vĕ rog de ascultare
Se vĕ spuĭ un lucru mare,
Că vind încócĭ Crișeniĭ
Mestecațĭ cu Albăceniĭ,
Cu poruncĭ împĕrăteștĭ
Si c'un **domu din Niculeștĭ,**
Care Horia se chema
El însă *Craiŭ* se numea,
Mulțĭ diceaŭ că'ĭ mincinos,
El dicea că-ĭ de folos:
Să'l asculte că nu-ĭ *glumbă*,
Că-ĭ va scóte de la muncă.

*
* *

Acum luațĭ aminte,
Să scițĭ d'acum înaite,
Măcar *span*, măcar *bırĕŭ*
Facă cum poruncesc eŭ;
Că pentru acest folos
Am imblat la *Beciŭ* 'n jos,
Se v'aduc vouĕ dreptate,
Se vĕ fie păn'la mórte,
Și la pruncii voștri 'n lume,
Să le fie a *Horiĭ* nume.
De Iosif acum nimica
Vouĕ nu vĕ fie frică.
Acolo nimic nu dăm,
Eŭ singur sciŭ ce lacrăm.
Numaĭ de min'ascultațĭ
Cu lăncĭ și cu puscĭ vĕ gătațĭ.
Cine n'are armă bună
Cu noĭ nu fie 'mpreună;
Și care-ĭ fecior voinic
S'aibă acum ș'un *tulnic.*

*
* *

Stațĭ acum toțĭ 'mpreună
De'mĭ căpătațĭ și cunună,
Cunună 'mpĕrătéscă
In vecĭ să mĕ pomenéscă
C'am fost Craiŭ și stăpân
Și general dә Român!
Pe min'să mĕ străjuițĭ
La culcat și la sculat
Ca p'al vostru 'mpĕrat!
Vĕ voiŭ scóte din nevoe
Și vĕ va fi tot pe voe;
Nu vețĭ maĭ avea nĕcaz
De nevoile ce-ațĭ tras.

*
* *

Din noŭ să maĭ luaţĭ aminte,
Că d'acum înainte,
Cu toţiĭ trebue să lucraţĭ
Ca eŭ *Horia* cel lăudat
Să n'ajung să fiŭ *ş'acăţat;*
C'alţiĭ 'n gura mare
Să strige fără cruţare:
„Vedeţĭ pe ceĭ lăudaţĭ
„Cum zac acum acăţaţĭ!
„Vedeţĭ cei ce vor sdrobi
„Trupul Closciĭ ş'al Horiĭ;
„Ş'aĭ voştriĭ ceĭ cinstiţĭ
„Zac acum *dărăburiţĭ!*
„Vedeţĭ cum v'aţĭ 'nşĕlat
„Cu *Horia* cel ludat!"

* * *

Ce-a dis *Horia* s'împlinit
El a fost *dărăburit*,
D'impreună cu Cloşca
Aicĭ 'n Alba-Iulia.
Când i-a ars, eşa o pară
De se vedea peste ţéră;
Iar când se sfîrşaŭ pe rótă
Toţĭ vĕdură o minune,
Care nu se póte spune.

Avram Iancu.

Aceleaşĭ cause provocară şi la 1848 în Transilvania tot aceleaşĭ efecte ca şi la 1784.

In acel an furtunos, sufletul mişcăriĭ Românilor era Avram Iancu, născut în Vidra de sus din părinţĭ săteni.

In privinţa acestuĭ eroŭ al munţilor s'a dis multe şi

noĭ pentru a nu-maĭ repeta cele scrise, ne mărginim a înregistra numaĭ nişte date pentru complectarea biografieĭ luĭ şi pe carĭ le-am audit de la foştiĭ sĕĭ tribunĭ: Mihail Andreica şi Clemente Aiudeanul din Câmpenĭ.

Cetirea şi scrierea, în limba sa maternă, Iancul a învĕţat'o în satul sĕŭ natal de la învĕţătorul de atuncĭ, Mihail Gomboş. Din Vidra a trecut la şcóla primară din Câmpenĭ, unde funcţiona ca învĕţător, Moise Iónette. Scólele gimnasialĭ le-a urmat la Slatna şi ştiinţele filosofice şi juridice le-a terminat la Cluş. Pretutindenĭ a fost cel maĭ bun şcolar.

Statura Ianculuĭ era mijlocie, profilul lungăreţ, nasul proporţionat, iar pĕrul şi barba sa era galbină. Ochiĭ luĭ albaştriĭ, ca viorelele, înfăţişaŭ o privire blandă, însă un caracter resolut.

In timpul revoluţiuniĭ, îmbrăcămintea luĭ se compunea dintr'un cojoc albastru cu blană de miel pe marginĭ, pĕlărie simplă, ca a tuturor Moţilor, şi cu pene de cocoş în ea, iarna însă purta cuşmă négră de piele de miel. Pantaloniĭ eraŭ strimţĭ şi vêrîţĭ în cisme marĭ, întocmaĭ ca a călăraşilor.

Peste mijloc era încins cu o sabiă şi la brâŭ purta patru pistóle cu câte două focurĭ; iar de oblâncul tarniţiĭ atârnaŭ două carabine, unul de o parte şi cel-l'alt de alta.

Avea douĭ caĭ: Brutus şi Lucia şi era un excelent călăreţ. Când s'avênta pe cal, Brutus scăpăra scânteĭ din potcóve, fornăia pe nas, ochiĭ i se înflăcăraŭ, ca para foculuĭ şi salta în aer, iar Iancul comanda liniştit şi Moţiĭ se băteaŭ ca leiĭ.

In ajunul revoluţiuniĭ trecĕtoriĭ adese vedeaŭ în puterea nopţiĭ douĭ călĕreţĭ, ca două nălucĭ, săltând cu caiĭ

prin codrii şi pe potecĭ şi mergênd dintr'un sat in altul, de la o biserică la alta, era Iancul cu credinciosul sĕŭ ajutant, Clemente Aiudeanul, carĭ în întrunirĭ nocturne, prin cuvinte pătrundĕtóre până în adâncul inimeĭ omuluĭ, luminaŭ poporul asupra evenementelor, carĭ se apropiaŭ.

La tĕrgul *Floriilor* în primă-véra anuluĭ 1848, Moţiĭ eraŭ adunaţĭ la Câmpenĭ. Iancul se iveşte în mijlocul lor şi le dice:

„De adĭ înainte numaĭ de mine şi de împĕratul se ascultaţi!"

Din acest moment, Iancul devenind cel maĭ iubit om al Moţilor, guvernul transilvan a trimes în munţĭ pe vice-comitele George Păgânul, nobil român de neam din Clopotiva, cu o companiă de soldaţĭ, ca să pue mâna pe el.

Espediţiunea militară a stat maĭ bine de o lună de dile în Vidra de sus şi cu tóte că conducĕtorul eĭ a pus un premiŭ de maĭ multe sute de galbenĭ pe capul Iancului, totuşĭ de astă dată nu s'a găsit nimenĭ, care să fi cutezat se trădeze pe *Regele munţilor*.

In tot timpul cât a stat puterea armată în Vidra de sus, Iancul se întreţinea într'o pădure seculară de fag, dintre comunele Vidra, Blăjenĭ şi Bulzeştĭ şi marea popularitate de care se bucura, şi-a câştigat'o în timpul revoluţiuniĭ în mijlocul luptelor.

Iancul concentrase puterea civilă şi militară în mânile sale. Avea minte mare, era bun cu ceĭ drepţĭ, aspru cu ceĭ rĕĭ, nu era fricos şi era de tot resolut în tóte afacerile sale.

Din documentul, pe care îl lăsăm sə urmeze maĭ jos, se constată cum proceda Iancul la înrolarea oştireĭ sale.

Acest document e scris şi sub-scris chiar de mâna luĭ cu slove cirile şi noĭ primindu'l în original de la venerabilul preot, Romul Roman din Bistra, îl publicăm cu litere latine:

Iubite Părinte,

După primirea orênduelii aceştiea, în dată se scriĭ, pre toţĭ ficioriĭ din parochia Dumitale, de la 18 anĭ. până la 50, cu cea maĭ mare luare de sémă, să nu se facă ceva *mişălătate* pe cum până acum se facea. cu grabă să se facă conscripţia acésta şi să se trimită în jos.

Câmpenĭ Februarie in 12 dile 1849.

IANCU; General.
CORCHEŞ; Maior

Dintr'o poclamaţiune adresată Românilor la 4 Martie 1849, de asemenea se constată cât de bine scia el se ţină ordinea între locuitorĭ pe care îĭ iubea din inimă şi cu care era drept şi sincer. Acéstă proclamaţiune e scrisă de mână străină cu litere latine, dar e subscrisă chiar de Iancul şi subscrierea luĭ e cu slove cirile.

Proclamaţiunea sună ast-fel:

Fraţilor Românĭ!

Obştésca bună stare, în care se radimă fericirea tuturor, numaĭ prin rândul bun se póte susţinea; rêndul bun ar fi când tot omul din inimă şi prin fapte bune ar cinsti dreptatea, adică tot omul ar fi drept. Dar fiind că nicĭ un sat, nicĭ un ţinut este în care să nu fie ómenĭ, carĭ şi din inimă şi prin fapte nu cinstesc dreptatea, adică în tot locul se află şi ómenĭ nedrepţĭ, pentru aceea ca ó-

menii nedrepţi să nu pótă turbura rêndul bun, fericirea de obşte, s'aŭ ridicat între ómeni judecători; deregători, cărora toţi suntem supuşi cu ascultare şi cari aŭ strânsă datorie a face tuturor dreptate, a înfrâna fără de legile, a pune pedici acestora şi cele făcute ale pedepsi după asprime, ca dreptatea să nu să cutrupéscă şi drepţii în drepturile sale să nu să întulbure, adică să fie rêndnl bun, fericirea de obşte.

Eŭ am înţeles că vre-o câţi-va din ţinutul nostru încep a face puternicii, a fi neascultători către deregători, adică încep a tulbura rêndul bun, fericirea de obşte.

Eŭ, care împreună cu voi pentru dreptate, adică pentru fericirea de obşte m'am luptat şi mě lupt, nu vreaŭ ca aceia să se tulbure, fără vreaŭ ca rêndnl bun de acum înainte mai tare să se ţie şi aceea gândesc că cei mai mulţi dintre voi asemenea cu mine voiţi. Drept de aceea vě sfătuesc că de acum înainte nimenea mai mult se cuteze a face puternicii, a fi neascultător că acela cu prinsóre şi cu glóbă de bani aspru se va pedepsi şi tot neascultătorul, şi prin *Esecuţi* armaţi din garda naţională pe cheltuiala lui trimişi, la ascultare se va duce. Fieş-care dintre voi, dreptul sěŭ să'l caute mai d'ântêi la *scaunul sătesc,* care numai singur în sat are putere a judeca pîrele fieş-căruia; daca nu s'a putea cum-va destuli cu judecata scaunului sătesc, atunci să mute pâra la Magistratul ţinutului din Câmpeni, unde făcêndu-se judecata, se va lua înplinire, adică, care ce a ajuns cu pâra va căpăta în stăpânire, ca şi care a perdut pâra, numai afară de stăpânirea aceea ce s'a perdut prin ea, se póte pârî la locurile cele mai înalte.

Ómenii aceia, care aŭ cădinţă la moşiile cuprinse de Fisc ca sterpe, să vină la Magistratul Câmpeniului. Apropiindu-se acuşi lucratul pămêntului se îndatoréză *scaunul sătesc* că acar ce-fel de pâră, afară de datorii, se ţie la judecată, să judece după dreptate, după cunoştinţă că pentru judecata făcută judecătorii nu numai înaintea ómenilor, fără şi înaintea Dumnedeului, sunt datori a da sémă; aşa s'aŭ făcut orênduială şi la Magistratul din Câmpeni, ca şi acolo pârile cu putinciósă grăbire să se judece. Unde nu sunt până acum scaune sătesci, s'a puternicit prin mine judele primar din Câmpeni, Iosif Şterca Şuluţ, ca pe lângă alegerea poporului, să le ridice în tot satul cât cu mai mare grabă.

Câmpeni 4 Martie 1849.

AVRAM IANCU
Prefect

După întrócerea împěratului la Viena din călětoria ce o făcuse în anul 1852 în Transilvania, s'aŭ început în munţi lucrările pentru facerea catastrului. Intre cei însărcinaţi cu lucrările eraŭ şi foştii tribuni, M. Andreica şi Dorobont, şi îndată la început s'a născut neînţelegere între aceştia şi comisiunea însărcinată cu supraveghe-rea lucrărilor.

Comisiunea stăruia că anumite părţi de păduri d'ale comunei Certeje să fie transcrise în favórea Statului. Tribunii, ca representanţi ai comunei, se opuneaŭ.

Preşedintele comisiunei, administratorul bunurilor Statului, Lazar, bănui pe tribuni c'ar lucra la îndemnul lui Iancu, ca să răscóle din noŭ poporul, de aceea ordonă arestarea lor şi trimeţêndu-i la Abrud, i-a ţinut în închisóre 6 sěptămâni; iar Iancul, la ordinul comandantului militar, Springensfeld, a fost escortat de o companie de soldaţi la Alba-Iulia.

Cum a fost tratat în închisóre şi cum a trăit după ce a fost pus în libertate se scie în de ajuns şi nouě ni se sfâşie inima de durere pentru a mai reveni.

Iancul, acest suflet nobil, va trăii pentru eternitate în inimile tuturor Muntenilor. Memoria lui va rěmânea viŭ păstrată, căci nu e muntean, care să nu transmită

copiilor sĕĭ prin căntece virtuţile acestuĭ eroŭ al munţilor. Din mulţimea acelor cântece reproducem aci una, pe care încă în copilăriă am audit'o cântându-se de Muntenĭ:

Scólă Iancule din somn,
Daca vreĭ să te facĭ domn,
Şi 'ţĭ ia sabia într'o mână
Şi-o spală de rugină.

Iancul sabia îşî lua
Din teacă că o scotea,
Prin duşmanĭ o 'nvêrtea
De rugină o spăla.

Kossuth din gură grăia:
Dă-te Iancule 'ndĕrăpt,
Să nu-ţĭ trag un glonţ 'n pept.
Dă-te Iancule legat
Să nu ţĭ trag un glonţ 'n cap.

Iancul din graiŭ grăia:
Nu-s muiere 'nvĕlită
Să-mĭ fie de Ungurĭ frică;
Ci 's voinic şi comandant
Cu Unguriĭ să mĕ bat.

Pe drumul Cluşuluĭ
Mergea óstea Ianculuĭ
Incărcată de bucate
Duc la *lógăr* de mâncate.

Iancul din gură grăia:
Dragii mei feciori iubiţi,
Staţi 'n loc şi poposiţi,
Şi 'ntraţi 'n Cluş cu drag,
Şi vĕ bateţi vitejeşte,
Şi vĕ luptaţi feciorește!